ISSN: 2148-3434

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Number : 2 | Temmuz/July 2026

17/2

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-3434 | Cilt/Volume: 17 | Sayı/Number : 2 | Temmuz/July 2026

Sahibi / *Owner*
Prof. Dr. Alper ÖZER
(Sosyal Bilimler Enstitüsü adına / *On behalf of the Graduate School of Social Sciences*)

Baş Editör / *Editor-in-Chief*
Prof. Dr. Alper ÖZER, Ankara Üniversitesi

Editör Yardımcıları / *Assistant Editors*
Dr. Öğretim Görevlisi Özlem TARCAN, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Esra BÜYÜKBAHÇECİ, Ankara Üniversitesi

Yayın Kurulu / *Advisory Boards*
Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Başak KOCA ÖZER, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yilmaz Selim Erdal Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Halide Aslan, Ankara Üniversitesi

Alan Editörleri / *Discipline Editors*
Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK Ankara Üniversitesi (İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Cenker GÖKER, Ankara Üniversitesi (Hukuk Fakültesi)
Prof. Dr. Deniz SEZGİN EMÜLER, Ankara Üniversitesi (İletişim Fakültesi)
Prof. Dr. Elif ÖNAL, Ankara Üniversitesi (Devlet Konservatuvarı)
Doç. Dr. Hale ILGAZ Ankara Üniversitesi (Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi)
Prof. Dr. Melike KAPLAN, Ankara Üniversitesi (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZEL, Ankara Üniversitesi (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi)
Prof. Dr. Selçuk Burak HAŞILOĞLU Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Selin ÖZDEN MERHACI Ankara Üniversitesi (Hukuk Fakültesi)
Prof. Dr. Şennur KIŞLAK Ankara Üniversitesi (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi)
Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK Ankara Üniversitesi (İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Ozan ZENGİN, Ankara Üniversitesi (Siyasal Bilgiler Fakültesi)
Doç. Dr. Özge ÖZKOÇ Ankara Üniversitesi (Siyasal Bilgiler Fakültesi)
Prof. Dr. Türkmen GÖKSEL Ankara Üniversitesi (Siyasal Bilgiler Fakültesi)

Dil Editörü / *Language Editor*
Araş. Gör. Dr. Mustafa Uğur Tülüce Ankara Üniversitesi (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi)

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-3434 | Cilt/Volume: 17 | Sayı/Number : 2 | Temmuz/July 2026

Amaç ve Kapsam

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün süreli yayını olan Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanı ile alanlar ve/veya disiplinler arası bilimsel çalışmalara odaklanan ve yılda iki kez on-line olarak yayımlanan akademik bir dergidir. Bunun yanı sıra Dergi, uluslararası nitelikte hakemli bir dergi olma özelliklerine de sahiptir. Dergide, Türkçe veya İngilizce olarak yazılmış çalışmalar kabul edilmektedir. Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergi'de yayımlanması için gönderilen çalışmalar, Dergi'nin kapsamında yer alan disiplinlere ilişkin gelişmeleri ve sorunları derinlemesine irdeleyen ve tartışan, bilimsel alanyazını nesnel bakış açısıyla sunan, bilimsel yöntemlere dayanarak gelişmelere ve sorunlara ölçümlenebilir ve uygulanabilir öneriler geliştiren, alana doğrudan katkı ve özgün değer sağlayan nitelikte olmalıdır.

Dergi'ye gönderilen çalışmaların yazarlarının, akademik bir unvana sahip olması veya doktora öğrencisi olması gerekmektedir.

Dergi'nin amaç ve kapsamı ile ilişkilendirilmemiş çalışmalar yayın değerlendirme sürecine dahil edilmemektedir.

Aim and Scope

Journal of Social Sciences, a periodical publication of the Graduate School of Social Sciences of Ankara University, is an on-line academic journal that focuses on social and human sciences and scientific studies between fields and / or disciplines and is published twice a year. It is also an international and refereed journal. It is accepted original research articles on social sciences and humanities in Turkish or in English. Authors are solely responsible for the content of their articles.

Articles submitted for publication in the Journal should explore and discuss developments and problems in the field of social sciences within the scope of the Journal, should objectively present scientific literature, should develop analytical and applicable suggestions for developments and problems based on scientific methods, and should have a direct and original contribution to their respective fields.

Authors of articles submitted to the Journal must have an academic title, or must be a PhD student.

Articles not related to the aim and scope of the Journal are not included to reviewing process.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-3434 | Cilt/Volume: 17 | Sayı/Number : 2 | Temmuz/July 2026

Yazışma ve İnternet Adresi / *Mailing Address and Web-site*

E-mail: sobild@ankara.edu.tr
Web-sitesi: sobild.ankara.edu.tr

İletişim / *Contact*
Tel: 0 312 214 13 50
Fax: 0 312 600 01 13-14

Adres: Ankara Üniversitesi Tandoğan Yerleşkesi
Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz KANSU Binası B Blok Kat: 6
Beşevler/ANKARA

Yayın Aralığı / *Publication Frequency:*
Yılda 2 sayı – 6 ayda bir / *Published biannually – Every 6 months.*

Dili / Language: Türkçe-İngilizce / *Turkish-English*

2009 – 2013 ISSN: 1309-3584
2014 ISSN: 2148-3434

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-3434 | Cilt/Volume: 17 | Sayı/Number : 2 | Temmuz/July 2026

İÇİNDEKİLER

Teorik Makaleler/ *Theoretical Articles*

BASIN ÇALIŞANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DAVRANIŞLARINI ETKİLEMEDE DÜRTME VE GÜÇLENDİRME KAVRAMI
THE CONCEPT OF NUDGE AND BOOSTING IN INFLUENCING MEDIA EMPLOYEES' SUSTAINABILITY BEHAVIOR
Meltem ERDOĞAN, Esra KOÇ 192-204

Araştırma Makaleleri/ *Research Articles*

ÖZGÜR İRADE EKSENİNDE KAMUSAL ALAN
THE PUBLIC SPHERE IN THE CONTEXT OF FREE WILL
Merve KARAKUŞ, Zeki EDİS 205-217

MADEN ÇATIŞMALARINDA TEMSİLİ İDDİALAR VE DOĞRUDAN DEMOKRASİ:LONCOPUÉ REFERANDUMU ÖRNEĞİ (ARJANTİN)
REPRESENTATIVE CLAIMS AND DIRECT DEMOCRACY IN MINING CONFLICTS:THE CASE OF THE LONCOPUÉ REFERENDUM (ARGENTINA)
Uluhan Berk ÖNDÜL 218-236

LİMİNAL ÖZNELER VE TÜRCÜ MEKÂNSALLIK: TÜRKİYE'DE SOKAKTA YAŞAYAN HAYVANLARA YÖNELİK GÜVENLİK SÖYLEMİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR ANALİZ
LIMINAL SUBJECTS AND SPECIESIST SPATIALITY: A CRITICAL ANALYSIS OF SECURITY DISCOURSE TARGETING STREET ANIMALS IN TURKEY
Pınar KAYIŞOĞLU 237-248

YEŞİL PAZARLAMA LİTERATÜRÜNDE KULLANILAN FARKLI KURAMLARIN PAZARLAMA ETİĞİNE YAKLAŞIMI: GÜNCEL TARTIŞMALAR EKSENİNDE BİR KARŞILAŞTIRMA
APPROACHES OF DIFFERENT THEORIES USED IN GREEN MARKETING LITERATURE TO MARKETING ETHICS: A COMPARISON IN THE CONTEXT OF CURRENT DEBATES
Ertaç KOCA, Eminegül KARABABA 249-264

İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE BİÇİM ODAKLI MODELLERİN EYLEM-AD EŞDİZİMLİ SÖZCÜK ÖĞRETİMİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF FORM-FOCUSED MODELS ON TEACHING VERB-NOUN COLLOCATIONS IN ENGLISH TEACHING
Zekeriya HAMAMCI, Dilek PEÇENEK 265-276

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2148-3434 | Cilt/Volume: 17 | Sayı/Number : 2 | Temmuz/July 2026

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri/*Research Articles*

PRINCIPLES AND DESIGN OF KOREAN AS A FOREIGN LANGUAGE LEARNING MATERIALS FOR GENERAL-PURPOSE LEARNERS: A FRAMEWORK FOR THE TURKISH CONTEXT
GENEL AMAÇLI ÖĞRENENLER İÇİN YABANCI DİL OLARAK KORECE ÖĞRENİM MATERYALLERİNİN İLKELERİ VE TASARIMI: TÜRKİYE BAĞLAMINDA BİR ÇERÇEVE ÇALIŞMASI
Muhammet Emre KORKMAZ, Mahmut Ertan GÖKMEN **277-290**

AKADEMİDE SEMBOLİK ŞİDDET VE ETİK SORUNLAR: BİR ROMANIN GERÇEKLİK TEMSİLİ
SYMBOLIC VIOLENCE AND ETHICAL ISSUES IN ACADEMIA: THE REPRESENTATION OF REALITY IN A NOVEL
Vüsale MUSALI **291-305**

HISTORY AS PROGRESSIVE, NARRATED AND FRAGMENTED IN KANT, ARENDT AND LYOTARD
KANT, ARENDT VE LYOTARD'DA İLERLEMECİ, ANLATISAL VE PARÇALANMIŞ TARİH
Gülben SALMAN **306-316**

ÇOCUKLUK, SUÇ VE HABER MEDYASI: MATTİA AHMET MİNGUZZİ CİNAYETİNE İLİŞKİN HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ
CHILDHOOD, CRIME AND NEWS MEDIA: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF THE NEWS COVERAGE REGARDING THE MURDER OF MATTIA AHMET MINGUZZI
Safa Görkem AKTAŞ **317-335**

İKİ RUH, TEK VİZYON: BANDUNG ve ŞANGHAY'IN MODERN DÜNYA İÇİN ORTAK İLHAMI
TWO SPIRITS, ONE VISION: BANDUNG AND SHANGHAI'S SHARED INSPIRATION FOR THE MODERN WORLD
Kadir ŞAHİN **336-345**

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 192-204

10.63556/sobild.17.2.1791580

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 27.09.2025
Kabul edildiği tarih: 20.05.2026
Teorik Makale

Article Info
Date submitted: 27.09.2025
Date accepted: 20.05.2026
Theoretical Article

BASIN ÇALIŞANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DAVRANIŞLARINI ETKİLEMEDE DÜRTME VE GÜÇLENDİRME KAVRAMI

THE CONCEPT OF NUDGE AND BOOSTING IN INFLUENCING MEDIA EMPLOYEES' SUSTAINABILITY BEHAVIOR

Meltem ERDOĞAN
Prof.Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Eskişehir, Türkiye. melteme@anadolu.edu.tr

Esra KOÇ
Dr.Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi,Yusufeli Meslek Yüksekokulu, Maliye Bölümü, Artvin, Türkiye. esrakoc@artvin.edu.tr

Yazarlık Katkı Oranı: Birinci Yazar: %50, İkinci Yazar: %50

Anahtar sözcükler
Dürtme, Güçlendirme, Sürdürülebilirlik, Basın Çalışanları, Davranışsal İktisat

Keywords
Nudge, Boosting, Sustainability, Press Personnel, Behavioral Economics

Öz

Bu çalışma kapsamında basın çalışanları özelinde sürdürülebilirlik davranışlarını yaygınlaştırmak amacıyla dürtme ve güçlendirme stratejilerinin ölçülebilmesi adına bir temel oluşturulması hedeflenmektedir. İklim krizi ile mücadele, 21. yüzyılın en büyük küresel zorluklarından bir tanesidir ve bu mücadele toplumun her kesiminde kapsamlı yenilikler, değişimler ve uyum süreçlerini gerektirmektedir. Toplumda önemli bir etkiye sahip olan basın çalışanları hem mensubu oldukları kurumların çevreye etkilerine aracılık etmekte hem de toplumun sürdürülebilirlik davranışlarını etkilemekte kritik bir rol üstlenmektedir. Bu durum basın kuruluşlarındaki çalışanların çevreyi korumaya yönelik tutum ve davranışlarının geliştirilmesi ve toplumun bilinçlendirilmesinde çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. Davranışsal iktisat, sürdürülebilir çevre konusunda, bireylerin rasyonel davranmadıkları durumları ve bu irrasyonel davranışlara yol açan sapmaları incelemekte ve bu sapmaların düzeltilmesine yönelik çeşitli stratejiler önermektedir. Ancak son dönemde yapılan araştırmalar, dürtmenin birey davranışlarını yönlendirme üzerindeki etkisinin azaldığını ortaya koymuştur. Bu nedenle bireylerin davranışlarını daha sürdürülebilir hale getirmek ve dürtmenin etkinliğini artırmak için güçlendirme (boosting) kavramı geliştirilmiştir. Dürtmeler, bireyleri daha iyi seçeneklere yönlendirmek için seçim mimarisini manipüle etmeye dayanırken, güçlendirmeler insanların daha sağlıklı kararlar verebilme becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, basın çalışanlarının çevresel davranışlarını sürdürülebilir kılmak için davranışsal iktisat kavramlarından olan dürtme ve güçlendirmenin nasıl kullanılabileceğini kavramsal ve normatif bir çerçevede incelemek ve hangisinin daha etkili olduğunu belirlemektir. Bu bağlamda eğer dürtme yöntemi yeterli olmuyorsa güçlendirme stratejileri ile basın çalışan davranışlarının sürekliliğini sağlamak adına önerilerde bulunmak hedeflenmiştir.

Abstract

This study aims to establish a foundation for measuring the nudging and boosting strategies to popularize sustainable behaviors with a specific focus on press employees. The struggle against climate crisis is one of the biggest global challenges of the 21st century, and this struggle requires comprehensive innovations, changes and adaptation processes in every segment of society. Press employees, who have a significant impact on society, play a critical role in both mediating the environmental impacts of the institutions they are affiliated with and influencing the sustainability behaviors of society. This situation is of great importance in terms of environmental sustainability in developing the attitudes and behaviors of press employees towards protecting the environment and in raising awareness in society. Behavioral economics examines the situations in which individuals do not behave rationally regarding the sustainable environment and the deviations that lead to these irrational behaviors, and suggests various strategies to correct these deviations. However, recent studies have shown that the effect of nudges on directing individual behaviors has decreased. Therefore, the concept of boosting has been developed to make individuals' behaviors more sustainable and to increase the effectiveness of nudges. While nudges are based on manipulating the choice architecture to direct individuals to better options, boosting focuses on improving people's ability to make healthier decisions. The aim of this study is to examine, within a conceptual and normative framework, how the behavioral economics concepts of nudging and boosting can be used to make the environmental behaviors of press employees sustainable, and to determine which one is more effective. *In this context, if the nudging method is not sufficient, it is aimed to make recommendations to ensure the continuity of press employees' behaviors through boosting strategies.*

Giriş

Dürtme ve güçlendirme stratejileri, davranışsal iktisat literatüründe bireyleri daha rasyonel ve istenen davranışlara yönlendiren önemli politika araçları arasında yer almaktadır. Uluslararası literatürde bu iki yaklaşım üzerine güncel tartışmalar sürmekle birlikte, özellikle güçlendirme odaklı çalışmaların Türkiye'de sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Öte yandan hem dünyada hem de Türkiye'de giderek önem kazanan sürdürülebilirlik alanı, bu stratejilerin uygulanabileceği temel araştırma alanlarından biri haline gelmiştir. Türkçe literatürde dürtme ve güçlendirme yaklaşımlarını sürdürülebilirlik bağlamında ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte (Erdoğan, 2022; Aktaş ve Kaya, 2023; Özdemiray, 2023; Özüşen, 2023, Kaya, 2024), bu iki kavramın birlikte ve derinlemesine incelendiği çalışmaların henüz yeterli düzeye ulaşmadığı söylenebilir.

Toplumsal yönlendirme gücü yüksek olan ve yasama, yürütme ve yargıdan sonra "dördüncü güç" olarak nitelendirilen basın (Tokgöz, 2022), sürdürülebilirlik süreçlerinde kritik bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda basın çalışanlarının çevreyi korumaya yönelik tutum ve davranışlarının geliştirilmesi, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal farkındalığın artırılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Basın çalışanlarının sürdürülebilir çevresel davranışlar sergilemesi, toplum genelinde davranış değişimlerini tetikleyebilecek bir potansiyele sahiptir.

Bu temelden hareketle, bu çalışma basın çalışanlarının çevresel davranışlarını sürdürülebilir kılma sürecinde dürtme ve güçlendirme stratejilerinin rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yöntem olarak normatif ve kavramsal bir çerçeve benimsenmiş; dürtme ve güçlendirme yaklaşımları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınarak, ilgili literatür ışığında hangi koşullarda daha etkili olabilecekleri tartışılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak, çalışmanın temelini oluşturan dürtme ve güçlendirme stratejileri ile basın kavramı ve sürdürülebilirlik olgusu bağlamında kuramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Ardından söz konusu davranışsal iktisat araçlarının basın çalışanlarının çevresel davranışlarını sürdürülebilir kılma sürecinde nasıl uygulanabileceğine ilişkin örnekler sunulmuş ve hangi koşullarda daha etkili olabilecekleri tartışılmıştır. Bu çerçevede elde edilen bulguların, sürdürülebilir davranış değişikliğinin sağlanması noktasında basın yöneticilerine ve kurumlarına yol gösterici olması beklenmektedir.

Sürdürülebilir Davranışlar için Davranışsal İktisat Araçları: Dürtme ve Güçlendirme

Bireyler günlük yaşamlarında şirketlerin aldıkları pek çok karardan etkilenmekte ve kişisel tüketim alışkanlıkları bazında pek çok karar verme süreciyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu kararlar çoğu zaman tam anlamıyla rasyonel değildir. Bu durum, bireylerin niyet ve davranışları arasında bir boşluk olduğuna işaret etmektedir. Bireyler çoğunlukla karar alma sürecinde hızlı ve kolay kararlar alabilmek için zihinsel kısa yolları ve önyargıları kullanma eğilimindedir. Bu eğilimler özellikle sürdürülebilirlik ve iklim krizi gibi uzun vadeli toplumsal sorunlara dair kararlar alınması açısından daha belirgin hâle gelmekte ve önem kazanmaktadır. Örneğin çevre dostu seçenekler genelde kısa vadede daha pahalı ve zahmetli gibi algılanabilmektedir. Bu algı bireylerin çevresel sürdürülebilirlik açısından rasyonel kararlar almalarının önüne geçmektedir. Davranışsal iktisat, bu tür tutarsızlıkları ve irrasyonel kararları dürtme, teşvik, güçlendirme gibi araçlarla düzeltme amacı taşımaktadır.

Dürtme herhangi bir seçeneği yasaklamadan veya ekonomik teşvikleri önemli ölçüde değiştirmeden, insanların davranışlarını öngörülebilir bir şekilde değiştiren, seçim ortamına (seçim mimarisi) gerçekleştirilen herhangi bir müdahale olarak tanımlanmaktadır. Bir müdahalenin dürtme olarak kabul edilmesi için kolay ve düşük maliyetli olması, aynı zamanda zorlayıcı, emir verici bir özellik taşımaması gerekmektedir. Örneğin; öğrenci kantinlerinde meyvelerin göz hizasına yerleştirilmesi bir çeşit dürtme iken abur cuburun tamamen yasaklanması dürtme kapsamının dışındadır. Bu bağlamda "seçim mimarisi" terimi bireylerin seçimlerini yaptığı ortamı ifade etmektedir (Thaler ve Sunstein, 2008).

Politika yapıcılar tarafından dürtme, davranış değişikliğini kolaylaştırmak açısından niyet ve eylemi uyumlu hâle getirmek için etkili bir araç olarak kabul edilmektedir (Momen ve Stoerk, 2014). Birleşik Krallık'ta bulunan Davranışsal İçgörüler Ekibi, Dominik Cumhuriyeti Vergi Otoritesi ve Türkiye'de Davranışsal Aksiyon Takımı gibi dünyanın dört bir yanından birçok hükûmet, kuruluş ve/veya araştırmacı; çevre, sağlık, eğitim, vergi, ihracatın artırılması ve benzeri birçok alanda kamu politikaları geliştirmek için dürtme yaklaşımını benimsemiştir (Davranışsal İçgörüler Ekibi, 2021; Ticaret Bakanlığı, 2019; Holz vd., 2020; Blom, vd., 2021; Kawa vd., 2022). Örneğin tüketicilerin beslenme alışkanlıklarını değiştirmek (Blom vd., 2021; Kawa vd., 2022), yatırımcıların sürdürülebilir ve sorumlu yatırım kararları almalarını teşvik etmek (Camilleri vd., 2019; Pilaj, 2017), öğrencilerin kendi eğitim kararlarını desteklemek (Plak vd., 2023; Weijers vd., 2022), sosyal medya kullanıcılarının yanlış bilgi paylaşımını engellemek (Nekmat, 2020; Wang vd., 2022), bireylerin sosyal yanlılık gibi davranışlarını değiştirmek (Tyers, 2018; Ghesla vd., 2019; Koç ve Erdoğan, 2021) ve çevresel sürdürülebilirliğini sağlamak (Sunstein, 2014; Allcot ve Rogers, 2014; Lehner vd., 2016; Karlsen ve Andersen, 2019) gibi birçok farklı alanda dürtme uygulamalarıyla bir çok kesimin daha rasyonel ve sosyal açıdan faydalı kararlar almaları sağlanmaktadır.

Bütün bu gelişmelere rağmen son birkaç yıldır yapılan çalışmalar dürtmenin etkisinin süreklilik arz etmediğini göstermektedir (Grüne-Yanoff vd., 2018; Lorenz-Spreen vd., 2020). Bu çalışmalardan birinde dürtmenin enerji tüketimine bir etkisinin olmadığı (Heiskanen vd., 2020) veya zamanla etkisinin azaldığı tespit edilmiştir (Karlin vd., 2015). Dürtmenin etkisinin sürekliliği dışında, bazı araştırmacılar dürtme uygulamalarındaki seçim mimarisinin etik yönlerine de dikkat çekmişlerdir (Sunstein, 2015; Lehner vd., 2016). Örneğin; hayırsever davranışları teşvik etmek amacıyla kullanılan dürtme müdahalelerinin bireyler tarafından gücün kötüye kullanımı, aldatmaca ve mahremiyet ihlalleri gibi etik sorunlarla ilişkilendirilebileceği dikkat çekmiştir (Bovens, 2018). Bu sebeple, bireylerin davranışlarını olumlu yönde etkilemek için dürtme stratejilerine ek olarak güçlendirme (boosting) uygulamalarına sıklıkla rastlanır olmuştur.

Güçlendirme (boosting), bireylerin karar verme yeteneklerini geliştirmeye yönelik bir yaklaşım olup, istatistiksel bilgilerin kişisel düzeyde daha iyi anlaşılmasını teşvik etmeyi hedeflemektedir (Hogarth ve Soyer, 2015; Lusardi vd., 2017; Dhami vd., 2019). Dürtme stratejisinde bireylerin davranışlarını değiştirmek amacıyla karar ortamında yapılan küçük değişiklikler (örneğin, ürünün göz hizasında yer değiştirilmesi) uygulamaya konulurken güçlendirme stratejisinde bireylerin kendi eylemlerini daha etkili bir şekilde kullanmalarını sağlamak için eğitimler ve diğer bilgilendirici müdahalelere başvurulmaktadır (Erdoğan ve Koç, 2023).

Hedeflenen davranışın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında dürtme ve güçlendirme stratejileri arasında birçok önemli farklılık söz konusudur. Bunlar; uygulama hızı, maliyet etkinliği, davranış değişikliğinin sürdürülebilirliği, davranışın genellenebilirliği ve etik sorunlar (Wilkinson, 2013) olarak sıralanabilir. Dürtmeyi temel olarak kısa vadeli dokunuşlar, güçlendirmeyi ise genel olarak bir davranışı şekillendirme olarak tanımlamak mümkündür.

Dürtme ve güçlendirme stratejileri uygulama hızı açısından karşılaştırıldığında, dürtmelerin güçlendirmelerden daha hızlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin Kovid-19 salgını sırasında bireylerin davranışlarını hızla değiştirebilmek için çabuk uygulanacak, etkili müdahalelere ihtiyaç duyulmuştur. Salgın döneminde uygulanan dürtme stratejileri ile bireylerin sosyal mesafeye uymalarını veya ellerini yıkamalarını hatırlatmak için basit görsel ipuçları kullanılmış, bu da uzun bir eğitim süreci gerektirmeden neredeyse anında davranış değişikliğine yol açmıştır (Krockow, 2023). Bu örnek dürtme stratejilerinin davranışları etkilemede, güçlendirme stratejilerinden daha hızlı sonuç verdiğini göstermektedir.

Dürtme ve güçlendirme stratejileri karşılaştırıldığında, dürtme yöntemleri genellikle daha düşük maliyetli olarak öne çıkmaktadır. Çünkü dürtme yalnızca seçim ortamındaki küçük değişikliklerle gerçekleştirilen müdahalelerdir ve bu tür değişiklikler genellikle düşük maliyetlidir. Örneğin; Amsterdam Havalimanı'ndaki erkek tuvaletlerinde temizlik görevlilerinin pisuarlara sinek resmi koyması ile bireylerin bu görseli hedef almaları pisuarların daha hijyenik bir şekilde kullanımını sağlamış ve bu durum ortamın daha az kirlenmesine yardımcı olmuştur (Pritchard, 2013). Bu müdahale yeni personel alımına gerek kalmadan maliyet artışını engellemiş ve mevcut temizlik işçilerinin daha az çaba ve zaman harcayarak pisuarları temizlemelerine olanak yaratmıştır.[1] Buna karşın, güçlendirme stratejisi söz konusu olduğunda bireylere pisuar ve lavabo temizliğinin önemi hakkında bilgi verilmesi gerekirdi ki bu da daha fazla çaba ve maliyet gerektirmektedir (Krockow, 2023). Sonuç olarak dürtme stratejisinin bu tür durumlarda daha basit ve ucuz bir çözüm sunduğunu söylemek mümkündür.

Davranış değişikliğinin uzun vadeli etkileri, müdahaleyi değerlendirenler için temel bir endişedir. Bu bağlamda, güçlendirme stratejilerinin, dürtmelere göre daha sürdürülebilir olduğu düşünülmektedir. Örneğin; salgın sırasında el hijyenini teşvik etmek için yapılan dürtme hatırlatıcıları sadece doğru zamanlama ve yerle eşleştirildiğinde etkili olmuştur. Ancak bu hatırlatıcılar kaldırıldığında, insanlar eski alışkanlıklarına geri dönme eğilimindedir. Buna karşılık, el yıkamanın faydaları hakkında verilen kapsamlı bir eğitim daha kalıcı ve sürdürülebilir sonuçlar doğurmaktadır (Krockow, 2023). Sonuç olarak dürtme stratejilerinin uzun vadede etkili olmadığı görülmektedir.

Dürtme stratejilerine yönelik bir eleştiri, etkilerinin genellikle yalnızca belirli bir karar bağlamıyla sınırlı kalmasıdır. Buna karşın güçlendirme stratejisi, çeşitli karar bağlamlarında uygulanabilen ve daha geniş bir beceri seti oluşturan bir yaklaşım sunmaktadır. Örneğin insanların aritmetik becerilerini geliştirmeyi hedefleyen bir eğitim kampanyası, sağlık seçimleri ve finansal kararlar gibi farklı alanlarda da doğru kararlar almayı teşvik edebilmektedir (Krockow, 2023). Bu tür durumlar, güçlendirmenin dürtme stratejisinden daha etkili olduğunu göstermektedir.

Dürtme stratejilerine yönelik önemli eleştirilerden biri bu stratejilerin bireylerin kararlarını etkilemek için onların seçimlerini manipüle etmesine yöneliktir (Wilkinson, 2013). Ekonomide bireylerin tamamen rasyonel davrandığı ve kararlarına ilişkin

[1] İlk bakışta istihdamı daraltabilecek bir uygulama olarak değerlendirilebilecek bu strateji insan kaynağının doğru ve verimli kullanıldığı vakalarda kaynakların toplumsal ilerleme açısından daha etkili kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

herhangi bir müdahale olmadığı varsayılmaktadır (Hausman ve Brynn, 2010). Ancak dürtme politikalarının, insanların zayıflıklarından yararlanılarak seçimlerinin şekillendirildiği ve bu tür müdahalelerin bireylerin onurunu zedeleyebileceği öne sürülmektedir (Saghai, 2013). Buna karşılık güçlendirme stratejilerinde bireylerin özerkliği ve saygınlığı ihlal edilmemekte, davranışlarına farkındalık kazandırılmakta ve olumlu değişimlerin sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktadır.

Günümüzün en önemli sorunlarından biri olan iklim krizi ile mücadelede dürtme ve güçlendirme stratejilerinin uygulama hızı, maliyet etkinliği, davranış değişikliğinin sürdürülebilirliği, davranışın genellenebilirliği ve etik sorunlar gibi faktörlere bağlıdır. Dürtme stratejileri düşük maliyetli ve hızlı sonuçlar sağlama konusunda avantajlı olmakla birlikte genellikle kısa vadeli etkilere yol açmakta ve uzun süreli davranış değişikliği yaratmada sınırlı kalabilmektedir. Diğer yandan güçlendirme stratejileri daha kapsamlı ve kalıcı değişiklikler üretme potansiyeline sahip olup, bireylerin davranışlarını daha sürdürülebilir bir şekilde dönüştürür, ancak bu süreç daha fazla zaman, çaba ve kaynak gerektirmektedir. Ayrıca dürtme stratejileri, bireylerin özerkliklerini zedeleyebileceği için etik açıdan tartışmalara yol açarken, güçlendirme stratejileri bireylerin farkındalıklarını artırarak daha etik ve saygılı bir yaklaşım sunmaktadır. Sonuç olarak sürdürülebilir çevreyi oluşturmak için her iki strateji de bağlama göre dikkatlice seçilmeli ve uygulanmalıdır.

Basının Toplumsal Rolü ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Önemi

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için dünya çapında ve toplumun her düzeyinde kapsamlı değişimlere, uyum süreçlerine ve inovasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır (Tillvaxtverket, 2020). Bu süreçte yapısal bir etki gücüne sahip olan basın çalışanları, hem kurumsal düzeyde (mikro) hem de toplumsal bilincin inşasında (makro) anahtar bir rol oynayabilir. Nitekim basın çalışanlarının geniş kitlelere ulaşma ve kamuoyunu şekillendirme kapasitesi, bu rolün temel dayanağını oluşturmaktadır.

Bu durum, medya ve gazetecilik literatüründe sıklıkla vurgulanan medyanın toplumsal etkisi ve kamuoyu oluşturma gücü ile de örtüşmektedir. Kitle iletişim araçlarının yalnızca bilgi aktaran pasif araçlar olmadığı, aksine toplumsal gerçekliğin inşasında aktif bir rol oynadığı birçok kuramsal yaklaşımda ortaya konulmuştur. Nitekim Maxwell McCombs ve Donald Shaw tarafından geliştirilen Gündem Belirleme Kuramı, medyanın hangi konuları öne çıkararak kamuoyunun dikkatini belirli alanlara yönlendirdiğini göstermektedir. McCombs ve Shaw'un (1972) ifade ettiği üzere medya, bireylere ne düşüneceklerini söylemekten ziyade ne hakkında düşüneceklerini belirlemektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik ve çevresel sorunların medya gündeminde daha görünür hale gelmesi, toplumun bu konulara yönelik farkındalığını artırmada kritik bir işlev üstlenmektedir.

Medyanın toplumsal rolünü açıklayan normatif yaklaşımlar da basının yalnızca bilgi aktarma işleviyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda kamu yararını gözeten bir sorumluluk üstlendiğini vurgulamaktadır. Denis McQuail, medyanın demokratik toplumlarda kamusal tartışma ortamını şekillendiren temel kurumlardan biri olduğunu belirtmekte ve medyanın bilgilendirme, denetleme ve toplumsal sorunlara dikkat çekme işlevlerine dikkat çekmektedir (2000: 79).

Öte yandan gazetecilik pratiklerine odaklanan çalışmalar, haber üretim süreçlerinin bireysel tercihlerden ziyade örgütsel yapı ve editoryal politikalar tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Shoemaker ve Reese (1996) tarafından geliştirilen "Etki Hiyerarşisi" modeline göre medya içerikleri; bireysel, rutin uygulamalar, örgütsel, kurumsal ve sosyal sistem olmak üzere çok katmanlı etkiler sonucunda oluşmaktadır. Bu durum, sürdürülebilirlik konularının haberleştirilmesinde kurumsal yapıların belirleyici rolünü göstermekte olup, bireysel gazetecilerin tutumlarından ziyade haber odası politikalarının değiştirilmesinin öncelikli olduğuna işaret etmektedir.

Bu kuramsal çerçevelerin ötesinde, basın kuruluşlarının kendi iç işleyişlerinde sürdürülebilirlik davranışlarını nasıl teşvik edebileceği ayrı bir inceleme konusudur. Örgütsel davranış literatürü, çalışanların çevresel tutumlarının iş yerindeki fiziksel koşullar, yönetsel teşvikler ve kurum kültürü tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır (Norton vd., 2015; Ones ve Dilchert, 2012). Basın kurumları özelinde düşünüldüğünde, kâğıt tüketiminden enerji verimliliğine, atık yönetiminden dijital yayıncılığın çevresel ayak izine kadar bir dizi operasyonel karar, çalışanların bireysel davranışlarından ziyade kurumsal politikaların bir sonucudur. Nitekim Cappellucci vd. (2024) tarafından büyük bir biyofarma şirketinde gerçekleştirilen saha deneyinde, sosyal norm temelli dürtme stratejilerinin iş yeri hatalarını azaltmada ortalama %70 oranında plastik atık azalımı sağladığı ve bu etkinin zamanla azalmadığı tespit edilmiştir. Bastini vd. (2024) ise örgütsel bağlamda iklim dostu davranışları teşvik etmek için varsayılan dürtmelerin (default nudges) kısa vadeli güçlendirmelere (short-term boosts) kıyasla daha yüksek bireysel katkılar sağladığını, ancak betimleyici sosyal norm bilgilerinin her iki müdahale türünün de etkinliğini azalttığını göstermiştir. Bu bulgular, basın kurumlarında sürdürülebilirlik davranışlarının teşviki için dürtme ve güçlendirme stratejilerinin yalnızca bireysel farkındalık düzeyinde değil, aynı zamanda haber odası organizasyonu, editöryal karar süreçleri ve kaynak yönetimi gibi yapısal alanlarda da ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Haber üretim pratikleri açısından bakıldığında, sürdürülebilirlik konularının gazetecilik süreçlerine entegrasyonu çok boyutludur. Bir yandan çevre haberciliği (environmental journalism) literatürü, iklim değişikliği ve ekolojik krizlerin doğru ve etkili biçimde aktarılması için özel bir uzmanlık alanı olduğunu vurgulamaktadır (Hansen, 2010; Boykoff, 2011). Öte yandan, "sürdürülebilirlik haberciliği" (sustainability journalism) kavramı, yalnızca çevresel sorunları değil, aynı zamanda bu sorunlara yönelik çözümleri ve bireysel/toplumsal davranış değişikliklerini de haberleştirmeyi içermektedir (Berglez vd., 2017). Bu noktada "çözüm odaklı gazetecilik" (solutions journalism) önemli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, standart gazetecilik yöntemlerini kullanarak çevresel hasarı hafifletebilecek, tersine çevirebilecek veya ona uyum sağlamaya yardımcı olabilecek davranışları, eylemleri ve stratejileri sunmayı hedeflemektedir. Beck ve Daoust-Boisvert'inin (2025) Kanada alternatif medyası üzerine yaptığı araştırma, çözüm odaklı gazeteciliğin haber odalarında güçlü bir kurumsal desteğe ihtiyaç duyduğunu; gazetecilerin günlük rutinlerinin ve iş baskılarının bu tür haberciliği sınırlayabildiğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, gazetecilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığının, istatistiksel verileri yorumlama becerisinin ve iklim değişikliği gibi karmaşık konuları anlaşılır biçimde çerçeveleme yetkinliğinin geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yetkinliklerin kazandırılmasında ise bireylerin karar verme kapasitelerini artırmayı hedefleyen dürtme ve güçlendirme (boosting) stratejilerinin doğrudan bir rolü olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, bu tür davranışsal müdahalelerin gazetecilik alanında uygulanması, beraberinde önemli etik tartışmaları da gündeme getirmektedir. Bu tartışmaların merkezinde, dışarıdan gelen yönlendirmelerin editoryal bağımsızlığı zedeleyip zedelemediği sorusu yer almaktadır. Bu noktada temel meşruiyet sınırı, söz konusu stratejilerin haber içeriğine müdahale etmeksizin yalnızca operasyonel süreçlerdeki farkındalığı artırmaya odaklanmasıdır. Richard Thaler ve Cass Sunstein'ın (2008) "özgürlükçü paternalizm" yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu tür müdahaleler seçim özgürlüğünü ortadan kaldırmamakta ve bir sansür mekanizması oluşturmamaktadır; aksine çevre dostu alternatifleri daha görünür kılmaktadır. Dolayısıyla şeffaf biçimde tasarlanan operasyonel dürtme ve güçlendirme uygulamaları, editoryal bağımsızlığa müdahale etmeden hem sürdürülebilirlik farkındalığını artıran hem de mesleki özerkliği koruyan tamamlayıcı araçlar olarak işlev görmektedir.

Basın Çalışanlarının İşyerinde Sürdürülebilir Çevre Davranışları için Dürtme ile Güçlendirme Stratejilerinin Kullanımı

İşyerinde çalışanlarının sürdürülebilir davranışlarını etkilemede dürtme ve güçlendirmenin etkisi oldukça önemli olabilir. Çünkü bu stratejiler çalışanların davranışlarını değiştirmede ve sürdürülebilirlik kültürünü oluşturmada önemli bir rol üstlenebilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında sürdürülebilir çevre için basın çalışanlarının davranışlarını etkili hale getirmek amacıyla kullanılacak yöntemler dürtme örnekleriyle başlayıp güçlendirme örnekleriyle devam edecektir.

Dürtme (davranışları teşvik etme) yöntemlerinden dijital iletişim teşviki, geri dönüşüm kutularının stratejik konumlandırılması, enerji tasarrufu uyarıları, çerçeveleme, sürdürülebilir içerik ipuçları ve seyahat alternatifleri gibi unsurlar, basın çalışanlarının çevresel davranışlarını değiştirmede etkin yöntemler olarak kullanılabilir. Genel kamuoyu davranışlarını değiştirmeye yönelik geliştirilen bu dürtme stratejilerinin (McKenzie-Mohr ve Smith, 1999; Cialdini, 2007) basın sektörüne uyarlanması, bu meslek grubunun zaman baskısı, yoğun enformasyon akışı ve anlık karar alma mekanizmaları dikkate alındığında daha da kritik bir hal almaktadır. Gazeteciler, yoğun çalışma temposu içinde derinlemesine rasyonel kararlar yerine, hızlı ve otomatik kararlara yönelmektedir (Thaler ve Sunstein, 2008; Kahneman, 2011). Dolayısıyla, ofis içindeki çevresel mimarinin dürtmelerle tasarlanması, basın çalışanlarının mesleki stres altındayken bile otomatik olarak çevre dostu seçimler yapmasını kolaylaştıracaktır.

Bu bağlamda, dijital iletişim teşviki ile basın çalışanlarının e-postalara "Kâğıt israfını önleyin, bu e-postayı yazdırmayın!" gibi hatırlatmalar eklenebilir. Thaler ve Sunstein, dürtme kavramını tanıttıkları çalışmalarında, e-postalara "Yazdırmayın!" gibi mesajların, bireylerin çevre dostu davranışlara yönlendirilmesinde, küçük hatırlatmaların ve ipuçlarının etkilerinin güçlü olduğunu belirtmişlerdir (2008). Yapılan farklı çalışmalarda da "Yazdırmayın!" gibi hatırlatmaların çevresel bilinçlendirme işlevi görerek kâğıt israfını azaltmaya katkı sağlayabileceği savunulmuştur (McKenzie-Mohr ve Smith, 1999; Schultz, 2002; Cialdini, 2007). Basın çalışanları, meslekleri gereği gün içinde yüzlerce ajans haberi, bülten ve röportaj deşifresi gibi yoğun bir veri trafiğine maruz kalmaktadır. Dolayısıyla, standart bir ofis çalışanına kıyasla dijital ayak izleri ve kâğıt tüketim potansiyelleri çok daha yüksektir. E-postalara eklenecek "Yazdırmayın" uyarısı veya arşiv silme hatırlatıcıları, sadece bireysel bir yeşil davranışı değil; medyanın yapısal bilgi üretimi sürecindeki "büyük veri" israfını da doğrudan hedefleyen mesleki bir filtre işlevi görecektir.

Ofis içinde geri dönüşüm kutuları daha belirgin yerlere yerleştirilerek atıkların ayrıştırılması teşvik edilebilir. Literatürdeki çalışmalar geri dönüşüm kutularını daha belirgin yerlere yerleştirmenin atık ayrıştırma ve geri dönüşüm davranışını artırmaya yönelik bir yöntem olduğunu desteklemektedir. Örneğin Cialdini'nin (2007) ikna teorileri ve sosyal normlar üzerine yaptığı çalışmasında görsel olarak daha belirgin konumlandırmaların sosyal normları güçlendirebileceğini ve insanların bu davranışı benimseme olasılığını artırabileceğini göstermektedir. Ayrıca geri dönüşüm kutularının kolay erişilebilen alanlarda ve görünürlüğünün belirgin olması gibi fiziksel ortam düzenlemelerinin yapılması (Werner vd., 1998; McKenzie-Mohr ve Smith, 1999; Baker vd., 2004) basın çalışanlarının ofis ortamlarında geri dönüşüm davranışını benimsemelerine katkı sağlayabilecektir. Bu durum, haberciliğin doğasında var olan "görsel hafıza" ve "gözlem yeteneği" ile doğrudan ilişkilidir. Basın çalışanları, etraflarındaki görsel değişimleri fark etmeye ve bunları anlamlandırmaya odaklı bir mesleki habitusa sahiptir. Haber merkezlerinde geri dönüşüm kutularının stratejik ve estetik tasarımı, görsel algısı yüksek olan basın çalışanları üzerinde daha hızlı bir 'sosyal norm' algısı yaratacak, kurum içindeki çevre kültürünü normatif bir zorunluluk haline getirecektir.

Bununla birlikte basın çalışanlarına iş yerlerinde, enerji tüketimini azaltmaya yönelik hatırlatmaların yapılması çevresel sürdürülebilirlikte kullanılacak yöntemlerden biri olabilir. Örneğin; iş yerlerinde genel kullanıma açık ortamlara "Işıkları kapatmayı unutmayın!" uyarıları eklenebilir. Literatürde dürtme stratejisi çerçevesinde değerlendirilen "Işıkları kapatın!", "Işıkları kapatmayı unutmayın!" ve "Duştan çıkarken suyu kapatın!" gibi doğrudan mesajlar içeren uyarıların etkili olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarla, basit ve doğrudan hatırlatmaların enerji tasarrufunda dikkate değer etkiler yarattığı sonucuna varılmıştır (Aronson ve O'Leary, 1982; Delmas vd., 2013). Ayrıca iş yerinde basın fotoğrafçılarının çevre dostu malzemeler ve ekipman kullanmaları konusunda mesajlar bulundurulabilir.

İzlenebilecek farklı bir dürtme stratejisi ise gönderilecek elektronik postanın gerçekten gönderilmesi gerekip gerekmediğinin hatırlatılması üzerinedir. Pitron, e-postalardan dijital video platformlarına kadar atılan her adımın enerji harcadığını belirtmektedir (2024). Bu bağlamda basın çalışanlarına herhangi bir e-postayı göndermeden önce bu metnin dijital ortamda gerçekten ulaştırılması gerektiğine dair bir soru sorularak gereksiz enerji kullanımının önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde e-posta arşivlerinde duran gereksiz iletilerin silinmesinin kolaylaştırılması gerekmektedir. Okunan e-postaların silinmesi gerektiğine dair basit hatırlatmalar ve silme butonunun gözle görülür şekilde kolay erişilebilir yerlerde olması, karbon ayak izinin azaltılması adına atılabilecek adımlardan bir tanesidir.

Sürdürülebilir bir çevre açısından uygulanabilecek bir diğer dürtme stratejisi ise yapay zekânın gereksiz kullanımının önüne geçmektir. Marconi'nin (2023) belirttiği üzere yapay zekâ gazetecilik açısından birçok fırsat barındırmaktadır; buna karşın, yapay zekâ kullanımı devasa bir enerji ve doğal kaynak tüketimine yol açmaktadır. Nitekim literatürdeki çalışmalar, yapay zekâ modelleriyle yapılan her 10 ila 50 kelimelik kısa bir etkileşimin yaklaşık yarım litre su tüketimine neden olduğunu (Li vd., 2023) ve bu teknolojilerin arkasındaki veri merkezlerinin soğutulması sürecinin küresel su krizini derinleştirdiğini (Ren, 2024) ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yapay zekânın basın çalışanları tarafından "yalnızca gerekli olduğu takdirde" kullanılmasının teşvik edilmesi gerekmektedir. Örneğin, çalışanların sistem girişlerinde 'Lütfen net komutlar kullanın' veya 'Yapay zekâ üretimi yerine hazır stok görsellere yönelin' şeklindeki uyarı mesajlarıyla karşılaşması sağlanmalıdır. Sonuç olarak iş yerlerinde bu gibi basit ve doğrudan mesajların bulunması, basın çalışanlarının enerji tasarrufu açısından davranışlarını olumlu yönde değiştirebilme potansiyelini taşımaktadır.

Basın çalışanlarının haftalık toplantılarında sürdürülebilirlik temalı kısa bilgi paylaşımları yapmaları ile bu konu gündemde tutulabilir. Ek olarak bu toplantılarda editör ve yazarların çevre sorunlarına dikkat çeken makale ve içerikler oluşturmaları teşvik edilebilir. Yapılan bazı çalışmalarda düzenli olarak yapılan kısa bilgilendirmelerin birey davranışlarını olumlu etkilediği bulunmuştur (Thaler ve Sunstein, 2008; Goldstein vd., 2008). İnternet sitelerine "çevre" veya "sürdürülebilir yaşam" başlıklı alt başlıklar eklenmesi ve bu sayede bu alanlarda haber ve bilgilendirici metinlerin etkisini teşvik etmek de basın çalışanları açısından farklı bir seçenektir. Bu sayede çevresel sorumluluğun gündemde tutulması ile hem basın çalışanlarının hem de okuyucuların sürdürülebilirlik konusunda bilgi ve farkındalığının artırılabileceği düşünülmektedir. Buradaki kritik nokta, basın çalışanlarına yönelik yapılacak bir dürtmenin, kitle iletişimindeki Gündem Belirleme teorisiyle doğrusal bir çarpan etkisine sahip olmasıdır (McCombs ve Shaw, 1972). Sıradan bir ofis çalışanının dürtülmesi sadece kendi çevresini etkilerken, bir editörün veya yazarın haftalık toplantılarda sürdürülebilirlik temalı dürtülmesi, onun üreteceği haberin dilini ve çerçevesini (framing) değiştirecektir. Yani, basın çalışanının iş yerinde dürtülmesi, dolaylı olarak toplumun binlerce ferdinin de medya aracılığıyla dürtülmesi anlamına gelmektedir.

Bütün bunlara ek olarak, basın fotoğrafçıları, çevre dostu mesajları görsel anlatım yoluyla iletebilirler. Bu bağlamda dürtme stratejileri çevre sorunlarını görsel olarak vurgulayan ve belirli bir çerçevede sunan fotoğraf sergileri oluşturmayı içerebilir. Fotoğrafçılar doğal yaşamı, yenilenebilir enerji projelerini veya çevre dostu

uygulamaları fotoğraflayarak bu görselleri çevresel farkındalık yaratacak şekilde sunabilirler (Cialdini, 2007). Ayrıca, çevre felaketleri veya tahrip edilen doğa alanlarının yıkıcı görüntülerini içeren fotoğraflar çekmek yolu ile olumsuz çevresel etkilerin vahametini gözler önüne serebilirler. Bu görüntüler, bireyleri harekete geçirebilecek güçlü bir dürtme etkisi yaratabilir.

Basın çalışanlarına uzaktan görüşme yapma imkânlarını vurgulayan, "Gereksiz seyahatleri azaltmak için online konferansları teşvik et!" gibi öneriler sunulabilir. İş seyahatleri ve toplantılar için yapılan uçak, tren ya da otomobil seyahatleri büyük miktarda karbondioksit (CO_2) salınımına yol açmaktadır. Uzaktan çalışma ve çevrim içi toplantılarla, özellikle kısa süreli veya tek amaçlı seyahatlerin önüne geçilmesi, kurumların karbon ayak izini kayda değer ölçüde azaltacaktır. Bu konuda yapılan araştırmalarda dijitalleşmenin seyahat ihtiyacını azaltarak karbon ayak izini küçültebileceği vurgulanmaktadır (Hickman ve Banister, 2007; Truong, 2022; Wreford ve Leston, 2011).

Güçlendirme (davranışları eğitim ve bilinçlendirme ile teşvik etme) yöntemleri ile basın çalışanlarının çevresel davranışlarını sürdürülebilir kılmak adına başarı hikâyelerinin paylaşımı, teşvik programları, eğitim ve seminerler, sosyal medya kullanımı ve geri bildirim mekanizmaları gibi stratejiler etkili birer güçlendirme aracı olarak belirmektedir. Bu stratejilerin basın çalışanlarının çevreye duyarlı davranışlarını ödüllendirerek bu tür davranışların sürekliliğini sağlamak için kullanılması mümkündür.

Bu bağlamda sürdürülebilir uygulamalara geçen basın çalışanlarının başarılarının paylaşılması kaydıyla diğer çalışanları motive etmek mümkündür. Sürdürülebilirlik alanında başarı hikayeleri paylaşmak güçlendirme (boosting) yöntemleriyle ilişkilidir. Çünkü bu tür hikâyeler basın çalışanlarına sürdürülebilir uygulamaları başarma yolunda gerekli bilgi, beceri ve motivasyon sunabilir. Güçlendirme yöntemleri bireyleri içsel olarak motive eder ve bilinçli karar almalarını sağlar ki bu da başarı hikâyelerinin paylaşımıyla basın çalışanlarının sürdürülebilir davranışlara teşvik edilmesine olanak sağlar (Grüne-Yanoff ve Hertwig, 2016; Gigerenzer ve Gaissmaier, 2011; Hertwig ve Grüne-Yanoff, 2017). Gazetecilik mesleği, doğası gereği 'kamusal görünürlük' ve 'prestij' odaklı bir içsel motivasyonla beslenir. Basın çalışanlarının sürdürülebilirlik başarılarının kurum içinde veya ödül programlarıyla paylaşılması (boosting), meslek çalışanlarının 'toplumsal fayda sağlama' misyonunu pekiştirir. Bu durum, onlara sadece bir kuralı dayatmak yerine, yeşil dönüşümün entelektüel ve mesleki bir başarı kriteri olduğunu öğreterek rasyonel birer 'yeşil aktör' olmalarını sağlayabilir.

Sürdürülebilir davranışlarda bulunan basın çalışanlarına küçük ödüller veya takdir belgeleri verilebilir. Özellikle, çevreye yönelik çekilen en iyi fotoğraf, editör ve yazarlar tarafından yazılan en iyi içerikler ödüllendirilebilir. Küçük ödüller veya takdir belgeleri gibi teşvikler bireylerin sürdürülebilir uygulamalarda bulunmaları konusunda motivasyonlarını artırıp, bilgi düzeylerini pekiştirdiğine dair çalışmalar bulunmaktadır (Grüne-Yanoff ve Hertwig, 2016; Hertwig ve Grüne-Yanoff, 2017). Özellikle Deci ve Ryan tarafından yapılan öz-belirleme teorisine göre bireyler içsel ve dışsal ödüllerle motive edilerek belirli davranışları daha fazla benimsemektedir (2000). Gino ve Staats ise küçük başarıların büyük etkiler oluşturabileceğini savunan çalışmasında teşviklerin davranış değişikliği üzerinde etkisinin olumlu olduğunu bulmuştur (2012). Bu nedenle basın işletmeleri, çalışanlarını sürdürülebilir davranışlara yönlendirmek ve bu davranışları pekiştirmek adına teşvik programı uygulayabilirler.

Sürdürülebilirlik konularında eğitimler düzenleyerek editör, yazar ve fotoğrafçıların bilgi ve farkındalıkları artırılabilir. Eğitim ve seminerler önemli güçlendirme (boosting) yöntemlerindendir. Güçlendirme stratejileri, bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirmelerine odaklanarak onları daha bilinçli ve etkili kararlar almaya teşvik edebilir. Yapılan çalışmalar, bireylere eğitimlerin verilmesi ile sürdürülebilir davranışların teşvik edebileceğini savunmaktadır (Grüne-Yanoff ve Hertwig, 2016; Hertwig ve Grüne-Yanoff, 2017; Gigerenzer ve Gaissmaier, 2011). Sonuç olarak eğitim ve seminerler basın çalışanlarının çevresel konularla ilgili bilgi seviyelerini artırarak bu alanda daha rasyonel ve bilinçli seçimler yapmalarına etki edebilir.

Basın çalışanları kendi sosyal medya platformlarında sürdürülebilirlik projelerini ve etkinliklerini paylaşarak toplumsal etkiye yol açabilme potansiyeli taşımaktadır. Li ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada, özellikle kullanıcıların sürdürülebilirlik tartışmalarına aktif olarak katılmasının, paylaşımda bulunması ve katkı sağlaması yolları ile sosyal medya temasının yeşil yaşam tarzının benimsenmesini olumlu yönde etkilediği gözlenmiştir (2024). Ayrıca, Unilever'in Davranışsal İçgörü Ekibi ile iş birliği, plastik kullanımını azaltmak gibi sürdürülebilir davranışları teşvik eden sosyal medya gönderilerinin, katılımcıların bu davranışları benimsemeye yönelik niyetlerini ve eylemlerini önemli ölçüde artırdığını ortaya koymuştur (2023). Bu nedenle kuruluşlar, sürdürülebilirlikle ilgili projelerini sosyal medyada paylaşmak kaydıyla sürdürülebilirliği olumlu, eyleme geçirilebilir terimlerle çerçeveleyerek bireyleri daha geniş toplumsal etki ile motive edebilir.

Bunlara ek olarak, basın çalışanlarından sürdürülebilirlik uygulamaları hakkında geri bildirim almak ve bu geri bildirimleri dikkate almak kaydıyla davranışlar üzerinde iyileştirmeler yapılabilir. Yapılan çalışmalarda, geri bildirimlerin, bireylerin bilinçli ve sorumlu davranışlar gerçekleştirmelerinde (Lehrer ve Vasudev, 2011), görev performanslarının ve hedef

belirleme süreçlerinin güçlenmesinde (Ashford ve De Stobbeleir, 2013) ve davranış geliştirmede kritik bir rol oynadığı (Fishbach ve Finkelstein, 2012) tespit edilmiştir. Sonuç olarak, basın çalışanlarından alınan geri bildirimler, sürdürülebilirlik hedeflerini geliştirmek için bir araç olarak kullanılabilir ve bu sayede çalışanların sürdürülebilir davranışlara olan bağlılıkları güçlendirilebilir.

Dürtme ve güçlendirme stratejileri ile basın çalışanlarının sürdürülebilir çevre hedefleri açısından olumlu adımlar atması mümkün olmakla birlikte gazetecilik mesleği açısından çeşitli riskler barındırdığı da unutulmamalıdır. Sürdürülebilir bir yaşam için kurulan anlatıda temel sorumluluğun sıradan vatandaşa yüklenmesi ve çözüm için atılması gereken adımların aynı kesime yüklenmesinin uzun vadede çevreci yaşam algısına bakışı zedeleyebileceği değerlendirilmektedir. Yaşanabilir bir dünya adına atılan adımlarda basın çalışanlarının üzerine düşen temel görev, kendi çalışma alanlarında sürdürülebilir bir düzen kurmak ve bu düzeni geniş kitlelere yaymaktır. Buna karşın çok uluslu şirketler ve devlet politikalarının değişmediği bir düzlemde yalnızca basın çalışanlarının attığı adımlar yetersiz kalacaktır. Sürdürülebilirlik açısından sorumluluğun yalnızca sıradan insanlara yüklenmesi, gazeteciliğin toplumda sesini duyuramayan kesimlerin sesi olma görevinden uzaklaşması ve hâkim düzeni yeniden üretmesi riskiyle karşı karşıyadır.

Dürtme ve güçlendirme stratejilerinin taşıdığı bir diğer risk, uygulanan stratejinin basın işletmesinde istisnasız herkese uygulanmadığı takdirde huzursuzluğa sebep olmasıdır. Örneğin üst düzey yöneticiler, ekran yüzleri veya tanınmış köşe yazarları bilinçsiz bir şekilde kaynak kullanmaya devam ederken mesleğe yeni başlayan muhabirlerin kaynaklarının kısıtlanması, basın kuruluşunun çalışma ortamını olumsuz etkileme ihtimali taşımaktadır. Buna karşın çeşitli eğitimler ve politika belgeleri etrafında hazırlanan stratejilerin o kuruluşun genel politikası olduğu ve istisnasız şekilde herkes için uygulandığı gösterilmelidir. Kurumsal düzlemde uygulandığı ve doğanın yaşadığı tahribatın yükü yalnızca basın çalışanları ve sıradan insanlara yüklenmediği takdirde dürtme ve güçlendirme stratejilerinin sürdürülebilir bir yaşam adına önemli fırsatlar barındırdığı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, basın çalışanlarının çevresel davranışlarını sürdürülebilir kılmak için dürtme (nudge) ve güçlendirme (boost) stratejilerinin nasıl uygulanabileceğini incelemeyi hedeflemiştir. Elde edilen temel bulgu, tek başına dürtme ya da güçlendirme yaklaşımlarının yeterli olmadığı; asıl etkili çerçevenin kısa vadeli, düşük maliyetli dürtmeler ile uzun vadeli, içselleştirici güçlendirmelerin aşamalı birlikteliği olduğudur. Dürtmeler, basın kurumlarında hızlı farkındalık yaratarak (dijital hatırlatmalar, enerji tasarrufu uyarıları, geri dönüşüm altyapısının görünür kılınması gibi) çevre dostu davranışları tetikleyebilir. Ancak bu davranışların kalıcı hâle gelmesi, çalışanlar tarafından içselleştirilmesi ve farklı bağlamlara genellenebilmesi için güçlendirme stratejilerine (eğitimler, geri bildirim mekanizmaları, başarı hikâyelerinin paylaşımı, teşvik programları) ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın uluslararası literatüre sağladığı özgün katkı, dürtme ve güçlendirmeyi birbirine alternatif değil, tamamlayıcı araçlar olarak konumlandırması ve bu birlikteliği basın çalışanları özelinde somutlaştırmasıdır. Basın çalışanları, yalnızca bireysel tüketici olmanın ötesinde, toplumsal farkındalığı şekillendiren içerik üreticileridir. Bu nedenle dürtme ve güçlendirme stratejileri, yalnızca işyerindeki kâğıt ve enerji tüketimini azaltmakla kalmaz; aynı zamanda çalışanların çevre okuryazarlığını ve sürdürülebilirlik bilgisini artırarak haber içeriklerinin çerçevelenmesine, çözüm odaklı gazeteciliğin benimsenmesine ve dolaylı olarak toplumun çevre sorunlarına duyarlılığının artmasına katkıda bulunabilir.

Elbette bu stratejilerin etkililiği; kurum kültürüne, çalışanların bireysel motivasyonlarına ve mevcut çevre politikalarının uygulanma düzeyine bağlı olarak değişebilir. Öte yandan, bu çalışma teorik bir zemin hazırlamış olsa da uluslararası literatürde yer alan bu bulguların, farklı kültürel ve kurumsal yapılarda yapılacak saha araştırmalarıyla test edilmesi gerekmektedir. Gelecek araştırmalar için en kritik öneri; önce nitel yöntemlerle basın kurumlarındaki mevcut sorunların (enerji israfı, yanlış kaynak kullanımı, atık yönetimi vb.) belgelenmesi, ardından deneysel desenlerle dürtme ve güçlendirme stratejilerinin etki büyüklüklerinin karşılaştırmalı olarak ölçülmesidir.

Sonuç olarak, bu çalışma basın kurumları için aşamalı davranış değiştirme modeli önermekte ve dürtme ile güçlendirmenin bir arada kullanımına dayalı uygulamaların, iklim kriziyle mücadelede işyeri temelli sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için hem pratik hem de etik açıdan savunulabilir bir yol olduğunu göstermeyi hedeflemektedir.

Kaynakça

Aktaş M. T. & Kaya, İ. T. (2023). Sürdürülebilirlik ve Çevre Dostu Davranış: Yeşil Dürtme Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. M. T. Aktaş (Ed.), *İklim ve Enerji Krizi Kıskacında İktisadî Kalkınma* (ss. 31-54) içinde. İstanbul: Efe Akademi Yayıncılık.

Allcot, H. & Rogers, T. (2014). The Short-Run and Long-Run Effects of Behavioral Intervention: Experimental Evidence from Energy Conservation. *American Economic Review, 104*(10), 3003-3037. https://doi.org/10.1257/aer.104.10.3003

Aronson, E. & O'Leary, M. (1982). The relative effectiveness of models and prompts on energy conservation: A field experiment in a shower room. *Journal of Environmental Systems, 12* (3), 219-224. https://doi.org/10.2190/ubd5-4y9b-61ef-wum6

Ashford, S. J. & De Stobbeleir, K. E. (2013). Feedback, goal setting, and task performance revisited. E. A. Locke, & G. p. Latham içinde, *New developments in goal setting and task performance* (Cilt 1, s. 51-64). Routledge.

Baker, K., Esgate, A., Groome, D., Heathcote, D., Kemp, R., Maguire, M. & Reed, C. (2004). *An introduction to applied cognitive psychology*. London: Psychology Press.

Bastini, K., Kerschreiter, R., Lachmann, M., Ziegler, M., & Sawert, T. (2024). Encouraging individual contributions to net-zero organizations: Effects of behavioral policy interventions and social norms. *Journal of Business Ethics*, *192*(3), 543-560.

Beck, W., & Daoust-Boisvert, A. (2025). Perfect as the enemy of good: how the seeds of solutions journalism for environmental reporting take root in Canadian alternative media. Environmental Communication, 19(7), 1294-1310.

Berglez, P., Olausson, U., & Ots, M. (2017). *What Is Sustainable Journalism?*. USA: Peter Lang.

Blom, S. S. A. H., Gillebaart, M., De Boer, F., van der Laan, N. & De Ridder, D. T. D. (2021). Under pressure: Nudging increases healthy food choice in a virtual reality supermarket, irrespective of system 1 reasoning. *Appetite*, 160, 105116. https://doi.org/10.1016/j.appet.2021.105116

Bovens, L. (2018). Behavioural public policies and charitable giving. Behavioural *Public Policy*, 2(2), 168–173. https://doi.org/10.1017/bpp.2018.12

Boykoff, M. T. (2011). *Who speaks for the climate?: Making sense of media reporting on climate change*. Cambridge University Press.

Camilleri, A. R., Cam, M. A. & Hoffmann, R. (2019). Nudges and Signposts: The effects of smart defaults and pictographic risk information on retirement saving investment choices. *Journal of Behavioral Decision Making, 32 (4)*, 431-449. https://doi.org/10.1002/bdm.2122

Cappellucci, L., Ha, L., Honig, J., Knittel, C. R., Vetter, A., & Wilner, R. (2024). *Small Changes, Big Impact: Nudging Employees Toward Sustainable Behaviors* (No. w33120). National Bureau of Economic Research.

Cialdini, R. B. (2007). *Influence: The psychology of persuasion* (Cilt 55). New York: Collins.

Davranışsal İçgörüler Ekibi. (2021). 30 Kasım 2024 tarihinde Davranışsal İçgörüler Ekibi: https://www.bi.team/search/nudge adresinden alındı

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Delmas, M. A., Fischlein, M. & Asensio, O. I. (2013). Information strategies and energy conservation behavior: A meta-analysis of experimental studies from 1975 to 2012. *Energy Policy, 61*, 729-739. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.05.109

Dhami, S., Al-Nowaihi, A. & Sunstein, C. R. (2019). Heuristics and Public Policy: Decision-making Under Bounded Rationality. *Studies in Microeconomics*, *7*(1), 7-58. https://doi.org/10.1177/2321022219832148

Entman, R. M. (1993). Framing: Towards clarification of a fractured paradigm. *McQuail's reader in mass communication theory*, *390*, 397.

Erdoğan, M. (2022). *Sürdürülebilirlik ve Davranışsal İktisat*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Erdoğan, M. & Koç, E. (2023). Dürtme, insanların depremzedelere bağış yapması için yeterli mi yoksa güçlendirme gerekiyor mu? *6. Uluslararası Marmara Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi.* İstanbul, Türkiye.

Fishbach, A. & Finkelstein, S. R. (2012). How feedback influences persistence, disengagement, and change in goal pursuit. Goal-directed behavior,. H. Aarts, & A. J. Elliot içinde, *Goal-directed behavior* (s. 203-230). Psychology Press.

Ghesla, C., Grieder, M. & Schmitz, J. (2019). Nudge for good? Choice defaults and spillover effects. *Frontiers in psychology, 10*(178), 1-14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00178

Gigerenzer, G. & Gaissmaier, W. (2011). Heuristic decision making. *Annual Review of Psychology, 62* (1), 451-482. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120709-145346

Gino, F. & Staats, B. (2012). The microwork solution. *Harvard Business Review, 90*(12), s. 1-8.

Goldstein, N. J., Cialdini, R. B. & Griskevicius, V. (2008). A room with a viewpoint: Using social norms to motivate environmental conservation in hotels. *Journal of consumer Research, 35*(3), 472-482. https://doi.org/10.1086/586910

Grüne-Yanoff, T. & Hertwig, R. (2016). Nudge versus boost: How coherent are policy and theory? *Minds and Machines, 26*(1), 149-183. https://doi.org/10.1007/s11023-015-9367-9

Grüne-Yanoff, T., Marchionni, C. & Feufel, M. A. (2018). Toward a framework for selecting behavioural policies: How to choose between boosts and nudges. *Economics & Philosophy, 34*(2), 243-266. https://doi.org/10.1017/S0266267118000032

Hausman, D. M. & Brynn, W. (2010). Debate: To nudge or not to nudge. *Journal of Political Philosophy, 18*(1), s. 123–136.

Heiskanen, E., Matschoss, K., Laakso, S. & Apajalahti, E.-L. (2020). A critical review of energy behaviour change: The influence of context. M. Lopes, C. Hengeller Antunes & K. B. Janda (Ed.). *Energy and behaviour*, (ss. 391-417) içinde. New York: Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818567-4.00015-6

Hertwig, R. & Grüne-Yanoff, T. (2017). Nudging and Boosting: Steering or Empowering Good Decisions. Perspectives on Psychological Science, 12(6), 973-986. https://doi.org/10.1177/1745691617702496

Hickman, R. & Banister, D. (2007). Looking Over the Horizon: Transport and Reduced CO2 Emissions in the UK by 2030. Transport Policy, 14 (5), 377-387. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2007.04.005

Hogarth, R. M. & Soyer, E. (2015). Providing information for decision making: Contrasting description and simulation. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition, 4*(3), 221–228. https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2014.01.005

Holz, J. E., List, J. A., Zentner, A., Cardoza, M. & Zentner, J. (2020). *The $100 million nudge: Increasing tax compliance of businesses and the self-employed using a natural field experiment.* Aralık 2024 tarihinde National Bureau of Economic Research: https://www.nber.org/papers/w27666 adresinden alındı

Hummel, D. & Maedche, A. (2019). How effective is nudging? A quantitative review on the effect sizes and limits of empirical nudging studies. *Journal of Behavioral and Experimental Economics, 80*, 47-58. https://doi.org/10.1016/j.socec.2019.03.005

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. London: Penguin Books.

Karlin, B., Zinger, J. F. & Ford, R. (2015). The effects of feedback on energy conservation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 141*(6), 1205–1227. https://doi.org/10.1037/a0039650

Karlsen, R. & Andersen, A. (2019). Recommendations with a nudge. *Technologies, 7*(2), 1-16. https://doi.org/10.3390/technologies7020045

Kawa, C., Gijselaers, W. H., Nijhuis, J. F. & Ianiro-Dahm, P. M. (2022). Are you "nudgeable"? Factors affecting the acceptance of healthy eating nudges in a cafeteria setting. *International journal of environmental research and public health, 19*(7), 1-20. https://doi.org/10.3390/ijerph19074107

Kaya, İ. T. (2024). Yeşil Dürtmenin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Bağlamında Değerlendirilmesi: Meta-Analiz Uygulaması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Koç, E. & Erdoğan, M. (2021). Özgeciliğin toplum refahının artırılmasında kullanılması. M. Yiğit, & A. G. Yiğit içinde, *İktisadi konulara davranışsal yaklaşım* (Cilt 1, s. 241-269). Gazi Kitabevi.

Krockow, E. M. (2023). *Nudge or Boost: What's Best For Changing Behavior?* 12 Aralık 2024 tarihinde Psychology Today: https://www.psychologytoday.com/intl/blog/stretching-theory/202301/nudge-or-boost-whats-best-for-changing-behavior adresinden alındı

Lehner, M., Mont, O. & Heiskanen, E. (2016). Nudging–A promising tool for sustainable consumption behaviour?. *Journal of cleaner production, 134*, 166-177. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.11.086

Lehrer, D. & Vasudev, J. (2011). Evaluating a social media application for sustainability in the workplace. *In CHI'11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems* (s. 2161-2166). Vancouver: ACM.

Li, J., Chiu, D. K., Ho, K. K. & So, S. (2024). The Use of Social Media in Sustainable Green Lifestyle Adoption: Social Media Influencers and Value Co-Creation. *Sustainability, 16*(3), 1133. https://doi.org/10.3390/su16031133

Li, P., Yang, J., Islam, M. A., & Ren, S. (2025). Making ai less' thirsty'. *Communications of the ACM*, *68*(7), 54-61.

Lorenz-Spreen, P., Lewandowsky, S., Sunstein, C. R. & Hertwig, R. (2020). How behavioural sciences can promote truth, autonomy and democratic discourse online. *Nature human behaviour, 4*(11), 1102-1109. https://doi.org/10.1038/s41562-020-0889-7

Lusardi, A., Samek, A., Kapteyn, A., Glınert, L., Hung, A. & Heınberg, A. (2017). Visual tools and narratives: New ways to improve financial literacy. *Journal of Pension Economics & Finance, 16*(3), 297-323.

Marconi, F. (2023). *Yapay zekâ ve gazeteciliğin gelişimi* (A. Açıkgöz, Çev.). Ankara: AA Kitap.

McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public opinion quarterly*, *36*(2), 176-187.

McKenzie-Mohr, D. & Smith, W. (1999). *Fostering sustainable behaviour.* Canada: New Society Public.

McQuail, D. (2000). *McQuail's Mass Communication Theory* (4. Baskı). Londra: Sage Publications.

Momsen, K. & Stoerk, T. (2014). From intention to action: Can nudges help consumers to choose renewable energy? *Energy Policy, 74*, 376-382. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.07.008

Münscher, R., Vetter, M. & Scheuerle, T. (2016). A review and taxonomy of choice architecture techniques. *Journal of Behavioral Decision Making, 29*(5), 511-524. https://doi.org/10.1002/bdm.1897

Nekmat, E. (2020). Nudge Effect of Fact-Check Alerts: Source Influence and Media Skepticism on Sharing of News Misinformation in Social Media. *Social Media + Society*, *6*(1). https://doi.org/10.1177/2056305119897322

Norton, T. A., Parker, S. L., Zacher, H., & Ashkanasy, N. M. (2015). Employee green behavior: A theoretical framework, multilevel review, and future research agenda. *Organization & Environment*, *28*(1), 103-125.

Ocean, N. & Woodman, R. (2022). When Nudges Backfire: How Not To Improve Attitudes Towards Shared E-Scooters. *SSRN*.

Ones, D. S., & Dilchert, S. (2012). Environmental sustainability at work: A call to action. *Industrial and Organizational Psychology*, *5*(4), 444-466.

Özdemiray, S. M. (2023). Dürtme Kımıldat: Enerji Etiketlemesi Düzenlemesi. Akdeniz İİBF Dergisi, 23(1), 63-74. https://doi.org/10.25294/auiibfd.1165439

Özüşen, B. (2023). İklim Değişikliğinin Davranışsal İktisadı. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 14(40), 1433-1450. https://doi.org/10.21076/vizyoner.1259570

Pilaj, H. (2017). The choice architecture of sustainable and responsible investment: Nudging investors toward ethical decision-making. *Journal of business ethics, 140*, s. 743-753. https://www.jstor.org/stable/44252988

Pitron, G. (2024). Dijital Cehennem: Bir Like'ın Ucuna Yolculuk (A. Tümertekin, Çev.; 2. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Plak, S., Klaveren, V. C. & Cornelisz, I. (2023). Raising student engagement using digital nudges tailored to students' motivation and perceived ability levels. *British Journal of Educational Technology, 54*(2), s. 554-580. https://doi.org/10.1111/bjet.13261

Pritchard, B. E. (2013). *Aiming To Reduce Cleaning Costs.* 12 Aralık 2024 tarihinde Works That Work: https://worksthatwork.com/1/urinal-fly adresinden alındı

Saghai, Y. (2013). Salvaging the concept of nudge. *Journal of Medical Ethics, 39*(8), s. 487–493.

Schultz, P. W. (2002). Knowledge, information, and household recycling: Examining the knowledge-deficit model of behavior change. New tools for environmental protection: Education, information, and voluntary measures. T. Dietz, & P. C. Stern içinde, *New Tools For Environmental Protection: Education, Information, and Voluntary Measures* (s. 67-82). Washington, DC: National Academy Press.

Shoemaker, P. J., & Reese, S. D. (2014). Mediating the message in the 21st century: A media sociology perspective (3rd ed.). Routledge.)

Strubell, E., Ganesh, A., & McCallum, A. (2019, July). Energy and policy considerations for deep learning in NLP. In *Proceedings of the 57th annual meeting of the association for computational linguistics* (pp. 3645-3650).

Sunstein, C. R. (2014). Nudging: a very short guide. *Journal of Consumer Policy, 37*, s. 583-588.

Sunstein, C. R. (2015). *The ethics of nudging.* Yale Journal on Regulation, 32 (2), 413-450.

Sunstein, C. R. (2016). *The ethics of influence: Government in the age of behavioral science.* Cambridge: Cambridge University Press.

Thaler, R. H. & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness.* Yale University Press.

Ticaret Bakanlığı. (2019). *2018 Yılı Idari Faaliyet Raporu.* 29 Aralık 2024 tarihinde Ticaret Bakanlığı: https://ticaret.gov.tr/data/5d00e40113b8760fa4ee54f6/Ticaret%20Bakanligi%202018%20Yili%20idare%20faaliyet%20raporu.pdf adresinden alındı

Tillvaxtverket. (2020). 29 Aralık 2024 tarihinde https://tillvaxtverket.se/download/18.6855bfcf184896002ffb4d/1668765814995/Att%20arbeta%20för%20hållbar%20turism.pdf adresinden alındı

Tokgöz, O. (2022). *Temel gazetecilik* (15. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Truong, T. C. (2022). The impact of digital transformation on environmental sustainability. Advances in Multimedia, *2022*(1) 6324325. https://doi.org/10.1155/2022/6324325

Tyers, R. (2018). Nudging the jetset to offset: voluntary carbon offsetting and the limits to nudging. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(10), 1668-1686. https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1494737

Unilever. (2023). *How social media is helping make the switch to sustainability*. 20 Aralık 2024 tarihinde https://www.unilever.com/news/news-search/2023/how-social-media-is-helping-people-make-the-switch-to-sustainability/

Wang, X., Zhang, M., Fan, W. & Zhao, K. (2022). Understanding the spread of COVID-19 misinformation on social media: The effects of topics and a political leader's nudge. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 73*(5), 726-737. https://doi.org/10.1002/asi.24576

Weijers, R. J., Ganushchak, L., Ouwehand, K., & de Koning, B. B. (2022). "I'll Be There": Improving Online Class Attendance with a Commitment Nudge during COVID-19. *Basic and Applied Social Psychology*, *44*(1), 12–24. https://doi.org/10.1080/01973533.2021.2023534

Werner, C. M., Rhodes, M. U., & Partain, K. K. (1998). Designing Effective Instructional Signs With Schema Theory: Case Studies of Polystyrene Recycling. *Environment and Behavior*, *30*(5), 709-735. https://doi.org/10.1177/001391659803000506

Wilkinson, T. M. (2013). Nudging and manipulation. *Political Studies, 61*(2), 341–355. https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00974.x

Wreford, L. & Leston, j. (2011). *WWF UK Policy Position Statement on Business Travel.* Worldwide Wildlife Foundation: http://assets.wwf.org.uk/downloads/business_travel_ps_0709.pdf.

Extended Abstract

The main purpose of this study is to examine how behavioral economics concepts such as nudge and boost strategies can be applied to make the environmental behaviors of press employees sustainable and to compare the effectiveness of these two methods. Sustainable development is one of the most important global problems of our time and behavioral changes are required in every segment of society to achieve this goal. Press employees have the potential to play a leading role in raising public awareness and sustainability issues. Therefore, it is critical for press employees to adopt and maintain environmentally friendly behaviors in terms of ensuring sustainability at both institutional and societal levels. This study aims to investigate how behavioral economics tools such as nudge and boost strategies can affect the environmental behaviors of press employees and to evaluate the applicability and effectiveness of these strategies. In this context, the findings of the study will provide effective strategies that can be used to promote sustainable environmental behaviors of press employees and will guide other studies in this field.

The concepts of nudge and boost are discussed in detail in the study. Nudge is a strategy that aims to direct individuals to better options by making small changes in their choice architecture in order to influence their decision-making processes (Thaler & Sunstein, 2008). For example, interventions such as making recycling bins more visible or highlighting energy-saving options can be given as examples of nudging strategies. However, recent studies have shown that the effect of nudging may decrease over time and may not produce the expected results in some cases (Karlin, Zinger, & Ford, 2015; Hummel & Maedche, 2019). This situation necessitates the use of boosting strategies in addition to nudging to ensure more permanent and sustainable behavioral changes. Boosting is an approach that aims to improve individuals' decision-making abilities and encourage them to make more conscious choices (Hertwig & Grüne-Yanoff, 2017). This strategy aims to change individuals' behaviors in the long term through methods such as training, feedback mechanisms, and reward systems. This study adopts a *conceptual and normative approach* based on a literature review. Existing research on nudging and boosting strategies in behavioral economics was examined. The concepts were defined, compared, and then discussed in the context of press employees. Based on this conceptual discussion, normative recommendations were developed for the application of these strategies in newsrooms.

The results of the study show that nudging and boosting strategies can play an important role in making the environmental behaviors of press employees sustainable. Nudging strategies can be an effective tool to quickly encourage environmentally friendly behaviors. For example, interventions such as energy saving warnings in the office environment, making recycling bins easily accessible, or highlighting environmentally friendly options can direct press employees to adopt sustainable behaviors. However, the effects of such interventions can usually be short-term and may decrease over time. Therefore, using boosting strategies in addition to nudging strategies can ensure that behavioral changes become permanent. Boosting strategies can be supported by methods such as trainings, workshops, and feedback mechanisms to increase employees' environmental awareness and encourage them to make more conscious decisions. For example, sharing success stories of environmentally friendly practices can increase employees' motivation and facilitate the adoption of sustainable behaviors.

As a result, it is recommended that both nudge and boosting strategies be used in a balanced way to encourage sustainable environmental behaviors of press employees. While nudging strategies can be an effective method for achieving rapid results in the short term, boosting strategies stand out as a more suitable approach for achieving permanent behavioral changes in the long term. Using these two strategies together can provide an effective method for increasing environmental awareness and adopting sustainable behaviors among press employees. However, the effectiveness of these strategies may vary depending on the individual characteristics of employees, corporate culture and the consistency of implemented policies. Therefore, future experimental studies are of great importance to explore how these strategies can be made more effective in different workplace environments. Such studies can help sustainable behavioral change strategies produce more concrete and applicable results.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 205-217

10.63556/sobild.17.2.1791906

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 26.09.2025
Kabul edildiği tarih: 19.02.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 26.09.2025
Date accepted: 19.02.2026
Research Article

ÖZGÜR İRADE EKSENİNDE KAMUSAL ALAN[1]

THE PUBLIC SPHERE IN THE CONTEXT OF FREE WILL

Merve KARAKUŞ
TC Milli Eğitim Bakanlığı, Van, Türkiye.
mrvkarakus@hotmail.com

Zeki EDİS
Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, Türkiye.zekiedis@hotmail.com

Yazarlık Katkı Oranı: Birinci Yazar: %80, İkinci Yazar: %20.

Anahtar sözcükler
Kamusal alan, Özgür irade, Determinizm, Özel alan, Toplumsal alan

Keywords
Public sphere, Free will, Determinism, Private sphere, Social sphere

Öz

İnsanın yaşamını sürdürebilmesi, başka insanların varlığına bağlıdır. Bu gereksinim, toplulukları ortaya çıkarmıştır. Topluluklar, en küçüğü 'çekirdek aile'den başlayarak mahalle, köy, kasaba, şehir, ülke boyutunda birimler halinde şekillenmiştir. Bireylerin yaşadıkları toplum tarafından kabul görmeleri, o toplumun belirlediği kurallara uydukları ölçüde mümkündür. Toplum tarafından kabul görmek, kamusal alanlarda başka insanlarla bir aradayken sınırlandırılmakla mümkündür. Her toplum, yaygın ve egemen dini inançlar, siyasi görüşler ve sosyo-ekonomik şartlar gibi unsurların etkisi ile oluşan kültürlerini dikkate alarak bu sınırlamayı yapar. Modern versiyonu 18. yüzyıl ortalarında görülmeye başlanan kamusal alanlar, -her kesimden insana açık olsalar bile- makro sistemin belirlediği rolleri ve kimlikleri yerine getiren bireyleri sisteme dahil eder. Kamusal alanlar bir aradalığın tecrübe edilmesine sınırlamalarla olanak sağlamaktadır. İnsan, yaşamı diğer canlılardan farklı algılar. Bu farklılık, insanı anlam arayışına sürüklemiştir. Yaşamı anlamlı kılmanın başında kişinin eylemlerinde, aldığı kararlarda, davranışlarında özgür olduğunu düşünmesi veya en azından hissetmesi gelir. Bireyin yaşamında özgür olup olmadığı özgür irade çerçevesinde ele alınmaktadır. İnsanlar davranışlarının altında yatan alt sebeplerin farkında olmadıkları için hem kamusal hem de özel/kişisel alanlarında kendilerini tamamen özgür hissederler. Bu çalışmada özgür iradeye sahip olduğuna kör gözle inanan bireyin geçmişten günümüze kamusal alanda farkında olmadan nasıl sınırlandırıldığının anlaşılması/farkına varması amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle kamusal alanın ardından özel alanın tanımlanması yapılmış, özgürlük sanrısından bahsedilmiş, son olarak ise kamusal alanda bireyin rollerinin ortaya çıkmasına yer verilmiştir.

Abstract

The survival of humanbeings depends on the presence of other people. This necessity has given rise to communities, which have evolved from the smallest unit, the 'nuclear family', to neighborhoods, villages, towns, cities, and nations. The acceptance of individuals within a society is contigent upon their compliance with the rules set by that society. Social acceptance is achieved by imposing limitations on individuals when they share public spaces with others. Each society enforces such limitations in accordance with its cultural framework, shaped by prevalent religious beliefs, political views, and socio-economic conditions. Modern forms of the public sphere, which began to emerge in the mid-18th century, incorporate individuals who fulfill the roles prescribed by the macro-system, even though they are open to people from all walks of life. Public spaces thus allow the experience of togetherness, but within boundaries. Humans perceive life differently from other living beings, a distinction that has led to a search for meaning. At the core of this pursuit lies the belief – or at least the feeling – that they are free in their actions, decisions, and behaviors. Whether individuals are truly free in their lives is examined within the framework of free will. Because people are often unaware of the underlying causes of their actions, they tend to perceive themselves as entirely free in both public and private spheres. This study aims to reveal how individuals – who blindly believe in their possession of free will – have been unconsciously constrained in the public sphere from the past to the present. To this end, the study first defines the concepts of public and private space, then addresses the illusion of freedom, and finally discusses the emergence of individuals roles within the public sphere.

[1] *Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne Aralık 2022 tarihinde sunulan William Faulkner'ın The Sound and the Fury Adlı Eserinde 'Özgür İrade'nin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Çalışma başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiş makaledir.*

1. Giriş

Hangi çağda yaşıyor olursa olsun her insan içine doğduğu zaman ve mekânı referans alır; diğer bir deyişle öncesi ve sonrası yok gibidir, dünya hep referans alınan hali gibi algılanır. Bu algı, geçmiş ve gelecek deneyimlerin yokluğuna değil, anlamlandırma sürecinin özellikle mevcut zaman ve mekân üzerinden kurulmasına işaret eder. Dünya, var olduğundan beri gerek coğrafi gerek kültürel yapılar itibariyle, biz farkında olmasak da değişim ve dönüşüm halindedir. Sosyolojik, ekonomik, kültürel ve daha birçok parametrenin etkisi ile ortaya çıkmış olan kamusal alanlar da aynı dönüşümün parçasıdır.

Her ne kadar düşünce pratiklerimizde yer almasa da geçmişte yaşamış olan insanlar, şimdiki zamanda birlikte yaşadıklarımız ve gelecekte yaşayacak olanları da kapsayan ortak bir dünyada yaşıyoruz. Bu bir aradalık, dünyanın bize sunduğu coğrafi mekânların kültür temelli yapılaştırılmasıyla ortaya çıkan kamusal alanlarda gerçekleşir. Kamusal alan tarihsel olarak agora, forum, Pazar yeri ya da meclis gibi fiziksel mekanlar üzerinden düşünülmüş; bireylerin ortak meseleleri tartıştıkları ve birbirleriyle yüz yüze geldikleri alanları ifade etmiştir. Günümüzde ise parklar, meydanlar, sokaklar, kafeler gibi ortak kullanımda olan fiziksel yapıların yanında X (Twitter), Facebook, forumlar, online tartışma grupları gibi dijital platformlar da kastedilmektedir. Bu alanlar mevcut anlamlarına kavuşana kadar pek çok toplumsal ve tarihsel süreçten geçmişlerdir. Bu nedenle çalışmamızda öncelikle, 'kamusal alan' başlığı altında yaşanan anlamsal dönüşümü tarihsel olarak anlamaya ve kavramı sosyolojik olarak açığa kavuşturmaya yer verilmiştir.

17. ve 18. yüzyıl İngiltere, Fransa ve Almanya'sında kamusal alan bireylerin toplumsal, kültürel ve politik konuları tartışmak üzere bir araya geldikleri, özgür ve eşit katılımın sağlandığı ve politik iradenin oluştuğu mekânlardı. Ancak kamusal alan, modernite öncesinde eleştirel aklın işlediği özgür ifade alanlarıyken, moderniteyle birlikte yerini tüketim alışkanlıklarının belirlediği yapılara bırakmıştır. Bu dönüşümün temelinde, kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin genişlemesiyle beraber, toplumsal alışkanlıkların ve kültürel normların değişmesi yatmaktadır.

Bireyler kamusal alanlarda bulunabilmek ve toplum içinde bir arada sorunsuz bir şekilde yaşayabilmek için kendilerine ait olan davranış kalıplarının yanında kamusal alanlarda uymak zorunda oldukları davranış kalıplarını benimsemekle de yükümlüdürler. Toplum olmak, davranışların miras olarak devralınmasını gerekli kılar. İnsan dünyaya geldiği andan itibaren kendisini çevreleyen her şeyden etkilenir. Bu etkiler zamanla davranışa dönüşür. Bu davranışların bazıları biyolojik yaşamın devamı için doğuştan getirdiğimiz dürtülerle gerçekleşirken, toplumun onayladığı ve onaylamadığı bazı davranışlar ise yakın çevreyi oluşturan mikro sistem ile kültürü oluşturan makro sistem aracılığıyla edinilir. Zaman, mekân ve toplumlar değişse de birlikte yaşayabilmenin belirli davranış kalıplarını gerektirmesi, değişmeyen bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir.

Gelmiş geçmiş bütün toplumlar kendilerine özgü kurallara uyan üyelerini özgür olmakla ödüllendirirken, aksi şekilde davrananları toplumun dışına iterek cezalandırmıştır. Ancak bu ödül ve ceza mekanizması, bireyin gerçekten özgür olup olmadığı sorusunu beraberinde getirir. İnsanı diğer canlılardan ayıran başat özellik, bilinçli eylemlerde bulunabilmesi, çevresini dönüştürebilme kapasitesi ve zamana dair farkındalığa sahip olmasıdır. Bu farkındalık insanın özgür iradeye sahip olduğu inancını güçlendirir. Ne var ki, determinizm, özgür irade sanrısının karşısına kapı gibi dikilir. Çünkü determinizm, tüm olayların dolayısıyla insan davranışlarının da öncüller tarafından belirlendiğini savunur. İnsanlar yaşamlarının ardında yatan öncüllerin farkında olmadıkları için davranışlarında, eylemlerinde, aldıkları kararlarda ve mekânsal örgütleme davranışlarında -özellikle de birbirlerine yakın seçenekler arasından tercih yaptıklarında- iradenin tamamen kendilerinde olduğuna inanır. Ancak durum sanılanın çok ötesindedir. İnsan dünyaya geldiği zamanı, mekânı, ailesini ve doğum koşullarını belirleyemezken, özgür iradesinin bu koşullarda bütünüyle bağımsız olduğu iddiası tartışmalıdır. Kamusal alanlar davranışın belirlenim sürecinin en görünür olduğu mekânlardır. Bu makale kapsamında, öncelikle dışsal etkenlerin kendini gösterdiği kamusal alanların tarihsel çerçevede nasıl ortaya çıktığına, yani; birbirine yabancı bireylerin bir aradalığının hangi şartlar altında başladığına dair bir analiz yapılmış; sonrasında ise özgür irade ile toplumsal sınırlandırma ilişkisi deterministik bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

2. Kamusal Alanın Tanımlanması

Kamusal alandan bahsedebilmek için hem mekânın hem de kamusal topluluğun var olması gereklidir. Kamusal mekânlar insanları bir araya getirir ve onları ilişkiye sokar. Bu sebeple insanı mekândan; mekânı da insandan bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. 1950 öncesinde toplumsalı anlamaya yönelik yaklaşımlar ağırlıklı olarak tarihsel zaman unsuruna odaklanmış, burjuva kamusal alan tartışmalarında mekân önemli bir rol oynasa da birey davranışları üzerindeki etkisi sistematik bir çözümleme konusu haline gelmemişti. Kuramsal ve tarihsel çerçeve kurabilmek için yararlanılan kaynaklar sırasıyla *İnsanlık Durumu* 1958, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* 1962, *Kamusal İnsanın Çöküşü* ise 1977'de yayımlanmışlardır. Bu tarihler dikkate alındığında -1950 sonrası- toplumsalı anlamak ve açıklamak için kullanılan paradigmaların zamandan mekâna doğru kaydığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, 1950'ye gelindiğinde zaman/tarih üzerindeki ilgi mekâna/coğrafyaya kaymıştır.

Postmodern öncesinde insanı anlamak için zaman yani tarih bilgisi göz önünde bulundurulurken sonraki süreçte mekân yani coğrafya dikkate alınır. Ancak bu değişim tek yönlü bir kayma değil, çok katmanlı bir dönüşüm olarak görülmelidir. Moderniteyle birlikte insan tarihsel bir perspektifle ele alınır: Bireyleri ve toplumları şekillendiren temel unsur tarihtir. Postmodernite ise mekânın birey ve toplum üzerindeki etkilerini ön plana çıkarır. Michel Foucault, Henri Lefebvre ve Edward Said gibi düşünürlerle birlikte bireyin içinde bulunduğu fiziksel ve kültürel ortamın kimlik üzerindeki belirleyiciliği vurgulanır. Özetle 1950 sonrasında insanı ve toplumu anlamada zaman ve mekân iç içe geçmiş kavramlar olarak karşımıza çıkar.

Zaman ve mekânın iç içe geçtiği bu dönüşüm, bireyin yalnızca ne zaman ve nerede yaşadığını değil, başkalarıyla nasıl ilişki kurduğunu da belirleyen toplumsal yapıları görünür kılar. Bu bağlamda kamusal alan, bireylerin karşılaşma, görünür olma ve toplumsal normlarla yüzleşme biçimlerinin şekillendiği temel bir ilişki alanı olarak ortaya çıkar. Kamusal alanın nasıl tanımlandığı ve hangi işlevleri üstlendiği ise farklı düşünürler tarafından tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlamlar çerçevesinde farklı biçimlerde ele alınmıştır. Bu bölümde kamusal alan kavramı, öncelikle Hannah Arendt, Jürgen Habermas ve Richard Sennett'in görüşleri ışığında tartışılacak; ardından kavramın tarihsel gelişimi ve dönüşümü değerlendirilecektir.

Arendt'in kamusal alan yaklaşımına geçmeden önce, kavramın tarihsel ve kuramsal bağlamının belirginleştirilmesi önemlidir. Bu bağlamda kamusal alan, yalnızca belirli modellere indirgenemeyen; farklı dönemlerde siyasal ve toplumsal dinamikler doğrultusunda yeniden biçimlenen bir ilişki alanı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Yükselbaba, yeni olanın kamusal alan modellerinin değil, bazı olgu ve görüşlerin 'kamusal alan' bakış açısıyla değerlendirilerek biçimlendiğinin altını çizmiş; kamusal alan tartışmalarıyla demokrasi tartışmaları arasında bağ kurarak, başlangıç noktası olarak 1990 sonrasında küresel çapta gelişen neo-liberal dalgaya işaret etmiştir (2011, s. 227).

Arendt, *İnsanlık Durumu*'nda derinlemesine incelediği kamusal ve özel alan yaklaşımlarında Antik Yunan'ı referans alır. Arendt'e göre kamusal alan bireyin hem görünür hale geldiği hem de eylem aracılığıyla özgünlüğünü ortaya koyduğu alandır. Arendt (2018) insan etkinliklerini emek, iş ve eylem olarak üçe ayırır. Eylem kamusal alana aittir. Bu alanda sadece fikir alışverişi yapılmaz aynı zamanda da bireyler özgürlüklerini eyleyerek gerçekleştirirlerdi. Arendt, kamusallık ile ilgili iki fenomene dikkat çeker: *"Bu fenomenlerden birincisi kamu [alanın] da zuhur eden her şeyin herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir olduğu ve mümkün olan en geniş aleniyete sahip olduğu anlamına gelir. (…) İkincisi, 'kamu' terimi, özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için müşterek olan bir dünyayı ifade eder"* (s. 92, 95). Burada 'hepimiz' ile kastedilen, Antik Yunan kent devletinde yurttaşlık bağıyla kamusal ve siyasal alana dâhil olan bireylerdir. Arendt bu ifadeleriyle kamusal alanın görünürlükle özdeş olduğuna vurgu yapar. Bu görünürlük bireyin kamusal alandaki varlığını hissettirmesi anlamına gelir. Dolayısıyla görünürlük tanınma, temsil edilme ve kabul görmeyle doğrudan ilişkilidir.

Arendt polis adı verilen kent-devletlerin ortaya çıkmasıyla kamusal ve özel alanın birbirinden ayrıldığına işaret eder:

> Yaşamın özel ve kamusal alanları arasındaki ayrım, en azından Antik kent-devletinin ortaya çıkışından beridir birbirlerinden farklılaşmış ve ayrı olan [iki] zatihete, hane alanı ile siyasal alana karşılık gelmektedir; ama ne özel ne de kamusal nitelikte olan toplumsal alanın tezahürü, tam söylersek, kökeni modern çağın doğuşuna dayanan ve siyasi biçimini ulus devlette bulan görece yeni bir fenomendir. (2018, s. 65)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Arendt, kamusal ve özel alanın yanında toplumsal alanın varlığından da bahseder ve kamusal alanın modern çağda yerini toplumsal alana bıraktığına dikkat çeker. Olgun'a göre Arendt, toplumsal yaşamın kamusal veya özel yaşama nüfuz ederek bireyin davranışlarını belirlediğini ifade etmiştir (2017, s. 49).

İnsan doğada yaşayan diğer canlılardan farklı olarak hem yaşamını kolaylaştırmak hem de kendisini aşan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir arada yaşamak zorunda olduğu ötekilerin becerilerine muhtaçtır. Bu muhtaçlık da tanımadığı bireylerle topluluk halinde bir arada yaşama zorunluluğunu doğurur. Bu zorunluluk insanların davranışlarını yani özgür iradelerini kısıtlamak durumundadır. Arendt aynı çalışmasında bu zorunluluğa farklı bir açıdan yaklaşır; ona göre çevremizde duyu organlarımızla algıladıklarımızı teyit edecek başkalarının varlığı kendimiz ile yaşadığımız dünyanın gerçekliğinden emin olmamızı sağlar (s. 93). Bu yaklaşıma göre insan iş birliği için olduğu kadar dış dünyanın sahiciliğine inanmak için de başkalarının/ötekinin varlığına muhtaçtır. Benzer bir düşünceyi, Arthur Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*'ında, insanın kendisiyle baş başa kalamamasını ötekilerin varlığına yönelme eğilimiyle ilişkilendirerek ele alır.

Habermas *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinde 'kamusal alan'ları bireylerin toplumsal, kültürel ve politik konuları tartışmak üzere bir araya geldikleri, özgür ve eşit katılımın sağlandığı mekânlar olarak tanımlar. Kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkinin nasıl geliştiğini derinlemesine inceleyen Habermas, konuyu devlet ve ekonominin dönüşümü ekseninde ele alır ve bu dönüşümü kamunun yapısal dönüşümüyle ilişkilendirir.

Habermas'a göre toplumun yapısını değiştiren iki temel unsur mal ve haber (borsa ve basın) dolaşımıdır (2021, s. 76).

Habermas'ın sözünü ettiği bu yapısal dönüşüm süreciyle birlikte, burjuva kamusal topluluğunun ortaya çıkışı kamusal alanın mekânsal örgütlenmesini de dönüştürmüş; kamunun mekânı saraydan çıkarak şehre doğru kaymıştır. Bu dönüşüm sırasıyla; temsili kamu, edebi kamu ve politik kamu şeklindedir. Salonlar, kahvehaneler ve okuma toplulukları bu dönüşüm sonrasında ortaya çıkar. Habermas'ın (2021) yorumuyla temsili kamu, modern öncesi dönemde kamusal alanın henüz eleştirel bir işlev kazanmadığı, daha çok görselliğe ve temsil etmeye dayalı bir yapıydı. Diğer bir deyişle hükümdarın ve soyluların iktidarını sergilediği bir alandı. Kamuya açık törenler, mimari yapılar, kıyafetler ve ritüellerle egemenlik temsil edilirdi. Halk bu alanda yalnızca izleyiciydi, bireyler aktif katılım göstermezlerdi. Yani kamu, bir anlamda gösterilen ve izlenen bir ilişkiden ibaretti. En önemlisi de bu yapı, iktidarın toplumla temas kurma biçimi değil, kendisini toplum önünde gösterme biçimiydi. Habermas, bu durumu 'kamu' kavramının henüz eleştirel, tartışmacı ve rasyonel diyaloglara dayanan bir biçim kazanmadığı, temsili bir görünürlük alanı olarak değerlendirir. 18. yüzyıldan itibaren özellikle burjuvazinin yükselişiyle birlikte, kamu yalnızca bir 'temsili' alandan çıkar; insanlar artık iktidarı sorgulayan, eleştiren, kamusal akıl yürütmeye dayalı bir alan kurmaya başlarlar. Bu da Habermas'ın 'eleştirel kamusal alan' dediği yapının doğuşudur (2021, s. 79-219).

Bu alanlar politik iradenin oluştuğu mekân olma özelliği taşır. Politik irade ise burjuva kamusal alanının doğuşuyla ortaya çıkar. Habermas'a göre (2021) kamusal alan modern dönemle birlikte yapısal dönüşüme uğrar. Kamusal alanlar özgür ifade ortamı iken moderniteyle birlikte toplumsal hayatın dönüşüme uğramasıyla iradenin ortadan kalktığı mekânlara evrilir.

Sennett; Arendt ve Habermas'tan farklı olarak kamusal yaşamın dönüşümünü daha somut tarihsel ve kültürel perspektifle, makro düzeyde ele alır. Arendt kamusal alanı eylem ve görünürlük ekseninde, Habermas ise rasyonel tartışma ve iletişim süreçleri çerçevesinde kavramsallaştırırken; Sennett, kamusal yaşamın gündelik ilişkiler, bedenler ve yabancılarla kurulan temaslar üzerinden nasıl deneyimlendiğine odaklanır. Sennett'e göre kamusal yaşam, modern toplumlarda bireyler için bir tercih olmaktan çıkmış, kaçınılmaz bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu dönüşüm yalnızca politik faaliyetleri değil, yabancılarla kurulan ilişkileri de yozlaştırır (Kamusal İnsanın Çöküşü, 2020, s. 16).

17. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Fransa'da tiyatroya gelen izleyicinin oluşturduğu topluluk için de 'kamu' ifadesi kullanılmaya başlanır. Oysa 18. yüzyıl başlarında Londra ve Paris gibi önemli kentlerde kamunun kimleri, kamusal alanın ise nereleri kapsadığı tartışma konusu olmaya devam etmekteydi. Büyük parkların yapılması, sokakların yayalar için uygun hale getirilmesi, kahvehane, kafe ve hanların sosyal merkezlere dönüşmesi, tiyatro ve opera salonlarının aristokratlar dışındakilere açılması gibi olaylar, tartışmalar dönemi olan 18. yüzyıl gelişmelerindendir. Bu yüzyılda kalabalıklar kafe, pub, park ve tiyatro gibi mekânlarda bir araya gelmeye başlarlar (Sennett, 2020, s. 32-80).

Sennett'in 18. yüzyıldaki kamu ve kamusal alan tanımları ise şu şekildedir: *"'kamu' sözcüğü modern anlamını kazanmış ve dolayısıyla artık yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam bölgesi değil, görece çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıklar ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan anlamına da geliyordu."* (Sennett, 2020, s. 32). Bu dönüşüm, bireyin yalnızca tanıdık çevresiyle değil, tamamen yabancılarla da aynı sosyal tabanı paylaşmasını gerekli kılmıştır.

Kamusal alanlar işlevsel olarak toplulukların bir araya gelip özgürce düşünsel tartışmalar yaptığı kalabalıklara hizmet ederdi. Antik kent kültüründen modernizme gelene kadar kamu, bir araya gelip özgürce düşünsel tartışmalar yapan kalabalıklar için kullanılmıştı. Ancak modernleşme süreciyle birlikte bu alanlar, üretim ilişkileri, sekülerleşme ve kentsel dönüşüm dinamikleriyle yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Kapitalizmin gelişimiyle birlikte kent, yalnızca bireylerin karşılaşma ve etkileşim alanı olmaktan çıkararak ekonomik ilişkilerin ve toplumsal ayrışmaların yoğunlaştığı bir yapı hâline gelmiştir. Bu dönüşümle birlikte kamusal alan, toplum dönüştükçe yerini kapitalist ve seküler kent kültürüne bırakmış; kendi tarihsel süreci içerisinde işlevsel ve anlamsal bir kabuk değişimi yaşamıştır. Bal, bu yeni yapıların (kentin) tanımını şu şekilde yapar:

> Kent sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleksel rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden çeşitli kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplumdur. (Kent Sosyolojisi, 2020, s. 32)

Bu tanım, modern kentin yalnızca mekânsal bir yerleşim alanı değil; üretim ilişkileri, toplumsal tabakalaşma ve kamusal etkileşim biçimleriyle birlikte şekillenen dinamik bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Modern kentlerin bu nitelikleri, özellikle 19. yüzyıldan itibaren kapitalist üretim ilişkilerinin derinleşmesi ve devlet eliyle yürütülen kentsel dönüşüm projeleriyle belirgin hale gelmiştir.

Marshall Berman *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* isimli dikkat çeken eserinde 19. yüzyılda Paris, New York ve St. Petersburg gibi kentlerin sıfırdan nasıl modern kentlere dönüştürüldüğünü ayrıntılı bir biçimde kaleme alır. Bu kentsel dönüşümler sonrasında farklı sınıflardan insanlar birbirlerine görünür hale gelirler. Kentlerin bu yeni modern versiyonu ile ilgili görüşlerini Berman (2021), Baudelaire'in Yoksulların Gözleri adlı şiirinden esinlenerek şu cümleleriyle aktarır: *"Yeni Paris bulvarı 19. yüzyılın en gösterişli kentsel icadı ve geleneksel şehrin modernleşmesinde en belirleyici kopuş noktasıdır."* (s. 205). Bu haliyle dünya 18. yüzyılda tiyatro sahnesi olarak görülür. Bu sahnede oyuncular rollerini kendilerine verilen süre kadar oynar ve sahneden çıkarlar.

Bütün bu yaklaşımlar göstermektedir ki kamusal alan, bireyin özgürlüğünü farklı şekillerde gerçekleştirdiği bir zemin olarak ele alınsa da bu özgürlük hiçbir koşulda sınırsız değildir; aksine tarihsel, toplumsal ve mekânsal yapılar tarafından sürekli olarak yeniden belirlenmekte ve sınırlandırılmaktadır. Kamusal alanda ortaya çıkan özgürlük deneyimi hem bireyin eylem ve görünürlüğünü mümkün kılar hem de bu imkanları çerçeveleyen normatif düzeneklere bağımlı kılar. Ancak bireyin varoluşu yalnızca kamusal alandaki görünürlüğüyle sınırlı değildir; özel alanın mahremiyeti ve bireyin içsel dünyası, bu özgürlük tartışmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bu nedenle, özgür irade meselesini bütüncül biçimde ele alabilmek için kamusal alan kadar özel alan kavramına da yakından bakmak gerekmektedir.

3. Özel Alan

Kamusal alan kavramı ile ilgili literatürde hem tarihsel hem de teorik olarak hâlâ tanım tartışmaları vardır. Pek çok düşünür bu alanı tekrar tekrar sorgulamış; sınırlarını, kapsayıcılığını ve işlevini eleştirmiştir. Buna rağmen kamusal alan konusunda henüz ortak bir tanım üzerinde uzlaşı sağlanabilmiş değildir. Ancak 'özel alan' için durum farklıdır. Özel alanın genel tanımı daha kararlıdır. Bir üst başlıkta yer verilen kamusal alan tartışmalarının aksine, özel alan; bireyin mahremiyetine, maskesiz kaldığı anlara, aile yaşantısına, gündelik yaşamına ve içsel dünyasına karşılık gelen bir alan olarak kavramsallaştırılır. Bununla birlikte, özel alanın dış müdahalelerden bütünüyle azade olduğu söylenemez; modern öncesi ve modern dönemlerde devletin, dinî otoritelerin ve toplumsal normların özel alana da farklı biçimlerde nüfuz ettiği görülmektedir. Buna rağmen özel alan, bireyin idare ve iradesini kamusal alana kıyasla daha doğrudan deneyimlediği bir alan olarak tanımlanabilir.

Kamusal alan gibi, özel alan da anlamını tarihsel süreçte kazanmıştır. Habermas, monarkın sarayında yoğunlaşarak belirginleşen temsili kamunun, toplumun devletten ayrışmaya başladığı bir dönemde istisnai bir hukuk biçimine dönüştüğünü belirtir ve bu dönüşümü, modern anlamda özel ve kamusal alanların birbirinden ayrışmasının başlangıcı olarak görür (Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, 2021, s. 70). Sennett'e göre kamusal ve özel alan ayrımı tarihsel süreç içerisinde biçimlenmiş ve toplumsal dönüşümlerle birlikte bugünkü anlamını kazanmıştır. Sennett, bu durumu şu şekilde ifade eder: *"17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, 'kamu' ve 'özel' karşıtlığının bugünkü kullanımlarına benzer bir biçim almakta olduğunu görüyoruz. 'Kamusal' sözcüğü herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken, 'özel' sözcüğü kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan mahfuz bir yaşam bölgesi anlamındaydı."* (2020, s. 31). Kamu düzeni denetiminin zorlaşmaya başlamasıyla aile bireyin kendini koruma yeri, bilinmezden kaçışın sığınağı haline gelir. Özel alanın bir temsili olan çekirdek aile, dışarda gerçekleşen ekonomik ve demografik değişimlere katkı sağlamak amacıyla değil, bu değişime karşı koymak amacıyla kendine yer edindi (Sennett, 2020, s. 36,229).

Arendt'e göre ise insan, ancak eylemde bulunduğu sürece özgürdür ve bu eylemin gerçekleşebilmesi kamusal alanın varlığına bağlıdır. Bu nedenle, bireyin özel alanla sınırlı kalması özgürlükten mahrum kalması anlamına gelir. Sennett de benzer şekilde toplumsal ilişkilerin canlı tutulması gerektiğini savunur. Ancak modern toplumlarda birey, sadece kamusal alanda değil, özel alanda da düşünsel ve duygusal varoluş sergilemektedir. Bu bağlamda özel alan, yalnızca geri çekilme alanı değil, bireyin içsel dünyasını geliştirdiği bir mekân olarak önem kazanır. Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda* adlı eseri, bu yaklaşımı destekleyen edebi bir örnektir. Woolf'a göre de bireyin özellikle yazınsal üretim gerçekleştirebilmesi için kendine ait, dış etkilerden bağımsız bir alana sahip olması gerekir.

Sanatın kamusal alan olan ilişkisi, özel alanın belirginleşmesiyle birlikte derin bir dönüşüme işaret eder. Arendt'e göre kamusal alan aynı zamanda insanın kalıcı eserler yarattığı alandır. Bu bağlamda mimari, heykel, anıt gibi kalıcılık içeren kamusal sanat biçimleri, yalnızca estetik üretimler değil; insanların birlikte yaşama iradesinin, kamusal alanda süreklilik kazanmış mekânsal ifadeleridir. Modern çağda özel alanın ortaya çıkmasıyla, insan faaliyetleri içe dönmüş; bireyler kendi iç dünyalarına, duygularına ve özel hayatlarına odaklanmaya başlamıştır. Kamusal sanatlar yerini müzik, şiir ve roman gibi daha bireysel ve içsel sanatlara bırakmıştır. Arendt, sanatın bu iki alanla ilişkisine dair dikkat çekici bir gözlemde bulunur:

> 18. yüzyılın ortalarından başlayıp neredeyse 19. yüzyılın son üçte birlik bölümüne kadar devam eden, tamamen toplumsal tek sanat biçimi olan romanın doğuşuna eşlik eden ve çok daha kamusal nitelikli sanatların özellikle de mimarinin belirgin bir düşüşe girdiği bir döneme rastlayan şiir ve müzikteki hayret verici yükseliş, toplumsallık ile içsellik arasındaki yakın ilişkinin varlığına yeterince ışık tutmaktadır. (2018, s. 79)

Sennett (2020) de benzer biçimde *"Yüzyıl sonra Londra ve Paris'te yaşama geçirilen anıtsal şehir anlayışı, görüntüleri izlemekten insanları izlemeye dönüştü."* (s. 117) ifadesini kullanır ve bu cümlesiyle, bu dönüşümün şehirde bireyleri birbirini izleyen ve eyleyen varlıklardan, insanları sadece sunulan görüntüyü seyreden edilgen figürlere dönüştürdüğünü vurgular.

Özel alan ve kamusal alan arasındaki zıtlık Friedrich Nietzsche'nin *Tragedya'nın Doğuşu* adlı eserinde konu ettiği Dionysos ve Apollon'un diyalektik ilişkisine benzetilebilir. Nietzsche (2019) Apolloncu bilincin, yani kültürün, Dionysosçu insanın doğaya içkin dünyasının üzerini örttüğünü ifade eder (s. 26). Sennett (2020) de Nietzsche'nin doğa ve kültür diyalektiğini, *"İnsan kendini kamusal alanda yaparken, özel alanda, öncelikle de aile yaşantısı içinde doğasını gerçekleştiriyordu."* ifadesiyle destekler (s. 35).

Bireyin özel alanda şekillenen düşünsel ve duygusal yönleri, toplumsal yaşantının yalnızca içsel boyutunu oluşturur. Ancak insan, varlığını yalnızca kendi içine dönerek sürdüremez; toplumsal bir varlık olarak başkalarıyla etkileşime geçmek, görünür olmak, tanımak ve tanınmak ihtiyacı duyar. Bu ihtiyaçlar, bireyin özel alandan çıkarak kamusal alana yönelmesini ve burada bir "aktör" olarak yer almasını beraberinde getirir. Schopenhauer'ın da dediği gibi; *"İnsan, kendi başına çok az şey yapabilir ve yalnız bırakılmış bir Robinson'dur; ancak, başkalarıyla topluluk içinde bir şeydir ve çok şey yapabilir."* (Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar, 2013, s. 62). Bu noktada insanın topluma nasıl entegre olduğu, rollerini nasıl benimsediği, kamusal sahnede hangi dinamiklerle hareket ettiği ve bu rolleri sergilerken ne ölçüde özgür iradesini yansıtabildiği sorusu önem kazanmaktadır.

4. Özgür İrade İllüzyonu

Özgür irade kavramı, insan davranışlarının öznesi ile toplumsal belirlenimler arasındaki gerilimi anlamada temel bir eksen sunar. Bu çalışmada, özgür irade tartışmasının ayrıntılarına girilmemekle birlikte söz konusu kavramın illüzyon boyutu kamusal alan dinamiklerini anlamada belirleyici bir arka plan işlevi görmektedir.

İnsan davranışları içsel ve dışsal pek çok faktörün yönlendirmesiyle ortaya çıkar. Ancak bu faktörlerin farkında olmayan insan, özgür iradeyle hareket ettiği illüzyonuyla yaşamına devam eder. Mikro ve makro çevre geçmişten gelen ve sonsuza dek sürecek olan neden sonuç ilişkisine dayanır. Birey her an içsel ve dışsal pek çok etkiye maruz kalmaktadır. Bu etkiye karşı verilen tepki ise bireye özgüdür. Ancak mikro ve makro çevre bu özgünlüğü reddeder ve bireyin sosyal hayatta kabul görebilmesi ve kamusal düzenin sağlanabilmesi için bireye önceden belirlenmiş zamana ve mekâna uygun davranış kalıplarını dayatır.

İnsan, eylemlerinde söz sahibi olduğu sanrısıyla yaşar. Kant'a (2020, s. 30-90) göre insan, doğanın nedensel düzenine bağlı bir varlık olmasına rağmen, ahlaki özerkliği sayesinde özgürlüğünü pratik akıl yoluyla gerçekleştirir iddiasında bulunur ancak durum sanıldığından biraz farklıdır. Alınan kararların, eylemlerin, davranışların ve tercihlerin altında yatan fiziksel, biyolojik, sosyolojik ve psikolojik nedenler bilinmediği için özgür irade düşüncesi baskın çıkar. İnsan, birey olarak var olduğundan beri arzularını yerine getirme peşinde koşsa da hem içine doğduğu yetişkin kültür dünyasının hem de biyolojik alt yapısının esareti altındadır.

İnsan tek başına yaşayabilecek bir varlık olmaması nedenselliğiyle, diğer insanlarla ortak çıkarlar etrafında toplanır, bir arada bulunur ve devamlı etkileşim halinde kalır. Bu etkileşimin etkilerini sistemin içindeyken fark etmek çok zordur. Toplumsal yapıların sınırlarını aşarak, toplumların ortak çıkarlarına hizmet eden kültür dünyasını analitik bir çerçevede değerlendirebilmek için ilerleyen satırlar yardımcı olacaktır:

> İlk insanların modern insanlara dönüşmesinin üzerinden henüz çok geçmemişken, yaklaşık 150 bin yıl kadar önce Afrika'da bir yerlerde, kaynaklar için birbiriyle rekabet eden birbirinden ayrı ve farklı kültürel gruplar oluşmaya başladı. Karşılıklı bağımlılık artık sadece iş birliği yapan ikili düzeyinde ve sadece avcılık toplayıcılık alanında değil, kültürel grup düzeyinde ve hayatın bütün alanlarında hüküm sürüyordu. Böylece kültürel gruplar büyük birer iş birliği girişimi haline geldiler; bu girişimlerin başarılı olabilmesi için bütün üyelerinin başarılı olması gerekiyordu. Grubun dışındakiler ya bedavacı ya rakipti (barbarlardı) ve dolayısıyla kültürel iş birliğine dahil edilmediler. (Tomasello, 2018, s. 107)

Godelier'e (2020) göre ise, insan toplum içinde yaşamayı keşfetmemiştir; doğa, sosyal türleri yaratmıştır ve bu biyolojik determinizm toplumsal yapının zeminini oluşturmuştur (s. 24). Diğer bir deyişle, topluluk halinde yaşama mecburiyeti, insan doğasının değil, türsel bir zorunluluğun ürünüdür.

Zaman içerisinde insanlar stratejik nedenlerle ortak maksatlı etkinliklere başlamışlardır. Bu ortak maksatlı etkinlikler, ortaklar arasında psikolojik bağ kurulmasına zemin hazırlar. Durum böyle olunca, bahsi geçen grup içi karşılıklı bağımlılık ve güven bağını gerçekleştirmek için yeni bir yöntem olan 'benzerlik' ortaya çıkar:

> Çağdaş insanlar grup-içi benzerliklerini pek çok farklı şekilde sergilerler, ama bulunan ilk yöntem muhtemelen davranışsaldı: Benim gibi konuşan, benim gibi yemek yapan ve

> uzlaşımsal şekilde balık avlayan (yani benimle aynı kültürel pratiklere sahip) insanlar büyük ihtimalle benimle aynı kültürel gruptandır. Hatta bir noktada modern insanlar özel giysiler ya da bedensel işaretlerle benzerliklerini kendi gruplarındaki kişilere de etkin şekilde sergilemeye ve komşu gruplardan ne kadar farklı olduklarını vurgulamaya başladılar. (Tomasello, 2018, s. 111)

Toplumsal yaşam karmaşıklaşmaya başladıkça ilişkileri düzene sokan benzerlik de yetersiz kalır. Avcı toplayıcılar ilk tapınakları inşa ettikten sonra yiyecek stoklamayı öğrenirler. Stoklama becerisi geliştikçe, elde kalan stokların diğerlerinden korunması sorunsalı baş gösterir. Özkurt (2025) bu soruna 'en düşük maliyetli' çözümün ayıp ve günah kavramlarıyla geliştirilen sosyal düzenleme sistemi olduğunun altını çizer (s. 24). Bu gelişme sonrasında benzerliğin yerini sosyal normların, sözleşmelerin ve iş bölümüne dayalı sosyal rollerin aldığı görülür.

Toplumsal düzenin ve ahlaki normların kökenine ilişkin tartışmalar, yalnızca modern toplumlara özgü yapılar üzerinden değil, insan topluluklarının tarihsel olarak geçirdiği dönüşümler üzerinden de ele alınır. Bu bağlamda antropolojik yaklaşımlar, modern toplumsal ilişkilerin temelinde yer alan iş birliği, karşılıklılık ve norm üretimi pratiklerinin erken insan topluluklarında nasıl ortaya çıktığını anlamaya imkân sağlar. Genişlemeye başlayan modern insan grupları daha küçük topluluklara ayrılmış; bu ayrılık ve sonrasında gelişen rekabet 'biz' ve 'öteki' kavramlarını ortaya çıkarmıştır. İki iş birliği ortağının birey-üstü varlık olarak 'biz'i inşa etmiş olması topluluk olmanın fitilini ateşlemiştir. Çünkü insan ortak bağlılık kurup 'biz' olduğu bireylere karşı kendisini sorumlu hisseder. Ahlak, özetle toplumlara has davranış ve tutumlar olarak tanımlanabilir. Tomasello (2018) ahlaki normların meşru görülmesinin iki sebebinin olduğunu şu ifade ile anlatır: *"Birincisi, birey kültürle özdeşleşiyor ve böylelikle normların altına bir anlamda imzasını atmış oluyordu ve ikincisi, kendisiyle eşit haklara sahip kültürel hemşerilerinin onun iş birliğini hak ettiklerini hissediyordu."* (s. 16). Diğer taraftan Tomasello, madalyonun yani ahlakın öteki yüzü için; *"Modern insanlar, zaman içinde ahlaki kararlar verdikçe, ahlaki normlara uyulması, uyulmadığında suçluluk hissedilmesi ve uymayan herhangi bir edimin grubun ortak değerlerine dayandırılarak gerekçelendirilmesiyle sürdürülüp geliştirilen bir tür ahlaki kimlik yarattılar."* (s. 108) yorumunu yapar. Nietzsche'nin (2020) *Deccal*'da sorduğu 'ahlaki dünya düzeni nedir' sorusuna cevabı; *"Bu, insanın yapması ve yapmaması gerektiğini söyleyen bir Tanrı iradesi olması, bir halkın, bir bireyin değerinin Tanrı iradesine ne derece boyun eğdiğiyle ölçülmesi, bir halkın, bireyin kaderinin Tanrı iradesi kontrolünde olması, itaatkârlığın derecesine göre ödüllendirilip cezalandırılması anlamına geliyor."* (s. 37) şekildedir.

Ahlak kavramı, sosyokültürel evrimsel süreçte gelişmiş toplumsal düzenin bireye dayatmış olduğu davranış kalıpları bütünü olarak ele alınabilir. Bu bağlamda, Tönnies'in Gemeinschaft (topluluk) ve Gesellschaft (toplum) ayrımı, ahlaki normların ortaya çıkışını anlamak açısından açıklayıcıdır. Gemeinschaft tipi ilişkilerde ahlak, yüz yüze etkileşimler ve karşılıklı bağlılık üzerinden şekillenirken; Gesellschaft yapılarında ahlaki düzen, iş bölümü ve kurumsal ilişkiler aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Geçmiş zamanlara dayalı iş birliğinin sonucu olarak insanlar birbirlerine daha bağımlı hale gelmiş ve ilişkilerini ahlaki tutumlar çerçevesinde sürdürme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle, ahlaki seçimler de özgür irade gibi bir illüzyonun içindedir.

Topluluklar için süreç bu şekilde evrilirken, özellikle 18. yüzyılda yoğun toplumsallaşmaların/sosyalleşmelerin yaşandığı dönemde ticaretin gelişmesi yeni iş imkanlarını ortaya çıkarır. Artan iş imkanları da yeni ilişki türlerinin görülmesi gibi toplumsal değişikliklere ortam hazırlamış; ticaret hacminin genişlemesiyle ise yaşanan değişiklikler kent yapısının doğasını dönüştürmeye başlamıştır. Bu toplumsal değişiklikler yabancılarla zorunlu iletişim ve ilişkiler kurmayı gerektirmiştir. Zamanla nüfusun artması, grup içi iş birliğini ve rollerin denetimini zorlaştırmış, bu nedenle herkes tarafından sorgusuzca kabul edilmiş sosyal normlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu yeni ilişki tarzının doğurduğu ihtiyaç beraberinde nezaket, görgü kuralları, yeni konuşma ve giyim tarzlarını hayata geçirmiştir. Kamusal düzenin ilkeleri oluşmaya başladıkça çocuk yetiştirme kılavuzları rehberliğinde davranış kazandırma yöntemlerinin ön plana çıktığı da görülür. Davranış edinimi öncelikle bizden önce dünyaya gelmiş aile büyüklerinin, sonrasında ise kamu görevlilerinin denetim ve rehberliğinde gerçekleşir. Bununla beraber her kültür kendi denetim araçlarını yaratır: Bazı istenmeyen davranışlar için özür dilenmesi yeterliyken, bazı uygun bulunmayan davranışlar için para, kamusal alandan men ya da hapis cezası gibi ikinci tip ceza yöntemleri uygulanır. Bu farklılaşma, bireyin davranışlarının kamusal alanda hangi ölçüde özgür iradeye dayandığını ve hangi noktalarda toplumsal düzenin zorlayıcı sınırlarıyla karşılaştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Ancak, özellikle günlük yaşamda ahlaki ikilemler içine düşen bireyler için bu kurallara uymak sanıldığı kadar kolay olmayabilir. Bu durum bireyin içsel ve dışsal dinamiklerinin çatışması sonucu ortaya çıkar: Karnı aç ve yiyeceğe erişimi olmayan bir bireyin hırsızlık yapması gibi. Toplumsal normların yerine getirilebilmesi için bireylerin temel ihtiyaçlarının asgari düzeyde de olsa karşılanabiliyor olması gerekir. Öncelikle fiziksel/biyolojik ihtiyaçlar dengede olmalı ki toplum üyelerinden ahlak kurallarına uymaları beklensin. Öte

yandan kamusal yaşam yalnızca istenmeyen davranışların önüne geçmek için değildir. Rahatsız edici gelse de kamusal alanın iyilik yapma üzerinde de tahrik edici etkisi vardır. Arendt 'in (2018) ifadeleriyle Hıristiyan ahlakına göre yapılan iyilik görünür olduğunda, yararlı olsa bile iyilik olmaktan çıkar (s. 126). Bu yaklaşım Hıristiyan kültürüne has değildir; içine doğduğumuz kültürde de vardır ve dilde 'Bir elin verdiğini diğer el görmez.' ya da 'İyilik yap denize at.' gibi atasözleriyle yer bulmuştur.

Makro dünyanın, bireyleri iradeleri dışında şekillendirdiği aşikârdır. Her ne kadar Arendt, insan kamusallık içerisinde eyleyebildiği ve kamusal alanda başkalarıyla görünür olabildiği sürece özgürdür demiş olsa da özünde durum tam tersidir. Birey henüz dünyaya gelmemişken nerede, ne zaman, hangi koşulda nasıl davranması gerektiği, ne giyeceği gibi pek çok unsur satır satır belirlenmiştir. İnsanlar bu dayatılmış rollerden kısa süreli de olsa sıyrılarak kendilerini özgür hissedebilmek için geçmişten günümüze karnaval, konser, müsabaka gibi kolektif aktiviteleri icat etmişlerdir. Rönesans döneminde gündelik yaşamın katı kurallarından geçici kurtuluşun yaşandığı; statülerin, rollerin ve normların askıya alındığı yerler karnavallardı. Karnavallarda kullanılan maskeler, geçici de olsa, korunaklı bir özgür ifade alanı sağlıyordu. Hatta günümüzün kamusal alanlarından sayılan sosyal medya platformlarında da anonim hesap kullanıcılarının kendilerini maske takmış gibi korunaklı hissetmeleri yine aynı sebepledir. İnsanlar maske takmayı sever çünkü, maskenin ardına gizlenmiş bireyin kamusal alanda dışlanma, ayıplanma, etiketlenme gibi kaygıları yoktur ve özgür irade illüzyonunun tadını çıkartır. Mikhail Bahtin'in karnaval kavramı, kamusal alanın birey üzerindeki baskısının askıya alındığı istisnai bir durumu işaret eder. Bahtin, *"Karnaval ruhunun etkisi karşı konulmaz bir şeydi: İnsana, keşiş, rahip, akademisyen gibi resmi konumlarını terk ettirir, dünyayı bir de gülen yüzüyle algılamaya zorlardı. Sadece üniversite hocaları ile orta dereceli rahipler değil, başrahiplerle üst düzey din bilginleri de neşeli eğlencelere teslim olur, ciddi dindarlıklarından uzaklaşıp rahatlarlardı."* (2019, s. 39) ifadeleriyle, bireylerin kamusal rolleri ve normları geçici olarak askıya alabildikleri bir alanı betimler. Ancak bu geçici özgürleşme hâli, kamusal alanın birey üzerinde kurduğu sürekli denetim ve rol dayatmasının ortadan kalktığı anlamına gelmez; aksine, karnavalın istisnai yapısı, normal zamanlarda geçerli olan kamusal kalıpların ne denli güçlü olduğunu görünür kılar. Bu bağlamda karnaval, kamusal alanın özgürleştirici bir zemin olduğuna değil, bireyin bu alanın sınırları içinde sıkışmışlığı sonucu özgürleşmeye duyduğu ihtiyacın geçici dışavurumuna işaret eder.

Festival, konser, karnaval gibi aktivitelerin insanlar üzerinde yarattığı özgürleşme etkisi, Lawrence Durrell (2017) tarafından, *İskenderiye Dörtlüsü* serisinde şu şekilde betimlenmiştir: *"Karnaval giysisinin altında insanın kendisi için düşünmeye pek cesaret edemediği bir özgürlüğün mikropları yatar – tıpkı insanın yüreğinde yatan suç işleme isteği gibi, karşı konması olanaksız bir kışkırtma gibi, değişmez bir içgüdü gibi. Bu kılığın içine gizlenen insan hiçbir yasak tanımadan kendini istediği her şeyi yapmakta özgür hisseder."* (s. 217) der ve şöyle devam eder: *"Evet, - suçluluk diye, önceden tasarlama diye, insan vicdanının ya da toplumun cezalandırması diye bir şey olmadan – bütün borçların ödendiği, bütün suçların işlendiği ya da cezasının çekildiği, bütün yasadışı isteklerin doyurulduğu Karnaval günlerini sevmemek kimin elinde?"* (s. 218). Durrell'in anlattığı şekilde dinamik bir yapıya sahip olan karnavalları, festivalleri, kitlesel hareketleri vb. ortamları 'kişiliğin tutsaklığından' bireyleri kurtardığı için görmezden gelmek mümkün değildir. Resmî bayramlar sıkışmışlığın ve eşitsizliğin, karnavallar ise özgürlüğün ve eşitliğin eylem alanlarıdır (Bahtin, 2019, s. 36).

Avcı/toplayıcı dönemde topluluk tarafından kabul görmek için grup içi iş birliğine katılmak yeterli olabilirdi; ancak modern bireyin içine doğduğu kültür dünyasında kendisine yer bulabilmesi birey-üstü sosyal yapılarca belirlenmiş davranış kalıplarını amasız benimsemesine bağlıdır. Kamusal alanların ortaya çıkması bireyin iç ve dış dünyası arasına camdan duvarlar örmüştür. Bu duvarlar görmezden gelinebilse de varlığını her zaman ve her yerde hissettirir. Özel alanından çıktığı andan itibaren kamu sahnesinde rol yapan birey, kendini rolüne öyle bir kaptırır ki -aşağıda yer alan Karl Jilg'e ait illüstrasyonda da görüldüğü üzere- kamusal alanlarda serbestçe yürüdüğünü zannederken bile, belirli sınırların içerisine hapsedildiğinin farkında bile değildir.

Resim 1 *(Jigl, 2008-2025)*

Kültür eliyle bireye henüz dünyaya gelmemişken nerede nasıl davranılacağının dayatıldığı bir düzende bireyin özgür iradesiyle hareket ettiğini söylemek ise mümkün değildir. Özkurt (2025) da *"Acaba evcilleştirdiklerimize*

benzediğimiz için mi biz de sürüler hâlinde çobanlarımızın yönlendirmelerine uyuyoruz?" (s. 13) sorusunu ortaya atmış ve insanın içine düştüğü paradoksal özgürlük illüzyonuna, itaate ve dahası sürü psikolojisine farklı bir açıdan vurgu yapmıştır.

5. Kamu Sahnesinde Aktör Olarak İnsan

Bu başlığı seçerken hem toplumun bir tiyatro sahnesi olarak görüldüğü 'theatrum mundi' geleneğinden hem de Sennett'in (2020) *"Büyük şehir bir tiyatrodur. İlkesel olarak tiyatrosu da itibar arayışına dayanır. Şehir insanlarının hepsi belli türde bir sanatçıdır, aktördür."* (s. 158) ifadelerinden esinlenilmiştir. Toplumsal yaşamın sahne metaforu üzerinden okunması, yalnızca modern kent deneyimine özgü bir yaklaşım değildir. Aksine bu metafor, bireyin davranışlarının sürekli olarak bir seyirci karşısında gerçekleştiği fikrine dayanır ve kamusal görünürlüğün ahlaki ve toplumsal sonuçlarını tartışmaya açar. Toplumu bir tiyatro sahnesi olarak yorumlayanlar Eski Batılı düşünürlerdi. Hıristiyan inancının yayıldığı dönemde 'dünya tiyatrosunun' tek seyircisi Tanrı'ydı. Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde seyirci olarak Tanrı'nın yerini öteki insanlar almıştır (Sennett, 2020, s. 55). Diğer bir deyişle oyuncu olan toplum aynı zamanda izleyici konumuna geçer. Seyircinin varlığı kamusal düzenin devamlılığının sigortası gibidir. Benzer biçimde Goffman (2020) da görünür olmak ile ilgili *"Her kişi kendisinin bir şekilde başkaları tarafından deneyimlenmekte olduğunu görebilir ve en azından bazı tavırlarını kendini seyredenlerin ilk tepkilerine ve başkaları tarafından algılanan kimliğine göre belirler."* (s. 23) ifadelerine yer vermiştir. Çünkü başka insanların bakışlarının üzerinde olduğunu düşünmek insanlarda farkında olarak ya da olmayarak davranışlarının şekillenmesine sebep olur.

Sokak yani kamusal alan sahne, insan ise o sahnenin aktörüdür. Bu benzetmenin yapılma nedeni, kamu sahnesinde her ne kadar senaryosu tamamen belli olmasa da insanın oynayacağı rollerin önceden belirlenmiş olmasıdır. Kentler toplum sahnesinin en karmaşık örnekleridir. Farklı sınıfların, çağların, yaşam tarzlarının, inanç biçimlerinin, ırkların bir arada bulunabildiği karmaşık yapılarıyla kentler hem toplumsallığın hem de görünürlüğün sahnelendiği alanlardır. Sennett'in (2022) tabiriyle kent, 'farklılığın doğal vatanıdır' (s. 101). Kentin bu çok katmanlı yapısı, bireyin rolünü yalnızca kendi içinde değil, başkalarının bakışlarından da şekillendirmesi gerekliliğini doğurur. Bu da özgür irade düşüncesinin ne denli dışsal koşullara bağlı olduğunu gösterir. Kentlerin büyümesiyle nüfusun artması bireyi yabancılarla birlikte yaşamak ile yabancı olma ikilemine sokmuştur. Yerliler yabancı konumuna düşmeye başladıkça, yabancıları ayırt edebilmek için ise yabancı imajının oluşturulması gerekiyordu (Sennett, 2020, s. 82). Yine Sennett 18. yüzyıl başkentlerini 'yabancılar topluluğu' olarak adlandırır. Çünkü 18. yüzyıl ortaları sosyalleşmenin yoğun yaşandığı bir dönemdi.

Kamusal alan kendine has sosyal açıdan normatif standartlar olarak kabul edilen rolleri gerektirir. Sennett (2020) 'rol'ü bazı durumlarda uygun olup beklenen, bazı durumlarda uygun olmayan davranışlar olarak tanımlar (s. 53). Rollerin uygunluk tanımı topluma, zamana, mekâna ve daha birçok etkene göre değişiklikler gösterir. Rol, modern çağın icadı değildir: Avcı/toplayıcı ilk topluluklardan beri roller vardır. Habermas da aynı görüşün altını çizer: *"[…] bilinen bütün toplum türleri içinde, kadın-erkek, çocuk-yetişkin, lider-takipçileri rolleri esasında eşitlikçi olmaya en fazla eğilim gösterenler, avcı ve toplayıcı toplumlardır."* (s. 55). Ancak bu roller zaman içinde yaşanan toplumsal değişimlerle yerini farklı rollere bırakmıştır. Roller bireyden tamamen bağımsızdır ve herkes için geçerlidir. Tomosello (2018) ilk insanların tekrar tekrar kurdukları iş birliği sayesinde her bir rolün nasıl yerine getirileceği konusunda ortak bir anlayış gelişmiş olduğunu iddia eder ve rollerin yerine getirilmesi ile ilgili ortak kabul toplumda kabul edilen standartların -henüz günümüz normatif standartlarında olmasalar bile- temelini oluşturduğunun altını çizer (s. 71).

İlk rollerin grup içindeki iş birliği sürecinde görüldüğünden bahsetmiştik. Sennett'e (2020) göre iş birliğine yatkınlık genetik alt yapıdan gelir ancak her birey kendine has davranışlarını geliştirir. Yani bireyler rollerine kendi yorumlarını katarlar. Ancak kamu alanı yaratmak ve kamusal düzenin devamlılığını sağlamak amacıyla toplumsal duruma uygun kişisel vasıflardan sıyrılmış/seyreltilmiş davranış kalıpları oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin 18. yüzyıl öncesi hem Paris hem de Londra'da sokaktaki yabancılara karşı düzen getirilmesi amacıyla yasalarca zorunlu kılınmış mevkiye uygun kılık kıyafet zorunlulukları vardı. Bu kodlarla insanların kim olduklarının anlaşılması, hangi mevkiden ya da yabancı olup olmadıklarının anlaşılması amaçlanmıştı. Renkler, amblemler, şapkalar, pantolonlar, düğmelerin kapanma şekli, kumaşın kalitesi, kravatın ve eşarbın bağlanma şekli gibi imgelerin anlamlarını bilmeyen birisi sokakta kiminle muhatap olduğunu asla bilemezdi. Herkes tarafından bilinen imgeler sayesinde toplumsal düzen oluşturmak amaçlanıyordu. Bireyin yabancılarla dolu bir ortamda inandırıcılığının olabilmesi için spesifik durumlarda nasıl davrandığı, jest ve mimikleri, tavırları, giyim tarzı gibi bazı belirleyici kriterler vardı (s. 23,61,93,217). Sennett (2020) bu inandırıcılığın ve uygunluğun sağlanabilmesi için, *"Dışarlıklı, kendisine inanılmasını sağlamak için içeriklilerin kullandıkları, onlara aşina terimlerle kendini güvenilir kılarak engeli aşmalıdır."* (s. 74) ifadeleriyle davranış taklidinin önemine vurgu yapmıştır. İnsanların toplumun içinde kalabilmek ve Tomasello'nun tabiriyle sosyal seçilime ayak uydurabilmek için sosyal öğrenme stratejileri geliştirdikleri ortadadır.

Toplumsal düzenin bir sahne olarak kurgulanması düşüncesi yalnızca sosyoloji ve felsefe alanlarında değil, edebiyatta da güçlü bir şekilde karşılık bulmuştur. Özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan Gerçekçilik akımı,

bireyin toplumla kurduğu ilişkiyi görünür kılmak amacıyla, karakterleri yaşadıkları çevreyle birlikte betimler ve insan davranışlarını sosyo-ekonomik koşullar, sınıf aidiyeti, toplumsal beklentiler ve ahlaki çelişkilerle iç içe sunar. Gerçekçilik, bireyi romantik ideallerin ötesinde, gündelik yaşamın sıradanlığı içinde ele alırken, aynı zamanda onun toplum içindeki rolünü ve bu rolün dışındaki arzularını da açığa çıkarır.

Paris sokaklarının yeni koşullarını tasvir eden Balzac, ayrıntıları tek tek çözümleyerek bütünün fotoğrafını çekmeyi amaçlıyordu. *Goriot Baba*'da karakterlerin sosyal konumlarını sadece ekonomik güçle değil, dış görünüşleriyle de inşa edebilmeleri bu sahne fikrinin çarpıcı bir örneğidir: *"Charente'ın uyanık çocuğu, giyimin bu açık renk gözlü, solgun yüzlü, uzun ve ince züppeye, yetimleri beş parasız bırakacak nitelikteki bu adama sağladığı üstünlüğü sezdi."* (Balzac, 2024, s. 70,71). Burada birey, giyim aracılığıyla yeni bir rol edinir; görünüş, hakikatin önüne geçer. Kostümün hem kişinin karakterini gösterdiğine hem de kostüm değişikliklerinin yeni kişilikler oluşturduğuna kanaat getirilir. Bu değişiklikler Sennett'e (2020) göre ahlaki yozlaşmanın göstergeleridir (s. 207). Benzer biçimde Tolstoy'un *Anna Karenina*'sında da dış görünüş toplumsal ayrımların göstergesi olarak işlev görür:

> Dış görünüşlerine göre soylular kesin bir şekilde ikiye ayrılıyordu: eskiler ve yeniler. Eskilerin çoğu ya önü düğmeli eski tip soylu ceketler giymişler, şapka takmışlar ve meçlerini kuşanmışlar ya da askeri hizmetlerinden kalma denizci, süvari ve piyade ceketlerini giymişlerdi. Yaşlı soyluların ceketleri de omuzlarında püsküllerliyle eski modaya göre dikilmişti, bütün ceketler küçük, kısa ve bel kısımları dardı, sanki giyenler bunları hiç çıkarmadan büyümüş gibiydiler. Gençler ise düşük belli, geniş omuzlu, beyaz yelekli önü açık soylu ceketler ya da siyah yakalarına Adalet Bakanlığı'nın arması defne yaprağı işlenmiş ceketler giyiyorlardı. Bazı gençlerin giydiği saray görevlilerine özgü ceketler kalabalığın içinde süs gibiydi. (Tolstoy, 2023, s. 292,293)

Burada ceketlerin düğmeleri, omuzlardaki püsküller ya da arma detayları bireyin sahnedeki konumunu belirleyen sembolik kostümlerdir.

Victor Hugo ise görünürlüğün görünmeyen yüzünden, dışlanma korkusundan ve olgusundan bahseder:

> Saygıdeğer olmak, pazar günlerini dindarlığa uygun geçirmekten kravatın uygun bir şekilde bağlanmasına kadar bir yığın kurala sadık kalmayı gerektirir. "Parmakla gösterilmek", işte korkunç bir kural daha. İnsanlar tarafından parmakla gösterilmek aforoz edilmenin özetlenmiş halidir. Küçük kentler dedikodu batağıdır, insana duvar ören bu rezillik, pireyi deve yapan bir lanettir. En yürekliler böyle bir dışlanmadan ürker. (2019, s. 78,79)

Gerçekçilik akımı bu yönüyle sadece görünür olanı değil, toplumsal normlara uymayanların toplumun dışına itilmesini de sahneye çıkarır. *Madam Bovary*'de Emma, üzerine giydirilmek istenen edilgen kadınlık rolünü aşmak ister, ancak bu arzusu onu kamusal sahnede 'uyumsuz bir aktör'e dönüştürür. Öyle ki, "Ama biraz da toplumun düşüncesine uymak, ahlaka boyun eğmek gerek." (Flaubert, 2025, s. 176) cümlesini kurması bile Emma'nın yürüdüğü yolun seyrini değiştirmeye yetmeyecektir. Emma gibi Anna da toplumun çizdiği çerçevenin dışına çıktığında seyircinin/toplumun gözünde yerini kaybeder; her iki karakter de görünürlüklerini koruyamayarak görünmezliğe mahkûm edilir.

18. yüzyılda sahne ve sokak giysileri benzerlik içindeyken, 19. yüzyılda giysilerin ayrışmaya başlamasıyla kamunun bedene ilişkin yaklaşımı da değişmeye başlar. Sennett (2020), *"Sizi tanımayanların size inanmalarını nasıl sağlayabilirsiniz?"* (s. 74) diye sorar. Çünkü eski gözlemler işlevsiz kalmaya başlamıştır. Dolayısıyla yeni dedikodu, giyim ve selamlaşma biçimleri ihtiyaç haline gelir. Meta fetişizminin yaşandığı 19. yüzyılda kıyafetler tek tipleşmeye başlar ve artık dış görünüşe bakarak ötekilerin kim olduğunu anlamak imkânsızdır. Dış görünüşler homojen hale geldikçe kozmopolit kamuya ait ayırt edici göstergeler işlevini yitirir. Karşıdaki kişinin kim olduğunu anlama ihtiyacı anlık davranışlar, mimikler, kafatası ölçümleri gibi yeni gözlem yolları doğurmuştur: İnsanlar kamusal alanlarda dedektif misali olup biteni, kimin kim olduğunu anlamaya çalışmışlardı. Bu sebeple 19. yüzyıl hem Paris'te hem de Londra'da polisiye ve gerilim romanlarının yaygınlaştığı dönemdir (Sennett, 2020, s. 60,218).

Öte yandan toplumsal düzenin birey davranışları üzerindeki etkisi yalnızca dışsal yaptırımlar aracılığıyla açıklanamaz. Tarihsel süreç içerisinde toplumsal normların bireyin iç dünyasına taşındığı ve zamanla özdenetim mekanizmalarına dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşümü tarihsel bir perspektiften ele alan Norbert Elias, uygarlık süreci yaklaşımıyla toplumsal davranış kalıplarının zaman içinde dışsal zorlamalardan bireyin kendi kendini denetlediği içsel yapılara evrildiğini ortaya koymaktadır. Elias'a göre davranışların inceltilmesiyle başlayan uygarlaşma süreci bilinçli ve akılcı bir şekilde başlamamış, uzun vadede 'insanlar bundan sonra belirlendiği şekilde davransın' kaygısıyla ortaya çıkmamıştır (2023, s. 299).

Bu tarihsel içselleştirme sürecinin yalnızca toplumsal ve kültürel değil, aynı zamanda psikolojik boyutu da bulunmaktadır. Freud, " *'uygarlık' sözcüğünün, yaşamımızı hayvan atalarımızınkinden ayıran, insanları*

doğadan korumak ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek gibi iki amaca hizmet eden eylem ve düzenlemelerin toplamını tanımladığını tekrarlamak yeterli olacaktır." (2019, s. 48) ifadeleriyle uygarlık kavramını tanımlamaktadır. Freud'a göre toplumsal düzenin sürdürülebilmesi için bireyin doğasında var olan dürtü ve eğilimlerin bastırılması, bireyin iç dünyasında kalıcı gerilim yaratabilmektedir. Bu bağlamda kamusal alanda ortaya çıkması mümkün olmayan dürtülerin bastırılması, bireylerin nevrotik yapılar geliştirmesine zemin hazırlayabilmektedir (Elias, 2023, s. 255).

Böylece birey, davranışlarını belirleyen toplumsal ve psikolojik sınırlar içinde hareket ederken, bu davranışları çoğu zaman kendi özgür seçiminin sonucu olarak algılayabilmektedir. Kendi kaderinin iplerini elinde tuttuğunu düşünmek bireye iyi hissettirir. İnsanın geçmişi bilmesi, anı değiştirip dönüştürebilmesi, geleceği kurgulayabilmesi başına dert olmuştur. Bu kudret insanı yaşadığı dünyada anlam arayışına sürüklemiştir; dahası sahnede oynanan oyunun hem senaristi hem yönetmeni hem izleyicisi hem de oyuncusu olduğuna inandırmıştır.

6. Tartışma

Ele alınan kaynaklarda beden üzerinden yapılan davranış değişikliklerinin kadın erkek, çocuk yaşlı, soylu köylü demeden bütün toplumu kapsadığı görülmüştür. Beden ve davranışlara yapılan bu müdahaleler, aynı zamanda, kamusal alanda özgür iradenin daraltılmasıdır. Toplumsal düzenin devamlılığının, bireylerden önceden belirlenmiş davranış kalıplarına uygun hareket etmelerinin beklenmesi üzerine kurulduğu görülmüş ve bu durumun tarihsel süreklilik gösterdiği aşikardır.

Konuya zamana ve mekâna odaklanarak bakıldığında davranışların kontrol altına alınma sürecinin henüz tamamlanmadığı; her bireyde her dönemde yeniden üretildiği görülmektedir. Bu bağlamda, bireyin davranışlarını yönlendiren Dionysosçu ve Apolloncu eğilimlerin toplumsal normlar çerçevesinde dengelenerek zamana ve mekâna uygun biçimde dışa vurulduğu söylenebilir.

Bu süreç, toplumsal normların yalnızca dışsal yaptırımlar aracılığıyla değil, tarihsel süreç içerisinde bireyin iç dünyasında yeniden üretilen özdenetim mekanizmaları aracılığıyla sürdürüldüğünü göstermektedir. İnsan davranışlarının görünen ve görünmeyen yüzleri, Dionysos – Apollon, uygar – barbar ve id – süperego ikilikleri üzerinden okunabilir. Bu bağlamda kamusal alan, bireyin özgürlüğünü tamamen ortadan kaldıran bir yapıdan ziyade, özgürlüğün hangi sınırlar içinde mümkün olacağını belirleyen tarihsel ve toplumsal bir çerçeve (illüzyon) olarak değerlendirilebilir.

Bu tartışmalar doğrultusunda, kamusal alanın bireyin davranışlarını düzenleyen ve özgür irade algısını tarihsel ve toplumsal sınırlar içinde şekillendiren bir yapı olarak yeniden değerlendirilmesi mümkün görülmektedir.

7. Sonuç

Tarihsel ve kuramsal çerçevede ele alınan kamusal alanın, bireylerin özgür irade alanını olabildiğince daraltan, önceden belirlenmiş roller doğrultusunda birey özelinde topluma şekil veren bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Bu dinamikte kamusal bir varlığa dönüştürülen insan da kamuyu dönüştürür. Çünkü kamusal düzen yaratma çabaları insanın toplumsal bir varlığa dönüştürülmek istenmesini de beraberinde getirir.

Avcı/toplayıcı dönemden günümüze kadar, topluluk içinde kabul görmenin koşulları değişiklik göstermemiştir: İş birliğine katılmayan, rollerini yerine getirmeyen, kendisine çizilen kültürel çerçevenin dışına çıkan bireylerin topluluk içinde yeri yoktur. Toplum karmaşıklaştıkça roller de karmaşıklaşır. Örneğin bir cenazede sergilenecek davranışlar hemen herkesçe bilinir; ancak daha karmaşık ve çok katmanlı durumlarda nasıl davranılması gerektiğinin bilinebilmesi için farklı öğrenme modelleri devreye girer. 18. yüzyıla gelindiğinde ise bireyden biyolojik altyapısıyla getirdiği yönlerini bastırarak toplumun normlarına 'uygun' davranması idealleştirilir. Aksi takdirde bireyin sonu bellidir.

İnsan çeşitliliğinin arttığı 18. yüzyıl sokaklarında yabancılarla bir araya gelen insanlar, kişiliğin dış görünüşten anlaşılabileceğini düşünüyorlardı. Dış görünüşten karakter analizi düşüncesi günümüzde de başvurulan bir reflekstir. Çünkü her dış görünüş/kostüm hala bir maskedir. Bu analizlerin başarılı olabilmesi için ise kıyafetlerin ve bedensel imgelerin herkes tarafından biliniyor olması gerekir. Bireyler de bu bilgilere teşne olmalılar ki toplumsal kodlar işe yarasın. Kamusal alanda ihtiyaç duyulan güven duygusunun sağlanabilmesi bu ortak kodlara bağlıdır. Fakat bu kodlar, ancak ortak hafıza ve kültür birlikteliğinde işlevseldir. Farklı kültürlere seyahatte karşılaşılan bilgi eksiklikleri bireyin sokakta karşılaştığı yabancılar hakkında fikir sahibi olamamasına, kime güvenip kimden uzak durması gerektiğini kestirememesine, dahası kendisini huzursuz hissetmesine sebep olacaktır. Bu sebeple şunu söyleyebiliriz ki; herkes kendi coğrafyasındaki yabancının tanıdığıdır.

Kamusal yaşam elbette 18. yüzyıldan önce de vardı; ancak 18. yüzyıl sonrasında kamusal yaşamın modern versiyonları görülmeye başlanır. Bu yeni versiyonlarda kamusal alan adeta bir sahne, içinde yer alan insanlar da birer aktördür. Shakespeare'in "Bütün dünya bir sahnedir. Ve bütün erkekler ve kadınlar sadece birer oyuncu; girerler, çıkarlar." ifadeleri kamu sahnesinde aktör olan bizleri çarpıcı bir biçimde somutlaştırır. Durum böyle olunca rol, sahne ve aktörden bahsedilen bir yerde ise özgür iradeden bahsetmek olanaksızdır.

Birey sıradan bir gününde bile sayılamayacak kadar çok içsel ve dışsal faktörün etkisi altındadır, ancak farkında değildir. Bu farkında olmama hali de bireyin kendisini aldığı kararlarda, davranışlarında özgür iradeyle hareket ettiğini düşünmesine sebep olur. Aslında bu şekilde düşünülmesi toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından işlevsel bir önem taşımaktadır. Nitekim yapılan bazı çalışmalarda, özgür iradeye sahip olmadığına inandırılan bireylerin davranışlarından bütünüyle sorumlu olmadıklarına inanmalarının, sorumluluk duygusunu zayıflatabildiği ve bu durumun toplumsal normlarla uyuşmayan davranışlara zemin hazırlayabildiği ileri sürülmektedir.

İnsan, doğası gereği biyolojik bir varlık olmasının yanında toplumsal, kültürel ve psikolojik olarak da özgürlük alanlarına ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bu alanlar daraldığında, bastırılmış arzular ve eleştiriler sembolik ya da dolaylı yollarla dışa vurulur. Ancak tarih boyunca, özellikle baskı dönemlerinde, kamusal alan gerçek anlamda özgür bir ifade ve eylem alanı olmaktan çıkmıştır. Bu durumda bireyler, ifade edemedikleri arzularını, düşüncelerini ve eleştirilerini maskeler ardında, geçici ve anonim biçimlerde dışa vurmak zorunda kalmışlardır. Rönesans dönemindeki karnaval, bu bastırılmış özgürlük ihtiyacının simgesel bir alanıdır: insanlar maskeler takarak sosyal rollerden sıyrılmış, geçici olarak eşitlenmiş ve sistemin dışında bir özgürlük deneyimi yaşamışlardır. Oysa karnavalda bu özgürlük görünmezliğe ve kurmaca bir zamana sığınak sağlanır. Bu da bize, insanın kamusal özgürlükten mahrum bırakıldığında bile özgürlük arzusundan vazgeçmediğini, onu başka yollarla yaşatmaya çalışacağını gösterir.

Özünde kamusal alanlar her kesimden insanın erişimine açıktır. Bu yanıyla kamusal alanlar hem herkesin hem de hiç kimsenindir. Kamusal alanlarda bireyin davranışları ötekinin gözetimi altındadır. Bu gözetim -tıpkı George Orwell'ın *1984* romanında sürekli gözetlenen bireylerde cezalandırılma kaygısı uyandırılarak toplumun şekillendirildiği gibi- insan davranışlarının belirleyicisi, azmettiricisi ve devamlılığının sağlayıcısıdır.

Ne var ki kamu sahnesine yalnızca rolüne hazır bireyler çıkabilir: Bu sahnede çocuklara yer yoktur. Çünkü çocukların filtreleri, maskeleri ve yetişkin dünyasına dair sınırları henüz gelişmemiştir. Toplumda yer edinme zorunluluğu bireyin, çocukluktan yetişkinliğe adım atana kadar heybesinde her durum ve ortama uygun 'persona'lar biriktirmesini gerekli kılar. Bu personalar sayesinde mekâna yani sahneye uygun bir imaj ve kimlikle kendisini ötekinin onayına sunmuş olur. Ancak sosyal maskelerini doğru zaman ve mekânda toplum normlarına uygun bir biçimde kullanmayan birey, kamu sahnesindeki yerini kaybeder ve zamanla persona non grata'ya dönüşür tıpkı Emma ve Anna gibi.

Kaynakça

Özkurt, Ş. Ö. (2025). *Türkiye'de Evcil Memeli Olmak.* İstanbul: Sarmal Kitabevi.

Arendt, H. (2018). *İnsanlık Durumu.* (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Bahtin, M. (2019). *Rabelais ve Dünyası.* (Ç. Öztek, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bal, H. (2020). *Kent Sosyolojisi.* Bursa: Sentez Yayıncılık.

Balzac, H. D. (2024). *Goriot Baba.* (T. Yücel, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.

Berman, M. (2021). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor.* İstanbul: İletişim Yayınları .

Durrell, L. (2017). *BALTHAZAR; İskenderiye Dörtlüsü 2.* (Ü. İnce, Çev.) İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Elias, N. (2023). *Uygarlık Süreci Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak* (Cilt 2). (E. Özbek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Flaubert, G. (2025). *Madam Bovary.* (T. Yücel, Çev.) İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Freud, S. (2019). *Uygarlığın Huzursuzluğu.* (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Godelier, M. (2022). *Toplumsal Yaşamın Temelleri.* (A. Taban, Çev.) Ankara: Heretik Basın Yayın.

Goffman, E. (2020). *Toplum İçinde Davranmak.* (A. Bölükbaşı, Çev.) Ankara: Heretik Yayın.

Habermas, J. (2021). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü.* (T. Bora, & M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Hugo, V. (2019). *Deniz İşçileri.* (V. Yalçıntoklu, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jigl, K. (2008-2025). *ResearchGate*. Ağustos 2025 tarihinde https://www.researchgate.net/figure/The-illustration-by-Karl-Jilg-shows-how-much-public-space-weve-given-up-to-cars_fig4_363558420 adresinden alındı

Kant, I. (2020). *Pratik Usun Eleştirisi.* (İ. Z. Eyuboğlu, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2019). *Tragedyanın Doğuşu.* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Nietzsche, F. (2020). *Deccal.* (R. G. Türker, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Olgun, H. B. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün, 2*(1), 45-54.

Schopenhauer, A. (2013). *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar.* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Sennett, R. (2020). *Kamusal İnsanın Çöküşü.* (S. Durak, & A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R. (2022). *Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam.* (S. Sertabiboğlu, & C. Kurultay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tolstoy, L. (2023). *Anna Karenina* (Cilt 2). (U. Büke, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.

Tomasello, M. (2018). *İnsan Ahlakının Doğal Tarihi.* (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Yükselbaba, D. Ü. (2011, Aralık 7). Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 66*(2), 227-271.

Extended Abstract

For the preservation of human existence, individuals are necessarily bound to live in communities with others. Throughout history, individuals have internalized community – bound norms, such as traditions and customs, as a prerequisite for constituting a collective entity. This process has raised the fundamental question of whether individuals truly exercise free will in their actions, conducts, and decision makings. This article examines the complex relationship between the public sphere and free will; it argues that the illusion of free will in fact emerges through historical, cultural, and social determinations. The main argument of the study is that free will is a socially constructed illusion, and this illusion is continually reproduced for the functioning of the public sphere.

The theoretical framework of the study is grounded in the views of Hannah Arendt, Jurgen Habermas, and Richard Sennett on the public sphere. Arendt's differentiation of the public, private, and social spheres demonstrates that freedom is contingent upon the conditions of human action. Habermas's analysis of the structural transformation of the public sphere explains the transition from the representative public to arenas of critical debate, and subsequently the transformation of the modern public sphere under the influence of capitalism and mass culture. Sennett, on the other hand, underlines how urbanization and anonymous relations in the process of modernization have altered the course of public life. When the approaches of these three thinkers to the public sphere are taken into consideration, it appears that although the public sphere seems like an open ground for participation, it is always structured by rules that restrict freedom.

In addition to the theoretical approach mentioned above, literary works that left their mark on the period have also been included in the discussion. Balzac's *Father Goriot,* Tolstoy's *Anna Karenina,* Flaubert's *Madame Bovary,* and Hugo's *The Toilers of the Sea* are the works considered in the study. These selected works are literaly examples that reveal the tension between individual desires and the expectations of the society. In this respect, the article addresses not only the philosophical and historical processes of free will but also its reflections in literature.

The findings of the study demonstrate that free will cannot be conceived independtly of deterministic conditions. Individuals are shaped by biological drives, cultural frameworks, micro and macro environments, economic structures, and moral codes. From hunter – gatherer communities to contemporary urban life, social belonging has always required conformity to common norms. In this context, the public sphere can be likened to a stage, as in the metaphor of *theatrum mundi:* before stepping onto the stage, individuals already have their roles, costumes, and gestures prepared. The quests for liberation pursued by stripping away roles – for instance, Medieval carnivals or today's digital anonymous accounts – are functional only for a temporary period.

Another significant finding of the study concerns the tension between the public sphere and the private sphere. Although the private sphere seems to offer individuals an escape from social pressures, it does not provide full autonomy. According to Arendt, freedom is possible through action in the public sphere; however, public action itself depends on visibility and recognition, which in turn makes conformity necessary. The historical transformation of art also supports this stiuation: while the monumental works of an era reflected social identity, the novel and poetry have become domains of individual expression.

The discussion also highlights the paradoxical role of free will in maintenanca of social life. The public sphere is experienced, on one hand, as individuality and moral responsibility itself; on the other hand, it is a necessary illusion that ensures social cohesion. In the absence of belif in free will, individuals may detach from collective life; with this belief, however, they perform their roles in a voluntary manner. Such voluntariness persuades individuals that their choices stem from their own autonomous decisions. This paradox is particularly evident in the fields of law, morality, and culture. While individuals are called upon to assume personal responsibility, choices are, in most cases, made beyond the scope of their control.

In conclusion, this study argues that althoug the public sphere is theoretically open to everyone, in practice it is a stage regulated by rules. Free will is not a metaphysical phenomenon as commonly thought; it is a historically and culturally constructed belief that makes social order possible. The original contribution of this article is its linking of the free will debate with the transformation of the public sphere, bringing together philosophical theory with literary examples to reveal the tension between individual autonomy and structural determinants. In this way, it provides an interdisciplinary perspective within the domains of social theory and cultural studies.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 218-236

10.63556/sobild.17.2.1821557

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 21.11.2025
Kabul edildiği tarih: 21.02.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 21.11.2025
Date accepted: 21.02.2026
Research Article

REPRESENTATIVE CLAIMS AND DIRECT DEMOCRACY IN MINING CONFLICTS: THE CASE OF THE LONCOPUÉ REFERENDUM (ARGENTINA)

MADEN ÇATIŞMALARINDA TEMSİLİ İDDİALAR VE DOĞRUDAN DEMOKRASİ: LONCOPUÉ REFERANDUMU ÖRNEĞİ (ARJANTİN)

Uluhan Berk ÖNDÜL
Dr. Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset ve Kamu Yönetimi, Ankara, Türkiye,
uluhanberkondul@ankara.edu.tr

Anahtar sözcükler
Temsili talep, Doğrudan demokrasi, Seçim dışı temsil, Sömürücü (ekstraktif) çatışmalar, Demokratik meşruiyet

Keywords
Representative claim, Direct democracy, Non-electoral representation, Extractive conflicts, Democratic legitimacy

Öz

Bu makale, doğrudan demokrasi mekanizmalarının sömürücü (ekstraktif) çatışmalarda siyasal temsil araçları olarak nasıl işlediğini incelemektedir. Çalışma, seçim dışı aktörlerin temsili iddiaları nasıl kurduklarını ve bu iddiaların seçim kanalları dışında nasıl bağlayıcı siyasal otoriteye dönüşebildiğini sorgulamaktadır. Araştırma, Arjantin'in Neuquén eyaletinde 2012 yılında gerçekleştirilen ve büyük ölçekli metal madenciliğini yasaklayan bağlayıcı Loncopué belediye referandumunu nitel bir vaka çalışması olarak ele almaktadır. Analiz; hukuki belgeler, medya kaynakları, aktivist materyaller ve ikincil literatüre dayanmaktadır. Michael Saward'ın temsili iddia kuramından hareketle, çalışma referandumun katılım ile temsili birbirine bağlayan karma bir mekanizma olarak işlediğini göstermektedir. Bulgular, yerli topluluklar, yurttaş inisiyatifleri, dini aktörler ve hukukçuların; mekânsal aidiyet, ahlaki otorite ve katılımcı yakınlık gibi seçim dışı meşruiyet kaynakları üzerinden siyasal temsil üretebildiklerini ortaya koymaktadır. Makale, doğrudan demokrasinin, yapısal güç asimetrilerinin hâkim olduğu bağlamlarda, seçim dışı temsili yetkilendirebileceğini ve demokratik meşruiyeti yeniden yapılandırabileceğini savunarak siyasal temsil ve doğrudan demokrasi literatürlerine katkı sunmaktadır.

Abstract

This article examines how direct democracy mechanisms operate as instruments of political representation in extractive conflicts. It asks how non-electoral actors construct and legitimize representative claims, and how these claims can acquire binding political authority outside electoral channels. Focusing on the 2012 binding municipal referendum in Loncopué (Neuquén, Argentina), which prohibited large-scale metal mining, the study employs a qualitative case-study methodology based on legal documents, media sources, activist materials, and secondary literature. Drawing on Michael Saward's theory of representative claims, the analysis demonstrates that the referendum functioned as a hybrid mechanism linking participation and representation, enabling Indigenous communities, citizen assemblies, religious actors, and legal professionals to transform bottom-up claims into an institutionalized decision. The findings show that political legitimacy in extractive governance can emerge from diverse non-electoral sources, including territorial belonging, moral authority, and participatory proximity. The article contributes to debates on political representation and direct democracy by showing how referendums can authorize non-electoral representation and reconfigure democratic legitimacy in contexts of structural power asymmetry.

Introduction: Representative Claim and Legal Framework for Direct Democracy Mechanisms

Throughout this article, the concepts of extractivism, extractive politics, and extractive conflict refer to a specific mode of accumulation that has structured Latin American political economies since the early 2000s. Extractivism denotes a development model centered on the large-scale extraction of natural resources—minerals, hydrocarbons, and monoculture crops—primarily for export and with limited domestic processing. Although justified in terms of growth, fiscal revenue, and redistribution, this model is structurally associated with ecological degradation, territorial dispossession, intensified conflicts with Indigenous and rural communities, and renewed dependence on primary commodities.

In Latin America, extractive expansion was propelled by the commodity boom and consolidated through neo-developmentalist strategies adopted across the political spectrum. In Argentina, the liberalization of the 1990s under Menem facilitated multinational investment in mining and hydrocarbons, while the Kirchner administrations combined a departure from orthodox neoliberalism with sustained support for extractive industries as a means of financing social policy and macroeconomic stabilization. Resistance such as that observed in Loncopué must therefore be understood not as opposition to a single mining project, but as a challenge to a broader extractive political economy that redefined development, legitimacy, and democratic participation.

Scholarship on direct democracy increasingly treats referendums as institutionally contingent mechanisms rather than unified democratic ideals, emphasizing how their political effects depend on initiation rules, binding force, and their interaction with representative institutions (Papadopoulos, 2001; Leduc, 2015; El-Wakil & McKay, 2020). In parallel, political ecology has analyzed extractive conflicts as struggles over territory, authority, and competing development models (Pérez-Rincón et al., 2019; Kröger, 2020), yet it rarely examines direct-democratic institutions as decision-making mechanisms within such disputes. Existing research linking referendums and extractivism suggests that popular votes may function either as community vetoes or as legitimizing devices, depending on institutional design and elite control, but systematic analysis of bottom-up, binding referendums remains limited. The Loncopué case addresses this gap by examining how a locally initiated referendum reconfigured both conflict dynamics and political authority in a mining dispute.

Under these conditions, the Loncopué conflict (Neuquén Province, 2011–2012) constitutes a pivotal example of how non-electoral actors formulate and sustain representative claims within contemporary democratic conflicts. Centered on Argentina's first binding municipal referendum prohibiting large-scale metal mining, the case provides a rare opportunity to analyze how Indigenous communities, neighborhood assemblies, religious authorities, and legal experts generated political legitimacy outside formal electoral institutions. While research on environmental mobilization and local referendums has documented protest dynamics and policy outcomes, it has paid less attention to the representational processes through which collective actors come to speak for a community and acquire binding authority.

This article advances representative claims theory by demonstrating that in extractive conflicts, political representation is reconstituted through territorially grounded counter-claims that challenge state–corporate authorization. Drawing on the Loncopué case, I argue that direct-democratic mechanisms such as local referenda operate not merely as participatory supplements but as institutionalized forms of territorial counter-representation. In contexts of neo-developmentalist extractive expansion, these mechanisms function as corrective devices that re-anchor democratic legitimacy in affected communities, thereby transforming the relationship between authorization, territory, and sovereignty. Extractive conflict, in this sense, becomes a site where representation is renegotiated rather than simply contested.

Classical theories conceptualize political representation as a formal relationship grounded in electoral authorization and periodic delegation (Pitkin, 1972, 1985). Although foundational to representative democracy, this institutional model proves analytically insufficient for cases such as Loncopué, where key political actors neither sought nor held elected office, yet nonetheless produced binding outcomes. Decisions were shaped by Mapuche communities, citizen assemblies, religious figures, and legal experts operating outside electoral channels. Traditional models offer limited tools for explaining how such actors legitimately claim to speak for a community, how their claims gain recognition, or how they generate authoritative decisions.

These limitations have prompted a reconceptualization of representation as a communicative and contested process rather than a fixed institutional arrangement (Mansbridge, 2003; Urbinati, 2000; Disch, 2011). Within this shift, Saward's (2010) concept of the representative claim provides a particularly useful analytical framework. Representation, in this view, emerges when a maker advances a subject that stands for an object in relation to a referent before an audience whose recognition confers democratic credibility. Representation is thus performative and contingent, constituted through claim-

making and reception rather than pre-given by elections.

Michael Saward identifies three broad types of non-elective representative claims—deeper roots, expertise and special credentials, and wider interests and new voices—each illuminating distinct pathways through which unelected actors plausibly assert authority. Deeper roots claims derive legitimacy from tradition and historical continuity, often grounded in collective identity and hypothetical consent. In Loncopué, the Mapuche community's assertion of ancestral territorial rights exemplifies this form. Claims based on expertise rely on professional competence and epistemic authority validated within interpretive communities; legal and technical advisors were central in translating social opposition into constitutionally grounded arguments for a binding referendum. Wider interests and new voices encompass grassroots mobilization, stakeholding, and self-representation, enabling assemblies and local organizations to assert authority based on affectedness, participation, and moral commitment.

Saward further emphasizes that representative claims acquire democratic force only through audience reception, structured by the interrelated criteria of connection and independence. Successful claims must demonstrate embeddedness within democratic networks while maintaining autonomy from distrusted institutional actors. In Loncopué, the convergence of strong local connection with strategic independence from provincial political elites enabled bottom-up claims to achieve binding institutionalization through a referendum.

Situating the conflict within the broader political economy of mineral extraction clarifies the stakes of this representational struggle. Copper has become a strategic mineral for the global energy transition, indispensable for renewable infrastructure and electric mobility. Latin America—particularly Chile, Peru, and Argentina—occupies a central position in global supply chains, intensifying pressure to authorize new projects. From this perspective, the Loncopué dispute was not merely a local controversy but a challenge to a globally embedded extractive imperative linking transnational capital, state development strategies, and energy-transition geopolitics.

Applying Saward's framework to this case reveals how representation and participation operated synergistically rather than antagonistically (Plotke, 1997; Urbinati, 2000). The Mapuche community of Mellao Morales, the Assembly of Self-Convened Neighbors of Loncopué (AVAL), environmental advocates, and religious authorities advanced convergent yet distinct claims grounded in indigenous identity, expertise, moral authority, and territorial stakeholding. These claims collectively redefined who could legitimately authorize territorial transformation in Neuquén.

The institutional architecture of direct democracy in Neuquén constituted a decisive opportunity structure in the Loncopué conflict. Following the 1994 constitutional reform in Argentina (Pacto de Olivos), Articles 39 and 40 incorporated popular initiative and popular consultation into the national constitutional framework, mandating provincial adaptation. Neuquén's 2006 Provincial Constitution accordingly recognized the right of popular initiative (Art. 309), formally enabling citizens to submit legislative proposals supported by a minimum percentage of registered voters. However, the constitution delegated procedural regulation to an implementing law that was never enacted, effectively rendering provincial-level popular initiative inoperative.

This institutional lacuna contrasts sharply with the municipal regime. Provincial Law No. 53 (1958) governing municipalities explicitly authorizes local popular initiative and referendum mechanisms. Under this framework, a proposal endorsed by a specified percentage of municipal voters must be considered by the local deliberative body and, in the event of rejection, submitted to a binding popular vote. The mechanism thus embeds a direct-democratic override within the municipal legal order, limiting the capacity of elected authorities to block territorially grounded initiatives.

The asymmetry between provincial constitutional recognition and municipal operationalization proved crucial. While provincial authorities retained political control over extractive policy, the functioning municipal mechanism enabled local actors to institutionalize counter-representation through legally sanctioned procedures. In this sense, the Loncopué referendum was not an extralegal rupture but the activation of an underutilized constitutional pathway that reconfigured representative authority within Argentina's multi-level governance structure.

Against this backdrop, the article examines the Loncopué referendum as a paradigmatic case of bottom-up representative claim-making in extractive politics. Empirically, it contributes to scholarship on socio-environmental conflict in Latin America by analyzing Argentina's first binding anti-megamining referendum. Theoretically, it demonstrates how direct-democratic institutions can function as mechanisms of territorial counter-representation, bridging participation and representation and reconfiguring democratic legitimacy in contexts of extractive expansion.

Research Objectives, Methodology, and Structure of the Article

The primary objective of this article is to analyze the Loncopué case through the theoretical lens of Michael Saward's concept of the *representative claim*, in order to explain how non-electoral actors construct,

perform, and legitimize political representation in the context of socio-environmental conflict. While existing scholarship on extractivism in Latin America has extensively examined mobilization, resistance, and policy outcomes, this article addresses a less explored dimension: how direct democracy mechanisms can operate as arenas in which non-electoral representative claims are articulated, contested, and institutionally authorized.

To achieve this objective, the article pursues three interrelated analytical goals:

1. To identify and categorize the representative claims advanced by key actors involved in the conflict, including the Mapuche community of Mellao Morales, the Assembly of Self-Convened Neighbors (AVAL), religious and legal figures, and municipal authorities;
2. To examine the sources of legitimacy underlying these claims—such as cultural identity, technical expertise, moral authority, participatory proximity, and collective stakeholding—and to assess how these sources correspond to different forms of non-electoral representation;
3. To analyze how these claims interacted within formal institutional arenas, culminating in the 2012 binding municipal referendum that prohibited large-scale metal mining in Loncopué, thereby transforming bottom-up claim-making into enforceable political authority.

Together, these objectives allow the article to demonstrate how direct democracy mechanisms in extractive contexts can function not merely as participatory tools, but as hybrid representational devices that reconfigure democratic legitimacy under conditions of structural power asymmetry.

Methodological Approach and Data Sources

This article adopts a theory-guided qualitative case study design to examine the Loncopué mining conflict as an analytically strategic case of bottom-up representative claim-making in extractive politics. The study combines process tracing with conceptual interpretation, using Saward's (2010) constructivist model of representative claims as its primary analytical lens.

The empirical analysis draws on three main types of data: (a) documentary sources, including municipal ordinances, judicial rulings, referendum regulations, and official statements; (b) secondary sources, such as academic literature, investigative journalism, and reports produced by environmental and civil society organizations; and (c) first-hand testimonies drawn from public statements, interviews published in local and national media, and activist documents produced by movement participants. Primary and secondary sources were selected based on their relevance to key moments in the conflict and their capacity to illuminate how representative claims were articulated, contested, and institutionalized.

Triangulation across legal documents, media accounts, and activist materials mitigates the absence of access to internal governmental or corporate archives and strengthens the reliability of the reconstruction. While the study does not provide exhaustive ethnographic coverage or original interview data, it systematically traces how representative authority was claimed, challenged, and reconfigured across judicial, municipal, and electoral arenas. The analysis privileges publicly documented claims and their institutional effects rather than private negotiations or informal political processes.

The analytical framework integrates Saward's constructivist approach with complementary insights from Pitkin (1985), Urbinati (2000), and Plotke (1997), enabling a multidimensional understanding of representation as simultaneously institutional and performative, authorized and contested. Rather than pursuing statistical generalization, the article advances analytical generalization: it uses the Loncopué case to refine theoretical understanding of how direct-democratic mechanisms can crystallize territorially grounded counter-representation within extractive regimes. Future research incorporating interview-based or ethnographic methods could further deepen insight into internal deliberative dynamics and strategic motivations.

Structure of the Article

The rest of the article is organized to follow a chronological and analytical progression that mirrors the unfolding of the conflict itself. The Background section introduces the historical, geographical, and socio-political characteristics of Loncopué, situating the municipality within broader provincial and national frameworks that shaped the emergence of extractive projects. The subsequent sections on the Provincial and Local Context and the Lonco and Campana Mahuida Mining Projects examine the interactions between state institutions, transnational corporations, and local actors, highlighting the tensions that precipitated socio-environmental mobilization.

Building on this contextual foundation, the analysis of the formation and evolution of the anti-megamining movement traces how Indigenous, civic, and religious actors articulated distinct representative claims and forged strategic alliances. The section on the 2012 binding referendum examines this process as an institutional crystallization of bottom-up democratic practices. Finally, the Discussion and Conclusions integrate the empirical findings with Saward's theory of the representative claim, clarifying the article's contribution to debates on non-electoral representation,

direct democracy, and extractive governance in Latin America.

Having established the theoretical and methodological framework, the following section turns to the empirical reconstruction of the Loncopué case. It begins by outlining the local conditions—economic dependence on the provincial state, long-standing partisan dominance by the Neuquén Popular Movement (MPN), and increasing awareness of environmental and Indigenous rights—that shaped both the emergence of extractive projects and community responses. This contextualization is essential for understanding how representative claims were formulated in practice and how participation, representation, and resistance converged to produce one of Argentina's most significant local experiments in democratic environmental governance.

Background

Located in the center-west of Argentina's Neuquén province (Appendix A), the municipality of Loncopué represents a small yet politically significant locality whose history and socio-economic structure provide the foundation for understanding the events that unfolded between 2011 and 2012. According to the 2010 census, the town had a population of 6,925 inhabitants (Neuquén Provincial Statistics and Census Directorate, 2020), and its economy relied primarily on livestock production and the Copahue Thermal Complex service sector. Historically inhabited by Mapuche and Pehuenche peoples, Loncopué's development reflects the broader trajectory of state expansion into indigenous territories during Argentina's consolidation period in the early twentieth century. The legacy of these historical processes continues to shape local patterns of identity, land use, and political mobilization, all of which would later play a decisive role in the community's resistance to extractive projects.

Throughout the twentieth century, Loncopué's economic landscape was marked by intermittent attempts to exploit its mineral deposits, beginning with small-scale barite mining in the 1940s and followed by sporadic exploration initiatives led by both state and private enterprises (SEGEMAR, 2004). Despite several efforts—most notably through the creation of the Campana Mahuida Mining Company (la Compañía Minera Campana Mahuida in 1947) and later the provincial Neuquén Mining Corporation (La Corporación Minera del Neuquén – CORMINE in 1975)—none succeeded in establishing sustainable large-scale operations. These repeated but failed ventures contributed to a local perception of mining as both a latent opportunity and a potential threat, embedding the idea of extraction into the cultural and economic imagination of the region. As Gisela Hadad (2017, p. 260) observes, artisanal mining persisted in local narratives as a "natural" activity associated with the territory, even as large-scale projects remained unrealized for decades.

By the early twenty-first century, however, Argentina's renewed economic orientation toward extractivism, combined with favorable global commodity prices and the liberalization of the mining sector, reactivated dormant projects in areas such as Campana Mahuida. It was within this context—of post-crisis neo-developmentalism under Kirchnerism and a national strategy of attracting foreign investment—that Loncopué became the epicenter of a conflict between local representative claims for environmental and territorial integrity and provincial and corporate claims to economic progress. The following sections trace this tension from its historical roots to the mobilization that culminated in the 2012 referendum, highlighting the interactions between local actors, state institutions, and transnational interests that defined one of Argentina's most emblematic cases of democratic environmental governance.

The National Context: Emerging from the Crisis and the Commodity Boom

The national context in which the Loncopué popular initiative and referendum unfolded was shaped by the profound political and economic transformations that followed Argentina's 2001 crisis. In the aftermath of the collapse of neoliberal orthodoxy, successive governments moved toward a neo-developmentalist orientation that combined market mechanisms with renewed state intervention. This shift was consolidated under Kirchnerism, which sought to construct a hybrid economic model that distanced itself rhetorically from neoliberalism while preserving key structural features established during the 1990s.

Néstor Kirchner assumed the presidency on May 25, 2003, following the transitional government of Eduardo Duhalde, who openly described his role as having carried out the "dirty work" of crisis management (Duhalde, 2007, p. 268). As a result, Kirchner inherited a comparatively stabilized economic and social landscape. Rather than pursuing a sharp rupture, his administration continued the macroeconomic strategy initiated by Duhalde and Minister of Economy Roberto Lavagna, centered on maintaining a competitive real exchange rate. This policy proved decisive in restoring growth by stimulating exports, generating fiscal revenue, and supporting industrial recovery. By the end of Kirchner's term, GDP had not only recovered but surpassed pre-crisis levels, driven in part by favorable international commodity prices (Wylde, 2011, pp. 438–439).

Within this neo-developmentalist framework, extractive activities—particularly mining—were reaffirmed as strategic sectors. In 2004, Kirchner launched the National Mining Plan, signaling continuity with the legal framework established in the 1990s and a

clear commitment to attracting foreign investment. This orientation was maintained and deepened under Cristina Fernández de Kirchner, who actively engaged with major transnational mining firms operating in Argentina, including Barrick Gold and Yamana Gold (Del Pilar Bueno, 2014, p. 111). Consequently, between 2003 and 2011—prior to the Loncopué referendum—mining activity expanded dramatically, with exports increasing by 434%, exploration by 664%, investment by 1948%, and production by 841% (Seoane, 2013, p. 146). This growth coincided with a sustained rise in global copper prices (see Table 1), the mineral targeted for extraction in Loncopué, alongside gold and silver (Macrotrends, 2024).

The Provincial and Local Context

At the provincial level, the political landscape of Neuquén has been dominated for decades by the Neuquén Popular Movement (Movimiento Popular Neuquino, MPN). From its founding in 1961 until its electoral defeat in 2023, the MPN governed the province uninterruptedly, distinguishing itself from Argentina's major national parties—the Justicialist Party and the Radical Civic Union—while consolidating a highly centralized and clientelistic mode of governance (Bertoglio, 2012). This long-standing hegemony significantly constrained the development of organized political opposition and fostered dense networks of political dependency.

These dynamics were particularly pronounced at the local level in Loncopué. Public employment has historically constituted the backbone of the local economy, with the provincial and municipal state acting as the principal employer, alongside limited opportunities linked to the Copahue thermal baths. As one local observer summarized, "Those who don't work in hot springs work for the municipality, or are teachers, or are part of the gendarmerie or the police" (quoted in Bertoglio, 2012). As Bertoglio further notes, Loncopué's productive structure has long lacked diversification, generating deep economic and political dependence on the provincial executive branch and reinforcing the MPN's local dominance.

From the perspective of Saward's framework, this context is analytically significant because it produced a political environment characterized by strong institutional connection and weak independence. Political representation was tightly embedded within provincial party structures, and access to resources was mediated through partisan loyalty. Under such conditions, open confrontation with local or provincial authorities would normally be unlikely, if not politically risky. The emergence of sustained opposition to megamining in Loncopué is therefore analytically counterintuitive and demands explanation.

By 2011, the MPN controlled both the executive and legislative branches of the municipality. The mayor at the outset of the conflict, Walter Fonseca (MPN), openly supported megamining. The Deliberative Council consisted of seven councilors, four from the MPN, two from the Concertación, and one from the Neighborhood Union Front (Yappert, 2009). Fonseca chose not to seek reelection in the 2011 municipal elections, which were won by another MPN candidate, María Fernanda Villone. Less than a year later, the binding referendum prohibiting large-scale mining would take place.

This configuration underscores the analytical relevance of Saward's *connection–independence* distinction. While formal political institutions in Loncopué remained deeply connected to provincial power structures, the actors who spearheaded opposition to megamining deliberately cultivated independence from party politics, grounding their representative claims instead in territorial belonging, moral authority, and participatory mobilization. The referendum thus emerged not as an extension of existing representative channels, but as a mechanism through which alternative claims—largely disconnected from institutional power—could nonetheless achieve democratic authorization.

Finally, the MPN's defeat at the provincial level in 2023 retrospectively underscores the historical significance of cases like Loncopué. While the referendum did not immediately alter provincial power relations, it foreshadowed the gradual erosion of a hegemonic political order by demonstrating that locally rooted, non-electoral forms of representation could successfully challenge entrenched structures of authority.

Lonco Project of Golden Peaks Resources Ltd.

Around 2007, the first transnational mining actor to seek entry into the Loncopué region was Golden Peaks Resources Ltd., a Canadian company conducting gold exploration on privately owned land in the Mulichincó stream area. Local residents soon reported signs of extractive activity—explosions, heavy vehicle traffic, and nocturnal lighting on Mulichincó Hill—despite the absence of any publicly announced project or consultation process (Hadad, 2017, p. 263; Di Nicolo, 2018, p. 277; Wagner, 2019, p. 324). These early indicators of exploration, carried out without visible institutional mediation, became a catalyst for collective concern and mobilization.

Initial inquiries into these activities were undertaken by Father José María D'Orfeo, parish priest of *Nuestra Señora del Pilar*, together with Viviana Vaca, regional coordinator of the National Aboriginal Pastoral Team (ENDEPA). In territorially dispersed and institutionally dependent localities such as Loncopué, the parish historically functions as an informal

communicative hub linking rural areas with the urban center, thereby facilitating early circulation of information outside official state channels (Wagner, 2019, p. 324). In October 2007, during a public ceremony commemorating the town's anniversary—attended by municipal authorities and residents—Father D'Orfeo publicly questioned local officials about the mining activities and invited the community to deliberate collectively on their implications (Di Nicolo, 2018, p. 277). This moment marked a transition from diffuse concern to articulated public contestation.

Out of these exchanges emerged the Assembly of Self-Convened Neighbors of Loncopué (AVAL). As recalled by Vaca, the assembly was formed shortly after the anniversary event to create a space for collective discussion of Golden Peaks' presence. AVAL brought together actors from diverse social locations—including trade union members, party affiliates, professionals, and clergy—while explicitly defining itself as non-partisan and non-religious. This organizational choice proved crucial: it enabled the assembly to advance claims in the name of the "community of Loncopué" rather than a particular sector, aligning with what Saward (2010) conceptualizes as claims to wider interests and new voices. The participation of attorney Cristina Hendrickse, who had previously been involved in the anti-mining conflict in Esquel (2003), further strengthened the assembly's strategic and legal capacity.

AVAL's first major intervention took the form of a judicial injunction (amparo), arguing that Golden Peaks had violated Provincial Law 1875, which mandates the submission of an environmental impact assessment and the holding of a public hearing prior to exploration activities (Di Nicolo, 2018, p. 278). While this legal action addressed a specific infraction, it also exposed broader structural features of Argentina's mining governance, where permissive regulatory frameworks and weak enforcement mechanisms often enable exploratory activities to proceed ahead of meaningful public scrutiny. On June 3, 2008, the Zapala Court of Appeals ruled in favor of the assembly, effectively halting the project and prompting Golden Peaks' withdrawal from the area (HLPPN, 2008, p. 4564).

From the company's perspective, exploration was justified in terms of investment, employment generation, and local development—arguments commonly advanced by transnational mining firms operating in peripheral regions. However, these rationales failed to gain local legitimacy in the absence of procedural compliance and public consultation. The court decision thus represented not only a legal victory but also an early instance of non-electoral actors successfully translating representative claims into institutional outcomes.

Importantly, Golden Peaks' departure did not signal the end of extractive interest in Loncopué. In October 2008, the Chinese state-owned Metallurgical Construction Corporation (MCC) arrived in the municipality with plans to explore copper deposits at Cerro Tres Puntas, located approximately 13 kilometers from the town (Hadad, 2017, p. 263). This subsequent development underscored the persistence of mining pressures and set the stage for a renewed and more expansive cycle of mobilization that would ultimately culminate in the 2012 binding referendum.

The Metallurgic Construction Corporation (MCC) Campana Mahuida Project

Indigenous Territory, Legal Pluralism, and the Question of Consultation

The designation of Cerro Tres Puntas for exploitation by the Metallurgical Construction Corporation (MCC) introduced new and decisive legal dimensions into the Loncopué conflict. The site lies within the communal territory of the Mapuche Mellao Morales community, a fact of particular relevance given Argentina's constitutional and international commitments regarding Indigenous rights. The 1994 constitutional reform formally recognized the pre-existence of Indigenous peoples and their communal ownership of ancestral lands, while subsequent legislation incorporated these principles into domestic law.

At the international level, Argentina ratified ILO Convention No. 169 through Law 24,071, which mandates free, prior, and informed consultation (FPIC) before undertaking extractive activities affecting Indigenous territories (ILO, 2014, arts. 15.2, 32). While FPIC under ILO Convention 169 establishes an international normative framework recognizing indigenous peoples' right to consultation and consent, local referenda such as the Loncopué plebiscite represent a distinct but related institutional mechanism. FPIC operates as a rights-based obligation imposed on the state, whereas community referenda constitute territorially embedded authorization practices initiated from below. In extractive conflicts, these mechanisms may converge, but they differ analytically: FPIC formalizes procedural recognition, while referenda can institutionalize counter-representation beyond the indigenous domain, extending territorial veto claims to broader local constituencies.

This requirement was not fulfilled in the MCC project. In response, the Mellao Morales community organized an internal deliberative process, culminating in a community-wide vote that overwhelmingly rejected the project (ENDEPA, 2018, p. 15). This decision exemplifies what Saward (2010) conceptualizes as "deeper roots" representative claims, grounded in historical continuity, territorial attachment, and

collective moral authority rather than electoral authorization.

The failure to implement FPIC in this case also reflects broader structural difficulties in the enforcement of ILO 169 in Argentina, where consultation is often treated as a procedural formality rather than a substantive veto-capable mechanism. Thus, the conflict exposed tensions between constitutional recognition and extractivist development strategies at the provincial level.

Coalition Building Beyond Jurisdictional Boundaries

Although Cerro Tres Puntas lies outside Loncopué's formal municipal boundaries, the MCC project catalyzed the formation of a broad-based coalition that transcended administrative divisions. This coalition included the Mapuche Mellao Morales community, the Assembly of Self-Convened Neighbors of Loncopué (AVAL), local ranchers, and the parish (Wagner, 2019, p. 198). As Aguirre (2020, p. 478) notes, the Mapuche strategy deliberately emphasized alliances with non-Indigenous actors and environmental movements, framing territorial defense as a shared social concern rather than an exclusively ethnic claim. In Saward's terms, this corresponds to stakeholding representation, whereby diverse actors assert legitimate standing based on material, cultural, and moral interests in a shared territory.

The participation of religious figures, environmental lawyers, and civil society activists—such as Cristina Hendrickse, Viviana Vaca, and Elena Picasso—further reinforced the movement's capacity to articulate representative claims across multiple audiences. These actors combined independence from formal political institutions with selective connection to legal and institutional arenas, a balance that proved crucial for sustaining legitimacy.

Media, Contestation, and Asymmetries of Power

Public awareness of the MCC project was triggered by Norberto Guerrero, municipal transit director and owner of FM Arco Iris, who discovered MCC representatives meeting in the mayor's office in October 2008 and alerted the parish (Hadad, 2017, p. 263). This revelation initiated a new cycle of mobilization, surprising provincial authorities who had not anticipated renewed resistance following Golden Peaks' withdrawal.

Media activism soon became a focal point of contention. FM Arco Iris broadcast educational programs such as *La tierra tiene fiebre* ("The Land Has a Fever"), contributing to popular environmental education but also provoking intimidation and repeated attacks on the station between 2008 and 2010 (Perfil Editorial, 2010). These incidents illustrate the asymmetry of economic, political, and media power between local actors and the alliance of the provincial state with a Chinese state-owned enterprise—frequently described by participants as a "David versus Goliath" struggle.

Legal Mobilization and Institutional Friction (2009)

From 2009 onward, resistance increasingly took the form of strategic litigation. AVAL filed multiple amparo actions to delay public hearings and to challenge the legality of the MCC–CORMINE contract on the grounds that FPIC had not been conducted. While some injunctions were initially successful, others failed due to changes in judicial composition, highlighting the contingent and negotiated nature of legal opportunity structures (Wagner, 2019, p. 330).

Parallel to litigation, contentious actions such as informational roadblocks were employed. In one such action, 21 individuals—16 of them Mapuche—were prosecuted ("Referendum antiminero," 2012), underscoring the criminalization risks associated with extra-institutional participation. Ultimately, on September 28, 2009, the Neuquén Superior Court of Justice issued a precautionary measure of non-innovation, suspending the MCC contract (Di Nicolo, 2018, p. 283). This ruling marked a decisive moment in which non-electoral representative claims achieved institutional recognition.[1]

Municipal Repositioning and the Turn to Direct Democracy

Shortly thereafter, the Loncopué Deliberative Council publicly distanced itself from the project through Declaration No. 06/09, requesting the cancellation of the agreement and calling for alternative development paths excluding open-pit mining (AVAENM, 2009c). While this shift may be interpreted as an authentic policy realignment, it can also be read as a strategic recalibration by the long-dominant MPN in response to mounting social pressure.

Despite continued provincial support for mining—framed in terms of economic development, employment generation, and investment attraction—judicial setbacks gradually reduced the immediate viability of the MCC project. By 2011, with provincial appeals exhausted, AVAL launched a popular initiative proposing a comprehensive municipal ban on megamining-related activities. The initiative rapidly gathered signatures from 24% of the electorate, well above the legal threshold.

Following the Deliberative Council's rejection of the ordinance, a binding referendum became mandatory under Neuquén municipal law. Despite procedural

[1] A chronological summary of these key events is provided in Appendix C.

delays and political resistance, the referendum was ultimately scheduled for June 3, 2012.

The Binding Referendum as Institutionalized Representation

The organization of the referendum required unprecedented grassroots effort, as no prior binding referendum under Law 53 had been implemented. Activists assumed responsibilities typically held by the state, from drafting electoral regulations to managing polling logistics. In the final weeks, national figures such as Adolfo Pérez Esquivel lent symbolic and moral support as *amicus curiae*, reinforcing the legitimacy of the process.

Amid allegations of intimidation and vote suppression tactics (Aranda, 2012), turnout reached 72%, with 82% voting in favor of the mining ban. The result was legally binding and politically unambiguous (Río Negro Editorial, 2012).

Provincial authorities and CORMINE framed the Campana Mahuida project within a Kirchnerist neo-developmentalist discourse that prioritized state-led economic growth, resource sovereignty, and productive diversification. Mining was presented as a strategic activity capable of generating employment, fiscal revenues, and regional development, particularly in peripheral areas such as northern Neuquén, while attracting foreign investment under state regulation. From this perspective, local opposition was often depicted as sectoral or territorially bounded, insufficiently attentive to broader national development objectives and redistributive imperatives. These arguments articulated a competing representative claim grounded in economic expertise and governmental authority, asserting the state's role as the legitimate mediator between global commodity markets and local territories.

Analytically, the Campana Mahuida conflict exposes the structural limits of the implementation of ILO Convention 169 in Argentina, where the formal recognition of Indigenous consultation coexists with provincial development strategies that routinely subordinate free, prior, and informed consent to extractivist priorities. While the Mapuche Mellao Morales community's internal vote-based rejection of the project fulfilled the normative requirements of consultation, its political effectiveness depended on the strategic articulation of alliances with environmental organizations, legal advocates, religious actors, and local media. These alliances transformed a culturally grounded claim into a broader representative project rooted in territorial stakeholding. In Saward's terms, representation here was not merely asserted but actively constructed through "deeper roots," linking identity, expertise, and moral authority to contest both corporate power and state-backed development narratives. The conflict thus illustrates how Indigenous consultation regimes, when embedded in asymmetrical extractive contexts, generate not consensual outcomes but arenas of representative struggle.

Governmental Neo-Developmentalism as Authorized Representative Claim

While anti-mining mobilization ultimately shaped the political trajectory of the conflict, provincial and local authorities articulated a justificatory discourse consistent with Argentina's post-2003 neo-developmentalist orientation, which positioned extractive industries as engines of employment, fiscal expansion, and territorial inclusion. Within this framework, mining was not presented as an exceptional or experimental activity, but as a legally entrenched and nationally endorsed economic sector. During legislative debate surrounding the Loncopué referendum, MPN deputy Luis Sapag declared that "el desarrollo de la minería es una política nacional… trabajar en el desarrollo de la minería con control ambiental y buena información sobre lo que se hace," explicitly framing mining as compatible with environmental oversight and embedded within a broader policy consensus (Sapag, cited in *Mining Press*, 2012). In Saward's (2010) terms, this statement constitutes a representative claim in which authorized institutional actors present themselves as speaking for the collective interest in development through regulated extraction.

At the municipal level, then-Mayor Walter Fonseca publicly defended engagement with the Campana Mahuida project by emphasizing its projected socio-economic benefits. As reported in *Diario Río Negro*, the company "offers to employ around 400 people directly and some 2,000 indirectly" and would "construct about 80 new homes" in a locality marked by unemployment and infrastructural scarcity (Fonseca, cited in *Diario Río Negro*, 2008). Supporters further characterized the project as an opportunity to "comenzar a vivir de manera digna, con trabajo," linking extractive investment to dignified labor and material advancement (*Diario Río Negro*, 2008). These assertions functioned as performative claims that state and local authorities represented residents seeking economic stability and distributive improvement.

Provincial officials reinforced this developmental claim by invoking constitutional hierarchy and statutory legitimacy. The referendum was described as "absolutely unconstitutional," and mining was emphasized as having been declared of public utility under the national Mining Code (*Página/12*, 2012; *LM Neuquén*, 2012). These statements reveal an alternative representational claim in which provincial authorities positioned themselves as trustees of national development and fiscal sovereignty, appealing to macroeconomic audiences rather than territorially bounded publics.

Consequently, the Loncopué conflict crystallized not only policy disagreement but a contest between rival representative claims about who is entitled to define development and articulate the public interest. Provincial authorities advanced an authorized, institutionally grounded claim that positioned extractive expansion as legally legitimate and regulatorily manageable. Anti-mining actors, by contrast, challenged both the policy substance and the representational authority of those institutions, asserting that local residents and territorial communities possessed superior legitimacy to determine the future of the region.

Seen through Saward's constructivist lens, these were competing claims about the maker (state officials versus movement actors), the subject (the people of Neuquén or Loncopué), and the object (development, environmental protection, and territorial sovereignty). The referendum did not simply register preferences; it reconfigured the representational field by institutionalizing an alternative site through which counter-claims could be aggregated and publicly validated. The following analytical synthesis examines how these competing claims were constructed, circulated, and ultimately reordered through the referendum process, demonstrating how direct democratic mechanisms can transform the architecture of political representation in contexts of extractive conflict.

Analytical Synthesis

The empirical reconstruction above demonstrates that the Loncopué conflict was structured by rival representative claims grounded in distinct sources of legitimacy: institutional authorization on the one hand and territorially rooted counter-representation on the other. The referendum did not emerge in a vacuum but within this already contested representational terrain. Building on Saward's (2010) constructivist model, this section analyzes how competing makers sought to constitute "the people" as their represented subject, how these claims were addressed to different audiences, and how they attempted to stabilize particular objects of representation—development, environmental protection, and sovereignty.[2] Rather than treating the plebiscite as a mere aggregation of preferences, the analysis conceptualizes it as a transformative moment in which the architecture of representation itself was renegotiated. By institutionalizing a locally bounded decision-making mechanism, the referendum altered the hierarchy between authorized state representation and emergent counter-claims, revealing the conditions under which direct democratic procedures can recalibrate the balance between mediated judgment and popular authorization in extractive governance.

[2] The competing representative claims are summarized schematically in Appendix D.

The MCC conflict demonstrates how non-electoral representation can evolve from localized resistance into institutionalized democratic authority. Through strategic alliances, legal mobilization, and sustained public engagement, diverse actors transformed structural power asymmetries into a binding collective decision. Read through Saward's framework, the case illustrates how deeper roots claims (Indigenous territorial authority), stakeholding claims (material and environmental affectedness), and expertise-based claims (legal and technical argumentation) were not merely asserted in parallel but progressively aligned. This alignment enabled non-electoral actors to combine independence from entrenched party structures with selective institutional connection, particularly through courts and municipal procedures.

Rather than resolving the conflict solely through litigation or protest, the movement ultimately channeled these representative claims into the referendum mechanism, converting performative claim-making into enforceable law. The MCC episode thus reveals the transitional phase in which dispersed claims were aggregated and validated, setting the stage for the referendum to function as a representational bridge between participation and binding authority—a dynamic further examined in the Discussion and Conclusions.

Although Argentina ratified ILO Convention 169 in 2000, its implementation has remained uneven and largely decentralized, with provincial governments retaining significant discretion over regulatory procedures. In practice, consultation mechanisms have frequently been reactive, ad hoc, or activated only after conflict emerges rather than institutionalized as preventive governance tools. Neuquén, despite its long history of extractive activity in Indigenous territories, lacked a clear, standardized consultation framework at the time of the MCC project. The Loncopué conflict therefore reflects not an isolated procedural failure but a broader structural gap between formal recognition of Indigenous rights and their operationalization within provincial extractive policy.

Discussion and Conclusions

The Loncopué popular initiative and binding referendum emerged from the convergence of heterogeneous actors—Indigenous communities, civic assemblies, religious institutions, activists, and legal experts—whose representative claims were articulated outside conventional electoral channels yet translated into a binding democratic outcome. The distinctiveness of the case lies not only in its status as Argentina's first municipal referendum prohibiting megamining, but in the successful aggregation of plural forms of non-electoral representation into an institutionally recognized decision. Representation here did not oppose participation; it countered exclusion by enabling actors

traditionally marginalized from resource governance to shape collective outcomes (Plotke, 1997).

This study has shown that extractive conflicts are not only distributive struggles but disputes over who legitimately represents territorial interests. By situating the Loncopué referendum within representative claims theory, the article demonstrates that direct-democratic institutions can crystallize territorial counter-representation against state-authorized extractive projects. In neo-developmentalist contexts—where resource extraction is framed as national development—such mechanisms reconfigure democratic legitimacy by foregrounding locally grounded authorization. Representation in extractive regimes thus emerges as territorially contested and institutionally re-articulated rather than as a fixed relation between elected officials and passive constituencies.

1. Representative Claims and the Reconfiguration of Legitimacy

The Loncopué case demonstrates that representation is neither monopolized by elected officials nor exhausted by electoral authorization. Municipal and provincial authorities—particularly those affiliated with the Neuquén Popular Movement (MPN)—retained strong electoral legitimacy throughout the conflict. Electoral results in 2007 and 2011 indicate that opposition to megamining did not translate into wholesale rejection of representative government. Instead, conflict generated a reordering of representative authority within the local political system.

Saward's (2010) insight that representative claims are constructed and revisable is borne out here. The MPN's eventual acceptance of the referendum—after initially endorsing extractive development—signals a recalibration of representation under sustained bottom-up pressure. The referendum did not simply express popular will; it redefined the boundaries of legitimate municipal action and compelled electorally authorized actors to recognize claims generated outside elections.

2. Aggregating Non-Electoral Representation

The socio-environmental coalition articulated mutually reinforcing representative claims grounded in distinct sources of legitimacy. The Mapuche Mellao Morales community advanced deeper-roots claims anchored in ancestral territorial continuity and constitutional recognition. These were simultaneously stakeholding claims, given the material risks posed by mining, and claims of self-representation enacted through assemblies, litigation, and public deliberation.

Citizen assemblies such as AVAL and Avacam mobilized stakeholding and participatory proximity, while public demonstrations functioned as what Saward (2010) terms the "word of the street," making visible the breadth of social backing. Legal professionals and clergy introduced expertise-based and moral-authority claims, enhancing institutional credibility. Crucially, these heterogeneous claims were aggregated rather than homogenized. The coalition formed a dense representational network capable of addressing courts, municipal authorities, provincial institutions, and the electorate simultaneously.

3. Direct Democracy as Representational Reordering

The referendum functioned as a bridging mechanism between performative claim-making and binding authority. Its issue-specific design—focused exclusively on megamining—enabled the translation of plural representative claims into enforceable municipal law. Rather than compensating for institutional absence, the referendum reordered existing hierarchies of legitimacy. It authorized non-electoral actors against an electorally legitimate provincial party, demonstrating that direct democracy can recalibrate representation even under entrenched party dominance.

The vote was not a spontaneous plebiscitary eruption but the culmination of sustained mobilization, legal strategy, and alliance-building. High turnout and the decisive ban reflected not only opposition to mining but the maturation of a territorially grounded representational project capable of institutionalization.

4. Post-2023 Extractive Expansion and Persistent Contestation

Developments since 2023 reinforce the structural dynamics identified in Loncopué. Provincial authorities have intensified hydrocarbon expansion in Vaca Muerta, promoting foreign investment and framing extraction as essential to energy security and macroeconomic stabilization. Simultaneously, renewed socio-environmental conflicts have emerged around water sources and Indigenous territories, including documented hydrocarbon spills near Lago Mari Menuco and mobilization by Mapuche communities denouncing the absence of free, prior, and informed consent.

These developments reveal the persistence of the same representational asymmetry identified in Loncopué: provincial authorities continue to equate extractive expansion with national development, while territorially grounded actors mobilize alternative claims of authorization rooted in environmental risk, Indigenous rights, and local democratic legitimacy.

Unlike Campana Mahuida, these post-2023 conflicts have not yet produced equivalent plebiscitary institutionalization. However, they reveal the persistence of territorially grounded counter-claims challenging centralized extractive governance. The contrast suggests that while binding referendums are not automatic outcomes of extractive conflict, the underlying representational tension—between state-authorized development and territorially embedded authorization—

remains structurally embedded in Neuquén's political economy.

Unlike the Campana Mahuida conflict, the post-2023 hydrocarbon expansion around Mari Menuco has not yet produced an equivalent plebiscitary institutionalization of territorial claims. However, the reactivation of Mapuche and environmental mobilization suggests that similar representative tensions persist, now reframed within the strategic discourse of energy sovereignty and macroeconomic stabilization. The contrast indicates that while institutionalized counter-representation is not automatic, extractive escalation continues to reopen disputes over who authorizes territorial transformation.

5. Comparative Implications

Loncopué resonates with other Latin American cases—Esquel (Argentina) and multiple Colombian consultas populares—yet contributes analytically distinct insights.

First, it demonstrates aggregation without homogenization. Representative claims remained plural—Indigenous, civic, moral, and expertise-based—yet converged institutionally through the referendum.

Second, the case illustrates how direct democracy can authorize non-electoral representation against electorally legitimate authorities, rather than merely compensating for institutional voids.

Third, the referendum operated as a hybrid representational device. Legitimacy did not derive solely from majority vote but from a prior process of claim validation across Indigenous assemblies, public deliberation, legal litigation, and civic mobilization. Direct democracy functioned here as an institutional technology redistributing legitimacy rather than merely expressing it.

These features refine prevailing interpretations of referendums in extractive conflicts as either veto tools or jurisdictional weapons. Loncopué shows how binding mechanisms can reorganize representative authority under conditions of structural asymmetry and entrenched party power.

6. Limitations and Future Research

This study relies primarily on documentary and secondary sources, limiting insight into internal governmental and corporate deliberations. Comparative and longitudinal research could clarify the conditions under which non-electoral representative claims achieve institutionalization, particularly in contexts lacking binding mechanisms.

Future inquiry should also examine how different designs of direct democracy condition the durability of outcomes and how representative claims travel across arenas—from Indigenous consultation processes to litigation and municipal votes—before acquiring formal authority. Such research would deepen understanding of how democratic representation is practiced and transformed within extractivist development regimes.

Concluding Remarks

The Loncopué experience demonstrates that extractive conflicts are arenas of representational renegotiation. Through the strategic articulation of territorially grounded claims and the selective deployment of direct-democratic mechanisms, local actors transformed resistance into binding law. In doing so, they expanded the repertoire of democratic representation beyond electoral delegation.

More broadly, the case suggests that in extractive political economies, democracy is not confined to periodic elections but continuously contested in struggles over authorization, territory, and development. Direct democracy, when legally binding and socially sustained, can institutionalize counter-representation and redistribute democratic legitimacy. Extractive conflict thus becomes not only a site of environmental dispute but a crucible in which the meaning and location of representation are redefined.

Bibliography

Aguirre, C. S. (2020). Procesos extractivos, territorio y autonomía indígena: El pueblo mapuche en Neuquén. *Revista Temas Sociológicos, 27*, 449–487.

Aranda, D. (2012, June 4). Loncopué hizo historia con un referéndum que rechazó la megaminería. *La Vaca*. Retrieved from https://lavaca.org/notas/loncopue-hizo-historia-y-rechazo-la-megamineria/

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2008, April 18). Con una acción de amparo los vecinos de Loncopué (Neuquén) paralizan tareas mineras de la multinacional Golden Peaks. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/neuquen/item/1208-con-una-accion-de-amparo-los-vecinos-de-loncopue-neuquen-paralizan-tareas-mineras-de-la-multinacional-golden-peaks

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2009a, March 20). Vecinos logran seguir deteniendo proyecto minero ante la justicia. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/neuquen/item/2052-vecinos-logran-seguir-deteniendo-proyecto-minero-ante-la-justicia

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2009c, October 6). Por fin concejales se sumaron al rechazo de proyecto minero. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/neuquen/item/2942-por-fin-concejales-se-sumaron-al-rechazo-de-proyecto-minero

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2011a, Abril 5). Nuevo y contundente revés judicial para el proyecto en Campana Mahuida. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/neuquen/item/6223-nuevo-y-contundente-reves-judicial-para-el-proyecto-en-campana-mahuida

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2011b, April 29). Compra de voluntades: Los políticos con empanadas, las mineras con un asado. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/chubut/item/6434-compra-de-voluntades-los-politicos-con-empanadas-las-mineras-con-un-asado

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2011c, June 22). Vecinos de Loncopué impulsan ordenanza prohibiendo minería. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/neuquen/item/6747-vecinos-de-loncopue-impulsan-ordenanza-prohibiendo-mineria

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2012a, May 18). La corporación minera fue a la justicia para intentar frenar el plebiscito en Loncopué. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/neuquen/item/8936-la-corporacion-minera-fue-a-la-justicia-para-intentar-frenar-el-plebiscito-en-loncopue

Asamblea de Vecinos Autoconvocados de Esquel por el No a la Mina. (2018, March 24). Asambleas neuquinas presentaron proyecto de ley para prohibir el uso del agua en la megaminería. *No a la Mina*. Retrieved from https://noalamina.org/argentina/neuquen/item/39906-asambleas-neuquinas-presentaron-proyecto-de-ley-para-prohibir-el-uso-del-agua-en-la-megamineria

Bertoglio, M. V. (2012). Nuevas formas de protesta social y ocupación del espacio público: El caso de Caviahue-Copahue-Loncopué, 2009–2012 (Neuquén, Argentina) [Conference paper]. 3ras Jornadas Internacionales de Problemas Latinoamericanos, Universidad Nacional de Cuyo, Mendoza, Argentina.

Cartago TV Informes. (2010). *Megaminería: Mentiras a cielo abierto* [Video file]. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=TMrdOzuOuqI

Confederación Mapuche de Neuquén. (2023, abril 5). Neuquén puso en marcha la consulta previa libre e informada. Retrieved from https://confederacionmapuche.org/neuquen-puso-en-marcha-la-consulta-previa-libre-informada/

Constitución de la Nación Argentina [Const. Arg.]. Artículo No. 39. 3 de enero de 1995 (Argentina). Recuperado el 14 de diciembre de 2020, de http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/0-4999/804/norma.htm

Constitución de la Nación Argentina [Const. Arg.]. Artículo No. 40. 3 de enero de 1995 (Argentina). Recuperado el 14 de diciembre de 2020, de http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/0-4999/804/norma.htm

Constitución de la Provincia de Neuquén (Const. Neuq.). Articulo Nº 309 de Iniciativa Popular. 17 de febrero de 2006. Recuperado el 14 de diciembre de 2020, de https://www.legislaturaneuquen.gob.ar/archivos/ConstitucionProvincial.pdf

Constitución de la Provincia de Neuquén (Const. Neuq.). Articulo Nº 310 de Consulta Popular Vinculante. 17 de febrero de 2006. Recuperado el 14 de diciembre de 2020, de https://www.legislaturaneuquen.gob.ar/archivos/ConstitucionProvincial.pdf

Constitución de la Provincia de Neuquén (Const. Neuq.). Articulo Nº 311 de Consulta Popular No Vinculante. 17 de febrero de 2006. Recuperado el 14 de diciembre de 2020, de https://www.legislaturaneuquen.gob.ar/archivos/ConstitucionProvincial.pdf

Cornell Law School. (2022). Amicus curiae. Retrieved from https://www.law.cornell.edu/wex/amicus_curiae

Data Portuaria. (2025, octubre 15). Neuquén aprueba el ingreso de GeoPark a Vaca Muerta con una inversión de USD 14,5 millones. Retrieved from https://dataportuaria.ar/nota/22886/neuquen-aprueba-el-ingreso-de-geopark-a-vaca-muerta-con-una-inversion-de-14-5-millones-de-dolares/

del Pilar Bueno, M. (2014). La política minera en la Argentina y el modelo extractivista. *Foro Internacional, 54*(1), 106–130.

Diario Río Negro. (2008, December 7). *Loncopué se transformó en una ciudad dividida por una mina de cobre*. Retrieved from https://www.rionegro.com.ar/loncopue-se-transformo-en-una-ciudad-dividida-por-una-mina-de-cobre-PHHRN1228621756239/

Di Nicolo, C. A. (2018). Disputas por el territorio ante un proyecto minero en Campana Mahuida, Loncopué, provincia de Neuquén. *(En)clave Comahue, 24*, 267–294.

Disch, L. (2011). Toward a mobilization conception of democratic representation. *American Political Science Review, 105*(1), 100–114. doi:10.1017/S0003055410000602

Duhalde, E. A. (2007). *Memorias del incendio: Los primeros 120 días de mi presidencia* (Vol. 1). Buenos Aires, Argentina: Sudamericana.

El-Wakil, A., & McKay, S. (2020). Disentangling Referendums and Direct Democracy: A Defence of the SystemicApproach to Popular Vote Processes. Representation Retrieved from https://doi.org/10.1080/00344893.2019.1652203

Equipo Nacional de Pastoral Aborigen (ENDEPA). (2018). *Hace 17 años rige en Argentina el Convenio 169 de la OIT sobre Pueblos Indígenas*. ENDEPA. Retrieved from https://www.endepa.org.ar/hace-17-anos-rige-en-argentina-el-convenio-169-de-la-oit-sobre-pueblos-indigenas/#:~:text=El%20Poder%20Ejecutivo%20dict%C3%B3%20el,registrada%20su%20ratificaci%C3%B3n%E2%80%9D%20(Art.)

Hadad, M. G. (2017). La resistencia antiminera en Loncopué (Neuquén): Una lectura desde las teorías de los movimientos sociales. *RevIISE: Revista de Ciencias Sociales y Humanas, 10*(10), 259–272.

Honorable Legislatura de la Provincia del Neuquén (HLPPN). (2008). Diario De Sesiones. XXXVII Período Legislativo. 27a. Sesión Ordinaria. Reunión Nº 31. HLPPN. Retrieved from https://www.legislaturaneuquen.gob.ar/SVRFILES/hln/documentos/DiaSesio/XXXVII/DXXXVII_31.pdf

Kröger, M. (2020). Natural Resources, Energy Politics, and Environmental Consequences. International Relations. Retrieved from https://doi.org/10.1093/obo/9780199743292-0291

Leduc, L. (2015). Referendums and deliberative democracy. Electoral Studies, 38, 139-148. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.electstud.2015.02.007

Ley N° 53 Del Régimen Municipal de Neuquén. La Legislatura de la Provincia del Neuquén Sanciona con Fuerza de Ley. 19 de diciembre de 1958, Retrieved from https://www.legislaturaneuquen.gob.ar/svrfiles/Neuleg/normaslegales/pdf/L000053-58.pdf?var=1186605124

LM Neuquén. (2012, June 4). *Con denuncias de inconstitucionalidad, Loncopué rechazó la megaminería*. Retrieved from https://www.lmneuquen.com/con-denuncias-inconstitucionalidad-loncopue-rechazo-la-megamineria-n149967

Macrotrends. (2024). *Copper prices – 45 year historical chart*. Macrotrends. https://www.macrotrends.net/1476/copper-prices-historical-chart-data

Mansbridge, J. (2003). Rethinking representation. *American Political Science Review, 97*(4), 515–528. doi:10.1017/S0003055403000856

McGee, B. (2009). Community referendum: Participatory democracy and the right to free, prior and informed consent to development. *Berkeley Journal of International Law, 27*(2), 570–635.

Mining Press. (2012). *Neuquén: Legisladores defendieron la minería y criticaron a Loncopué*. Retrieved from https://miningpress.com/nota/69284/neuquen-legisladores-defendieron-la-mineria-criticas-a-loncopue

Página/12. (2012, June 4). *Un pueblo dijo "no" a la megaminería*. Retrieved from https://www.pagina12.com.ar/diario/sociedad/3-195576-2012-06-04.html

Papadopoulos, Y. (2001). How does direct democracy matter? The impact of referendum votes on politics andpolicy - making. West European Politics. Retrieved from https://doi.org/10.1080/01402380108425432

Pérez-Rincón, M., Vargas-Morales, J., & Martínez-Alier, J. (2019). Mapping and Analyzing Ecological DistributionConflicts in Andean Countries. Ecological Economics. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.11.004

Plotke, D. (1997). Representation is democracy. *Constellations, 4*(1), 19–34. doi:10.1111/1467-8675.00041

Redacción LM Neuquén. (2012, May 21). Pérez Esquivel visitó parajes del Norte. *LM Neuquén*. Retrieved from https://www.lmneuquen.com/perez-esquivel-visito-parajes-del-norte-n148212

Redacción Perfil. (2010, January 13). Destrozan una radio por la minería a cielo abierto. *Perfil*. Retrieved from https://www.perfil.com/noticias/sociedad/destrozan-una-radio-por-la-mineria-a-cielo-abierto-20100113-0024.phtml

Redacción Río Negro (2009a, October 29). Archivaron los proyectos para prohibir la actividad minera. *Río Negro*. Retrieved from https://www.rionegro.com.ar/archivaron-los-proyectos-para-prohibir-la-actividad-minera-HSHRN125678732034/

Redacción Río Negro (2009b, November 28). Con la aprobación de la ley recrudece el conflicto minero. *Río Negro*. Retrieved from https://www.rionegro.com.ar/con-la-aprobacion-de-la-ley-recrudece-el-conflicto-minero-AEHRN1259373475103/

Redacción Río Negro (2010, February 3). Réplica de "Nuno" Sapag por antena de radio. *Río Negro*. Retrieved from https://www.rionegro.com.ar/replica-de-nuno-sapag-por-antena-de-radio-DBHRN1265161666200/

Redacción Río Negro (2012, June 8). "Loncopué dio cátedra de democracia", dijo D'Orfeo. *Río Negro*. Retrieved from https://www.rionegro.com.ar/loncopue-dio-catedra-de-democracia-dijo-d-orfeo-LQRN_893945/

Redacción Río Negro. (2017, September 6). *Piden que se prohíba en toda la provincia de Neuquén la megaminería*. No a la Mina. Retrieved from https://www.rionegro.com.ar/piden-que-se-prohiba-en-toda-la-provincia-de-neuquen-la-megamineria-EG3495042/

Referéndum antiminero en Loncopué. (2012, May 30). La Vaca. Retrieved from https://lavaca.org/notas/referendum-antiminero-en-loncopue/#

Servicio Geológico Minero Argentino (SEGEMAR). (2004). *Historia de la Minería Argentina. Tomo II.* Instituto de Geología y Recursos Minerales.

Seoane, J., & Algranati, C. (2013). El sabor amargo del crecimiento económico: La expansión del modelo extractivo entre 2003 y 2008. In J. Seoane, E. Taddei, & C. Algranati (Eds.), *Extractivismo, despojo y crisis climática* (pp. 61–82). Buenos Aires, Argentina: Herramienta Ediciones.

Urbinati, N. (2000). Representation as advocacy: A study of democratic deliberation. *Political Theory, 28*(6), 758–786. doi:10.1177/0090591700028006003

Wagner, L. (2019). Propuestas de inversiones chinas en territorio mapuche: Resistencias a la minería metalífera en Loncopué. *Estudios Atacameños, 63*, 315–339.

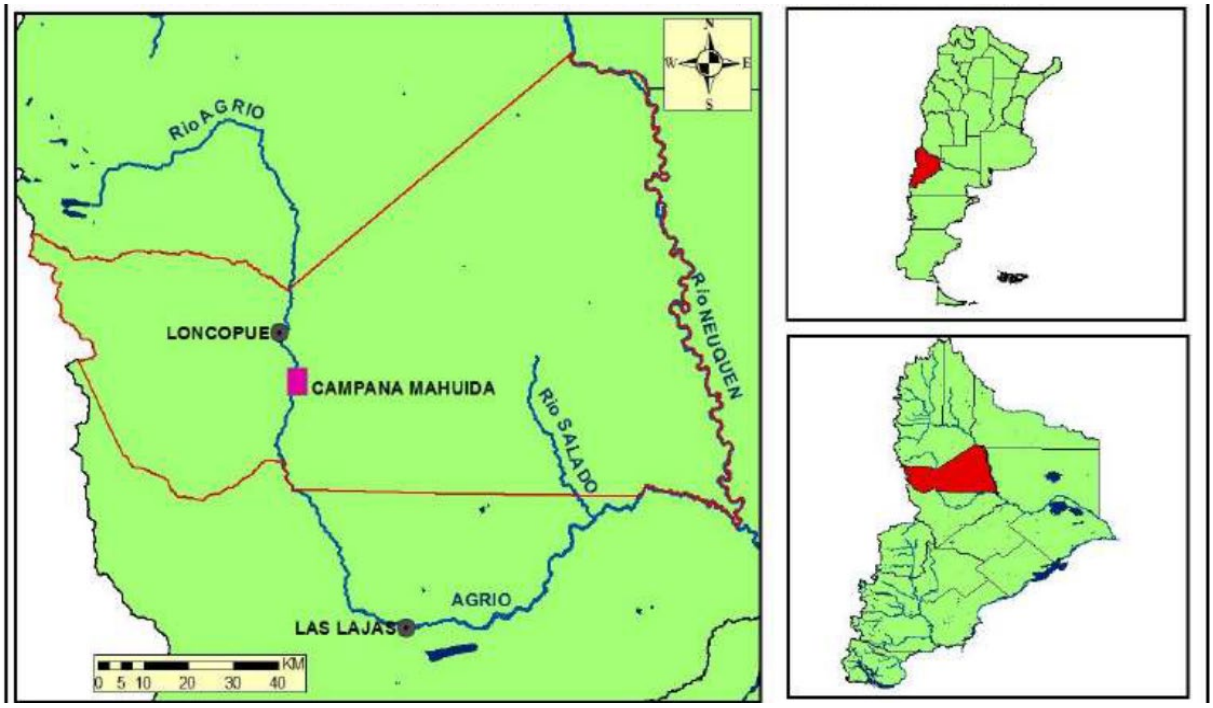
Wylde, C. (2011). State, society and markets in Argentina: The political economy of neodesarrollismo under Néstor Kirchner, 2003–2007. *Bulletin of Latin American Research, 30*(4), 436–452. doi:10.1111/j.1470-9856.2011.00598.x

Appendix A

Figure 1:

Location of the Campana Mahuida area, Neuquén Province

Source: Di Nicolo, 2018, p. 272

Appendix B

Table 1 *Copper Prices*:

Table 1: Copper Prices

(in USD per pound)

Year	Average annual closing price	Change in %
2012	$3.61	6.26%
2011	$4.00	-22.73%
2010	$3.44	32.99%
2009	$2.37	137.58%
2008	$3.11	-53.70%
2007	$3.23	5.97%
2006	$3.06	38.81%
2005	$1.63	41.56%
2004	$1.29	39.66%
2003	$0.81	

Source: Created by the author using data from Macrotrends. (2024).

Appendix C.

Table 2: Timeline of the MCC Campana Mahuida Conflict (2008–2012)

Date	**Event**	**Significance**
Early 2008	MCC enters Campana Mahuida project through agreement with CORMINE	Marks integration of foreign direct investment into provincial extractive strategy
Mid–2008	Mapuche Mellao Morales community notified without prior consultation	Raises non-compliance concerns regarding ILO Convention 169 (FPIC)
Late 2008	Community assembly votes to reject mining project	Articulation of collective territorial and representational claim
2008–2009	Amparo filed before provincial courts	Judicialization of the conflict; institutional channel activated
March 2009	Neuquén Superior Tribunal issues precautionary suspension	Legal recognition of consultation deficit; temporary halt to project
2009–2011	Coalition-building with AVAL, church actors, and local media	Expansion from Indigenous claim to broader stakeholding coalition
2011	Popular initiative launched to prohibit open-pit mining	Shift from protest to formal democratic mechanism
June 2012	Binding municipal referendum approves anti-mining ordinance	Institutionalization of bottom-up representative claim

Appendix D

Table 3: Representative Claims in the Loncopué Conflict (Structured Following Saward's Model)

Maker (M)	Subject (S)	Object (O)	Referent (R)	Audience (A)	Recognition Outcome
Asamblea de Vecinos Autoconvocados	Organized neighbors defending territory	Collective opposition to mining	"People of Loncopué" (territorial demos)	Municipal electorate	Accepted (validated via referendum)
Mapuche Mellao Morales community	Indigenous authority	Territorial rights and self-determination	Mapuche political community	Courts; provincial authorities	Partially recognized (limited enforcement)
Municipal Deliberative Council	Local institutional representatives	Municipal autonomy; regulatory authority	Registered local voters	Local electorate; provincial state	Accepted (enabled referendum process)
Provincial Executive (Sapag administration)	Provincial leadership	Extractive development strategy	Neuquén province as economic unit	Provincial electorate; investors	Contested (locally rejected)
Provincial Legislature	Majoritarian legislative body	Legal framework for extractive activity	Provincial citizenry	Provincial political arena	Formally authorized (not locally validated)
Mining consortium	Corporate investment actor	Employment, growth, infrastructure	Beneficiaries of development	Regulatory authorities; provincial public	Rejected locally (no social license)
National Executive (Kirchnerist period)	Federal leadership	Neo-developmentalist productive model	Argentine nation; energy sovereignty	National electorate; provinces	Accepted nationally; contested locally

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

10.63556/sobild.17.2.1854297

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 237-248

LİMİNAL ÖZNELER VE TÜRCÜ MEKÂNSALLIK: TÜRKİYE'DE SOKAKTA YAŞAYAN HAYVANLARA YÖNELİK GÜVENLİK SÖYLEMİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR ANALİZ

LIMINAL SUBJECTS AND SPECIESIST SPATIALITY: A CRITICAL ANALYSIS OF SECURITY DISCOURSE TARGETING STREET ANIMALS IN TURKEY

Pınar KAYIŞOĞLU
Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, pinarkayisoglu14@gmail.com

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 02.01.2026
Kabul edildiği tarih: 24.06.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 02.01.2026
Date accepted: 24.06.2026
Research Article

Anahtar sözcükler
Türcü mekânsallık, biyopolitika, güvenlik söylemi, liminal hayvanlar, kent hakkı

Keywords
Speciesist spatiality, biopolitics, security discourse, liminal animals, right to the city

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara yönelik söylem ve müdahale pratiklerini biyopolitika, güvenlikleştirme ve türcü mekânsallık ekseninde eleştirel olarak incelemektedir. Foucault'nun yönetimsellik kuramı, Schmitt'in istisna hali kavramsallaştırması ve Lefebvre'in mekânın siyasal üretimi yaklaşımı çerçevesinde, sokakta yaşayan hayvanların modern kentte "sorun nüfus" olarak nasıl inşa edildiği çözümlenmektedir. Fairclough'un eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle Düzce Valiliği ve Karataş Belediyesi açıklamaları incelenmiş; "güvenlik", "risk", "rehabilitasyon" ve "kamusal düzen" kavramlarının hayvanları biyopolitik müdahalenin nesnesi hâline getirdiği gösterilmiştir. 1910 Sivriada sürgününden günümüze uzanan insanmerkezci kentsel tahayyül, barınak politikaları ve güvenlikleştirme söylemleri üzerinden sorgulanmaktadır. Çalışmanın temel argümanı, sokakta yaşayan hayvanların modern kentte yalnızca dışlanan yaşamlar değil, kamusal alanın insanmerkezci kuruluşunu görünür kılan liminal siyasal özneler olarak işlev gördüğüdür. Bu saptama, kent hakkı tartışmalarını çoktürlü bir perspektifle yeniden açmaktadır.

Abstract

This study critically examines the discourse and intervention practices targeting street animals in Turkey through the lenses of biopolitics, securitization, and speciesist spatiality. Drawing on Foucault's governmentality, Schmitt's state of exception, and Lefebvre's theory of spatial production, it analyses how street animals are constructed as "problem populations" in the modern city. Through Fairclough's critical discourse analysis of official communications by the Düzce Governorship and Karataş Municipality, the study demonstrates how concepts such as "security", "risk", "rehabilitation", and "public order" transform animals into objects of biopolitical intervention. A historical continuity is traced from the 1910 Sivriada deportation to contemporary shelter policies and securitization discourses. The central argument is that street animals do not merely constitute excluded lives in the modern city; they function as liminal political subjects that render visible the anthropocentric constitution of public space. This finding reopens debates on the right to the city from a multispecies perspective.

Giriş

Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlar etrafında yürütülen tartışmalar, hayvan hakları ve yerel yönetim politikalarının ötesine geçerek kent, güvenlik, kamusal mekân ve yaşam hakkı eksenlerinde şekillenen siyasal bir mücadele alanına dönüşmüştür. Sokak köpekleri üzerinden yürütülen bu tartışmalarda "kontrol", "toplama", "rehabilitasyon" ve "kamusal düzen" kavramları belirleyici bir rol oynamakta; sokakta yaşayan hayvanlar, modern kent düzeni içinde yönetilmesi gereken bir "sorun nüfus" olarak kurulmaktadır. Bu kuruluş biçimi, meseleyi bireysel etik tercihlerin ötesine taşıyarak modern kentin hangi yaşamları kamusal mekâna ait gördüğü, hangilerini dışladığı sorusuyla doğrudan ilişkilendirir. İnsan olmayan hayvanların insanmerkezci hiyerarşiler içindeki konumunu sorgulayan eleştirel hayvan çalışmaları literatürü, insan/hayvan, doğa/kültür ve evcilleştirilmiş/yaban ikiliklerinin söylemsel üretimini tartışmaya açarak sosyal bilimler içinde disiplinlerarası bir alan olarak genişlemektedir (Özdoğan, Tatari ve Bilgin, 2021, s. 9-14).

Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara yönelik müdahaleler, yerel yönetim pratiklerinin ötesinde modern iktidarın yaşamı yönetme teknikleri bağlamında ele alınmalıdır. Foucault'nun (2002) biyopolitika kavramsallaştırması, modern iktidarın nüfusu düzenleme ve denetleme kapasitesine dayandığını ortaya koyar (s. 239-245); sokakta yaşayan hayvanların "risk" veya "güvenlik sorunu" olarak temsil edilmesi, bu tekniklerin insan dışı yaşam biçimlerine doğru genişlediğini gösterir. Schmitt'in (2016) "istisna hali" kavramsallaştırması bu sürece paralellik kurar: egemen iktidar, bir yaşam formunu "tehdit" olarak tanımladığı anda hukuk düzenini askıya alarak istisnai müdahaleyi (itlaf, sürgün, kapatma) meşrulaştırabilmektedir (s. 13-15).

Bu çalışma, sokakta yaşayan hayvanları yalnızca dışlanan yaşamlar olarak değil, modern kentin insanmerkezci sınırlarını görünür kılan liminal siyasal özneler olarak kavramsallaştırmaktadır. "Türcü mekânsallık" kavramı çerçevesinde Türkiye'deki söylem ve müdahale pratikleri, biyopolitika, istisna hali ve çoktürlü kent hakkı tartışmalarıyla birlikte değerlendirilmektedir.

1. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara yönelik söylem ve müdahale pratiklerini eleştirel bir perspektifle inceleyen nitel ve kuramsal bir araştırmadır. Saha araştırması yürütmek yerine, güvenlikleştirme söyleminin kuramsal ve söylemsel boyutlarını tartışmayı amaçlamaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Niteliği

Araştırmanın amacı, sokakta yaşayan hayvanların modern kent içinde nasıl "risk", "tehdit", "kamusal güvenlik sorunu" ve "sorun nüfus" olarak kurulduğunu analiz etmektir. Çalışma, eleştirel hayvan çalışmaları, biyopolitika, kent hakkı ve söylem kuramı literatürünü bir arada değerlendiren kuramsal bir çerçeveye dayanır. Nitel araştırma, toplumsal olguların bağlamsal ve anlam odaklı incelenmesine olanak sağladığından (Kümbetoğlu, 2008, s. 24), söylemsel üretimleri anlamlandırmayı hedefleyen bu çalışma da bu yaklaşım içinde konumlandırılmıştır.

1.2. Veri Kaynakları

Araştırmada, ikincil literatürün yanı sıra kamu kurumlarının resmî açıklamaları veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Düzce Valiliği ve Karataş Belediyesi açıklamaları, ulusal ölçekte görünürlük kazanmış olmaları ve "güvenlik", "risk", "toplama", "rehabilitasyon", "hayvan refahı" gibi anahtar kavramları yoğun biçimde kullanmaları nedeniyle örnek olay olarak seçilmiştir. Bu iki metin, sokakta yaşayan hayvanların hem güvenlik tehdidi hem de korunması gereken bir nüfus olarak temsil edildiği iki söylem eksenini bir arada görmeyi mümkün kılar. Çalışma bu açıklamaları Türkiye'deki resmî söylemin bütününün temsilcisi olarak değil, türcü mekânsallığın nasıl kurulduğunu görünür kılan tipik örnekler olarak ele alır (Neuman, 2014, s. 20-21).

Çalışmada kullanılan görseller ve kurumsal açıklamalar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Düzce Valiliği ve Karataş Belediyesi'ne ait görseller, sosyal medya ve dijital haber mecralarında yüksek görünürlük kazanmış olmaları, sokakta yaşayan hayvanları "güvenlik", "risk", "kamu düzeni", "rehabilitasyon" ve "hayvan refahı" söylemleri etrafında temsil etmeleri nedeniyle tercih edilmiştir. Yereliz'e (2020) ait savunuculuk görseli ise resmî güvenlikleştirme söylemine alternatif çoktürlü kent tahayyülünü görünür kılan karşı-hegemonik bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Görsellerdeki metinler nicel bir temsil iddiasıyla değil, türcü mekânsallığın farklı söylemsel kuruluş biçimlerini görünür kılan tipik örnekler olarak çözümlenmiştir.

1.3. Çözümleme Yöntemi

Araştırmada doküman incelemesi ve nitel içerik analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı ve görsel materyallerin sistematik olarak çözümlenmesini mümkün kılan nitel araştırma tekniklerinden biridir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187); içerik analizi ise nicel bir kodlama değil, söylemsel örüntüleri ve temsil biçimlerini ortaya çıkaran yorumlayıcı bir yöntem olarak uygulanmıştır (Alanka, 2024, s. 64).

Analiz sürecinde Norman Fairclough'un eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımından yararlanılmıştır. Fairclough'a (1993) göre söylem, toplumsal gerçekliği yalnızca yansıtmaz; toplumsal ilişkileri kuran ve yeniden üreten bir pratiktir (s. 3-4). Metinler bu doğrultuda sözcük seçimleri, edilgen yapılar, güvenlik ve risk vurguları ile hayvanların temsil edilme biçimleri açısından değerlendirilmiştir. "Tehlike arz etmek", "toplama faaliyeti gerçekleştirilmiştir", "rehabilitasyon", "hayvan refahı" ve "kamu düzeni" gibi ifadeler; edilgenlik, nominalizasyon ve failin görünmezleştirilmesi gibi dilsel stratejilerle birlikte okunarak güvenlikleştirme ve paternalist koruma çerçevelerinin nasıl üretildiği gösterilmiştir. Bu çözümleme, söz konusu ifadelerin biyopolitika, istisna hali ve türcü mekânsallık rejimleriyle eklemlenme biçimini de açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışma ampirik saha araştırmasına değil, söylem ve kuramsal analize dayanmaktadır. Seçilen resmî açıklamalar temsil edici nitelikte olmakla birlikte kapsamlı bir söylem araştırmasının yerini tutamaz; bulguların farklı kurumsal ve yerel bağlamlara genelleştirilmesi için ek ampirik çalışmalar gerektirir. Araştırmacı, sokakta yaşayan hayvanlar lehine açık bir normatif konumlanmayı benimsemektedir; bu konum, "tarafsızlık" iddiasından çok eleştirel ve konumlanmış bir okuma hedefiyle ilişkilidir. Yöntemsel tercih, resmî söylemlerin ve kentsel hayvan politikalarının insan olmayan yaşamlar ve onların bakımını üstlenen topluluklar üzerindeki etkilerini görünür kılmaya dönük bir hassasiyet taşır; bu nedenle bulgular, söylemsel kalıpların betimlenmesinin ötesinde türcü mekânsallığın siyasal ve etik sonuçlarına ilişkin eleştirel bir yorum içerir.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Biyopolitika ve Türcülük

Biyopolitika kavramı, yaşamın siyasal iktidarın doğrudan müdahale alanına dönüşmesini ifade eder. Foucault'ya (2002) göre klasik egemenlik modeli "öldürme hakkı" üzerinden işlerken modern iktidar, yaşamı düzenleme ve yönetme kapasitesi üzerinden örgütlenir (s. 239-245); sağlık, hijyen, dolaşım ve risk bu yönetimselliğin merkezine yerleşir (Foucault, 2015, s. 49-57). Güvenlik toplumunun yönetim mantığı bazı yaşam biçimlerini "normal" ve korunmaya değer sayarken bazılarını "risk" ve "tehdit" olarak kodlar (Foucault, 2015, s. 65-73); insan dışı yaşamlar söz konusu olduğunda bu mekanizma türcü bir nitelik kazanır. "Kontrolsüz çoğalma", "saldırı riski" ve "kamusal güvenlik" söylemleri, hayvanları canlı özneler olmaktan çıkarıp yönetilmesi gereken bir nüfus kategorisine indirger; sokak köpeklerinin "risk" olarak kodlanması böylece teknik bir önlem değil, yaşamı tür temelinde sınıflandıran bir iktidar pratiğidir.

Türcülük yalnızca hayvanlara yönelik bir ayrımcılık biçimi değil, hangi yaşamların korunmaya değer sayılacağını belirleyen siyasal ve etik bir hiyerarşidir (Singer, 2018, s. 7-9). Regan (2007), insan olmayan hayvanların "kaynak" ya da "araç" olarak görülmesine karşı çıkarak özne değerine sahip olduklarını savunur (s. 85-92); Ryan'a (2022) göre insanmerkezci düşünce, hayvanları etik topluluğun dışında bırakan hiyerarşik bir bakış açısı üretir (s. 28-33). Bu hiyerarşi, ileride tartışılacağı üzere mekânsal bir karşılık da bulur: Hangi bedenlerin kentte görünür kalabileceğini belirleyen düzenlemeler, türcülüğün soyut bir etik tutumdan ibaret olmadığını; idari ve mekânsal bir düzen olarak da işlediğini gösterir.

2.2. Türcü Mekânsallık: Kavramın Tanımı ve Konumu

"Evcilleştirilmiş/yaban" ayrımı, insan ile insan olmayan hayvanlar arasındaki ilişkinin modern toplumlarda nasıl kurulduğunu anlamak açısından merkezi öneme sahiptir. Plumwood'a (2017) göre Batı düşüncesi, insan/doğa ve kültür/hayvan ikiliklerinde "insan"ı ve "kültürü" üstün konuma yerleştirirken doğayı ve hayvanı denetlenmesi gereken alanlar olarak temsil eder (s. 41-45); bu ikilik, kavramsal olduğu kadar mekânsal bir sınır da üretir. Lefebvre'e (2014) göre mekân, toplumsal ilişkilerden bağımsız, nötr bir alan değil; iktidar ilişkileri tarafından sürekli yeniden üretilen siyasal bir düzendir (s. 26-27). Eleştirel posthümanist yaklaşımda da mekân, fiziksel bir zemin değil; ilişkilerin ve iktidar biçimlerinin üretildiği söylemsel bir düzen olarak ele alınır. Yurttaş'ın (2025, s. 918) aktardığı üzere mekân "hem bir söylemsellik hem de potansiyel yorumlamalar alanıdır."

Bu çalışma, söz konusu yaklaşımları türlerarası iktidar ilişkileri bağlamında birleştirerek "türcü mekânsallık" kavramını önermektedir. Türcü mekânsallık, kentsel mekânın hangi türlerin görünür, korunabilir, hareket edebilir ve kamusal alana ait kabul edileceğini belirleyen insanmerkezci mekânsal düzenleme biçimlerini ifade eder. Kavram, yalnızca tasviri bir kategori değil analitik bir araçtır: tür temelli hiyerarşinin söylemsel ya da etik düzeyin ötesinde, somut mekânsal düzenleme, denetim ve yönetim teknikleri aracılığıyla nasıl işlediğini görünür kılar. Bu bakımdan türcü mekânsallık biyopolitikayla, kent hakkı tartışmalarıyla, liminalite kuramıyla ve güvenlikleştirme analiziyle dört ayrı eksende ilişkilenir. Biyopolitikayla ilişkisinde, hangi türlerin kentte "yaşatılacağı" ve hangilerinin dışlanacağı sorusunu mekânsal dağılım üzerinden somutlaştırır; nüfusun yönetimi burada doğrudan mekânın yönetimine dönüşür. Kent hakkı tartışmalarıyla ilişkisinde, kentin kimin için ve kim tarafından üretildiği sorusunu tür sınırının ötesine taşıyarak çoktürlü bir kent hakkı sorgulamasının zeminini kurar. Liminalite kuramıyla ilişkisinde, sokakta yaşayan hayvanların ne tam evcil ne tam yaban olan ara konumunun sabit bir kimlik sorunu

değil, mekânsal bir belirsizlik ve bu belirsizliğe yönelik sürekli müdahale ihtiyacı olarak okunmasını sağlar. Güvenlikleştirme analiziyle ilişkisinde ise "risk" ve "tehdit" söyleminin hangi bedenleri kentten uzaklaştırma gerekçesi olarak kullanıldığını, mekânsal dışlamanın somut aracı olarak gösterir. Türcü mekânsallık, bu dört eksenin kesiştiği noktada, yalnızca etik bir hayvan hakları meselesini değil, modern kent yönetiminin tür temelinde işleyen yönetsel aklını da tanımlar.

Bu düzen içinde bazı canlılar kentin doğal sakinleri olarak görülürken bazıları "fazlalık", "risk" ya da "uygunsuz" yaşamlar olarak kodlanır. Sokakta yaşayan hayvanlar, kentin meşru sakinleri olarak değil; denetlenmesi, sınırlandırılması ve gerektiğinde kamusal alandan uzaklaştırılması gereken "riskli nüfuslar" olarak konumlandırılır. Kent mekânı böylece yalnızca insan ihtiyaçlarına göre organize edilen fiziksel bir çevre değil, türler arasında hiyerarşi üreten biyopolitik bir yönetim alanına dönüşür. Posthümanist literatürde vurgulanan insanmerkezci olmayan zaman-mekân ilişkileri (Haraway, 2016; Braidotti, 2019) dikkate alındığında, sokakta yaşayan hayvanların kentteki varlığı, sabit kategorilere indirgenemeyen ilişkisel bir mekânsallığı görünür kılar; ancak modern kent yönetimi bu ilişkisel yapıyı tanımak yerine, evcilleştirilmiş/yaban ikiliği üzerinden işleyen türcü mekânsal sınırlar üretmeyi sürdürür.

Plumwood'un (2017) "arka planlama" (backgrounding) kavramı bu işleyişi açıklar: insan yaşamını mümkün kılan bazı yaşam biçimleri görünmezleştirilerek siyasal tanınırlığın dışında bırakılır (s. 49-52). Sokakta yaşayan hayvanlar bu görünmezliği bozan liminal özneler olarak öne çıkar; kamusal alandaki varlıkları, modern kentin ne ölçüde insanmerkezci sınırlar üzerinde kurulduğunu gözler önüne serer. Sokak köpeklerine yönelik "uygunsuz alan", "yasak bölge" ve "barınaklara nakil" gibi uygulamalar, bu çerçevede kenti insanmerkezci hiyerarşilere göre yeniden düzenleyen mekânsal bir siyaseti somutlaştırır.

2.3. İstisna Hali, Güvenlik Söylemi ve Öldürülebilir Yaşamlar

Schmitt'e (2016) göre egemen olan, istisna hâline karar verendir; hukuk düzeninin askıya alınabileceği koşulları belirleme yetkisine sahip olandır (s. 13-15). Siyasal topluluk kendisini bir "tehdit" figürü üzerinden kurar; hangi bedenlerin korunmaya değer, hangilerinin dışlanabilir olduğunu dost/düşman ayrımıyla belirler (Schmitt, 2012, s. 65-67). Sokakta yaşayan hayvanların "tehlike" olarak kodlanması, onlara yönelik olağanüstü müdahaleleri meşrulaştıran bir güvenlik söylemi oluşturur. Agamben'in (2013) "çıplak hayat" kavramsallaştırması bu noktada devreye girer: egemen iktidar bazı yaşamları hukukî koruma alanının dışına iterek "öldürülebilir ama kurban edilemez" varlıklara dönüştürür (s. 95-99). Hayvanlar "kamusal güvenlik tehdidi" olarak tanımlandığı anda, olağan koşullarda kabul edilmeyecek müdahaleler biyopolitik bir zorunluluk gibi sunulur.

2.4. Liminal Hayvanlar ve Çoktürlü Birlikte Yaşam

Liminalite kavramı, sokakta yaşayan hayvanların modern kent içindeki konumunu anlamak için kuramsal bir anahtar sunar. Turner'a (1969) göre liminalite belirli kategoriler arasında kalan belirsiz konumları ifade eder (s. 94-97); Donaldson ve Kymlicka (2011), insan toplumuyla sürekli etkileşim hâlinde olan ancak evcilleştirilmiş sayılmayan hayvanları "liminal hayvanlar" olarak tanımlar (s. 210-214). Bu aradalık, hayvanların kamusal alanda görünür olmalarını sağlarken kategorik belirsizlik nedeniyle sürekli müdahaleye açık kalmalarına da yol açar. Sokakta yaşayan hayvanlar, modern kentin belirlenmiş barındırma rejimlerine tam uyum sağlayamayan; ne "sahipli" ya da "evcilleştirilmiş" ne de "yaban" kategorisine tam olarak dahil olan canlılardır. Bjørkdahl ve Druglitrø'nün (2016) belirttiği gibi hayvanlara yönelik mekânsal düzenlemeler, hangi yaşamların korunabilir, hangilerinin "fazlalık" sayıldığını açığa çıkarır (s. 1-5).

Haraway'in (2008) "yoldaş türler" yaklaşımı, insan ile insan olmayan yaşamlar arasındaki ilişkinin tahakküm değil birlikte oluş ekseninde düşünülmesi gerektiğini savunur (s. 15-19). Haraway'in(2008) yaklaşımı, yoldaş türler ve somut birlikte oluş ilişkilerini düşünmek açısından önemli olmakla birlikte, sokakta yaşayan hayvanların kriminalize edilmesi, öldürülebilirliği ve kentten sürülmesi meselelerini anlamlandırmakta sınırlı kalabilir. Haraway'i insanmerkezci kent hakkı anlayışını aşmak için verimli bir çerçeve olarak konumlandırmak, ancak öldürülebilirlik ve kentten sürülme pratiklerini tartışmak için bunu Lefebvreci kent hakkı ve Foucaultcu biyopolitika kavramlarıyla eleştirel biçimde bağlamak gerekir.

3. Bulgular ve Analiz

3.1. Modernleşme, Hijyen ve İnsanmerkezci Kentin Tarihsel Kuruluşu

Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara yönelik güncel müdahaleleri anlamlandırmak, bu müdahalelerin tarihsel köklerine bakmayı gerektirir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme sürecinde sokakta yaşayan hayvanlar giderek "düzensizlik", "pislik" ve "tehlike" söylemleriyle ilişkilendirilmiş; Batılı şehircilik anlayışının etkisiyle kurgulanan insanmerkezli kamusal alan, insan dışındaki yaşam biçimlerini bu düzenin taşkın unsurları olarak konumlandırmıştır. Alkan'ın (2020) vurguladığı gibi modern şehir tahayyülü, hayvanları kentsel yaşamın kurucu bileşenleri değil yönetilmesi gereken dışsal varlıklar olarak kurmuştur (s. 13-18).

Bu dönüşümün en çarpıcı örneği, 1910'da yaklaşık seksen bin İstanbul sokak köpeğinin Sivriada'ya sürülmesidir. Bu operasyon, modernleşme adına gerçekleştirilen biyopolitik bir tasfiye pratiğidir; Pinguet'ye (2009) göre Batılı "medenî" şehir ideali doğrultusunda İstanbul'un yeniden düzenlenmesi sürecinin bir parçasıdır (s. 45-52). Köpeklerin kamusal alandan uzaklaştırılması, modern kent tahayyülünün hangi bedenleri görünür ve meşru kabul ettiğini ortaya koyar. Cumhuriyet döneminde hızlanan kentleşme ve apartmanlaşma bu insanmerkezci mekânsallığı güçlendirmiş; güvenlik, hijyen ve düzen söylemleri sokakta yaşayan hayvanların kamusal alandaki varlığını problemleştiren temel yönetim araçlarına dönüşmüştür. Türkiye'deki güncel müdahaleler, bu bakımdan insanmerkezci kent tahayyülünün tarihsel bir devamı niteliğindedir (Yıldırım, t.y.).

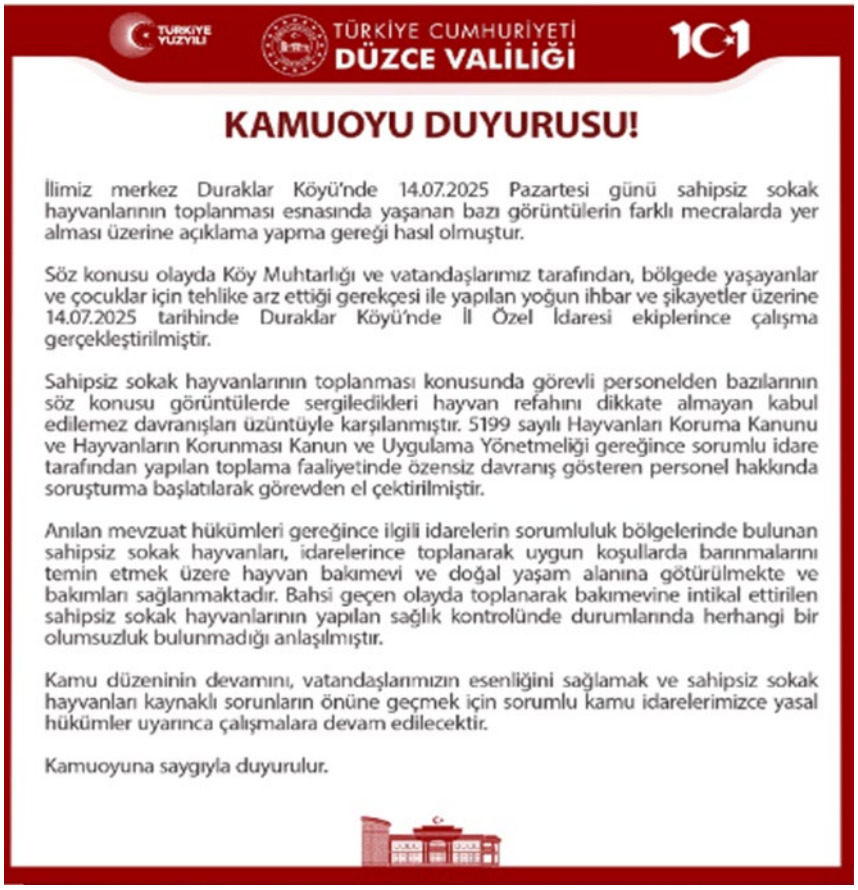
3.2. Belediyecilik, Barınaklar ve Biyopolitik Tecrit Mekânları

Modern belediyecilik pratikleri, insan olmayan yaşamların kent içindeki konumunu düzenleyen temel yönetim araçlarından biridir. Kısırlaştırma, toplama, kayıt altına alma ve barınak uygulamaları, teknik veterinerlik hizmetlerinin ötesinde yaşamı sınıflandıran ve mekânsal olarak yeniden dağıtan biyopolitik müdahalelerdir. Özkan ve Uray'ın (2024) belirttiği üzere Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara yönelik politikalar çoğu zaman "sorunsallaştırılmış nüfus" mantığı üzerinden şekillenmektedir (s. 118-121). Barınaklar resmî söylemde "koruma", "rehabilitasyon" ve "bakım" işlevleriyle tanımlansa da, eleştirel bir okumada sokakta yaşayan hayvanların kamusal görünürlüğünü azaltan ve kentsel yaşamdan tecrit eden mekânsal kontrol aygıtlarına dönüşür. Foucault'nun (2015) disiplin ve güvenlik analizleri, modern iktidarın bedenleri belirli mekânlara yerleştirerek dolaşımı düzenlediğini gösterir (s. 107-114); bu perspektiften barınaklar, görünürlüğün azaltıldığı, mekânsal disiplinin uygulandığı ve steril kent tahayyülünün pekiştirildiği tecrit rejimleri olarak okunabilir.

"Koruma" söylemi barınak müdahalelerini meşrulaştıran başlıca araçtır: hayvanların "güvenlikleri için" barınaklara alınması gerektiği öne sürülürken, bu yaklaşım aynı zamanda onların kamusal alandaki varlığını geçici ve sorunlu bir durum olarak tanımlar. Koruma söylemi ile denetim mekanizmaları böylece iç içe geçer; hayvan güvenliği adına geliştirilen politikalar, hareket özgürlüğünü sınırlandıran ve kentsel görünürlüğü kapatan biyopolitik müdahalelere dönüşür.

3.3. Güvenlik Söylemi ve "Sorun Nüfus"un Söylemsel Kuruluşu

Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara ilişkin resmî açıklamalarda hayvanlar çoğunlukla "tehlike", "risk", "saldırı" ve "kamu güvenliği sorunu" kategorileri içinde temsil edilir; bu temsil biçimi hayvanları tekil canlılar olarak değil yönetilmesi gereken bir "sorun nüfus" olarak kurar. Foucault'nun (2015) belirttiği gibi modern yönetimsellik yalnızca mevcut riskleri yönetmez, belirli yaşam biçimlerini potansiyel tehdit olarak üretir (s. 65-73); bu çerçeve, sokak köpeklerinin "tehlike arz eden" özneler olarak tanımlandığı anda itlaf ve zorla toplama gibi olağanüstü müdahalelerin nasıl "kaçınılmaz güvenlik tedbiri" olarak sunulabildiğini açıklar. Düzce Valiliği'nin kamuoyu duyurusu (bkz. Görsel 1) ve Karataş Belediyesi'nin basın açıklaması (bkz. Görsel 2), kurumsal farklılıklarına karşın aynı söylemsel rejimin iki versiyonunu temsil eder. Fairclough'un (1993, 1995) eleştirel söylem çözümlemesi çerçevesinde okunduklarında, her iki metin de beş ortak stratejiyi — güvenlikleştirme, teknikleştirme, hukuksallaştırma, kurumsal mağduriyet ve paternalist koruma— farklı ağırlıklarla devreye sokar.

TÜRKİYE YÜZYILI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
DÜZCE VALİLİĞİ
101

KAMUOYU DUYURUSU!

İlimiz merkez Duraklar Köyü'nde 14.07.2025 Pazartesi günü sahipsiz sokak hayvanlarının toplanması esnasında yaşanan bazı görüntülerin farklı mecralarda yer alması üzerine açıklama yapma gereği hasıl olmuştur.

Söz konusu olayda Köy Muhtarlığı ve vatandaşlarımız tarafından, bölgede yaşayanlar ve çocuklar için tehlike arz ettiği gerekçesi ile yapılan yoğun ihbar ve şikayetler üzerine 14.07.2025 tarihinde Duraklar Köyü'nde İl Özel İdaresi ekiplerince çalışma gerçekleştirilmiştir.

Sahipsiz sokak hayvanlarının toplanması konusunda görevli personelden bazılarının söz konusu görüntülerde sergiledikleri hayvan refahını dikkate almayan kabul edilemez davranışları üzüntüyle karşılanmıştır. 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ve Hayvanların Korunması Kanun ve Uygulama Yönetmeliği gereğince sorumlu idare tarafından yapılan toplama faaliyetinde özensiz davranış gösteren personel hakkında soruşturma başlatılarak görevden el çektirilmiştir.

Anılan mevzuat hükümleri gereğince ilgili idarelerin sorumluluk bölgelerinde bulunan sahipsiz sokak hayvanları, idarelerince toplanarak uygun koşullarda barınmalarını temin etmek üzere hayvan bakımevi ve doğal yaşam alanına götürülmekte ve bakımları sağlanmaktadır. Bahsi geçen olayda toplanarak bakımevine intikal ettirilen sahipsiz sokak hayvanlarının yapılan sağlık kontrolünde durumlarında herhangi bir olumsuzluk bulunmadığı anlaşılmıştır.

Kamu düzeninin devamını, vatandaşlarımızın esenliğini sağlamak ve sahipsiz sokak hayvanları kaynaklı sorunların önüne geçmek için sorumlu kamu idarelerimizce yasal hükümler uyarınca çalışmalara devam edilecektir.

Kamuoyuna saygıyla duyurulur.

Görsel 1. Düzce Valiliği Instagram açıklaması (15 Temmuz 2025)

Güvenlikleştirme, her iki metnin de ortak zeminidir. Düzce Valiliği'nin açıklamasında "bölgede yaşayanlar ve çocuklar için tehlike arz ettiği" ifadesi, sokakta yaşayan hayvanları doğrudan kamusal tehdit kategorisine yerleştirir; "çocuklar" vurgusu ise korku ve korunma refleksini güçlendiren duygusal bir araçtır. Fairclough'a göre kurumsal söylemler toplumsal rızayı çoğunlukla korku ve güvenlik ekseninde üretir (1993, s. 86-87); burada hayvanlar bireysel yaşamlar değil, "tehlike arz eden" anonim bir nüfus olarak temsil edilir ve toplama operasyonu olağanüstü bir müdahale değil, kamusal güvenliği sağlama görevi olarak meşrulaşır. Aynı strateji medya söyleminde daha da yoğunlaşır: sokak köpekleri "dehşet", "vahşet" ve "terör" gibi ifadelerle anılır, münferit olaylar genelleştirilerek tüm nüfus potansiyel tehdit kategorisine dahil edilir. Schmitt'in (2012) dost/düşman ayrımı bu noktada açıklayıcıdır: belirli bedenler "tehlikeli öteki" olarak tanımlandığında olağanüstü müdahaleler meşrulaşır (s. 65-67). Güvenlikleştirmenin en ağır biçimi "uyutma" söylemidir; bu kavram öldürme pratiğini teknik bir dile yerleştirerek şiddeti görünmezleştirir ve Özen'in (2024) "koşullu etik körlük" olarak adlandırdığı toplumsal normalleşme mekanizmasını işletir (s. 35-36).

Güvenlikleştirmenin tamamlayıcısı, müdahalenin teknik ve nötr bir dille yeniden çerçevelenmesidir. Düzce Valiliği metninde "toplama faaliyeti gerçekleştirilmiştir" gibi edilgen yapılar, Karataş Belediyesi metninde ise "planlama", "nakil", "güvenli şekilde" ve "park halinde bekleme" gibi operasyonel ifadeler bu işlevi görür. Fairclough'a göre kurumsal söylemler iktidar ilişkilerini çoğunlukla teknik ve nötr görünen dil pratikleri aracılığıyla doğal hâle getirir (1993, s. 87-91). Karataş açıklamasında "uygun koşullarda barınmaları", "hayvan bakımevi", "doğal yaşam alanı" ve "bakımları sağlanmaktadır" ifadeleri müdahaleyi bakım söylemi içinde sunar; hayvanların kentte yaşama hakkı tartışılmaz, yalnızca hangi koşullarda tutulacakları konuşulur. "Doğal yaşam alanı" ifadesi özellikle dikkat çekicidir: Sokakta yaşayan hayvanlar ne tam "yaban" ne de tam "evcilleştirilmiş" bir kategoriye girdiği hâlde, bu dil onları kent dışına ait varlıklar gibi temsil ederek kamusal yaşamdaki meşruiyetlerini zayıflatır. Her iki metinde de teknikleştirme, müdahalenin etik-politik boyutunu görünmezleştirip meseleyi bir bakım prosedürüne indirger; bu indirgeme, biyopolitik yönetimselliğin tipik bir örneğidir, çünkü hayvanlar hak öznesi olarak değil, yönetilmesi gereken bir nüfus olarak temsil edilir.

Görsel 2. Karataş Belediyesi Basın Açıklaması (Toros Gazetesi, 2026)

Karataş Belediyesi metninde söylem belirgin biçimde hukuksallaştırılır. "5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun Ek 1. Maddesi gereğince" ifadesi, uygulamayı etik tartışma alanından çıkarıp yasal zorunluluk alanına taşır. Fairclough'a göre hukuk dili, kurumsal müdahaleleri doğal ve kaçınılmaz gösteren başlıca ideolojik araçlardan biridir (1995, s. 132). "Yükümlülük", "kurul kararları çerçevesinde" ve "teslim edilmektedir" gibi bürokratik ifadeler müdahaleyi teknik bir prosedüre indirger; özellikle edilgen "teslim edilmektedir" kullanımı, hayvanların zorla götürülmesi veya kapatılması çağrışımlarını yumuşatarak süreci sıradan bir idari işleme dönüştürür. Fail böylece görünmezleşirken belediyenin müdahalesi rutin bir kamu hizmeti olarak sunulur; Fairclough'un (1993) belirttiği gibi bürokratik söylem çoğu zaman şiddeti ve denetimi teknikleştirerek ideolojik boyutunu gizler.

Her iki metin de kurumu eleştirinin nesnesi değil özne konumuna yerleştiren bir mağduriyet anlatısı kurar. Düzce Valiliği metninde dikkat çeken unsur, hayvanlara yönelik şiddet görüntüleri değil bu görüntülerin "farklı mecralarda yer alması"dır; tartışma, müdahalenin kendisinden kamusal algı yönetimine kaydırılır. Fairclough'un söylemsel yeniden çerçeveleme kavramı burada işler: kurum, tartışmayı etik zeminden çıkarıp "yanlış anlaşılma" ve "iletişim sorunu" düzlemine taşır (1993). Karataş Belediyesi metninde ise "gerçekle ilgisi olmayan iddialar", "asılsız" ve özellikle "algı operasyonu" ifadeleri, Fairclough'un ideolojik sözcükleştirme olarak tanımladığı stratejiye karşılık gelir (1993, s. 77); eleştiriler etik denetim olarak değil manipülatif girişimler olarak yeniden çerçevelenir ve "yasal yollara başvuracağız" ifadesiyle söylemsel bir güç gösterisine dönüşür. Karataş metninde ayrıca olası kötü muamele, kurumsal politikanın sonucu değil "hayvan refahını dikkate almayan kabul edilemez davranışlar" sergileyen "sorunlu personel"in hatası olarak sunulur; Fairclough'un ideolojik çözümleme yaklaşımında bu strateji kurumsal sorumluluğun bireyselleştirilmesi olarak değerlendirilir (1995, s. 47). "Soruşturma başlatılmıştır" ve "görevden el çektirilmiştir" ifadeleri, kurumu sistematik müdahalenin faili olmaktan çıkarıp adil bir iç denetim mercii olarak yeniden kurar. Her iki metinde de büyük puntolu başlıklar ("Kamuoyu Duyurusu!", "Basın Açıklaması") ve devlet sembollerinin kullanımı, açıklamayı sıradan bilgilendirmeden çıkarıp nesnel ve tartışılmaz bir hakikat rejimi hâline yükseltir (Fairclough, 1995, s. 36).

Refah söylemi, müdahaleyi sorgulamak yerine yalnızca uygun koşullarda yapılıp yapılmadığını tartışan bir paternalizm üretir. Karataş metninde "hayvanların refahı", "hassasiyet" ve "zarar verecek durum yaşanmamıştır" ifadeleri belediyeyi şefkatli bir kurum olarak temsil eder; ancak zarar yalnızca fiziksel sağlık üzerinden tanımlanır, korku, stres ve özgürlük kaybı gibi etik boyutlar görünmezleşir. Müdahalenin kendisi değil yalnızca uygulama tekniği tartışmaya açılır; toplama, taşıma ve kapatma pratikleri böylece normalleşir. Fairclough'un toplumsal pratik boyutunda bu tür

söylemler, devletin güvenlikçi yönetim anlayışını normalleştiren ideolojik araçlar olarak değerlendirilir (1993, s. 91-93).

Sonuç olarak, her iki resmî açıklama sokakta yaşayan hayvanlara yönelik müdahaleleri "yasal yükümlülük", "kamu hizmeti", "güvenli nakil" ve "refah prosedürü" söylemleri aracılığıyla meşrulaştıran kurumsal bir söylem üretir. Hayvanlar bireysel deneyimleri ve öznel varlıklarıyla görünür kılınmaz; belediyenin ya da valiliğin yönetsel sorumluluğu içinde düzenlenmesi gereken biyopolitik bir nüfus olarak temsil edilir. Bu metinler yalnızca savunma amaçlı açıklamalar değil, kurumsal otoriteyi yeniden üreten ve eleştirel söylemleri etkisizleştirmeye çalışan ideolojik metinlerdir.

3.4. Koruma Söylemi, Paternalizm ve Bakım Emeğinin Cinsiyetlenmiş Görünmezliği

Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara ilişkin tartışmalar yalnızca güvenlik ekseninde değil, merhamet, bakım ve koruma dili üzerinden de yürütülür. Hayvan hakları hareketleri ve mahalle dayanışma ağları, hayvanların tamamen dışlanmasını önlemeye yönelik pratikler geliştirir. Feminist bakım emeği tartışmaları, bakımın teknik ve tarafsız bir hizmet değil duygu, sorumluluk ve karşılıklı bağımlılık üzerinden örgütlenen, çoğunlukla kadınlara atfedilen görünmez bir emek alanı olduğunu vurgular (bkz. Yılmaz, 2023). Sokakta yaşayan hayvanlara yönelik gündelik besleme, tedavi ve sahiplendirme pratikleri, belediyelerin resmî "koruma" söyleminden büyük ölçüde bağımsız, çoğunlukla kadınların sırtladığı bir bakım rejimi üretir. Koruma söylemi böylece bir yandan hayvanları pasif korunacak nesneler olarak kodlarken, diğer yandan bakım emeğini kadınların "doğal" sorumluluğu gibi yeniden kurarak türcü ilişkiler ile ataerkil iş bölümünü kesişimsel biçimde pekiştirir; resmî koruma söylemi, bu bakımdan türcü ilişkileri yeniden üreten çelişkili bir alandır.

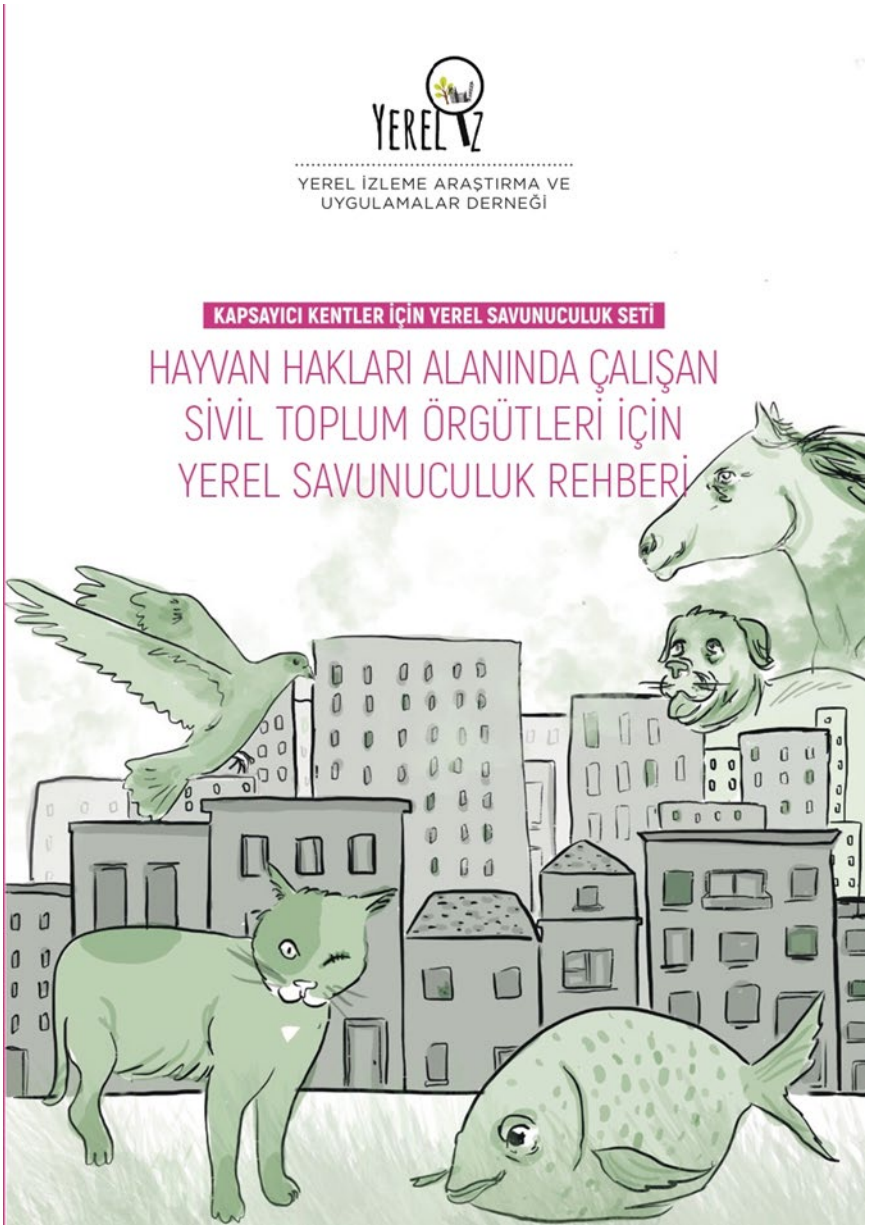
3.5. Kent Hakkı ve Liminal Siyasal Özneler

Lefebvre'in (2014) kent hakkı yaklaşımı, kentin yalnızca fiziksel değil siyasal bir mekân olduğunu ve bu mekânın kullanımı üzerindeki söylemin iktidar ilişkilerini yansıttığını gösterir (s. 26-27). Donaldson ve Kymlicka'nın (2011) "denizen" kavramı, sokakta yaşayan hayvanların kentin yerleşik sakinleri olarak düşünülmesini mümkün kılar (s. 210-214); bu perspektiften bakıldığında mevcut güvenlikleştirme politikaları, hayvanları kamusal yaşamın paydaşları olarak tanımak yerine yönetilmesi gereken tehdit unsurları olarak konumlandırır.

Sokakta yaşayan hayvanlar yalnızca dışlanan yaşamlar değildir. Ne tamamen evcilleştirilmiş ne de tamamen yaban olan bu canlılar, modern kentin sabit kategorilerini bozan liminal varlıklardır. Bu kavramsallaştırma, sokak köpeklerine yönelik müdahaleleri yalnızca bir "nüfus kontrolü" meselesi olarak değil, çoktürlü bir kent hakkının hangi özneleri içerip hangilerini dışladığına ilişkin siyasal bir çatışma alanı olarak okumayı mümkün kılar. Kentteki varlıkları, kamusal alanın homojen bir insan mekânı olmadığını ve çoktürlü karşılaşmaların kaçınılmaz olduğunu gösterir; sokakta yaşayan hayvanlar meselesi bu nedenle koruma politikalarının ötesinde, çoktürlü bir kent hakkı tartışması olarak ele alınmalıdır.

3.6. Karşı-hegemonik Çoktürlü Söylem İmkânları

Resmî açıklamalar ve anaakım medya haberleri çoğunlukla "tehlike", "risk", "sorun nüfus" ve "uyutma" gibi güvenlik odaklı çerçeveler etrafında örgütlenirken, hayvan savunuculuğu örgütleri, mahalle inisiyatifleri ve eleştirel kent yazarları bu hegemonik dili belirli noktalardan bozan karşı söylemler üretir (EKOIQ, 2024; Yereliz, 2020; Yalçın, Burgan, Karababa & Alkan, 2020). Bu karşı söylemlerde sokak köpekleri "başıboş tehdit" değil "şehir sakini", "mahallenin köpekleri" ya da "kenti bizimle paylaşan hayvanlar" olarak adlandırılır; böylece hem türcü mekânsallığın dışlayıcı sınırları hem "sahipsizlik" kategorisi sorgulanır. Yerel savunuculuk rehberleri, kentleri "insanı merkeze koymadan kent ekosistemini bir bütün kabul eden" bir perspektifle ele alarak hayvanları kent paydaşları arasına açıkça katar (Yereliz, 2020). Sokak köpeklerine yönelik öldürme politikalarını eleştiren habercilik pratiklerinde, "uyutma" söyleminin öldürme pratiklerini teknikleştiren örtücü bir dil olduğu vurgulanır ve sokak hayvanları "sorun" değil yaşam hakkı savunusunun öznesi olarak yeniden konumlandırılır (EKOIQ, 2024). Bu çerçeveler, liminal hayvanları yalnızca korunmaya muhtaç kırılgan varlıklar değil, mahallelerin hafızasına ve gündelik ilişkilerine içkin kent sakinleri olarak temsil eder.

Görsel 3. Kapsayıcı kentler bağlamında hayvanları kent sakini olarak temsil eden savunuculuk görseli (Yereliz, 2020).

Yerel savunuculuk rehberinin kapak illüstrasyonu (bkz. Görsel 3; Yereliz, 2020), kelimeler yerine görsel unsurlarla türler arası eşitlenmiş bir kamusal alan tahayyülü kurar. Kent siluetiyle aynı düzlemde resmedilen kuş, kedi, köpek, balık ve at figürleri, "şehir sakini" olmanın insanlara özgü olmadığını ima eder; hayvanların binalarla neredeyse aynı ölçekte temsil edilmesi, Fairclough'un (1993) vurguladığı temsil hiyerarşisini tersine çevirerek hayvanları arka fondan kentsel mekânın kurucu özneleri konumuna taşır. Renk paletinin yumuşak tonları ve hayvanların sakin, oyunbaz beden dili, sokak hayvanlarını "tehlike" söyleminden koparıp kapsayıcı bir güvenlik anlayışını görselleştirir. Görsel böylece, sokak hayvanlarını "sorun nüfus" olarak kodlayan hegemonik söyleme, onları kent hakkı tartışmasının meşru özneleri olarak yeniden kuran bir karşı söylem sunar.

Türkiye'de kent ve hayvan ilişkilerini tartışan eleştirel çalışmalar, modern şehir kuramlarının hayvanları tarihsel olarak görünmez kıldığını; mekânın insan-hayvan ilişkilerindeki tahakküm biçimlerini taşıyan siyasal bir alan olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgular (Yalçın vd., 2020). Bu perspektif, sokak hayvanları lehine üretilen STK rehberlerini, savunuculuk metinlerini ve haber söylemlerini yalnızca duygusal dayanışma ifadeleri olarak değil, türcü mekânsallığı dönüştürme potansiyeline sahip çoktürlü kent hakkı müdahaleleri olarak kavramsallaştırmayı mümkün kılar (EKOIQ, 2024; Yereliz, 2020; Yalçın vd., 2020). Sokakta yaşayan hayvanları "mahallenin köpekleri" ya da "şehir sakini hayvanlar" diye anan karşı söylemler, sadece kelimeleri değiştirmez; kadınların üstlendiği gündelik bakım emeğini de siyasal olarak görünür kılar. Liminal hayvanlar etrafında örülen dayanışma ağları, bu bakımdan hem türlere göre kurulan

hiyerarşilere hem de bakım emeğini değersizleştiren ataerkil iş bölümüne karşı duran çoktürlü bakım toplulukları olarak okunabilir.

4. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'de sokakta yaşayan hayvanlara yönelik söylem ve müdahale biçimlerinin, modern iktidarın yaşamı sınıflandırma ve biyopolitik nüfus yönetimi pratikleri bağlamında okunması gerektiğini ortaya koymuştur. Güvenlik söylemi, sokakta yaşayan hayvanları anonim bir "risk kitlesi" ve "sorun nüfus" olarak çerçeveleyerek biyopolitik müdahalelerin zeminini hazırlar. Foucault'nun yönetimsellik analizi, Schmitt'in (2016) istisna hali kuramı ve Agamben'in (2013) çıplak hayat kavramsallaştırmasının kesişiminde bu süreç, hayvan yaşamlarını hukukî korumanın dışına iten ve ölümü bürokratik bir prosedüre dönüştüren bir iktidar mantığını görünür kılar. Barınaklar bu bağlamda yalnızca bakım mekânları değil, görünürlüğü azaltan ve mekânsal tecrit uygulayan türcü yönetim teknolojileridir; koruma söylemi ise paradoksal biçimde denetim mekanizmalarını meşrulaştıran paternalist bir çerçeveye dönüşür. Fairclough'un (1993) eleştirel söylem çözümlemesi çerçevesinde incelenen resmî açıklamalar, bu iktidar mantığının metinsel izlerini taşır: sözcük seçimleri, edilgen yapılar ve teknikleştirici dil, hayvanları özneler değil nüfus nesneleri olarak kurar.

Buna karşın sokakta yaşayan hayvanlar, bu iktidar ilişkilerini yalnızca yeniden üreten pasif nesneler değildir. Liminal konumları —ne evcilleştirilmiş ne yaban, ne tamamen özel ne tamamen kamusal— modern kentin insanmerkezci kategorik sınırlarını sürekli olarak görünür kılar. Lefebvre'in (2014) mekânın siyasallığına, Donaldson ve Kymlicka'nın (2011) liminal hayvan haklarına ve Haraway'in (2008) çoktürlü birlikte oluşuna dayanan bu tespitler, alternatif bir kent tahayyülünün imkânlarını açığa çıkarır. Sokakta yaşayan hayvanları kentin meşru sakinleri olarak kabul etmek, çoktürlü bir kamusal alan anlayışını geliştirmenin ilk adımıdır.

Çalışmanın kuramsal katkısı, türcü mekânsallık kavramını yalnızca tanımlamakla sınırlı değildir. Kavram, sokakta yaşayan hayvanlar meselesini hayvan refahına ilişkin bir etik tartışmadan, modern kentin yönetsel aklının bir analizine taşır: hangi türlerin kentte görünebileceği, hangi mekânların kime ait sayılacağı ve hangi bedenlerin güvenlik adına denetlenebileceği sorusu, biyopolitika, kent hakkı, liminalite ve güvenlikleştirme literatürlerini ortak bir analitik zemine taşıyarak eleştirel hayvan çalışmaları ile kent sosyolojisi arasında somut bir bağlantı kurar. Bu bağlamda makalenin sunduğu şey, hayvanlara duyulan bir sempati değil; modern kentin mekânsal ve yönetsel düzeninin tür sınırı üzerinden nasıl kurulduğuna dair sistematik bir çözümlemedir.

Sokakta yaşayan hayvanlar meselesi, son tahlilde modern kentin kendisini nasıl tanımladığı sorusudur. Kim kentte yaşayabilir, kimin varlığı "düzen" sayılır, kimin bedeni güvenlik adına taşınabilir ve kapatılabilir; bu sorular insan olmayan yaşamlarla sınırlı değildir, kamusal alanın hangi ölçütlerle ve kimin için kurulduğunu da açığa çıkarır. Sokakta yaşayan hayvanlar, modern kentin insanmerkezci sınırlarını ihlal ettikleri için değil, bu sınırların varlığını görünür kıldıkları için liminal siyasal öznelerdir. Türcü mekânsallığın ortadan kaldırılması, bu yüzden yalnızca hayvanlar için değil, kentin kendisini kimin için ve hangi yaşamlar üzerinden kurduğunu yeniden düşünmek isteyen herkes için bir siyasal zorunluluktur.

5. Öneriler

5.1. Çoktürlü Kent Hakkı ve Politika Önerileri

Yerel yönetimlerin barınak politikalarını "rehabilitasyon" ve "toplama" yerine, sokakta yaşayan hayvanların kamusal alandaki varlığını meşru kabul eden çoktürlü bir kent anlayışıyla yeniden tasarlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda kısırlaştır-aşıla-bırak (KAB) modelinin etkin uygulanması ve hayvan dostu kentsel altyapının geliştirilmesi önerilebilir; güvenlikleştirme söylemi yerine insan-hayvan birlikte yaşamını destekleyen bir söylem çerçevesinin benimsenmesi de politika açısından belirleyici olacaktır. Sokakta yaşayan hayvanları modern kentin liminal siyasal özneleri olarak kavramsallaştırmak, yalnızca eleştirel bir teşhir değil somut siyasal talepler üretme imkânı da sunar. Çoktürlü bir kent hakkı anlayışı bu çerçevede en az üç ilke etrafında somutlaştırılabilir.

İlk olarak, yerel yönetimlerin kentsel tasarım politikaları sokakta yaşayan hayvanları kentin meşru sakinleri olarak kabul edecek biçimde yeniden düşünülmelidir. Su, gölgelik, barınma ve beslenme alanları gibi altyapı düzenlemeleri, insan merkezli konfor tasarımının tamamlayıcı unsurları değil, çoktürlü kamusal alanın kurucu bileşenleri olarak ele alınmalıdır.

İkinci olarak, liminal hayvanların hukuki statüsünü tanıyan özel bir koruma düzeninin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu rejim, sokakta yaşayan hayvanların "sahipsiz" veya "başıboş" kategorilerine indirgenmesini reddederek, öldürülebilir ve sürülebilir nüfuslar olarak değil, korunması ve gözetilmesi gereken kent özneleri olarak tanınmasını güvence altına almalıdır.

Üçüncü olarak, mahalle gönüllü ağları ve hayvan savunuculuğu inisiyatifleri, sokakta yaşayan hayvanlara ilişkin karar süreçlerinin kurumsal bileşeni hâline getirilmelidir. Liminal öznelerle gündelik ilişki kuran bu aktörlerin bilgi ve deneyimi, yalnızca "gönüllü emek" olarak değil, yerel yönetişimin tanınmış bir parçası olarak da görülmelidir. Donaldson ve Kymlicka'nın (2011) "denizen" kavramı, sokak köpeklerini fiilî kent sakini olarak tanımanın normatif sonuçlarını düşünmek açısından verimli bir zemin sunar: bu kabul, hayvanların

yalnızca zarar ve risk üzerinden düzenlenen nüfuslar değil, hak ve talepleri olan kentli özneler olarak düşünülmesini gerektirir ve çoktürlü kent hakkını soyut bir etik idealden çıkarıp kentsel tasarım, hukuki statü ve katılımcı yönetişim alanlarında somut politika dönüşümlerine bağlar.

5.2. Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Bu çalışma kuramsal ve söylemsel bir analiz sunmaktadır. Farklı kentlerdeki resmî açıklamaları ve medya söylemlerini karşılaştırmalı biçimde inceleyen kapsamlı söylem araştırmaları, bulguların derinleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Sokakta yaşayan hayvanlarla gündelik ilişki içinde olan mahalle sakinleri, gönüllüler ve belediye görevlileriyle gerçekleştirilecek nitel alan araştırmaları, söylemin pratik boyutlarını aydınlatabilir. Türcü mekânsallık kavramının farklı ülke ve kentlerdeki kentsel hayvan politikalarına uygulanması, karşılaştırmalı bir literatür geliştirme açısından da değerlidir.

5.3. Eleştirel Hayvan Çalışmaları Literatürüne Katkı

Bu çalışma, eleştirel hayvan çalışmaları ile kentsel siyaset teorisinin kesişiminde özgün bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. "Türcü mekânsallık" kavramının literatürde daha geniş tartışılması, Donaldson ve Kymlicka'nın (2011) "denizen" kategorisinin Türkiye'deki yasal ve toplumsal çerçeveyle ilişkilendirilmesi ve sokakta yaşayan hayvan meselesinin yalnızca etik değil siyasal bir sorun olarak ele alındığı çalışmaların artırılması, bu alandaki kavramsal gelişmeye önemli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

Agamben, G. (2013). *Kutsal insan: Egemen iktidar ve çıplak hayat* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 62-82.

Alkan, A. (Der.). (2020). *Şehir ve hayvan.* Patika Kitap.

Bjørkdahl, K., & Druglitrø, T. (Der.). (2016). *Animal housing and human-animal relations: Politics, practices and infrastructures.* Routledge.

Braidotti, R. (2019). *İnsan sonrası bilgi* (S. Sam & E. Çaça, Çev.). Kolektif Kitap.

Donaldson, S., & Kymlicka, W. (2011). *Zoopolis: A political theory of animal rights.* Oxford University Press.

Düzce Valiliği [@duzcevaliligi]. (2025, 14 Temmuz). Sahipsiz sokak hayvanları toplama faaliyeti hakkında Kamuoyu duyurusu! Instagram. https://www.instagram.com/p/DMGPfsxIqNs/

EKOIQ. (2024, 23 Mayıs). *Sokak köpeklerini uyutmak değil öldürmek istiyorlar!* Erişim adresi: https://www.ekoiq.com/sokak-kopeklerini-uyutmak-degil-oldurmek-istiyorlar/

Fairclough, N. (1993). *Discourse and social change.* Polity Press.

Fairclough, N. (1995). *Media discourse.* Edward Arnold.

Foucault, M. (2002). *Toplumu savunmak gerekir* (Ş. Aktaş, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2015). *Güvenlik, toprak, nüfus* (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene.* Duke University Press.

Haraway, D. J. (2008). *When species meet.* University of Minnesota Press.

Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma* (2. bs.). Bağlam Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.; Cilt 1-2). Yayın Odası. (Orijinal eser 2006'da yayımlandı)

Özdoğan, K., Tatari, M. F., & Bilgin, A. (Der.). (2021). *İnsan, hayvan ve ötesi: Türkiye'de hayvan çalışmaları.* Kolektif Kitap.

Özen, A. (2024). Sokak köpekleri sorunu üzerine etik bir değerlendirme. İçinde M. Şeker (Ed.), *Türkiye'nin sokak hayvanları sorunu* (ss. 31-38). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Özkan, B., & Uray, E. (2024). Sokak hayvanları, biyopolitika ve kent hakkı üzerine düşünmek. *Mülkiye Dergisi*, 48(1), 115-132.

Pinguet, C. (2009*). İstanbul'un köpekleri* (S. Özen, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Plumwood, V. (2017). *Feminizm ve doğaya hükmetmek* (B. Ertür, Çev.). Metis Yayınları.

Regan, T. (2007). *Kafesler boşalsın: Hayvan haklarıyla yüzleşmek* (S. Çağlayan, Çev.). İletişim Yayınları.

Ryan, D. (2022). *Hayvan kuramı: Eleştirel bir giriş* (A. Alkan, Çev.). İletişim Yayınları.

Schmitt, C. (2016). *Siyasi ilahiyat: Egemenlik kuramı üzerine dört bölüm* (A. E. Zeybekoğlu, Çev.; 5. bs.). Dost Kitabevi Yayınları.

Schmitt, C. (2012). *Siyasal kavramı* (E. Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.

Singer, P. (2018). Hayvan özgürleşmesi (H. Doğan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Toros Gazetesi. (2024, 2 Ağustos). Karataş Belediyesi'nden "Sokak Hayvanları" açıklaması. https://adanatorosgazetesi.net/karatas-belediyesinden-sokak-hayvanlari-aciklamasi

Turner, V. (1969*). The ritual process: Structure and anti-structure.* Aldine Publishing.

Yalçın, H., Burgan, E., Karababa, P., & Alkan, A. (2020, 14 Haziran). Şehir ve hayvan: İnsan-merkezcilik ve mekân üzerine bir söyleşi. *5Harfliler*. Erişim adresi: https://www.5harfliler.com/sehir-ve-hayvan/

Yereliz. (2020). *Hayvan hakları alanında çalışan sivil toplum örgütleri için yerel savunuculuk rehberi* (Haz. F. Biltekin). Yerel İzleme Araştırma ve Uygulamalar Derneği.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. bs.). Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, M. (t.y.). *Eleştirel Hayvan Çalışmaları Araştırma Programı*. Erişim adresi: https://www.dortayaklisehir.org/elestirel-hayvan-calismalari/

Yılmaz, D. (2023, 1 Ekim). *Bakım emeği*. FeministBellek. Erişim adresi: https://www.feministbellek.org/bakim-emegi/

Yurttaş, M. K. (2025). Pierre Huyghe'in sanatında posthümanist zamansallıklar. *Art-e Sanat Dergisi, 18*(36), 911–934. https://doi.org/10.21602/sduarte.1663034

Extended Abstract

This study critically examines the discourse and intervention practices concerning stray animals in Türkiye through the conceptual frameworks of biopolitics, securitization, and speciesist spatiality. In recent years, debates surrounding stray animals have transcended the scope of animal rights and municipal policies, evolving into a political battleground shaped around the axes of the city, public safety, the right to life, and the boundaries of public space. The primary objective of this study is to reveal how stray animals are constructed as a "risk," "threat," "public safety issue," and "problem population" within the modern city. In this direction, the study argues that stray animals are not merely excluded lives, but liminal political subjects that make visible the anthropocentric boundaries of the modern city.

Designed as a qualitative and theoretical study, this research utilizes document analysis, qualitative content analysis, and critical discourse analysis rather than empirical fieldwork. Document analysis, which allows for a systematic examination of written and visual materials, constitutes the primary data collection technique of the study (Yıldırım & Şimşek, 2011, p. 187). The data sources consist of official statements issued by the Governorship of Düzce and Karataş Municipality, along with their accompanying visual materials. These documents were selected through purposive sampling due to their dense deployment of terms such as "security," "risk," "impoundment," "rehabilitation," "animal welfare," and "public order." Rather than representing the entirety of official discourse in Türkiye, these statements were evaluated as typical cases that render the production of speciesist spatiality visible (Neuman, 2014, pp. 20–21).

Fairclough's critical discourse analysis approach was adopted to analyze the texts. According to this approach, discourse is not merely a reflection of social reality, but a practice that actively constructs social relations and modalities of power (Fairclough, 1993, pp. 3–4). Accordingly, official statements were examined in terms of word choices, passive voice constructions, nominalization, the obfuscation of agency, and security emphasis. The analysis revealed five shared discursive strategies across both institutional texts: securitization, technicalization, legalisation, institutional victimhood, and paternalistic protection.

The theoretical framework of the study draws upon biopolitics, the state of exception, the social production of space, and liminality. According to Foucault (2002, pp. 239–245), modern power operates through the capacity to regulate life and manage populations. In security societies, while certain forms of life are deemed worthy of protection, others are coded as risks or threats (Foucault, 2015, pp. 65–73). The representation of stray animals as an "uncontrolled population" and a "public threat" demonstrates that this logic of governance has expanded to encompass non-human animals. Meanwhile, Schmitt's (2012, pp. 65–67) friend/enemy distinction illuminates how defining specific bodies as the "dangerous other" serves to legitimize exceptional interventions.

The concept of "speciesist spatiality," developed in this study, denotes the anthropocentric modes of regulation that determine which species are considered visible, mobile, protectable, and belonging to the public sphere. Space is not a neutral realm independent of social relations, but a political order produced by power dynamics (Lefebvre, 2014, pp. 26–27). Consequently, practices such as impoundment, transport, shelter accommodation, and rehabilitation are not mere technical services, but biopolitical interventions that classify life and spatially redistribute bodies.

The findings demonstrate that security discourse strips stray animals of their status as singular, sentient beings, transforming them into an anonymous population category to be managed. Formulations such as "impoundment operations have been carried out," "transport," "is being delivered," and "natural habitat" frame forced removal and confinement as technical and neutral procedures. The institutional discourse thereby obscures the perpetrator of the intervention while masking the political nature of violence and control (Fairclough, 1993, pp. 87–91; 1995, p. 132).

In conclusion, the study frames the removal of stray animals from the city not simply as a matter of animal welfare or municipal management, but as a political question regarding whom the modern city is produced for. Stray animals occupy a liminal position, as they are neither fully domesticated nor categorized as wild (Donaldson & Kymlicka, 2011, pp. 210–214). This liminal status leaves them perpetually exposed to intervention while simultaneously exposing the limits of anthropocentric public space. Ultimately, the study suggests extending right-to-the-city debates beyond human-centric rights distribution and fostering a multispecies vision of public life where stray animals are recognized as legitimate urban inhabitants.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 249-264

10.63556/sobild.17.2.1888755

YEŞİL PAZARLAMA LİTERATÜRÜNDE KULLANILAN FARKLI KURAMLARIN PAZARLAMA ETİĞİNE YAKLAŞIMI: GÜNCEL TARTIŞMALAR EKSENİNDE BİR KARŞILAŞTIRMA

APPROACHES OF DIFFERENT THEORIES USED IN GREEN MARKETING LITERATURE TO MARKETING ETHICS: A COMPARISON IN THE CONTEXT OF CURRENT DEBATES

Ertaç KOCA
Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye. ertackoca@gmail.com

Eminegül KARABABA
Prof. Dr., Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye. eminegul@metu.edu.tr

Yazarlık Katkı Oranı: Birinci Yazar: %50, İkinci Yazar: %50

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 14.02.2026
Kabul edildiği tarih: 27.06.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 14.02.2026
Date accepted: 27.06.2026
Research Article

Anahtar sözcükler
Etik, Yeşil Tüketim, Yeşil Pazarlama, Sosyal Pazarlama, Sürdürülebilir Pazarlama, Yeşil Aklama, Yeşil Suskunluk, Yeşil (Davranış) Çelişki

Keywords
Ethics, Green Consumption, Green Marketing, Sustainable Marketing, Social Marketing, Greenwashing, Green Hushing, Green (Behavior) Gap

Öz

Yeşil tüketim, yeşil üretim ve yeşil pazarlama kavramları 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem günlük hayatta hem de akademik çevrelerde tartışılmaya başlanan kavramlardır. Şüphesiz bunda endüstrileşmenin hız kazanmasının ve çevresel sorunların baş edilemez şekilde derinleşmesinin de aynı döneme denk geliyor olmasının payı büyüktür. Bu dönem aynı zamanda çevre bilincinin de ortaya çıktığı dönemdir. Geride bıraktığımız elli yıllık süreçte çevre konuları kavramsal olarak sürdürülebilirlik bağlamında tartışılagelmiştir. Pazarlamanın çevresel sorunlara verdiği reaksiyon yeşil (eko-çevresel) pazarlamanın doğuşu şeklinde olmuştur. Ancak sürdürülebilir bir tüketim yaratma hedefiyle ortaya konulan yeşil pazarlama faaliyetleri, ilk andan itibaren pek çok tartışmanın odağı olmuştur. Bu tartışmaların bir kısmı israfa, alışveriş bağımlılığına ve aşırı tüketime neden olmak gibi öteden beri pazarlamaya yöneltilen suçlamaların yeşil pazarlamaya yansımasıyken; bazıları da "yeşil aklama", "yeşil suskunluk" ve "yeşil davranış çelişkisi" gibi doğrudan yeşil pazarlama faaliyetlerine özgüdür. Çoğunluğu etik kaynaklı bu tartışmalara klasik kuramlardan günümüzde geliştirilen teorilere kadar bir çok teori değinmektedir. Teorisyenler ve takipçileri bazen yeşil pazarlama etiğine doğrudan değinmişlerken, teorilerin çevreye ve pazarlamaya yönelik çıkarımlarının birleştirilmesi veya karşılaştırılmasıyla da sonuca ulaşmak mümkündür. Bu çalışma yeşil pazarlama etiğiyle ilişkili unsurlar olan üretim, tüketim ve tüketici davranışı bağlamında sıkça atıfta bulunulan kuramları ele almaktadır. Geçmişi Aristo'nun metinlerine kadar uzanan tüketim etiği tartışmaları kadim tartışmalar olsa da günümüzde sadece modern bakış açısıyla anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu eksikliği aşmak adına makalenin nihai hedefi, yeşil pazarlamanın gelişimini önemli ölçüde yavaşlatan güncel etik tartışmaların anlaşılmasında ve buna çözümler getirilmesinde pazarlama alanında sıkça başvurulan bazı teorilerin geçmişten bugüne yaptıkları tespitlerden ve bu çok yönlü birikimden yararlanmaktır.

Abstract

The concepts of green consumption, green production, and green marketing have been discussed in both daily life and academic circles since the second half of the 20th century. Undoubtedly, this situation stems from rapid industrialization and the rise in environmental problems during the same period. This period also witnessed the emergence of environmental awareness. Over the past fifty years, environmental issues have been discussed conceptually around the axis of sustainability. Marketing's response to these challenges was the emergence of green (eco-environmental) marketing. However, green marketing activities, which were put forward with the aim of creating sustainable consumption, have sparked many debates from the very beginning. While some of these discussions are reflections of existing marketing-related debates such as causing waste, shopping addiction and over-consumption; some are specific to environmental marketing activities such as "greenwashing", "green hushing" and "green purchasing behavior gap"." These debates, mostly stemming from ethical issues, are addressed by numerous theories, ranging from classical theories to current ones. While theorists and their followers sometimes directly address green marketing ethics, sometimes a conclusion can be reached by combining or comparing the implications of theories regarding the environment and marketing. This study examines theories frequently cited in the context of production, consumption, and consumer behavior, which are elements related to green marketing ethics. Although discussions on consumer ethics, whose origins extend back to Aristotle's texts, are ancient debates, today they are only attempted to be understood through modern perspectives. To overcome this deficiency, the ultimate goal of this article is to utilize the findings of some theories frequently used in the field, from the past to the present, and this multifaceted accumulation of knowledge in understanding and providing solutions to the current ethical debates that significantly slow down the development of green marketing

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısı üretim teknolojilerinin gelişimiyle kitlesel üretimin arttığı, dünya nüfusunun artışıyla birlikte talebin ve tüketimin yükseldiği ve sonuç olarak doğal kaynakların hızla azalmaya başladığı bir dönemdir. Buna ilave olarak, küreselleşme ve tüketim kültürünün yaygınlaşması da hem kaynak kullanımını arttırmış hem de çevre sorunlarını derinleştirmiştir.

Her geçen gün derinleşen çevre sorunlarının önüne geçmek için bireyler, toplumlar, şirketler, hükümetler, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları çareler aramaktadır. Çevreci hareketlerin ilk başladığı 1950'li yıllara göre çevresel farkındalık konusunda önemli aşama kat edildiği bir gerçektir. Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilirlik kavramını kurumsal olarak sahiplenmesi, konuyu uluslararası düzeyde yaygınlaştırmıştır (Chen vd., 2024). Ayrıca çevreci ürün talebinin ortaya çıkması, çevreci ürün arzının giderek artmasına imkân vermiştir. Deloitte'un raporuna göre çevreci ürünlere olan talep miktarı geleneksel ürünlere kıyasla yaklaşık 3 kat daha hızlı artmaktadır (Sustainability Report, 2024).

Buna karşın yeşil pazarlama konusunda hem akademik dünyada hem iş dünyasında hem de günlük hayatta önemli tartışmalar devam etmektedir (Lorenzen, 2014). Tartışmalar genel olarak bazen tüketicinin, bazen şirketlerin ve bazen de hükümetlerin samimiyetini sorgulayan etik tartışmalar olarak kendini göstermektedir.

Esasen pazarlamanın kendisi etik tartışmaların çok yoğun olduğu bir alandır. Bu disipline ilişkin tartışmaların ana ekseninde birbirine zıt iki ana akımın varlığı göze çarpmaktadır. Birinci grup için pazarlama; ekonomik büyümenin, müşteri tatmininin, kaynakları verimli kullanmanın, sosyal sorumluluğun topluma yayılmasının, demokratikleşmenin ve çevreci üretimin yoludur (Jocz & Quelch, 2008; Keith, 1960; Kotler & Armstrong, 2008; Wilkie & Moore, 1999). Karşı grup ise pazarlamayı israf, aşırı tüketim ve alışveriş bağımlılığının müsebbibi olarak "şeytanlaştırmaktadır" (Gabriel & Lang, 2008; Heath & Chatzidakis, 2012; Lloveras & Pansera, 2025; Tadajewski, 2018). Bu görüş ayrılığından anlaşıldığı üzere pazarlama hakkındaki ana tartışma son tahlilde bir etik tartışmasıdır.

Bu çalışmanın amacı büyük ölçüde pazarlamanın çevresel sorunlarla olan ilişkisi üzerine aşağıda listelenen etik sorunsallara getirilen ve pazarlama literatüründe sıklıkla başvurulan kuramsal yaklaşımların karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesidir. Teorisyenler ve takipçileri kimi zaman doğrudan bu sorunsallara ilişkin savlarını ortaya koymuşlarken kimi sorunsallara doğrudan değinmemişlerdir. Ancak teorilerin çevreye, bireye ve topluma olan genel bakışlarını inceleyerek bazı çıkarımlar yapmak da mümkündür. Bahse konu sorunsalların listesi şöyledir:

I) Yeşil pazarlama geleneksel pazarlamanın bir uyarlaması mıdır yoksa büsbütün ayrı bir dal mıdır? Eğer böyle bir dal varsa çevre sorunlarına çare olabilir mi yoksa israfa neden olduğu için bizatihi sorunların faili midir?
II) Yeşil tüketim çelişkisinin (green gap) nedenleri nedir?
III) Yeşil aklamanın (green washing) neden ve sonuçları nelerdir?
IV) Yeşil suskunluğun (green hashing) neden ve sonuçları nelerdir?
V) Sosyal pazarlama faaliyetleri şirketlerin müşterilere kurduğu bir tuzak mıdır yoksa çevresel kaygıların doğal bir yansıması mıdır?

Mevcut araştırmaların bu sorunsallara verdiği yanıtlar, pazarlama alanında sıkça başvurulan farklı teorilerin getirdiği açıklamalara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Aşağıda öncelikle yukarıda sıralanan sorunsallar açıklanacak, ardından seçili teorilerin bu sorunsallara yaklaşımları mercek altına alınacaktır.

Pazarlamanın Çevresel Sorunlarla İlişkisi Bağlamında Ortaya Çıkan Etik Sorunsallar

Son elli yılda akademisyenlerin yoğun ilgisine rağmen, politikacıların, şirketlerin ve bireylerin yeşil pazarlamayı benimsemesi kolay olmamıştır (Makower & Pike, 2009). McEachern ve Carrigan (2012) sürekli artan tüketime yeterli bir arz sağlamak için bile olsa yerkürenin dengesinin korunması gerekirken, şirketlerin bu konulara gerekli önemi atfetmemelerinin anlaşılmaz olduğunu söyler. Yeşil tüketimin ve yeşil pazarlamanın gelişiminin istenen hızda olmayışının; tüketici, üretici, pazarlamacı ve kamu arasındaki güven, samimiyet veya şeffaflık gibi olgularla ilgili tartışmalara bağlandığına sıkça rastlanmaktadır (Özmerdivanlı, 2022).

Güncel tartışmaların ilki yeşil pazarlama diye bir alanın olup olmadığıdır. Peattie (2010) yeşil pazarlamanın geleneksel pazarlamanın basit bir türevi olarak düşünülemeyeceğini söyler. Rex ve Bauman, Peattie'nin geleneksel pazarlama ile yeşil pazarlama mukayesesini incelerken; geleneksel pazarlamanın üretim ile tüketim arasındaki arayüz olarak tanımlandığını ve doğanın ise tanımda yer almadığını tespit eder. Kotler'in (2007) müşteri tatminine odaklanan ve pazarlamayı müşteriyi tatmin ederken kazançlı ilişkiler geliştirmek olarak özetlediği tanımında ise; müşteri ve şirket dışında toplum da bir taraf olarak yer almıştır. Ancak burada da çevre ya da doğa tanımın bir parçası olarak görülmemektedir.

Çok boyutlu bir kavram olarak yeşil pazarlama; ekolojik pazarlama, sürdürülebilir pazarlama, çevre dostu pazarlama gibi isimlerle de anılabilmektedir (Abzari vd., 2013). Yeşil pazarlamanın tarihi Yirminci Yüzyılın ikinci yarısıyla başlamıştır. Yeşil kavramı Amerika'da 1960'larda kullanılmaya başlamış olsa da ekonomistlerin, sosyologların ve pazarlamacıların ilgisini çekmesi 1980'lere rastlamaktadır (Leonidou & Leonidou, 2011). 1975 yılında Amerikan Pazarlama Birliği (AMA), pazarlamanın doğal çevreye katkılarını ele alan "ekolojik

pazarlama" konulu bir seminer düzenlemiştir. Akademik arenada ses getiren bu organizasyon, yeşil pazarlamanın da küresel anlamda bilinirliğini hızlandırmıştır (Erbil & Babaoğul, 2007). Burada kavramsal çerçevesi geliştirilen "çevreci (yeşil) pazarlama": Fiziksel çevreye olumsuz etkisi minimum olacak şekilde ya da çevrenin kalitesini iyileştirmek üzere dizayn edilmiş ürünlerin geliştirilmesi ve pazarlanmasıdır (AMA, 2026).

İkinci önemli tartışma alanı yeşil davranış çelişkisidir. Jain ve Kaur'a (2004) göre; çevresel sorunlar gittikçe derinleşmekte, doğal kaynaklar hızla tükenmekte ve küresel ısınmaya çözüm bulunamamaktadır. Tüm bunlar tüketicide artan bir kaygı seviyesine işaret etmektedir. Yapılan araştırmalarda doğaya ilişkin endişelerini dile getiren tüketicilerin yüzdesi her yıl biraz daha artmaktadır (Manget vd., 2009). Küresel olarak üst düzey yöneticilerle yapılan bir çalışmada, yöneticilerin %57'si, tüketicilerden sürdürülebilirlik konusunda daha güçlü adımlar atılması yönünde baskı gördüklerini belirtmektedir (Deloitte Küresel Araştırma Raporu, 2025). Çevre farkındalığındaki bu gelişme, çevreci ürünlere yönelik beklendiği seviyede bir talep yaratmamaktadır (Sultan vd. 2020). Chekima vd. (2017) ile Joshi ve Rahman (2015) bu durumu bir isteksizlik olarak adlandırmıştır. Yeşil tüketime dönüşmeyen bu çevreci tutum Braimah ve Tweneboah-Koduah (2011) için ve Makower ve Pike (2009) için tutum ve davranış arasında nedenleri bilinmeyen bir kopukluktur. Davari ve Srutton (2014) ise bu olguya uçurum adını verir. Bu konuyu bir çelişki olarak ifade eden Carrington vd. (2010) "müşteriler söylediklerini yapmazlar" demekle yetinir. Sandberg ve Polsa (2015) pazarlamanın doğasının tüketimi arttırmak yönüyle sürdürülebilirliğe tezat oluşturduğunu ve bu durumun tutum ile satın alma davranışı arasında bir boşluğa sebebiyet verdiğini ileri sürer. Pek çok araştırmacıya göre yeşil çelişki evrensel bir olgu olsa da konunun sebepleri ve çareleri evrensel değildir (Li vd., 2021). Farklı kültürlerde ve coğrafyalarda yeşil çelişkiyi tetikleyen faktörlerin birbirinden farklı olduğu görülmüştür.

Yeşil aklama şirketlerin çevre konusunda yapmadıklarını yapmış gibi gösterdikleri bir aldatmacadır (Rose & Schwartz, 2010). Bu aldatmaca son dönemde sıkça rastlanılan bir kavram olan ve yeşil ürünlere olan talebi de azaltan yeşil şüpheyi beslemektedir (Mohammed vd., 2025). Yaygın olarak kullanılan orijinal adıyla "greenwashing" başarısız çevresel performansın, başarılı iletişim teknikleriyle örtülmesidir ve ilhamını "brainwashing" den almıştır (Delmas & Burbano, 2011). Yeşil aklama, yeşil ürünlerle ilgili pahalılık algısına ve ekolojik ürünlerin geleneksel ürünler kadar iyi performans sunamadığı algısına neden olmaktadır. Jain ve Kaur (2004) yeşil aklamayı üçe ayırır. Birincisi olan yeşil döndürme (green spinning) bir şirketin çevresel gerçekleri kendisine göre sunmasıdır. İkincisi yeşil satış (green selling) şirketlerin geleneksel bir ürüne bazı çevreci faydalar ekleyerek o ürünü bütünüyle yeşil bir ürün gibi sunmasıdır. Üçüncüsü yeşil hasat (green harvesting) ise bir şirketin sürdürülebilir bir uygulama sayesinde maliyetleri düşürmesine rağmen ekstra kar elde etmek için ürünleri yüksek fiyattan satmasıdır.

Son dönemde ortaya çıkan başka güncel bir tartışma konusu yeşil suskunluktur. Yeşil aklama ile suçlanma korkusu bazı şirketlerin yeşil pazarlama faaliyetlerinde sessiz kalmalarına neden olmaktadır (Dias vd., 2025). Literatürde bu korkuya Jerry Stifelman tarafından "green hushing" adı verilmiştir (2008). Kimi araştırmacılar yeşil sessizliği ya da suskunluğu yeşil aklamanın neden olduğu olumsuz bir sonuç olarak görürken kimileri de bu sessizliği yeşil aklamanın azalması olarak gördükleri için olumlu bir sonuç olarak değerlendirirler (teyit.org).

Sosyal pazarlama ise şirketlerin samimiyetini sorgulatan, yeşil güveni azalttığı ve yeşil şüpheyi arttırdığı ileri sürülen bir başka kavramdır (Choi vd., 2007). Tüketicilerin satın alma davranışlarını toplumun yararına değiştirmeyi hedefleyen sosyal pazarlama, kâr amacı gütmeyen kurumlar yaptığında sorgulanmazken şirketler yaptığında sorgulanmaktadır (French ve Blair-Stevens, 2006'dan aktaran Gordon vd. 2011, s. 149). Sosyal pazarlama tüketicilerin davranışlarını yönlendirme ve değiştirme gücüne sahip olduğu için sosyal mühendislik olarak da adlandırılmaktadır (Kotler & Zaltman, 1997). Tartışmanın etik boyutu ise şirketlerin aslında çevreyi umursamadıkları ve müşterileri ikna etmek için bir enstrüman olarak bu alt pazarlama dalını istismar ettikleri iddiasından doğmaktadır.

Yeşil pazarlamanın gelişmesi tüketicinin, üreticinin ve gelecek kuşakların çıkarlarını belli bir noktada buluşturacak stratejiler geliştirilmesi adına umut vericidir (Thakkar, 2021). Ancak yeşil pazarlama, sosyal pazarlama, sosyal sorumlu pazarlama (ya da sürdürülebilir pazarlama) topluma ve çevreye hizmet etme iddiasında olsa da Pazarlama hala kimileri için tüketimi ve israfı teşvik etmesi yönüyle çevresel kirliliğin artışının sorumlusu kabul edilmektedir (Sharma, 2021).

Yeşil pazarlamaya dair çeşitli sorunsallar yukarıda listelenmiştir. Çalışmaya konu olan teoriler seçilirken yeşil pazarlamayla en ilişkili unsurlar olarak sayılabilecek (yeşil) üretim, (yeşil) tüketim ve tüketici davranışı konularında sıklıkla başvurulan teoriler seçilmiştir. Bu seçimde, yapılan kapsamlı literatür taraması belirleyici olduğu gibi başka bir çok çalışma da seçili teorilerin bu alanda en sık bahsedilen teoriler olduğuna dikkat çekmektedir (Peattie, 2010; Şimşek, 2023). Sanayii devriminden sonraki hızlı endüstrileşmenin çevreye olan etkisi bağlamında en çok atıfta bulunulan teorilerden olan Materyalizm, Klasik İktisat Teorisi, Eleştirel Teori ve Feminizm'i diğer benzer teorilere kıyasla öne çıkaran özellik, ideoloji dünyasında da çok yaygın olan bu teorilerde meselenin hem üretim, hem tüketim hem de kamu açısından boyutlarına ilişkin savlar bulunmasıdır.

Konunun daha çok sosyal psikoloji tarafını temsil eden tüketici davranışı bağlamında ise bir çok çalışma Planlı Davranış Teorisi'nin en çok başvurulan teori olduğuna (Yeh vd., 2021; Wu ve Chen, 2014) ve Değer İnanç Norm Teorisi ve Sosyal İkilem Teorisi'nin ise sıklıkla başvurulan teoriler arasında olduğuna yer vermektedir (Gupta ve Ogden, 2009; Jebarajakirthy vd., 2024).

Aşağıda bu sorunsallara değinen, pazarlama literatüründe sıklıkla kullanılan iktisadi temelli rasyonel, psikoloji temelli davranışsal ve sosyoloji temelli eleştirel bir takım teoriler sıralanmakta olup bir tablo halinde özet gösterim de yer almaktadır.

- **Rasyonel Teoriler**

Rasyonel Tercih Teorisi ve Tüketici Tercihi Teorisi

Klasik iktisatın temelini oluşturan bu teorilere göre bireyler rasyoneldir ve kendileri için faydayı maksimize edecek ve maliyeti minimize edecek satın alım kararları verirler. Tüketicinin vereceği kararda fiyat ile performans arasındaki ilişki temel belirleyicidir (Lipsey vd., 1999).

Klasik iktisat teorileri yukarıda yer verilen bu mekanik arz talep ilişkisini öngördüğü için, bu klasik teorilerin pazarlamanın fonksiyonunu kabul edip etmediği hususu öteden beri ilgi çekici olmuştur. Bu çerçevede pazarlamadaki güncel tartışmalardan bir tanesi yeşil ürünlerin de diğer ürünlerle aynı arz ve talep kanunlarına tabi olup olmadığıdır. Bir başka deyişle, yeşil pazarlama diye bir alt disipline ihtiyaç olup olmadığına ilişkin tartışmadır (Kilbourne, 1998). Welsch ve Kühling'e (2011) göre yeşil ürün ve yeşil olmayan ürün diye bir ayrım söz konusu değildir. Çevreci ürünlere ilişkin kararların arkasında da fayda maksimizasyonu hesabı vardır. Abaidoo (2010) yeşil ürünlerin fiyatlarının yükselişiyle taleplerinin düştüğünü ampirik olarak ortaya koyarak, talep esnekliği açısından yeşil ürünlerin de geleneksel ürünlerle aynı kanunlara tabi olduğunu öne sürmüştür.

Maniatis vd. (2016) Tüketici Tercihleri Teorisi ile tüketicilerin yeşil ürün alıp almamaya dönük kararlarının, tüketicilerin rasyonel olduğu ve sadece bütçe ve beğenilerin baz alındığı mekanik bir bakış açısı olduğunu ifade eder. Bu bakış açısı sayısız psikolojik, kültürel, sosyal ve toplumsal unsuru ihmal ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Klasik iktisat teorilerini eleştirenlere göre rasyonel tüketici yoktur (Hoderlein, 2011). Tüketiciler belli oranda rasyoneldir. Günümüzde sosyal psikoloji çalışmaları tüketicilerin karar verme süreçlerinin sayısız inanç, duygu, değer ve dışsallıkların yer aldığı bir mücadele olduğunu ortaya koymaktadır (Ajzen & Fishbein, 2018). Bu anlamda tüketicinin rasyonelliğini törpüleyen ve ortaya çıkan kararın matematiksel bir kesinlikte olmasına engel olan çok sayıda içsel ve dışsal değişken ile dışsallığın olduğu düşünülmektedir (Joshi & Rahman, 2015). Ancak bu düşünce, rasyonel tercih teorisinin bütünüyle geçerliliğini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Rasyonellik de diğer başka kişisel değerler gibi tüketicinin kararını kendi gücü ölçüsünde etkilemeye devam etmektedir (Shugan, 2006). Tüketicinin satın alımdan sağlayacağı yarar bir bileşke fonksiyondur ve burada geçmiş satın alımlar, toplumsal ve geleneksel normlar, referans grupların görüşleri ve ürün çeşitliliği gibi pek çok içsel ve dışsal faktör fonksiyonun bir parçasıdır (Welsh& Kühling, 2011).

Bu teorilere getirilen bir eleştiri rasyonelliğin eksikliğinin yanında rasyonelin ne olduğudur. Bireyin kendi faydasını maksimize eden bir eylem çevre açısından zararlıysa bu durumun toplamda rasyonelliğinden söz edilemez (Miller, 1992). Bir başka deyişle bir kararı rasyonel yapan kişinin faydasını maksimize etmesi mi yoksa toplumun faydasının maksimize olması mıdır? Zira çevreyle ilgili kısa ve uzun vadeli sorunların herkes için zararları düşünüldüğünde bireyin kararlarını toplumun genelinden ayırmak kolay olmayacaktır. Burada klasik iktisat teorilerindeki rasyonel bireyle Sosyal İkilem Teorisi'nde "yanlış" seçim yapan bencil birey arasında benzerlik olduğu görülmektedir. Kilbourne'a (1998) göre rasyonel teoriler günümüzde ortaya çıkan ve yeşil tüketimin önemli kavramlarından olan biyosferik altruizmi dışlamaktadır. Bunu yaparak da başta Eleştirel Teori olmak üzere pek çok teoriyle ters düşmektedir.

Davranışsal Teoriler

Gerekçeli Eylem Teorisi ve Planlı Davranış Teorisi

Ajzen ve Fishbein'in 1975 yılında geliştirdikleri Gerekçeli Eylem Teorisi bir model üzerinden davranışı açıklamaya çalışmaktadır. Bu modelde tutumlar ve sübjektif norm niyetleri ve niyetler de davranışları belirlemektedir. Niyet bir davranışı sergileyip sergilememeye dönük eğilim; niyete etki eden tutum ise bir niyetin oluşumuna yönelik kanı olarak tanımlanır. Niyete etki eden bir başka etken de sübjektif normdur. Subjektif norm bireyin bir karar alma sürecinde üzerinde hissettiği sosyal baskıdır (Fishbean & Ajzen, 1975).

Planlı davranış teorisi merkez alınarak yapılan çalışmalar ve geliştirilen modeller sayesinde tüketicilerin yeşil ürünlere yaklaşımı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Teorinin ana modelinde tutumu oluşturan etkenlerin varlığı, şiddeti, yönü, sayısı ve daha ileriki aşamada tutumun niyete ve niyetin davranışa aktarılma ölçüsü, yeşil satın alma davranışının anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu modelin dışsal faktörlerle desteklenmesiyle yeşil satın alma davranışı çelişkisi, yeşil aklama, yeşil suskunluk gibi olgulara neden olan değer, inanç ve normlar ortaya çıkarılmaktadır (Mainieri vd., 1997). Modelde tutumların kaynağı bireye ve topluma dayanmaktadır. Bireyin inançları ve toplumun normları (Biswas, 2000) davranışa giden yolda önce tutumu sonra niyeti ve finalde de davranışı belirler (Osterhus, 1997). Biswas'a göre, toplumsal normlar tüketici üzerinden

sübjektif norm adı altında karar verme sürecine aktarılır. Bir toplumda yeşil tüketim güçlü bir normsa, birey toplumda kabul görmek için yeşil tüketimle ilgili bir tutum geliştirir.

Bu model daha çok sosyal psikolojiyle ilgili olarak anılsa da davranışı içinde barındıran her durum için iyi bir açıklayıcı olmuştur (Ajzen, 2020). Yeşil tüketim çalışmalarında bu teoriler en çok çevreci satın alma davranışındaki çelişkiyi anlamak için uygulanmaktadır (Paul vd., 2016). Yeşil satın alma davranışı çelişkisinde çevreci değerler çevreci satın alıma dönüşmemektedir (Ritter vd., 2015). Bu teoriyi kullanarak geliştirilen çalışmalarda tutumun kaynağı olarak sıklıkla değerlere yer verilmiştir. Ancak burada tutumun arka planında biyosferik altruistik değerlere çok yer verilirken, egoistik değerlere yeterince ağırlık verilmeyişi; yeşil tüketim davranışının sadece belli boyutlarının açıklanması sonucunu getirmiştir (Sharma, 2021). Peattie (2010) değerlerin yanı sıra bağlamsal ve durumsal faktörlerin ihmal edilmesinin de özellikle yeşil satın alma davranışının anlaşılamamasının önemli bir nedeni olduğunu söyler. Dolayısıyla, tutum ya da niyet, yalnızca bağlamsal koşullar uygun olduğunda gerçek davranışı belirleyebilecektir (Zsóka, 2008).

"Green gap" olarak ifade edilen bu çelişkinin varlığı aslında bu teorinin geçerliliğini en çok sorgulatan olgudur. Zira bu teoriye göre normal koşullar altında çevreci tutumun çevreci niyeti ve çevreci niyetin de çevreci davranışı şekillendirmesi ve bunlar arasında çok güçlü bir paralellik olması beklenirken gerçek durum bu şekilde değildir (Peattie, 2010). Bu çelişki esasen yeşil satın alma davranışını olumsuz etkileyen pek çok dışsallığın olduğunu düşündürmektedir (Emekçi, 2017). Nitekim literatürde bu teoriyi kullanan pek çok çalışmada; yeşil ürünlere ilişkin pahalılık ön yargısı (fiyat algısı), yeşil ürünlerin fonksiyonel olarak yetersiz olduğu önyargısı; yeşil aklama, firmalara ve reklamlara olan güvensizlik (yeşil şüphe) gibi bir dizi etken yeşil satın alma davranışını olumsuz yönde etkileyerek çevreci tutumların çevreci satın alımlara dönüşmesine engel olmaktadır (Bonini & Oppenheim, 2008). Planlı Davranış Teorisi'nin yeşil tüketimi tam açıklayamamasının başkaca bazı nedenleri de vardır. Bunlardan bir tanesi insanın karmaşık yapısını hesaba katmayan fazla rasyonel bakış açısıdır (Groening vd., 2018). Planlı Davranış Teorisinin beklentileri tam anlamıyla karşılamamasının başka bir nedeni de teorinin eksikliğinden ziyade araştırmalara katılan tüketicilerin tutarsızlığıdır (Mahoney, 2011). Çoğu zaman çevre baskısı ya da takdir edilme ihtiyacı gibi nedenlerle tüketiciler olduklarından daha çevreci görünebilirler (Hui & Khan; 2022).

Değer-İnanç-Norm Teorisi

Bu teoride değerlerle normlar arasındaki ilişkiyi inançlar belirler (Stern vd., 1993). Örneğin eğer tüketicide şirketlerin yeşil ürünleri hakkındaki iddialarına yönelik bir şüphe ortaya çıkarsa, bu durum değerlerle normlar arasındaki ilişkinin bağını zayıflatabilir (Albayrak vd., 2011). Çünkü tüketici markaya, ürüne ve ürünün taşıdığı çevresel iddialara inanmaz ya da geçmişte sahip olduğu inancı yitirmiştir. Bu teori yeşil tüketim ahlakı bağlamında en çok şüphenin inançlara olan etkisine odaklanmıştır (Stern vd., 1993). Böyle olunca da yapılan çalışmalar daha çok yeşil aklama ve yeşil satın alma davranışı çelişkisini işlemektedir (Albayrak vd., 2011). Teori normları şekillendiren değerler arasında egoist olanların daha baskın olduğu sonucuna varmaktadır. Örneğin bireysellik kollektiflikten daha etkilidir. Kısa vadeli bakış uzun vadeli bakıştan daha etkilidir. Sonuçta da tüketici bencilliğe pazarlamacı aldatmaya meyillidir (Stern vd., 2013).

Yeşil tüketim açısından düşünüldüğünde yeşil ürün satın alma niyetine sahip olan bir tüketici, ürünün ya da üreticinin ekolojik faydaları konusunda ikna olmazsa yeşil satın alma davranışı gerçekleşmez (Groening vd., 2018). Yeşil şüphe ya da yeşil güven son zamanlarda yeşil tüketim konusunda en çok yer verilen kavramların başında gelmektedir. Bireyler genellikle şüphecidir ve sıklıkla kuruluşların "yeşil aklama" yaptığını düşünürler (Kangun vd., 1991).

Hofstede (2009) bireylerin değerlerinin içinde yer aldıkları toplumsal normlar tarafından şekillendiğine inansa da Schwartz (2012) bunun tersine kişisel değerlerin bireysel ve toplumsal normları oluşturduğuna inanır. Bununla birlikte Schwartz bireylerin değerlerinin aynı kültür içinde benzer olduğunu kabul ettiği için burada Hofstede ile yakınlaşmaktadır. Değer ve norm ilişkisini inceleyen bir başka teorisyen olan Inglehart (1981) toplumsal normların kaynağının kişisel değerler olduğunu düşünmektedir. Schwartz ile Inglehart'ı ayrıştıran ise Schwartz'ın değerlerinin daha genel değerler olması ve kültürel farklılıkların bireydeki değer oluşumunda tesirinin oluştuğunu kabul etmesidir.

Schwartz'ın teorisi çevresel tutuma ilişkin çalışmalara uygulanmış ve önemli bir başarı elde edilmiştir. Buna göre insanların çevreye zarar verdiklerine olan inancı kişisel bir ahlaki normun oluşmasını sağlamaktadır. Böylelikle çevreci ahlaki norm bu inanca sahip olan kişilerde aktif hale gelmektedir. Normun hayata geçmesi inanca bağlıyken, inancın oluşumu da kişisel değerlere bağlıdır. Teorisyenler burada üç tür değerden bahsederler. Bunlar bencillik, insana karşı altruizm ve diğer canlı türlerine karşı altruizmdir (Stern vd., 1999).

Sosyal İkilem (Dilemma) Teorisi

Bu teoride bireyler (tüketiciler) karar verirlerken elde ettikleri yarar topluma verdikleri zarardan azdır. Yine kişinin "yanlış" işler yaparak elde ettiği menfaat, herkesin kollektif olarak doğruyu seçmesi halinde kişinin payına düşecek yarardan daha azdır (Dawes, 1980). Bununla beraber Safin vd. (2015) bireylerin bencilliği nedeniyle verilen kararların her zaman daha kötü olup olmadığının tartışmalı olduğunu söyler. Gleim vd. (2014) bu teoride bireyin yeşil tüketime dönük karar vermesinde, kendi kararının genel sonuçta bir etki doğuracağına olan inancının çok etkili olduğunu ve bu yönüyle teorinin Kontrol Teorisi'ne çok yaklaştığını bildirir. Bu kavram başka teorilerde de sık rastlanan "self-efficacy" kavramıdır. Gupta ve Ogden (2009) bu teoride tüketicinin kararına etki eden diğer faktörleri güven, toplumsal kimlik, etki algısı, başkalarına kendini kabul ettirme olarak sıralar.

Bu teori yeşil satın alma davranışının modellenmesi ve açıklanmasında önemli bir role sahiptir. Zira insanlar o anki kişisel konforları için uzun vadede tüm topluma kalıcı zarar vermekten kaçınmayabilirler. Tüm bireylerin çevreci davranması toplamda daha yaşanılabilir bir dünya vaad ederken, bireyler için de geleneksel tüketimden daha fazla bir tatmin sunabilecektir (Chipp, 2007). Ancak çevreci konular ve yeşil tüketim çok fazla ikilemi içerdiği için kollektif hareketin zor olduğu bir gerçektir. Makro anlamdaki ikilemlerden biri, çevrecilik ve sürdürülebilirlikle ilgili alınacak önlemlerden en çok yararlanacak olanların ekvator çevresinde yaşayanlar ve gelecek nesillerken, adım atması gerekenler zengin kuzey ülkelerinde yaşayan yaşlı nesillerdir (Vringer vd., 2017). Ayrıca bireyi bencil davranmaya iten başka bir konu ise tek bir bireyin eyleminin genel sonuca olan etkisinin çok küçük oluşudur (Vringer vd., 2017).

Buna karşılık, bireyler diğer bireylere ve kurumlara yeterince güvenmedikleri için bu fırsat değerlendirilemez. Bu teori normatif bir teoridir. Bir yönüyle olması gerekenle, mevcut durum arasındaki farkın çelişkisini ortaya koyar. Bireylerin kendi küçük menfaatlerine odaklanırken kollektif faydayı ıskalamaları topluma zarar verirken, uzun vadede kendileri de bu kaderi paylaşmak zorunda kalmaktadır. Kişilerin kısa vadeli bencil yaklaşımları yeşil tüketim çelişkisine neden olurken, şirketlerin kısa vadeli bencil tercihleri yeşil aklamaya neden olmaktadır (Vringer vd., 2017).

Birçok çalışmada çevresel sorumluluk kavramı olarak yer verilen değişken bu teorinin de dikkat çektiği alanla ilgilidir. Gupta ve Ogden'in (2009) Sosyal İkilem Teorisi'nin çevresel satın alma konusuna uygulamasına ilişkin çalışmalarındaki "trust" değişkeni esasen bireyin kararını belirleyen ve kişinin başkalarına duyduğu güveni ifade eden bir değerdir ve başka pek çok çalışmada "kurumsal şüphe" ya da şüphe olarak adlandırılmış değişkenle benzerlik göstermektedir. Burada bireylerin diğer bireylere güvenmeme eğilimi toplumsal faydaya dönük karar almaları yerine onları kısa vadeli ve sadece kendi menfaatlerine dönük hareket etmeye itmektedir.

Sosyal İkilem Teorisi'nin eleştirdiği tüketici tipinin özelliklerine bakılacak olursa; tüketime kısa vadeli ve bireysel bakan ve uzun vadeli ve kollektif yaklaşıma sahip olmayan bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır (Chipp, 2007). Bu esasen literatürde biyosferik altruistik değerlerle egoistik ve ben merkezci değerlerin çevresinde meydana gelen güncel bir tartışmanın parçasıdır. Nitekim bu teoride uzun vadede hem kendisi için hem de doğa ve gelecek kuşaklar için "yanlış" karar veren tüketici egoistik değerler rehberliğinde karar almaktadır (Safin vd.2015). Oysa Teori biyo-altruistik değerlerle alınacak kararların uzun vadede tüketicinin kendisi için, toplum için, doğa için ve gelecek kuşaklar için toplamda daha büyük bir fayda barındırdığını işaret etmektedir. Sosyal İkilem Teorisi'nde bireylerin uzun vadede kendilerinin de yararına olacak yeşil tüketim kararları alamamasının bir başka nedeni de literatürde yapılan çalışmalarda sıkça atıfta bulunulan algılanan tüketici etkinliği faktöründen kaynaklanmaktadır. Yani verdiği kararın sonuç doğurduğuna inanmayan tüketici uzun vadeye bakmamaktadır (Vringer vd., 2017).

- **Eleştirel Teoriler**

Materyalizm, Marksist (Diyalektik) Materyalizm ve Post-Materyalizm

Kökeni İncil'deki metinlere kadar dayanan Materyalizm her şeyin somut olandan yani maddeden ve maddelerin birbiriyle etkileşiminden ibaret olduğunu söyleyen, görünmeyeni ve meta-fiziği dışlayan felsefi bir doktrindir (Wolfe, 2014). Birçok düşünür iklim değişikliğinin, doğanın tahribatının ve çevresel kirliliğin temelinde materyalist değerlerin yattığını ileri sürmektedir. Örneğin, Markauskaite ve Rutelione (2022) doğanın düşmanı olan israfın, materyalizmin ve onun etkisi altındaki bireylerin eseri olduğuna inanır. Materyalist değerler aşırı tüketime ve israfa dönük tutum gelişmesine neden olurlar. Böylece ortaya daha çok tükettiği halde tatmin olamayan bir tüketici tipi çıkar (Dholakia vd., 2018). Materyalizm aşırı tüketimle çok bağlantılı bir kişisel değerdir ve ikisinin de çevreye olumsuz etkileri vardır (Richins, 2011). Richins (2004) ve Kilbourne (1998) materyalist tüketicilerin daha bencil olduklarını ve çevresel faaliyetlere katılma olasılıklarının daha düşük olduğunu öne sürmektedir.

Buna karşın Marx ve Engels'in diyalektik materyalizmi, materyalizm akımı içinde kendine özgü bir ekol yaratmıştır. Diyalektik materyalizm**;** doğada ve tarihte belirleyici olan süreçlerin kendi içlerindeki karşıtlık yoluyla oluştuğunu ve bütün olayların bu maddi temelli ilişkilerle açıklanması gerektiğini savunan felsefi görüştür (Yıldırım, 2021). Marx'ın anti-kapitalist ve "paylaşımcı" felsefesi israf ve aşırı tüketimle anılan genel materyalizm algısı ile bir zıtlık içindedir (Edgley, 1990). Ancak Marx doğaya, ekolojiye ve yeşil tüketime

değinmemekle eleştirilmektedir (Yerdelen, 2016). Bunun bir nedeni Marx'ın eserlerini verdiği dönemde çevre sorunlarının henüz bu denli ciddi boyutta olmaması olabilir. Yine de Foster başta olmak üzere Marx'ın klasik metinlerini çevreci bir bakışla çözümleyen yakın dönem araştırmacıları, Marx'ın materyalizminin çevre ve doğa sorunlarına değinmediği eleştirisini kabul etmezler (Yerdelen, 2016,). Foster'e (1999) göre Marx'ın ekoloji konusunda söz söylemediği algısı Gramsci ve Frankfurt ekolünün Marx okumasının sığlığından kaynaklanmıştır. Foster, Marx'ın Capital adlı eserinde, çevreye dair görüş ve tespitlerinin genel ideolojik görüşleriyle tam bir uyum içinde olduğunu ileri sürmektedir (2000, 141). Marx emekle doğa arasındaki ilişkiyi "metabolizma" olarak adlandırmaktadır. Ancak Kapitalizmin doğuşuna kadar sağlıklı çalışmış olan bu metabolizma, Kapitalizmin hem doğayı hem emekçiyi sömüren düzeni sonrasında tamir edilemez yaralar almıştır (Foster, 2000). Marx'a göre özel mülkiyet doğaya yapılmış bir hakarettir ve insanın doğaya yabancılaşmasına neden olmaktadır (Foster, 2000). Marx'ın, köyünden sürülen köylülerin trajedisini ya da büyük kentlerdeki işçi sınıfının maruz kaldığı hava kirliliğini anlattığı bölümlerde, satır aralarında kapitalizmin yol açmaya henüz başladığı çevre sorunlarının izleri mevcuttur (Yerdelen, 2016). Marksist Materyalizmde doğanın en önemli sorununun aşırı ve adaletsiz tüketim olduğu, bunun suçlusunun da kapitalistler olduğu düşüncesi vardır (Foster, 2000). Sassatelli (2007) tüketim kültürünün doğuşunu burjuva sınıfının doğuşuna; yaygınlaşmasını ise Kapitalizminin tüketim kültürünü burjuvalarla birlikte alt gelir grubuna da aşılamasına bağlar.

Materyalizm insanların büyük çoğunluğunun olumsuz bir gözle bakageldiği bir felsefi akımdır (Richins, 2004). Özellikle de başkasını önceleme ve gelecek kuşaklar için bir şeyler yapmayı gerektiren yeşil tüketim gibi bir kavram söz konusuysa, Materyalizm olağan şüpheli teorilerin başında gelmektedir (Kilbourne, 1998). Materyalistler kalabalıklardan sıyrılıp öne çıkmak için mal edinme ve sahip olma kaygısı taşırlar. Onlara göre küreselleşme bu kaygıları körükleyen bir kültür yaratmıştır. Ancak son zamanlarda ortaya atılan "yeşil materyalizm" kavramı ekonomistlerin, sosyologların ve psikologların ilgisini çekmiştir (Manchanda, 2014). Manchanda literatürde materyalizmle yeşil tüketimin zıt bir ilişki içinde olduğuna dair hakim görüşün bir ezberden ibaret olduğunu belirtir. Kendi yaptığı araştırmada yeşil tüketicilerin ortalamanın üzerinde bir sıklık ve miktarda alışveriş yaptıklarını ve materyalizm arttıkça yeşil ürünlere olan talebin de arttığını tespit etmiştir. Bu nedenle materyalizmi yeşil ürünlerin yaygınlaşması adına bir fırsat olarak değerlendirir (2014, 173).

Materyalizme ayrı bir soluk katan bir başka ekol 1970'lerde Ronald Inglehart'ın öncülük ettiği post-materyalizmdir. Bu akım Pavlov'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinden önemli ölçüde etkilenmiştir (Muller, 2004). Buna göre barınma, beslenme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçları karşılanan bireyler farklı arayışlar içine girerler. Modern endüstriyel toplumlardaki bireylerin, maddi refahın etkisi altında ve yaşam kalitesiyle ilgili yeni hedefleri benimseme eğiliminde olduğu ileri sürülür. Maddi değerler fizyolojik beslenme ve güvenlik ihtiyaçlarından kaynaklansa da post-materyalist değerler; saygınlık, kendini ifade etme ve estetik tatmin gibi fizyolojik olmayan ihtiyaçlardan kaynaklanır (Inglehart & Abramson 1999). Post-materyalist değerlerin ortaya çıkışı, özgürlük, kendini ifade etme ve yaşam kalitesi gibi yeni konuları vurgulayan toplumsal normların yeniden şekillenmesiyle ilişkilidir. Booth'a göre (2021) post-materyalizmin yeşil tüketime bakışında tüketimi azaltmak; enerji verimli kentler oluşturmak, daha az çocuklu ailelere sahip olmak ve çevresel iyileştirmeye yönelik daha fazla siyasi destek sağlamak vardır. Çünkü çevrenin kirlenmesi ve doğanın tahrip olması post materyalistlerin sahip olmayı önemsedikleri hayat tarzına engel olacaktır (Blühdorn, 2018). Çok sayıda çalışma çevreyi korumaya yönelik kamu desteğinin post-materyalist değerlerin ortaya çıkışından kaynaklandığını göstermiştir (Milbrath, 1984; Paehlke, 1989). Bu durumda post-materyalizm bireyi, toplumu ve hatta kamu otoritelerini harekete geçiren bir güç kaynağıdır (Blühdorn, 2018). Ronald Inglehart'ın getirdiği en önemli bakış açısı modern sanayii toplumlarının çevreyi daha çok kirletmeleriyle paralel biçimde bu toplumda yaşayan insanlardaki çevreci bilincin de aynı ölçüde gelişiyor olmasıdır.

Eleştirel Teori

Eleştirel Teori 20. Yüzyılın başlarında Frankfurt Okulu'nda Horkheimer, Adorno, Marcuse gibi özellikle Marx'tan ve kısmen de Nietzche ve Freud gibi düşünürlerden etkilenen ve müesses nizam olarak kabul ettikleri batı tipi kapitalizme eleştiriler getiren bir ekoldür (Say, 2022). Günümüze kadar pek çok başka düşünür teoriyi bu doğrultuda geliştirmeye devam etmiştir. Bazı düşünürler Eleştirel Teori'yi eleştirel bakış açısına sahip olan Feminizm, Marksizm, Etnografya ve Sembolizm, Postyapısalcılık, Hermeneutik, Postmodernizm ve Çevrecilik gibi her türlü yaklaşımın çatı kavramı olarak da yorumlamaktadır (Burton, 2001). Eleştirel Teori'den türeyen pazarlama tüm geleneksel kavramları ve sahadaki iş geliştirme pratiğini sorgulayan bir pazarlama yaklaşımıdır (Gordon vd. 2011). Eleştirel pazarlama, sıklıkla Kotler'le anılan ve bireyin, toplumun ve doğanın yararına faaliyetler yapma iddiası taşıyan sosyal pazarlamayı sorunlu bulur (Alvesson, 1994). Sosyal pazarlamanın, geleneksel pazarlamayı desteklemek için araçsallaştırıldığını savunur. Eleştirel Teori bu tür yaklaşımların samimiyetten uzak olduğunu ve özellikle çevresel kaygısı yüksek tüketicileri avlamayı hedefleyen bir taktikten ibaret olduğunu ifade eder (Alvesson, 1994).

Sonradan sosyal pazarlama kavramıyla yetinilmeyerek sosyal sorumlu pazarlama kavramının geliştirilmesinde Eleştirel Teori'nin eleştirilerinin etkisi

olması muhtemeldir. Frankfurt Okulu geleneksel pazarlama anlayışının büyük bir kısmına hâkim olan teknik kaygılardan uzak, eleştirel odaklı bir pazarlama teorisini savunmaktadır. Pazarlamanın ihtiyaç tatmini işi olduğu yönündeki geleneksel varsayım reddedilmekte ve pazarlama süreçleri ve tekniklerinin tüketime yönelik önyargılar yarattığına ve bireyin hangi ihtiyaç ve isteklerin önemli olduğunu anlama şansını nasıl bozduğuna dikkat çekmektedir (Alvesson, 1994).

Catteral ve Maclaran'a (2007) göre Eleştirel Teori'nin en az nüfuz edebildiği alan pazarlamadır. Bunun nedenini açıklayan Peattie, çevre ve tüketim kelimelerinin yan yana gelmesinin bile başlı başına bir çelişki olduğunu, çünkü özü itibariyle çevreciliğin (doğal kaynakları) koruma, tüketimin ise bir tür yok ediş olduğu görüşünü de paylaşmaktadır (2010). Sharma (2021) konuyu daha da ileri götürerek pazarlamanın tüketimi değil israfı teşvik ettiğini iddia eder. Eleştirel Teori'nin dünyada egemen olan tüketim kültürünün dinamosu konumunda olan yerleşik pazarlama zihniyetini değiştirmesi hiç de kolay bir meydan okuma değildir (Gordon, 2011).

Eleştirel Teori, üretim ve tüketim süreçlerini yalnızca ekonomik çıktılar açısından değil, toplumsal refah üzerindeki etkileri açısından da değerlendirir. Elbette bu durum çoğu zaman şirketlerin ve bireylerin menfaatleri ile örtüşmemektedir. Gordon'a göre Eleştirel Pazarlama'nın gelişiminin yavaş olmasının altında yatan budur (2011). Ancak yine de yeşil pazarlamanın gerçek manada gelişimi için Eleştirel Pazarlama'nın en azından felsefesinden öğrenilecek şeyler vardır.

Yeşil pazarlamanın gelişmesi tüketicinin, üreticinin ve gelecek kuşakların çıkarlarını belli bir noktada buluşturacak stratejiler geliştirilmesi adına umut vericidir. Ancak Eleştirel Teori yerleşik yeşil pazarlama kampanyalarını yeşil aklama yapmakla suçlar (Alvesson, 1994). Son yıllarda özellikle küresel otomotiv markalarının emisyon oyunlarıyla veya enerji şirketlerinin petrol sızıntılarıyla neden oldukları skandalların, Eleştirel Teorinin şirketlere yönelttiği yeşil aklama suçlamalarını haklı çıkardığı ve bu nedenle tüketicide "yeşil şüphe" duygusu yarattığı düşünülmektedir (Mohammad vd., 2025). Eleştirel Teori'nin eleştirel bakış açısını tetiklediği yeşil şüphe; tüketicilerin önemli bir bölümünde şirketlerin ve markaların çevreci iddialarına inanmama eğilimidir. Bu durum pek çok markanın çevreci söylem, iddia ve kampanyalara mesafeli durmasına neden olmaktadır. Literatürde bu olgu yeşil suskunluk (green hushing) olarak adlandırılmaktadır (Gatti, 2024).

Feminizm

Küresel çevre sorunu büyüdükçe ortaya çıkan sonuçlar ilk olarak "dezavantajlı" grupları tehdit etmektedir. Stark (2009) göre çevre sorununun öncelikle tehdit ettiği dezavantajlı grupların yüzde yetmişi kadınlardan ve özellikle çocukların bakımından sorumlu olan güney yarım küredeki annelerden oluşmaktadır. Feminizmin çevre konularına ve yeşil tüketim ve pazarlamaya bakışı tek bir tane değildir çünkü bir tek feminizmden söz edilemez. Feminist teorisyenlerin yeşil tüketim ve pazarlamaya yönelik olarak benimsedikleri tutumun türü, genellikle benimsedikleri feminist teorinin türüne ve daha spesifik olarak savundukları ahlaki teorinin biçimine bağlıdır. Bir üst kimlik olarak feminizmi benimseyen teorisyenlerin hemen hepsi çevre sorununun ana sorumlusunun erkekler olduğunu ileri sürerler. Fikir ayrılığı ise kadınların sorumluluğuna bakıştadır. Bazı feministler küresel ısınma ve çevre sorunlarının ana kaynağının erkekler olduğunu düşünseler de kadınların bir kısmını da bu sorunun kaynağı olarak görürler (Cochrane, 2020).

Çevre konusuna kendine has bir yaklaşım geliştiren Sosyalist Feminizm, androjenliği savunan radikal bir feminizmle Marksizmin bir sentezidir (Tong & Fernandes Botts 2017). Bu teoride kadınların ezilmesinin, ırkçılığın ve haksızlıkların altında yatan "kapitalist ataerkil tahakkümdür" (Jaggar 1988). Ancak sosyalist feministler özellikle batı dünyasındaki beyaz kadını "ayrıcalıklı" olarak nitelerler ve onları çevre kirliliğine ve küresel ısınmaya neden olan yolda erkeklerle bir tutarlar. Sosyalist feministlerin bu yaklaşımı esasen sosyalist ahlaki değerlere dayanan ve aynı zamanda daha kolektivist bir bakışı gerekli gören bir ekoldür. Burada onların gözünde yeşil pazarlama mevcut haliyle bir kapitalist enstrümandır. Yeşil pazarlama çevre sorunlarının çözümünün parçası olamaz çünkü yeşil pazarlama esasen sorunun bir parçasıdır. Erkekler bu kapitalist dünyanın süjesi oldukları için yeşil pazarlama eliyle pompalanan tüketim ve israfın da sorumlusudurlar (Tong & Fernandes Botts 2017, 40).

Kültürel feministler genel olarak kadın ve erkeğin biyolojik farklılığını kabul eder ve bunu bir zenginlik olarak görürler. Teorinin bu ekolü sosyalistlere göre her alanda olduğu gibi yeşil tüketim alanında da daha "ılımlı" bir yaklaşıma sahiptir. Kültürel feministler de güneyli kadınların çevresel kirliliğe neden olmadıkları halde, sonuçlarından en çok etkilendiği varsayımını paylaşırlar. Bununla beraber diğer feminist akımlardan ayrı olarak çevre sorunlarından kuzeyli kadınları sorumlu tutmazlar. Çünkü kuzeyli kadınlar erdemlidir. Onlar ana sorunun erkeklerin ve özellikle kuzey erkeklerinin aşırı tüketme eğilimi olduğunu ileri sürerler (Sassatelli, 2007).

"Ekofeminizm" terimi 1970'li yıllarda ilk olarak kendisi de bir Feminist olan Francoise d'Eaubonne tarafından ortaya atılmıştır (1974). D'Eaubonne'a göre kadınların, siyahların ve yoksulların ötekileştirilmesi ve ezilmesinin arkasında dünyanın dengesini ve doğasını bozan ataerkil zorbalık düzeni vardır. Ekofeminizm 1970'lerde çevre sorunlarına dikkat çekmeye çalışan bir aktivizm olarak doğmuş ve kavram çevre sorunlarını da aşan barış hareketlerine dönüşmüştür. Terim, çevresel yıkıma karşı çok sayıda protestoyla popüler hale gelmiştir (Shiva & Mies, 2014). Ekofeministler, genellikle erkekleri

kayıran bir toplumsal dengesizlik olan ataerkil yapılar nedeniyle iklim değişikliği de dahil olmak üzere çevresel sorunların kadınlar üzerinde daha olumsuz bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Eko-feministlere göre kadınlar çevresel sorunlar konusunda erkeklerden daha yüksek bir kaygıya sahiptirler ve bu nedenle alışveriş alışkanlıklarını daha hızlı değiştirmektedirler (Sterk vd., 2009).

McDonagh vd. (1997) Ekofeminizmin çevre ve gezegenin tahribatından çok daha fazlasıyla ilgili olduğunu savunur. Onlara göre Ekofeminizm başlı başına yeryüzünde daha dengeli bir yaşamın nasıl yaşanacağına dair bütüncül bir felsefedir. Doğanın, kadınların ve baskın erkek kültüründe dezavantajlı olan diğer azınlıkların baskın erkek ideolojisinin (ataerkil düzenin) yararına kullanılacak kaynaklar olarak görülmemesi veya bu şekilde muamele görmemesi gerektiğini savunurlar. Bu noktada Pazarlama, ataerkil kültürün devamı için gerekli talebi yaratmaya çalıştığı için suçludur. Pazarlama ve pazarlamacılar doğal çevrenin tahribatına katkıda bulunarak aslında toplumun ataerkil düzenine katkıda bulunur. Ayrıca, cinsiyet, ırk ve sınıfın klişeleştirilmesi ve genel bir materyalizmin teşvik edilmesi gibi mevcut sosyal ilişkileri ve yapıları güçlendirerek toplumumuzda ataerkil düzeni sürdürür (Stevens & Ostberg, 2020).

Pazarlama ve kadın ilişkisi feminist bakış açısına göre toksik bir ilişkidir. (Wolf, 2013). Güzellik mitinin zihinlere yerleştirilmesi, kadınların nesneleştirilmesi, moda kaynaklı tüketim çılgınlığı ve bağımlılıklar kadınların Pazarlama açısından metalaştırıldığını göstermektedir (Wolf, 2013). Feminizm sarışın ve güzel sekreter, erkekler kadar başarılı olan erkekleşmiş kadınlar gibi klişeleri bir tür pazarlamacı tuzağı olarak değerlendirir. Bu anlamda Feminizmin en çok suçladığı pazarlama stratejisi segmentasyondur. Pazarı bölümlere ayırmak için kullanılan din, ırk, milliyet, yaş ve cinsiyet gibi kriterler pazarlama iletişimi stratejilerinde klişelerin teşvik edilmesine ve dezavantajlı gruplar yaratarak ayrımcılığı pekiştirmektedir (Wolf, 2013).

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı pazarlamanın çevresel sorunlarla olan ilişkisi üzerine tartışılan etik sorunsallara getirilen pazarlama literatüründe sıklıkla değinilen kuramsal yaklaşımların karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesidir. Böylece bu kuramların savlarından yararlanarak yeşil tüketim ve üretimin gelişmesi yolunda tüketici davranışlarının farklı veçhelerinin daha iyi anlaşılması mümkün olacaktır. Burada teorilerin veya görüşlerinin yanlışlığı ve doğruluğundan ziyade çeşitliliğinin anlaşılması hedeflenmektedir. Çalışmanın en belirgin katkısı, yeşil pazarlama tartışmalarının çok derin köklerinin olduğunu ve yüzeysel kampanyalarla çözülmesinin olanaksız olduğunu gözler önüne sermesidir.

Çalışma kapsamındaki teorilerin yeşil tüketim etiği tartışmalarına yaklaşımını anlamak için; tüketicilere, yeşil pazarlama faaliyetlerine, kirliliğin nedenine ve muhtemel çözümüne bakmak gerekir. Aşağıda rasyonel, davranışsal ve eleştirel kimi kuramsal yaklaşımları benimseyen bazı kuramların bu başlıklara bakışı Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1: Karşılaştırmalı Kuramsal Değerlendirme

Teori	Tüketici	Şirketler/Yeşil Pazarlamaya Bakış	Kirliliğin Sebebi	Çözüm
A) **Rasyonel**				
1-Tüketici Tercihi Teorisi-Rasyonel Tercih Teorisi	Rasyonel Bireyler	-Rasyonel şirketler -Pazarlama bir bilgilendirme aracıdır. -Pazarlama talebi doğrudan değiştiremez.	-Pazar dışsallıkları -Kamu müdahalesi -Bilgi asimetrisi -Sınırlı rasyonellik	-Tam rekabet piyasası -Sıfır dışsallık
B) **Davranışsal**				
2-Planlı Davranış Teorisi	Çevresinden ve toplumsal normlardan etkilenen duygusal bireyler	-İnanç, duygu ve değerlerle karar veren bireylerce yönetilen yapılar -Yeşil pazarlama yeşil çelişkiyi azaltabilir. -Yeşil pazarlama yeşil suskunluğa neden olabilir.	Tüketiciyi yanlış yönlendiren kişisel değerler ve toplumsal normlar	Bireyi yönlendiren inançların, duyguların, durumsal faktörlerin ve normların anlaşılması.
3-Değer İnanç Norm	Kişisel değerlerin şekillendirdiği toplumsal normlara göre hareket eden bireyler	-Toplumsal normlara hitap eden şirketler ve pazarlamacılar. -Egoist normlar nedeniyle oluşan yeşil çelişki.	Egoist değerlerden doğan toplumsal normlar	Biyo-altruistik toplumsal normlar

		-Altruizmden doğan yeşil ve sosyal pazarlama.		
4- Sosyal İkilem Teorisi	Egoist-Kısa vadeli bakan birey	-Egoist şirketler -Şirketler arası yıkıcı rekabet. -Sıfır toplamlı oyun.	-Egoizm -Güvensizlik	-Kollektivizm -Gelecek kuşaklara ve topluma saygı: -Biosferik Altruizm -Güven
C) **Eleştirel**				
5-Post-Materyalizm	Temel ihtiyaçlarını karşılamış; saygınlık, konfor, estetik vb. arayışları olan kişiler	-Yeşil pazarlama vardır. -Yeşil pazarlama yeşil çelişki ve yeşil suskunluğu azaltmak için toplumu bilinçlendirmelidir.	Verimsiz kentler, bilinçsiz tüketiciler	Verimli, konforlu hayat tarzı için toplumun eğitilmesi ve karar alıcıların etkilenmesi.
6-Dialektik Materyalizm	Kapitalistler	-Emek sömürüsü yapan teşebbüsler -Tüketimi özendiren Kapitalist kültür kampanyaları -Sosyal pazarlama ve yeşil pazarlama geleneksel pazarlamanın modern tuzaklarıdır. -Şirketler yeşil aklama yaparlar.	Kapitalizmin aşırı ve adaletsiz tüketim kültürü	"Paylaşımcı" toplumlar
7-Eleştirel Teori	Pazarlama kampanyalarının kurbanları	-Pazarlamacılar insanları kandırır. -Yeşil pazarlama bir yeşil aklama faaliyetidir. -Sosyal pazarlama şirketlerin bir tuzağıdır.	Aşırı tüketimi pompalayan pazarlama ve çevreye zarar veren üretim süreçleri	Tüketicinin, şirketlerin, pazarlamanın ve hükümetlerin samimi ve dürüst davranış sergilemesi
8-Feminizm	Erkekler	-Şirketler erkeklerin ve "erkekleşmiş" Batılı kadınların yönettiği organizasyonlardır. -Pazarlama erkeklerin zararlı bir silahıdır. -Yeşil aklama vardır.	Erkeklerin yarattığı ve yönettiği düzen	Ekofeminizm. Kadına ve doğaya saygı duyulan bir düzen.

Yeşil tüketimdeki güncel tartışmaları her yönüyle açıklayan tek bir teori yoktur. Her teori tartışmaların belli kısımlarına ışık tutacak çıkarımlara ulaşmıştır. Örneğin tüketici tercihi gibi teoriler mikro iktisadi bakış açıları nedeniyle sadece karar alma kısmıyla ilgili açıklama getirirlerken, Marksizm ya da Feminizm gibi teoriler kapsamlı ve çok boyutlu yapıları sayesinde tüketiciye ve şirkete bakışlarının yanı sıra yeşil tüketim konusundaki sorunun tespitine ve çözümüne dönük görüşler de sunarlar. Bu durum özellikle son dönemde yeşil tüketim ve yeşil pazarlamayla ilgili çalışmaların birden fazla teoriden beslenmesi ve eklektik özellik taşıması sonucunu doğurmuştur.

Her teori konunun nedenlerini, sorumlularını ve çözümünü kendi prensiplerine göre belirlemektedir. Çevre sorunlarının faili Marksizm için kapitalist bireyler; Feminizm için erkekler ve onların işbirlikçisi olarak Batı dünyasındaki "erkekleşmiş kadınlar"; klasik iktisat teorileri için "rasyonel karar veremeyen tüketiciler"; Sosyal İkilem Teorisi için "uzun vadeli ve kollektif karar veremeyen bencil tüketiciler" ve Eleştirel Teori için insanları israfa teşvik etmesi nedeniyle pazarlamanın bizzat kendisidir. Planlı Davranış Teorisi tutumun, Değer-İnanç-Norm Teorisi ise toplumsal normların altında yatan egoist değerleri çevre sorunlarının çıkış noktası olarak görmektedir.

Teorilerin yeşil tüketime giden yolda Yeşil Pazarlama'ya yaklaşımı üç türlüdür. Bazı teoriler yeşil pazarlamayı bütünüyle reddetmekte, bazıları çevre sorununa çözüm açısından faydalı görmekte ve üçüncü grup ise belli şartların varlığı halinde yeşil pazarlamanın varlığını ve faydasını kabul etmektedir. Eleştirel Teori ve Diyalektik Materyalizm gibi teoriler yeşil pazarlamayı tıpkı pazarlamanın kendisi gibi bir tuzak olarak görmektedir. Doğayla kadını kader ortağı olarak gören Feminizm, yeşil pazarlamayı kategorik olarak reddetmemekte ancak faydalı olabilmesi için erkek tahakkümünden sıyrılması gerektiğini düşünmektedir.

Klasik iktisat teorilerinin fayda/maliyet yaklaşımı hala geçerli olsa da sayısız psikolojik, davranışsal etkeni yok saydığı için eksik kalmıştır.

Bu boşluğu doldurmak isteyen Planlı Davranış Teorisi tutum-niyet ve davranış arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmış olsa da yeşil tüketim çelişkisinin varlığı, sorunun hala tam olarak anlaşılmadığını göstermiştir. Benzer şekilde Değer-İnanç-Norm Teorisinde yeşil pazarlamanın anlamlı olması çevreci değer yargılarının inanca dönüşmesine ve o inancın da toplumda norm haline gelmesine bağlıdır. Teorilerin bazıları çevre kirliliğinin materyalizmin ve materyalist ve hedonik değerlerin neden olduğu bir israf olduğunu iddia etse de tam aksine Marx'ın Diyalektik Materyalizmi bu israfın ve kirliliğin Kapitalizmin eseri olduğuna inanır. Marx, diyalektik materyalizmi çevre sorunlarının nedeni değil çözümü olarak görmektedir.

Bu çalışma, yeşil tüketim etiği literatürüne, farklı kuramsal gelenekleri (rasyonel, davranışsal ve eleştirel) bütüncül ve karşılaştırmalı bir çerçeve içinde bir araya getirerek özgün bir kavramsal katkı sunmaktadır. Literatürde çoğu çalışma tek bir teorik perspektife yaslanarak tüketici davranışını ya da pazarlama pratiklerini açıklamaya çalışırken, bu metin teorilerin tüketici, şirket, kirliliğin nedeni ve çözümüne ilişkin varsayımlarını sistematik biçimde yan yana koyarak yeşil tüketim tartışmalarının epistemolojik ve ideolojik çoğulluğunu görünür kılmaktadır. Böylece yeşil pazarlamanın kimi yaklaşımlar için bir çözüm aracı, kimileri için ise yapısal bir sorun ve hatta ideolojik bir tuzak olarak kavramsallaştırıldığını ortaya koymakta; "yeşil çelişki", "yeşil suskunluk", egoizm–altruizm gerilimi ve kapitalist üretim ilişkileri gibi tartışmaları ortak bir analitik zeminde buluşturmaktadır. Bu karşılaştırmalı sentez, mevcut literatürde dağınık halde bulunan kuramsal içgörüleri bütünleştirerek yeşil tüketim etiğinin tekil bir teoriyle açıklanamayacak çok katmanlı bir olgu olduğunu göstermekte ve gelecekteki ampirik ve kavramsal çalışmalar için eklektik, çok-paradigmalı bir araştırma gündemi önermesi bakımından alana önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bütüncül çerçeve, yeşil tüketim olgusunun yalnızca bireysel tutum ve niyetlerle değil, aynı zamanda ideoloji, iktidar ilişkileri, üretim tarzları ve toplumsal normlarla iç içe geçmiş çok katmanlı bir yapı olduğunu göstererek, literatürde parçalı halde bulunan kuramsal tartışmalar arasında kavramsal köprüler kurmaktadır.

Özellikle post-materyalizm, feminizm, eleştirel teori ve diyalektik materyalizm gibi yaklaşımların sunduğu okumalar, yeşil pazarlama stratejilerinin farklı toplumsal kesimlerde neden farklı tepkiler doğurduğunu anlamaya imkân vermektedir. Bu çerçeve, gelişmekte olan ülkeler bağlamında yaygın olan yeşil çelişki, güvensizlik ve kurumsal samimiyet sorunlarının yalnızca bireysel tutum eksikliğiyle değil, tarihsel, ideolojik ve yapısal dinamiklerle birlikte ele alınması gerektiğini göstererek, politika yapıcılar ve pazarlama uygulayıcıları için de daha derinlikli bir analitik zemin sunmaktadır.

Gelecek araştırmalar, yeşil pazarlama etiğini tek tip tüketici varsayımlarının ötesine taşıyarak ideolojik ve değer temelli farklılıkları merkeze alan daha incelikli çerçeveler geliştirebilir. Bu bağlamda, feminist, Marksist, rasyonel, hedonik, materyalist ya da eleştirel dünya görüşlerine sahip tüketici gruplarına yönelik ideolojik segmentasyonun mümkün olup olmadığı ve bu gruplara özgü mesaj stratejilerinin etik kaygıları azaltıp azaltamayacağı ampirik olarak incelenebilir. Ayrıca biyosferik altruizm gibi çevre-merkezli değerlerin toplumsal normlara dönüşme sürecinde pazarlamanın hangi söylemsel ve kurumsal araçlarla rol oynayabileceği araştırılabilir.

Eko-feminizm, post-materyalizm ve "sürdürülebilir hazcılık" gibi geleneksel fayda-maliyet ya da rasyonalite temelli yaklaşımlara meydan okuyan yeni kuramsal açılımların, yeşil tüketim etiğindeki açmazlara nasıl alternatif çözüm yolları sunduğu sorgulanabilir. Son olarak, yeşil tüketim çelişkisinin oluşumunda Sosyal İkilem Teorisi'nde tanımlanan kısa vadeli ve egoist bireyin rolü ile bu çelişkinin aşılmasında Değer-İnanç-Norm Teorisi'nin öne çıkardığı altruistik ve norm-yönelimli sorumlu öznenin potansiyel dönüştürücü etkisi birlikte ele alınarak, bireysel motivasyonlar ile toplumsal normlar arasındaki etkileşim daha derinlikli biçimde analiz edilebilir. Ayrıca yeşil davranış çelişkisinin nedenlerinin anlaşılmasında Planlı Davranış Teorisi'nin temel alındığı güncel çalışmaların yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Extended Abstract

Marketing's response to growing sustainability awareness over the past fifty years was emergence of green marketing. Green marketing has brought about not only the continuation of general debates regarding marketing but also the emergence of new, unique debates specific to the field. First, there is no consensus on whether "green marketing" constitutes a distinct field—in other words, whether the concepts and strategies for marketing green goods and services are the same as those for all other products or entirely different. Second, there are many active discussions surrounding the concept of "greenwashing" and the concept of "green hushing," used to describe companies that abandon their environmental claims to avoid accusations of greenwashing. The "green gap"—which can be seen as a result of all these debates—is defined as the phenomenon where people who identify as environmentally conscious do not purchase eco-friendly products. This study is primarily prompted by the issue of insufficient demand for eco-friendly products. Since eco-friendly products cause the least harm to the environment during their production, distribution, consumption, and recycling; their widespread consumption could contribute to creating a sustainable world. Conversely, the ongoing ethical debates surrounding green marketing not only hinder green

marketing from reaching its desired potential but may also be a reason for the limited demand for eco-friendly products. This article draws on analyses of theories frequently cited in the field of marketing to provide a better understanding of the claims and discussions surrounding it. The article employs a comparative qualitative data analysis as its methodology. The theories were examined in three distinct groups—rational, behavioral, and critical—and the relationships identified were summarized in tabular form for a more analytical presentation. The aim here is to understand the diversity of these theories rather than to assess the validity or invalidity of their claims. First of all, theories take three different approaches to green marketing on the path to green consumption. Critical Theory and Dialectical Materialism view green marketing as a trap, just like marketing itself. Feminism, which views nature and women as partners in destiny, does not categorically reject green marketing but believes it must break free from male domination to be effective. Although the cost-benefit approach of classical economic theories remains valid, it falls short because it ignores countless psychological and behavioral factors. Theory of Planned Behavior, which seeks to fill this gap, has attempted to elucidate the relationship between attitude, intention, and behavior. Similarly, in the Values-Beliefs-Norms Theory, the effectiveness of green marketing depends on environmental values being transformed into beliefs and those beliefs, in turn, becoming norms within society. While some theories claim that environmental pollution is a form of waste caused by materialism and materialistic and hedonistic values, Marx's Dialectical Materialism holds that this waste and pollution are the result of capitalism. Marx views dialectical materialism not as the cause of environmental problems but as their solution. On the other hand, for Marxism, the culprits of environmental problems are capitalist individuals; for Feminism, they are men and their collaborators—the "masculinized women" in the Western world; for classical economic theories, they are "consumers incapable of rational decision-making"; for the Social Dilemma Theory, "selfish consumers incapable of making long-term and collective decisions"; and for Critical Theory, marketing itself, because it encourages people to waste. The Theory of Planned Behavior identifies attitudes as the source of environmental problems, while the Values-Beliefs-Norms Theory points to the egoistic values underlying social norms. In conclusion, this comparative analysis demonstrates that the ethics of green consumption is a multilayered phenomenon that cannot be explained by a single theory. It also shows that the phenomenon of green consumption is not merely shaped by individual attitudes and intentions, but also with ideology, power relations, manufacturing methods and social norms, thereby building conceptual bridges between the fragmented theoretical discussions found in the literature. In this context, the feasibility of ideological segmentation targeting consumer groups with feminist, Marxist, rational, hedonistic, materialist, or critical views could be empirically examined. It is worth examining how new theoretical approaches—such as ecofeminism, post-materialism, and "sustainable hedonism"—that challenge traditional cost-benefit or rationality-based approaches offer alternative solutions to the dilemmas in the ethics of green consumption.

KAYNAKÇA

Abaidoo, R. (2010). If A Rational Consumer Could Choose His Own Utility Function, Would He Choose to" Go Green"?. The Journal of Applied Business and Economics, 10(6), 44.

Abzari, M., Safari Shad, F., Abedi Sharbiyani, A. A., & Parvareshi Morad, A. (2013). "Studying the effect of green marketing mix on market share increase", *European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings*, *2* (3), 641.

Ajzen, I., Fishbein, M., Lohmann, S., & Albarracín, D. (2018). "The influence of attitudes on behavior". *The handbook of attitudes, volume 1: Basic Principles*, 197-255.

Ajzen, I. (2020). "The theory of planned behavior: Frequently asked questions", *Human behavior and emerging technologies*, *2*(4), 314-324.

Alvesson, M. (1994). "Critical theory and consumer marketing". *Scandinavian journal of management*, *10*(3), 291-313.

American Marketing Association (2026) https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/

Bessette, A., & Roesc, A. (2024). Preserving The Past Or The Future? Tensions Between Museums' Traditional Mandate To Preserve And Exhibit Cultural Heritage, And Their Responsibilities To The Planet And Future Generations. *Museological Review*, (27), 233-246.

Biswas, A., (2000). "The recycling cycle: an empirical examination of consumer waste recycling and recycling shopping behaviors" *Journal Public Policy & Marketing*. 19 (1), 93-105.

Blühdorn, I. (2018). *Post-capitalism, post-growth, post-consumerism? Eco-political hopes beyond sustainability, Post-sustainability*, Routledge, 39-58.

Bonini, S., & Oppenheim, J. (2008). "Cultivating the green consumer", Standford Social Inovation Review 6 (4), 56-61.

Booth, D. (2021). "Post-materialism as a basis for achieving environmental sustainability", *The Journal of Population and Sustainability* 5(2), 97–125.

Braimah, M. & Tweneboah-Koduah, E. Y. (2011). "An exploratory study of the impact of green brand awareness on consumer purchase decisions in Ghana", *Journal of Marketing Development and Competitiveness*, 5, 11–18.

Burton, D. (2001). Critical marketing theory: the blueprint?. *European Journal of Marketing*, *35*(5-6), 722-743.

Carrington M.J., Neville, B.A. & Whitwell G.J. (2010) "Why ethical consumer do not walk their talk: towards a framework for understanding the gap between the ethical purchase intentions and actual buying behaviour of ethically minded consumers", *Journal of Business Ethics* 97(1):139–158

Catterall, M., Maclaran, P., & Stevens, L. (2005). Postmodern paralysis: the critical impasse in feminist perspectives on consumers. *Journal of Marketing Management*, *21*(5-6), 489-504.

Chekima, B., Igau, A., Wafa, S. A. & Chekima, K. (2017). "Narrowing the gap: Factors driving organic food consumption", *Journal of Cleaner Production*, *166*, 1438-1447.

Chen, G., Sabir, A., Rasheed, M. F., Belascu, L. & Su, C. W. (2024). "Green marketing horizon: Industry sustainability through marketing and innovation", *Journal of Innovation & Knowledge* 9(4)

Chipp, K. F. (2007). *The contribution of social dilemma theory and individualism/collectivism to the marketing of water* (Master's thesis, University of the Witwatersrand, Johannesburg (South Africa)).

Choi, C. J., Eldomiaty, T. I. & Kim, S. W. (2007). "Consumer trust, social marketing and ethics of welfare Exchange", *Journal of business ethics*, *74*(1), 17-23.

Cochrane, R. (2020). *From Caring to Counter-Consumption: Feminist Moral Perspectives on Consumerism and Climate Change. In Moral Theory and Climate Change*, Routledge, 193-214.

Davari, A. & Strutton, D., (2012). "Marketing mix strategies for closing the gap between green consumers' pro-environmental beliefs and behaviors", *Journal of Strategic Marketing,* 22, 563-586.

Dawes, R. M. (1980). "Social dilemmas", *Annual Review of Psychology*, 31, 169–193.

d'Eaubonne, F. (1974). le feminisme ou la mort, parís, p.

Delmas, M.A. & Burbano, V.C., (2011). "The drivers of greenwashing", *California* Management Review. 54, 64-87.

Deloitte Sustainability Report (2024). https://www.deloitte.com/global/en/Industries/consumer/research/consumer-sustainability-report.htm

Deloitte Küresel Araştırmalar Raporu (2025) (https://www.deloitte.com/content/dam/assetsshared/docs/about/2025/2025-deloitte-global-c-suite-sustainability-report.pdf).

Dholakia, U., Jung, J. & Chowdhry, N. (2018). "Should I buy this when I have so much? Reflection on personal possessions as an anti-consumption strategy", Journal of Public Policy & Marketing, 37(2), 260-273.

Dias, L. P. C., Bagatini, F. Z. & Perin, M. G. (2025). "Green Under-Communication: A Systematic Literature Review on Greenhushing" ReMark-Revista Brasileira de Marketing, 24(1), 387-414.

Edgley, R. (1990). Dialectical Materialism In Marxian Economics, London Palgrave Macmillan UK, 115-120.

Emekçi, S. (2017). *Planlı davranış teorisi kapsamında tüketicilerin yeşil tüketim davranışlarını açıklamaya yönelik bir model önerisi* (Doktora Tezi (Türkiye).

Erbil, D. D., & Babaoğul, M. (2007*). Sürdürülebilir/yeşil tüketim çerçevesinde bazı pazarlama uygulamaları ve tüketici davranışları,* Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Fishbein, M., Ajzen, I. (1975). "Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research" *Reading*, MA: Addison-Wesley.

Forest Stewardship Council (2025) "FSC x IPSOS Global Consumer Awareness Survey"

Foster, J.B. (1999), *Komünist Manifesto ve Çevre, Ekoloji-Politik*, çev. Metin Duran, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Foster, J. B. (2000). *Marx's ecology: Materialism and nature*. NYU press.

Gabriel, Y. & Lang, T. (2008). "New Faces and New Masks of Today's Consumer" *Journal of Consumer Culture,* 8(3), 321-340. https://doi.org/10.1177/1469540508095266

Gatti, L. (2024). "Green hushing- A Systematic Literature Review" *Management International Conference.*

Gleim, M., & J. Lawson, S. (2014). Spanning the gap: An examination of the factors leading to the green gap. *Journal of Consumer Marketing*, *31*(6-7), 503-514.

Gordon, R. (2011), "Critical social marketing: definition, application and domain", *Journal of Social Marketing,* Vol. 1 No. 2, 82-99.

Groening C., Sarkis J. & Zhu, Q. (2018) "Green marketing consumer-level theory review: a compendium of applied theories and further research directions", *Journal of Cleaner Production* 172:1848–1866.

Gupta, S. & Ogden, D. T. (2009). "To buy or not to buy? A social dilemma perspective on green buying", *Journal of Consumer Marketing*, 26(6), 376-391.

Heath, M. T. & Chatzidakis, A. (2012). "Blame it on marketing: consumers' views on unsustainable consumption", *International Journal of Consumer Studies,* 36(6), 656-667.

Hoderlein, S. (2011). "How many consumers are rational?" *Journal of Econometrics*, *164*(2), 294-309.

Hofstede, G. (2009). Geert Hofstede cultural dimensions.

Hui, Z. & Khan, A. N. (2022). "Beyond pro-environmental consumerism: role of social exclusion and green self-identity in green product consumption intentions", *Environmental Science and Pollution Research*, *29*(50), 76339-76351.

Inglehart, R. (1981). "Post-materialism in an environment of insecurity", *American political science review*, *75*(4), 880-900.

Inglehart, R., & Abramson, P. R. (1999). Measuring postmaterialism. *American Political Science Review*, *93*(3), 665-677.

Jaggar, A. M. (1988). *Feminist politics and human nature (Philosophy and Society)*. Bloomsbury Publishing USA.

Jain, S.K. & Kaur, G., (2004) *Green marketing: an Indian perspective.* Decision 31, 168-209.

Jebarajakirthy, C., Sivapalan, A., Das, M., Maseeh, H. I., Ashaduzzaman, M., Strong, C., & Sangroya, D. (2024). A meta-analytic integration of the theory of planned behavior and the value-belief-norm model to predict green consumption. *European Journal of Marketing*, *58*(4), 1141-1174.

Jocz, K. E., & Quelch, J. A. (2008). "An Exploration of Marketing's Impacts on Society: A Perspective Linked to Democracy" *Journal of Public Policy & Marketing*, 27(2), 202-206 https://doi.org/10.1509/jppm.27.2.202 (Original work published 2008)

Joshi, Y., & Rahman, Z. (2015). "Factors affecting green purchase behaviour and future research directions" *International Strategic management review*, *3*(1-2), 128-143.

Kangun, N., Carlson, L., & Grove, S. J. (1991). "Environmental advertising claims: A preliminary investigation", *Journal of public policy & marketing*, *10*(2), 47-58.

Keith, R. J. (1960). "The marketing revolution" *Journal of Marketing,* 24(3), 35-38.

Kilbourne, W. E. (1998). "Green marketing: A theoretical perspective" *Journal of Marketing Management*, *14*(6), 641-655.

Kotler, P., & Zaltman, G. (1997). "Social marketing: An approach to planned social change", *Social Marketing Quarterly*, *3*(3-4), 7-20.

Kotler, P. & Armstrong, G. (2008) *Principles of Marketing,* International Edition, Pearson Prentice Hall, New Jersey.

Leonidou, L. C., Leonidou, C. N., Palihawadana, D. & Hultman, M. (2011). "Evaluating the green advertising practices of international firms: a trend analysis", *International Marketing Review,* 28(1), 6-33.

Li, G., Yang, L., Zhang, B., Li, X., & Chen, F. (2021). How do environmental values impact green product purchase intention? The moderating role of green trust. Environmental Science and Pollution Research, 28(33), 46020-46034.

Lipsey, G.R., P.N. Courant and C.T.S. Ragan. 1999. Economics 12 th edition. Massachusetts: Addison – Wesley.

Lloveras, J., & Pansera, M. (2025). "Degrowth: a literature review and conceptualisation for sustainable marketing and consumer research", *Journal of Marketing Management*, 1–31. https://doi.org/10.1080/0267257X.2025.2572966

Lorenzen, J. A. (2014). "Green consumption and social change: debates over responsibility, private action, and Access", *Sociology Compass*, *8*(8), 1063-1081.

Mainieri, T., Barnett, E.G., Valdero, T.R., Unipan, J.B. & Oskamp, S., (1997). "Green buying: the influence of environmental concern on consumer behavior", Journal of Social Psychology 137 (2), 189-204.

Makower, J., & Pike, C. (2009). *Strategies for the green economy: Opportunities and challenges in the new world of business.* Columbus, OH: McGraw-Hill.

Mahoney, S. (2011), "Study: green gap is bigger than ever", available at: www.mediapost.com/publications/article/148938/study-green-gap-is-bigger-than-ever.html.

Manchanda, R. (2014). Materialism and green purchase behaviour: Relationship analysis. *Researchers World*, *5*(4), 172.

Manget, J., Roche, C., & Munnich, F. (2009). "Capturing the green advantage for consumer companies" *The Boston Consulting Group*, 1–2.

Maniatis, P., (2016). "Investigating factors influencing consumer decision-making while choosing green products", Journal of Cleaner Production, 132, 215-228.

Markauskaitė, R., & Rūtelionė, A. (2022). "Causes of consumer materialistic and green value conflict: A systematic literature review", *Sustainability*, *14*(9), 5021.

McDonagh,P. & Prothero, A. (1997). "Leap-frog marketing: the contribution of ecofeminist thought to the world of patriarchal marketing", *Marketing Intelligence & Planning*, 15 (7): 361–368.

McEachern,M.G. & Carrigan, M. (2012). "Revisiting contemporary issues in green/ethical marketing: An introduction to the special issue", *Journal of Marketing Management*, 28:3-4, 189-194

Milbrath, L. (1984), *Environmentalists: Vanguard for a New Society*, State University of New York, New York Press, Albany, NY.

Miller, B. (1992). "Collective action and rational choice: Place, community, and the limits to individual self-interest", *Economic geography*, *68*(1), 22-42.

Mohammed, A., Al-Swidi, A. K., Al-Hakimi, M. A., & Ferraris, A. (2025). "From greenwashing to brand avoidance: the roles of perceived risk, trust and negative word-of-mouth", *International Journal of Bank Marketing*.

Muller, H. (2004). "The application of Inglehart's materialism/postmaterialism index in non-industrialised countries: a critique", *Acta Academica*, *36*(1), 127-156.

Osterhus, T.L., (1997). "Pro-social consumer influence strategies: when and how do they work?" Journal of Marketing 61 (4), 16-29.

Özmerdivanlı, H. (2022). *Tüketici şüpheciliğinin yeşil reklam tutumu ve yeşil satin alma davranişi üzerindeki dolayli etkisi* Eğitim Yayinevi.

Paehlke, R. C. (1989). *Environmentalism and the future of progressive politics,* Yale University Press.

Paul, J., Modi, A., & Patel, J. (2016). "Predicting green product consumption using theory of planned behavior and reasoned action", *Journal of retailing and consumer services*, *29*, 123-134.

Peattie, K. (2010). "Green consumption: behavior and norms", *Annual review of environment and resources 35*

Rex, E., & Baumann, H. (2007). "Beyond ecolabels: what green marketing can learn from conventional marketing" *Journal of cleaner production*, 15(6), 567-576.

Richins, M. (2004). "The positive and negative consequences of materialism: What are they and when do they occur?" *Advances in Consumer Research*, 31(1).

Richins, M.L. (2011). "Materialism, transformations expectations, and spending: Implications for credit use", *Journal of Public Policy Marketing* 30, 141–156.

Ritter, Á. M., Borchardt, M., Vaccaro, G. L., Pereira, G. M., & Almeida, F. (2015). Motivations for promoting the consumption of green products in an emerging country: exploring attitudes of Brazilian consumers. *Journal of Cleaner Production*, *106*, 507-520.

Rose, M.H. & Schwartz, B. (2010) "Does Choice Mean Freedom and Well-Being?", *Journal of Consumer Research*, 37 (2), 344–355.

Safin, V., Arfer, K. B., & Rachlin, H. (2015). Reciprocation and altruism in social cooperation. *Behavioural processes*, *116*, 12-16.

Sandberg, M., & Polsa, P. (2015). "Efficiency or sufficiency? The (re) construction of discourses about sustainable consumption in marketing research", In Proceedings of the 40th Annual Macromarketing Conference.

Sassatelli, R. (2007). *Consumer Culture* SAGE Publication

Say, Ö (2022) "Eleştirel Teori ve Frankfurt Okulu" https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/elestirel_teori_frankfurt_okulu

Schwartz, S. H. (2012). "An overview of the Schwartz theory of basic values", *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1), 11.

Sharma, G. D., Thomas, A., & Paul, J. (2021). "Reviving tourism industry post-COVID-19: A resilience-based framework", Tourism management perspectives, 37, 100786.

Shiva, V., & Mies, M. (2014). *Ecofeminism*. Bloomsbury Publishing.

Shugan, S. M. (2006). "Are consumers rational? Experimental evidence?", Marketing Science, 25(1), 1-7.

Stark, E. (2009). Rethinking coercive control. Violence against women, 15(12), 1509-1525.

Stern, P. C., Dietz, T., & Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and behavior*, *25*(5), 322-348.

Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). *"A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism*", Human ecology review, 81-97.

Stevens, L., & Ostberg, J. (2020). "Gendered bodies: Representations of femininity and masculinity in advertising practices" *In Marketing Management*, 359-373.

Stifelman, J. (2008). Greenhushing doesn't help anyone: Why green business should speak up. *Retrieved May*, *21*, 2016.

Sultan P., Tarafder T., Pearson D. & Henryks, J. (2020) "Intention-behaviour gap and perceived behavioural control-behaviour gap in theory of planned behaviour: moderating roles of communication, satisfaction and trust in organic food consumption" *Food Quality Preferences* 81:1–11.

Şimşek, E. (2023). Yeşil siyasal düşüncenin özgül temaları üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Politik Ekonomik Kuram*, *7*(2), 495-515.

Tadajewski, M. (2018). *Critical reflections on the marketing concept and consumer sovereignty. In The Routledge companion to critical marketing* (196-224). London: Routledge.

Teyit.org. (2025). "Yeşil aklama" https://teyit.org/yesil-aklama

Thakkar, R. (2021). "Green marketing and sustainable development challenges and opportunities", *International Journal of Management, Public Policy and Research,* 1(1), 15-23.

Tong, R., & Botts, T. F. (2017). "Women-of-Color Feminism on the World Stage: Global, Postcolonial, and Transnational Feminisms". *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction.* Routledge.

Van Lange, P. A., Joireman, J., Parks, C. D., & Van Dijk, E. (2013). "The psychologyof social dilemmas: A review", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 120(2), 125-141.

Van Lange, P., Van Vugt, M., & De Cremer, D. (2012). "Choosing between personal comfort and the environment: Solutions to the transportation dilemma", *In Cooperation in modern society*, 45-63, Routledge.

Vringer, K., Van der Heijden, E., Van Soest, D., Vollebergh, H., & Dietz, F. (2017). "Sustainable consumption dilemmas", *Sustainability*, *9*(6), 942.

Wang, J., Nguyen, N., & Bu, X. (2020). "Exploring the roles of green food consumption and social trust in the relationship between perceived consumer effectiveness and psychological wellbeing", International journal of environmental research and public *health*, *17*(13), 4676.

Welsch, H., & Kühling, J. (2011). "Are pro-environmental consumption choices utility-maximizing? Evidence from subjective well-being data", *Ecological Economics*, *72*, 75-87.

Wilkie, W. L., & Moore, E. S. (1999). "Marketing's Contributions to Society", *Journal of Marketing,* 63(4_suppl1), 198-218. https://doi.org/10.1177/00222429990634s118

Wolf, N. (2013). The beauty myth: How images of beauty are used against women. Random House.

Wolfe, C. T. (2014). "Materialism". In The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy ,Routledge, 91-118.

Wu, S. I., & Chen, J. Y. (2014). A model of green consumption behavior constructed by the theory of planned behavior. International Journal of Marketing Studies, 6(5), 119.

Yerdelen, B. (2016) "Marx'ın Ekolojisi-Materyalizm ve Doğa" https://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/Subat2016-Sayi1/16.pdf

Yeh, S. S., Guan, X., Chiang, T. Y., Ho, J. L., & Huan, T. C. T. (2021). Reinterpreting the theory of planned behavior and its application to green hotel consumption intention. *International Journal of Hospitality Management*, *94*, 102827.

Yıldırım, Ö. (2021). "Diyalektik Materyalizm" https://www.felsefe.gen.tr/diyalektik-materyalizm/#google_vignette

Zsóka, Á. N. (2008). "Consistency and awareness gaps in the environmental behaviour of Hungarian companies", *Journal of Cleaner Production*, *16*(3), 322-329.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 265-276

10.63556/sobild.17.2.1901292

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 02.03.2026
Kabul edildiği tarih: 27.04.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 02.03.2026
Date accepted: 27.04.2026
Research Article

THE EFFECT OF FORM-FOCUSED MODELS ON TEACHING VERB-NOUN COLLOCATIONS IN ENGLISH TEACHING[1]

İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE BİÇİM ODAKLI MODELLERİN EYLEM-AD EŞDİZİMLİ SÖZCÜK ÖĞRETİMİNE ETKİSİ

Zekeriya HAMAMCI
Dr. Öğretim Üyesi, Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İngiliz Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, Düzce, Türkiye.
zekeriyahamamci@duzce.edu.tr

Dilek PEÇENEK
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Uygulamalı Dilbilim Bölümü, Ankara, Türkiye.
pecenek@ankara.edu.tr

Yazarlık Katkı Oranı: Birinci Yazar: %60, İkinci Yazar: %40

Anahtar sözcükler
Yabancı dil olarak İngilizce, Sözcük öğrenimi, Biçime odaklanma, Biçimlere odaklanma, Biçim odaklı öğretim, Eylem–ad eşdizimlilikleri.

Keywords
EFL, Vocabulary learning, Focus on form, Focus on forms, Form-focused instruction, Verb–noun collocations.

Öz

Eşdizimlilik, sözcük bilgisinin temel bileşenlerinden biri olup ikinci ya da yabancı dilde akıcı ve doğal dil kullanımının geliştirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, özellikle öğrencilerin sınıf dışı İngilizce girdisine sınırlı ölçüde erişebildiği yükseköğretim düzeyindeki yabancı dil olarak İngilizce (EFL) programlarında, eşdizimlilik öğretimi müfredatta yeterince yer bulmamaktadır. Bu çalışma, anlam odaklı iletişimsel etkinliklerde dilsel biçime dikkat çekmeyi önceleyen Biçime Odaklanma (Focus on Form - FonF) yaklaşımı ile önceden seçilmiş dil unsurlarının belirtik öğretimini içeren Biçimlere Odaklanma (Focus on Forms - FonFs) yaklaşımının, geleneksel öğretimle karşılaştırıldığında eylem–ad eşdizimlerinin öğretimindeki göreli etkililiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Yarı deneysel nicel öntest–sontest–gecikmeli sontest deseninin kullanıldığı çalışmada, Türkiye'de öğrenim gören ve İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen üniversite öğrencileri (n=105) iki deney grubuna (FonF n=32 ve FonFs n=40) ve bir kontrol grubuna (n=33) atanmıştır. Öğrencilerin eşdizimlilik bilgisi, eylem–ad eşdizimlerine yönelik bir başarı testiyle değerlendirilmiştir. Veriler normallik varsayımını karşılamadığından, çalışmada parametrik olmayan istatistiksel analizler kullanılmıştır. Sonuçlar hem Biçime Odaklanma hem de Biçimlere Odaklanma yaklaşımlarının sontest aşamasında geleneksel öğretime kıyasla anlamlı derecede daha yüksek eylem-ad eşdizimlerine ilişkin başarı sağladığını, biçimlere odaklanma yaklaşımının ise anlık etki büyüklüğü açısından sayısal olarak daha yüksek bir değer gösterdiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, dört hafta sonra uygulanan gecikmeli sontestte, biçim odaklı yaklaşımlardan hiçbiri uzun vadeli öğrenme kalıcılığı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir üstünlük göstermemiştir. Bulgular, biçim odaklı öğretimin (Form-Focused Instruction – FFI) eşdizimliliklerin ilk öğrenim sürecinde anlamlı öğrenme kazanımları sağladığını ortaya koymaktadır. Ancak sınıf dışı dil girdisinin sınırlı olduğu EFL bağlamlarında bu kazanımların uzun vadeli edinime dönüşmediği görülmektedir. Bu durum, biçim odaklı müdahalelerin kısa vadeli performans artışları yaratmakla birlikte, kalıcı sözcüksel gelişim için yeterli olmayabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, uzun dönemli kalıcılığı destekleyen pedagojik düzenlemelerin müfredat tasarımında yeniden ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

[1]*Bu çalışma, yayın etiği ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihte (2019) etik kurul onayı zorunlu değildir. Bununla birlikte, çalışmanın yapıldığı kurumdan gerekli kurumsal izin alınmıştır. İzin bilgileri şu şekildedir: Düzce Üniversitesi Rektörlüğü, Personel Daire Başkanlığı, Akademik İşler Şube Müdürlüğü, 14.11.2018 tarihli ve E65405 sayılı onay.*

**Bu makale, Zekeriya Hamamcı tarafından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Anabilim Dalında 2019 yılında tamamlanan "İngilizce Öğretiminde Biçim Odaklı Modellerin Eylem-Ad Eşdizimli Sözcük Öğrenimine Etkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.*

Abstract

Collocational competence constitutes a central component of lexical knowledge and plays a crucial role in achieving fluent and idiomatic language use in a second or foreign language. However, it remains underrepresented in curricula at the tertiary EFL level, where learners have limited exposure to English beyond the classroom. This study investigates the relative effectiveness of Focus on Form (FonF), integrating attention to linguistic form into meaning-focused communication, and Focus on Forms (FonFs), involving explicit instruction of preselected items, in comparison with traditional instruction for teaching verb–noun collocations. Using quasi-experimental quantitative pretest–posttest–delayed posttest design, Turkish university EFL students (n=105) were assigned to two experimental groups (FonF n= 32 and FonFs n= 40) and one control group (n=33). Learners' collocational knowledge was assessed using an overall verb–noun collocation achievement measure. Since the data did not meet normality assumptions, non-parametric statistical analyses were employed. The results showed that both FonF and FonFs led to significantly higher collocation achievement than traditional instruction at the posttest stage, with FonFs showing a numerically larger immediate effect size. However, neither form-focused approach demonstrated a statistically significant advantage in long-term retention at the delayed posttest administered four weeks later. These findings highlight the pedagogical value of form-focused instruction (FFI) for initial collocation learning while underscoring the persistent challenge of sustaining lexical gains in EFL contexts with limited exposure beyond the classroom. The study suggests that although both form-focused approaches promote short-term learning, ensuring long-term retention remains a critical issue for curriculum design.

[1]*This study was conducted in accordance with the principles of research ethics. At the time the research was carried out (2019), ethics committee approval was not mandatory. Nevertheless, the necessary institutional permission was obtained from the institution where the study was conducted. The approval details are as follows: Düzce University Rectorate, Department of Personnel Affairs, Academic Affairs Branch Office, approval dated 14 November 2018, No. E65405.*

**This article was derived from the doctoral dissertation entitled "İngilizce Öğretiminde Biçim Odaklı Modellerin Eylem-Ad Eşdizimli Sözcük Öğrenimine Etkisi," completed by Zekeriya Hamamcı at the Department of Linguistics, Graduate School of Social Sciences, Ankara University, in 2019.*

1. Introduction

Vocabulary knowledge is widely recognized as a cornerstone of second and foreign language proficiency, as it supports learners' performance across all language skills, including reading, writing, listening, and speaking (Kılıç, 2019; Nation, 2001; Schmitt, 2008; Tong, Hasim & Huzaina, 2023; Yılmaz & Kavanoz, 2025). Contemporary accounts of lexical knowledge further emphasize that proficient language use depends not only on knowing individual word meanings but also on knowing how words typically combine in recurrent patterns (Nation, 2001; Sinclair, 1991; Wray, 2002). Within this broader view, collocations—conventionalized word combinations that co-occur with greater than random frequency—represent a central yet challenging component of lexical competence because they contribute to fluent, idiomatic, and processing-efficient language use (Aisenstadt, 1979; Nation, 2001; Schmitt, 2008; Sinclair, 1991; Webb & Nation, 2017).

Despite their importance, collocations remain difficult for EFL learners. Learners often underuse, misuse, or avoid collocations, relying on literal translation or semantically plausible but non-conventional combinations, which can result in language that is grammatically accurate yet noticeably non-native (Bahns, 1993; Ding , Reynolds, Szabo & Boone, 2024; Howarth, 1996; Nesselhauf, 2003; Shehata, 2008). This difficulty is well documented even at advanced proficiency levels, suggesting that collocational competence does not develop automatically through general vocabulary growth or increased years of instruction (Howarth, 1996; Nesselhauf, 2003). At the instructional level, collocations have traditionally received limited systematic attention in many EFL contexts. Vocabulary teaching has often prioritized isolated word meanings, and collocations are frequently addressed incidentally rather than through sustained, planned instruction (Eid & Al-Jamal, 2023; Hill, 2000; Laufer & Waldman, 2011; Lewis, 2002; Sun & Park, 2023; Vassiljev, Skopinskaja & Liiv, 2015). This gap is particularly salient in tertiary EFL settings where exposure to English beyond the classroom is constrained, and curricular and assessment pressures may favor grammar and discrete vocabulary items over formulaic language (Hill, 2000; Lewis, 2002; Vassiljev et al., 2015). Against this background, the present study examines how different instructional orientations—Focus on Form (FonF), Focus on Forms (FonFs), and traditional instruction—shape learners' development of verb–noun collocations over time.

1.1. Collocations and lexical competence in EFL learning

Collocations are widely viewed as a core component of lexical competence and a key contributor to fluent and idiomatic language use (Nation, 2001; Sinclair, 1991; Sun & Park, 2023; Webb & Nation, 2017). From a usage-based and phraseological perspective, language is to a large extent formulaic: speakers rely on recurring multiword units in real-time communication, which supports processing efficiency and fluent production (Sinclair, 1991; Webb & Nation, 2017; Wray, 2002). Accordingly, collocations occupy a central position among semi-fixed lexical combinations characterized by conventionality and distributional patterning (Aisenstadt, 1979; Sinclair, 1991; Ding et al., 2024). However, collocational knowledge tends to develop more slowly than knowledge of single words and remains a persistent source of difficulty for EFL learners (Howarth, 1996; Nesselhauf, 2003). Learners may know the meanings of discrete lexical items but fail to combine them in target-like ways, producing non-native-like expressions (Howarth, 1996; Nesselhauf, 2003). Learner corpus research and corpus-informed analyses further indicate that collocational misuse—particularly in verb–noun patterns—constitutes a recurring source of error and often calls for instructional support (Granger & Paquot, 2008; Laufer & Waldman, 2011). In many EFL settings, limited access to rich and sustained authentic input can hinder the consolidation of collocations, increasing the need for pedagogical interventions that promote noticing and productive use (Sun & Park, 2023; Webb & Nation, 2017).

1.2. Verb–noun collocations as a pedagogical focus

Among different collocation types, verb–noun combinations (e.g., *make a decision, take responsibility*) are particularly salient because they occur frequently and play a key role in expressing actions and events (Altenberg, 1993; Sun & Park, 2023). At the same time, they pose persistent challenges for EFL learners due to their partially arbitrary nature, limited cross-linguistic transparency, and learners' tendency to rely on word-for-word translation from the L1 (Bahns, 1993; Bahns & Eldaw, 1993; Nesselhauf, 2003). Because verbs are often semantically light and context-dependent, inaccurate verb choice can distort meaning and reduce comprehensibility (Asadova, 2024; Nesselhauf, 2003; Zhao, 2024). Empirical studies consistently report that verb–noun collocations are especially problematic, even when learners know the component words (Asadova, 2024; Bahns & Eldaw, 1993; Semiyeva, 2025; Zhao, 2024). From a pedagogical standpoint, verb–noun collocations are less predictable than some other lexical combinations and are not always inferable from semantic transparency. Consequently, they may be unlikely to be acquired incidentally without targeted support, making them a theoretically and pedagogically justified focus for instructional intervention studies (Bahns & Eldaw, 1993; Sun & Park, 2023).

1.3. Form-focused instruction and collocation teaching

Form-focused instruction (FFI) has become a central concept in second language pedagogy because it aims to balance attention to linguistic form with

meaningful communication (Ellis, 2001; Gurzynski-Weiss, 2024; Loewen & Sato, 2017). In instructed second language acquisition (ISLA), scholarship has increasingly emphasized the need to examine instructional effects in authentic classroom settings through theoretically grounded and methodologically rigorous designs (Gurzynski-Weiss, 2024; Loewen & Sato, 2017; Peçenek, 2014; Sato & Csizér, 2021). Within this broad framework, two widely discussed orientations are Focus on Form (FonF) and Focus on Forms (FonFs) (Ellis, 2001; Long, 1991).

FonF refers to pedagogical moves that draw learners' attention to language features as they arise during meaning-focused activity, thereby supporting noticing of form–meaning relationships without shifting the lesson into decontextualized form practice (Long, 1991; Ellis, 2001). In collocation teaching, FonF may involve briefly highlighting verb–noun combinations during reading, listening, speaking, or interaction when relevant learning opportunities emerge. In contrast, FonFs involves the explicit and systematic teaching of preselected items organized through a planned syllabus; instruction typically includes explanation, controlled practice, and repetition (Ellis, 2001; Long, 1991; Peçenek, 2008). Applied to collocations, FonFs may include explicit presentation of collocation sets, translation-based tasks, matching activities, gap-filling, and drills targeting specific combinations (Laufer, 2005, 2006). Although both orientations have been shown to facilitate language learning, evidence about their relative effectiveness—especially for lexical items—remains mixed. A substantial body of work suggests that explicit instruction often yields stronger immediate gains for vocabulary-related learning, including formulaic language (Laufer, 2005, 2006, 2019; Norris & Ortega, 2000; Spada & Tomita, 2010). At the same time, FonF is argued to support learning by embedding attention to form within communicative contexts (Ellis, 2001; Long, 1991). In collocation research specifically, systematic reviews and syntheses highlight both the pedagogical benefits of explicit instruction and the continuing question of how durable instructional effects are over time (Altamimi & Conklin, 2023; Boers, Eyckmans, Kappel, Stengers & Demecheleer, 2006; Li & Lei, 2024; Sun & Park, 2023; Toomer, Elgort & Coxhead, 2024).

Traditional instruction in many EFL contexts, by contrast, continues to prioritize grammatical accuracy and discrete vocabulary items through teacher-centered explanation and translation-based practices, often with limited systematic attention to collocational patterning (Asadova, 2024; Çavdar, 2018; Hill, 2000; Lewis, 2002; Nation, 2001; Semiyeva, 2025; Sipayung & Saragih, 2023). Under such conditions, learners may develop fragmented lexical knowledge lacking the combinatorial competence required for fluent language use, and studies using traditional instruction as a baseline often report modest gains in collocation development relative to more form-focused approaches (Laufer & Waldman, 2011; Li & Lei, 2024; Sun & Park, 2023; Szudarski, 2012).

1.4. Research gap and rationale

Despite broad agreement on the importance of collocations, research indicates that they continue to receive limited and unsystematic attention in EFL instruction and materials (El Majidi, 2025; Hill, 2000; Lewis, 2002; Mahboob & Shah, 2025; Nesselhauf, 2003; Vassiljev et al., 2015; Zhao, 2024). Many studies focus on advanced learners or examine collocation learning in isolation, leaving lower proficiency and tertiary-level EFL contexts comparatively underexplored (Bahns & Eldaw, 1993; Boonraksa & Naisena, 2022; Bui, 2021; Laufer, 2005, 2006, 2019). In the Turkish EFL context, where exposure to English is largely classroom-based, instruction often prioritizes grammar and discrete vocabulary items, with limited planned attention to collocational patterns (Çavdar, 2018; Hill, 2000; Lewis, 2002; Nation, 2001; Nesselhauf, 2003). Moreover, although research has examined FFI effects in vocabulary learning, direct comparisons of FonF and FonFs for collocation learning—particularly regarding the retention of instructional effects—remain relatively limited in authentic classroom contexts (Li & Lei, 2024; Szudarski, 2012; Usta & Alişah, 2025). Addressing this gap, the present study empirically compares FonF, FonFs, and traditional instruction in teaching verb–noun collocations to university-level EFL learners using a pretest–posttest–delayed posttest design.

1.5. Research questions

In line with these objectives, the study addresses the following research questions:

1. To what extent do Focus on Form (FonF), Focus on Forms (FonFs), and traditional instruction differ in their effects on learners' overall verb–noun collocation achievement in an EFL context?

2. Do learners receiving FonF, FonFs, and traditional instruction differ in their overall verb–noun collocation achievement across the pretest, posttest, and delayed posttest?

2. Methodology

2.1. Research design

The present study employed a quasi-experimental quantitative design. Given the constraints inherent in educational settings, such as the use of intact classes and the impracticality of individual random assignment, a quasi-experimental approach was adopted to ensure ecological validity (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Accordingly, the study adopted a pretest–posttest–delayed posttest non-equivalent control group design, allowing for the comparison of learning gains across instructional approaches as well as the examination of retention over time. This design choice aligns with current methodological discussions in L2 instructional

research emphasizing the use of multiple measurement points to strengthen the validity of instructional effects (Nassaji, 2020). Three groups participated in the study: two experimental groups receiving different forms of FFI and one control group receiving traditional instruction.

2.2. Population and study group

The participants were 105 first-year undergraduate students enrolled in compulsory English courses at a state university in Türkiye during the 2018–2019 academic year. All participants were native speakers of Turkish learning English as a foreign language, aged between 18 and 22. They were drawn from three academic departments—Landscape Architecture, Mathematics, and Forest Engineering—and assigned to intact classes based on institutional scheduling constraints. Following random assignment at the class level, participants were divided into three groups: a Focus on Form (FonF) group (n = 32), a Focus on Forms (FonFs) group (n = 40), and a control group receiving traditional instruction (n = 33). Although individual random assignment was not possible, the groups were comparable in terms of age, educational background, and prior exposure to English. Pretest results indicated no statistically significant differences among the groups, supporting their initial equivalence.

2.3. Data collection instruments

Collocational knowledge was measured using a researcher-developed collocation achievement test administered as a pretest, posttest, and delayed posttest. In order to minimize test–retest effects, item order was modified in the delayed posttest. The verb–noun collocation achievement test used in the present study consisted of five sections, each including ten items, resulting in a total of 50 questions designed to assess learners' verb–noun collocation knowledge through different task formats. The sections included true–false items, multiple-choice questions, open-ended reading comprehension items, sentence completion tasks, and cloze test items. The instrument was developed in accordance with established principles of language assessment and was reviewed by experts in English language teaching and measurement and evaluation. Before the main implementation, the test was piloted with 61 university students to ensure clarity and appropriateness of the items. Reliability analyses indicated a high level of internal consistency for the overall test (Cronbach's α = .969), with subscale reliability coefficients ranging from .794 to .944, indicating acceptable to high reliability across all sections.

2.4. Data collection procedure

Following institutional approval, the pretest was administered at the beginning of the semester. Instructional treatments were implemented over five weeks, after which the posttest was administered. A delayed posttest was conducted four weeks later to examine retention. No additional instruction targeting the selected collocations was provided during the interval between the posttest and delayed posttest.

2.4.1. Instructional treatments

The instructional intervention lasted five weeks and was integrated into the regular English curriculum. All groups covered the same course content and units from the course textbook, differing only in the instructional approach used to address verb–noun collocations. Instructional materials were adapted in line with principles of materials adaptation (Tomlinson, 2012), and all treatments were implemented by the researcher.

2.4.2. Focus on form (FonF)

The FonF group received instruction characterized by incidental and reactive attention to form within meaning-focused activities, following Ellis (2001) and Ceyhan Gezmiş (2011). Instruction prioritized communication and comprehension, with attention to verb–noun collocations arising naturally during classroom interaction. Techniques included input enhancement, input flooding, consciousness-raising activities, interactional feedback, and output expansion tasks. Target collocations appearing in texts, tasks, or learner output were briefly highlighted and discussed without disrupting the communicative flow. For example, during communicative reading and discussion tasks, learners were encouraged to express their opinions about a topic, and when a target verb–noun collocation emerged (e.g., leave a message or post comments), the teacher briefly highlighted the expression and provided corrective feedback without interrupting the communicative flow. Learners were then prompted to reuse the collocation in subsequent interaction.

Pair work, role-play, and guided interaction were used to encourage meaningful use of collocations. Although curricular constraints limited the systematic application of all FonF techniques, core instructional principles were maintained throughout the intervention.

2.4.3. Focus on forms (FonFs)

The FonFs group received explicit and systematic instruction in verb–noun collocations in line with Ellis's (2001) framework. Collocations were preselected and taught through explanation, practice, and repetition. Instructional activities included explicit presentation of collocation lists, translation exercises, matching tasks, gap-filling activities, and controlled production exercises. To illustrate the explicit instructional procedures used in this condition, a typical FonFs activity involved presenting a set of target verb–noun collocations followed by controlled practice tasks. For example, learners completed matching and sentence completion exercises in which they selected the appropriate verb to form correct collocations (e.g., take a break, spend time). The teacher provided immediate feedback and encouraged

repetition to reinforce accurate form–meaning associations. Furthermore, learners received clear explanations of acceptable collocational combinations and were encouraged to practice and memorize target forms. While some procedures overlapped with techniques used in traditional instruction, the defining feature of FonFs was the systematic and explicit focus on collocations, which was absent in the control condition.

2.4.4. Traditional instruction (Control group)

The control group received traditional instruction reflecting prevailing practices identified during the preliminary phase. Vocabulary instruction focused primarily on individual words presented with their Turkish equivalents, with no systematic or explicit attention to verb–noun collocations. Instruction was largely teacher-centered and textbook-driven, emphasizing grammar explanations, reading comprehension, and discrete vocabulary items. Any attention to collocations occurred incidentally and was neither planned nor reinforced.

2.4.5. Target collocations

The instructional focus was limited to verb–noun collocations selected based on frequency, pedagogical relevance, and curricular alignment. An initial pool of 79 verb–noun collocations was identified from five units of the course textbook. This list was cross-checked against established collocation resources, including English Collocations in Use and major collocation dictionaries, and further validated using corpus data. Following expert review, the final set was reduced to 48 target collocations, which formed the basis of instruction and assessment.

2.5. Data analysis

Quantitative data were analyzed using SPSS 25. Normality assumptions were not met, as indicated by the Shapiro–Wilk and Kolmogorov–Smirnov tests; therefore, non-parametric statistical procedures were employed. Kruskal–Wallis tests were used to examine group differences at each testing point, and Wilcoxon signed-rank tests were conducted for within-group comparisons. When significant results were obtained, post-hoc pairwise comparisons with Bonferroni-adjusted significance levels were performed. Effect sizes were calculated using $r = z/\sqrt{N}$ (Fritz, Morris, & Richler, 2012), with benchmarks following Cohen (1988). Statistical significance was set at $p < .05$.

2.6. Ethical principles

The study was conducted in accordance with publication ethics. The study was conducted in 2019 when ethics committee approval was not required. However, the necessary approval for the current study was obtained: Düzce University Rectorate, Department of Personnel Affairs, Academic Affairs Office, 14.11.2018-E65405

2.7. Data availability

The dataset used in this study was originally collected during the 2018–2019 academic year as part of the author's doctoral research. Although the data were collected several years prior to publication, the dataset remains analytically and pedagogically relevant because the instructional design, research procedures, and assessment framework reflect stable instructional practices in tertiary EFL contexts. The delayed reporting of the findings is primarily related to the study's origin as a doctoral dissertation and the subsequent process of preparing the data for publication in article format.

The data were securely stored in password-protected digital storage in accordance with institutional data management practices. No personal identifiers were included in the dataset. For the purposes of the present publication, the dataset was re-examined and re-analyzed to ensure consistency with current reporting standards and transparency requirements. The selection of this dataset was based on its methodological rigor, completeness, and continued relevance to ongoing discussions in form-focused instruction and collocation learning.

The data that support the findings of this study are available from the corresponding author upon reasonable request.

3. Findings

The quantitative findings are presented in relation to the two research questions and are based on participants' overall verb–noun collocation achievement scores obtained from the pretest, posttest, and delayed posttest. Preliminary normality checks using the Shapiro–Wilk and Kolmogorov–Smirnov tests indicated that the data did not meet the assumptions of normal distribution; accordingly, non-parametric statistical procedures were employed. All statistical analyses were conducted at the .05 significance level.

3.1. Effectiveness of instructional approaches in teaching verb–noun collocations

The first research question examined the instructional impact of FonF, FonFs, and traditional instruction on learners' verb–noun collocation achievement. To address the first research question regarding the instructional impact within each group, Wilcoxon signed-rank tests were conducted to compare pretest and posttest scores. Kruskal–Wallis tests were used to examine significant differences between the three groups at each testing point (pretest, posttest, and delayed posttest). When significant results were obtained, post-hoc pairwise comparisons with Bonferroni-adjusted significance levels were performed to identify specific group differences. The Z-values reported in the effect size table (See Table 1) were derived directly from these analyses. Effect size values were calculated for each instructional condition based on learners' overall

achievement scores. Effect sizes for non-parametric tests were calculated using the formula r = z / √N, as recommended by Fritz et al. (2012). Interpretation of effect size magnitude followed Cohen's (1988) conventional benchmarks for correlation-type coefficients (r ≈ .10 = small, r ≈ .30 = medium, r ≥ .50 = large). The effect size results for the three instructional conditions are presented (See Table 1).

Table 1. Effect sizes of instructional approaches on overall verb–noun collocation achievement

Group	Z	N	r
Focus on Form (FonF)	−4.27	32	.76
Focus on Forms (FonFs)	−5.43	40	.86
Traditional instruction (Control)	−2.25	33	.39

Although all groups showed some degree of improvement, the FonFs group produced the largest effect size (r = .86), indicating a strong instructional impact on learners' verb–noun collocation learning. The FonF group also demonstrated a large effect (r = .76), suggesting substantial learning gains, though to a slightly lesser extent. In contrast, the control group demonstrated a considerably smaller effect size (r = .39), corresponding to a medium instructional impact. Overall, these results indicate that both form-focused instructional approaches were substantially more effective than traditional instruction, with FonFs showing the strongest overall effect (See Table 1).

3.2. Group differences across pretest, posttest, and delayed posttest

The second research question investigated whether statistically significant differences existed among the experimental and control groups across the pretest, posttest, and delayed posttest. Kruskal–Wallis tests were used to examine significant differences between the three groups at each testing point. When significant results were obtained, post-hoc pairwise comparisons with Bonferroni-adjusted significance levels were performed to identify specific group differences. Descriptive statistics and overall group comparison results are presented (See Table 2).

Table 2. Group differences in overall verb–noun collocation achievement across pretest, posttest, and delayed posttest

Test Occasion	Group	N	Mean	SD	P
Pretest	FonF	32	26.06	12.24	
	FonFs	40	20.15	6.18	
	Control	33	22.06	7.83	.102
Posttest	FonF	32	40.22	17.21	
	FonFs	40	36.20	11.52	
	Control	33	24.24	8.66	< .001
Delayed Posttest	FonF	32	31.50	13.55	
	FonFs	40	28.60	9.87	
	Control	33	25.58	10.71	.085

3.2.1. Pretest comparisons

A Kruskal–Wallis test conducted on pretest scores revealed no statistically significant differences among the three groups *(H(2)= 4.56, p= .102)*, indicating that the groups were comparable in their initial verb–noun collocation knowledge prior to instruction (See Table 2).

3.2.2. Posttest comparisons

Posttest results revealed a statistically significant difference among the groups (H (2) = 28.40, p < .001). Post-hoc pairwise comparisons with Bonferroni-adjusted significance levels showed that both the FonF and FonFs groups significantly outperformed the control group. However, the difference between the two experimental groups did not reach statistical significance (p > .05) (See Table 2). These findings suggest that form-focused instructional approaches were associated with significantly greater short-term gains in collocation learning compared to traditional instruction.

3.2.3. Delayed posttest comparisons

To examine the durability of instructional effects, delayed posttest scores were analyzed four weeks after instruction. The Kruskal–Wallis test did not reveal statistically significant differences among the groups (H (2) = 4.93, p = .085). Within-group comparisons between posttest and delayed posttest scores, conducted using the Wilcoxon Signed-Rank Test, also indicated no statistically significant changes over time (p > .05) (See Table 2). Although slight score decreases were observed from the posttest to the delayed posttest, none reached statistical significance. Overall, these findings suggest that while the form-focused approaches produced clear short-term gains, no instructional approach demonstrated a statistically significant advantage in terms of long-term retention under the present conditions.

3.3. Summary of results

Addressing the first research question, both FonF and FonFs were more effective than traditional instruction in teaching verb–noun collocations, with FonFs yielding a numerically larger instructional effect size. Regarding the second research question, statistically significant group differences emerged at the posttest, with both experimental groups outperforming the control group. No significant differences were observed at the pretest or delayed posttest. These findings provide a clear empirical basis for the discussion of instructional effectiveness, retention, and theoretical implications in the following section.

4. Discussion

This study explored the relative effectiveness of FonF, FonFs, and traditional instruction in teaching verb–noun collocations in an EFL context, while also examining how well instructional gains were maintained over time. The discussion that follows addresses the two research questions by interpreting the findings in light of existing research on FFI and collocation learning.

4.1. Instructional effectiveness in teaching verb–noun collocations

Regarding the first research question, the findings show that both FonF and FonFs were more effective than traditional instruction in promoting learners' verb–noun collocation learning. Although FonFs showed a numerically larger effect size, the difference between the two experimental conditions did not reach statistical significance. This pattern aligns with previous research demonstrating that explicit attention to lexical form–meaning relationships facilitates vocabulary development in instructed second language acquisition. (Boers, 2021; Ellis, 2001; Laufer, 2005, 2006, 2019; Nation, 2001; Peters, 2019). Verb–noun collocations are known to pose persistent challenges for EFL learners, largely due to their partially arbitrary nature and limited cross-linguistic transparency (Bahns & Eldaw, 1993; Leonard, Joseph, & Daller, 2024; Nesselhauf, 2003; Semiyeva, 2025; Toomer et al., 2024; Usta & Alişah, 2025; Zhao, 2024). Because such combinations are unlikely to be acquired through exposure alone, they often require systematic instructional support. In this respect, the superior performance of the FonFs group is consistent with evidence showing that explicit, planned, and repeated engagement with target forms enhances the acquisition of complex lexical units (Li & Lei, 2024). By increasing the salience of verb–noun collocations through structured input and controlled practice, FonFs instruction supports the development of more stable form–meaning associations, particularly for collocations characterized by high arbitrariness or low semantic transparency (Sun & Park, 2023; Szudarski, 2012; Usta & Alişah, 2025). This finding is consistent with accounts of intentional vocabulary learning, which emphasize the role of elaboration and rehearsal in establishing durable lexical representations (Hulstijn, 2001; Laufer, 2005; Nation, 2001). Moreover, intentional instructional tasks encourage deeper cognitive processing, facilitating a shift from reliance on the "open choice principle" toward more native-like, holistic processing of lexical combinations (Aghajani & Abbaszadeh, 2018; Moghadam & Pourmohammadi, 2023).

Although FonF instruction also resulted in substantial learning gains, its impact was comparatively weaker than that of FonFs. This difference can be attributed to the incidental and reactive nature of FonF, in which attention to form is typically triggered by immediate communicative needs rather than systematic instructional planning (Long, 1991; Ellis, 2001). Recent research suggests that such reactive interventions may lack the instructional intensity necessary to stabilize form–meaning associations in complex lexical units (Li & Lei, 2024; Sun & Park, 2023). Compared with the structured engagement characteristic of FonFs, the brief and uneven noticing opportunities inherent in FonF may generate insufficient involvement load to ensure productive mastery or to counteract cross-linguistic interference (Ding et al., 2024; Szudarski, 2012; Usta & Alişah, 2025). From a cognitive perspective, such limited engagement may restrict opportunities for elaboration and rehearsal, which are central to long-term lexical development (Hulstijn, 2001; Nation, 2001). Evidence from meta-analytic research in instructed SLA further

supports this interpretation, indicating that explicit and pre-planned FFI tends to yield larger effects on average (Norris & Ortega, 2000; Spada & Tomita, 2010; Li & Lei, 2024; Sun & Park, 2023). This advantage is commonly attributed to higher levels of intentionality and involvement load, which promote more robust form–meaning associations than reactive instructional approaches (Ding et al., 2024; Szudarski, 2012; Usta & Alişah, 2025). At the same time, the large effect size observed for FonF instruction in the present study underscores its pedagogical value. Integrating attention to form within communicative activities can meaningfully support collocational development, particularly when learners are encouraged to both process and produce target forms in context. This finding aligns with research highlighting the potential of FonF to foster lexical development without undermining communicative goals (Ellis, Basturkmen, & Loewen, 2002; Long, 2015; Semiyeva, 2025; Toomer et al., 2024; Zhao, 2024). The effectiveness of FonF may therefore be enhanced when learners are provided with sufficient instructional time and opportunities for repeated engagement, potentially through corpus-informed or data-driven approaches which promote noticing and learner autonomy (Boulton & Cobb, 2017).

4.2. Limited impact of traditional instruction

The relatively modest gains observed in the control group align with evidence suggesting that incidental exposure through meaning-focused activities without systematic attention to form often leads to weaker learning outcomes than explicit instructional approaches (Hill, 2000; Lewis, 2002; Li & Lei, 2024; Norris & Ortega, 2000). As Szudarski (2012) points out, Meaning-Focused Instruction tends to enhance collocational knowledge only when it is complemented by explicit FonFs. This tendency is further supported by recent meta-analyses showing that explicit or deductive approaches generally yield larger effect sizes than implicit instruction (Li & Lei, 2024; Sun & Park, 2023).

From a theoretical standpoint, this pattern can be interpreted in light of the noticing hypothesis and principles of grammatical consciousness-raising (Sun & Park, 2023). In the absence of explicit intervention, adult learners often fail to notice collocations in the input (Durrant, 2014) and instead process language according to the open choice principle, treating lexical items as independent units rather than as recurring combinations (Goulart, 2019). This issue is compounded by the fact that instructional materials frequently position collocations as peripheral rather than central components of vocabulary instruction (Nesselhauf, 2003; Vassiljev et al., 2015). Under such conditions, exposure through textbooks alone is unlikely to foster robust collocational learning. Without the intentionality and high involvement load associated with explicit instructional focus, learners are therefore less likely to internalize recurring lexical patterns in a durable way (Ding et al., 2024; Szudarski, 2012). This aligns with the view that vocabulary knowledge involves not only knowing individual word meanings but also knowing how words conventionally combine, a dimension that rarely develops through incidental exposure alone (Nation, 2001; Laufer, 2005).

4.3. Retention effects and instructional sustainability

With respect to research question 2, the significant gains observed at the posttest were not maintained at the delayed posttest. This finding suggests that initial learning gains may not be sustained without continued exposure and practice. In input-limited EFL contexts, newly acquired collocations remain vulnerable to attrition unless learners are provided with repeated opportunities for meaningful use and reinforcement. (Li & Lei, 2024). One likely explanation concerns the limited opportunities learners had to engage with the target collocations after the instructional period. In many EFL contexts, learners encounter a scarcity of meaningful input beyond the classroom, which can hinder the consolidation of newly learned lexical associations (Usta & Alişah, 2025). As highlighted in recent syntheses, collocational knowledge is inherently fragile and requires sustained, repeated exposure to move beyond initial noticing toward more stable learning (Sun & Park, 2023; Ding et al., 2024). In the absence of continued productive use or sustained input, newly formed lexical links remain particularly vulnerable to attrition (Li & Lei, 2024; Nation, 2001; Szudarski, 2012). As Hulstijn (2001) argues, lexical knowledge acquired without sufficient elaboration and rehearsal is especially susceptible to attrition, particularly in input-poor learning environments.

Instructional intensity may also have contributed to this pattern. Although the intervention was effective in facilitating initial learning, it may not have provided the distributed practice necessary for more durable retention (Nation, 2001; Webb, 2007). Meta-analytic research indicates that sustained engagement and systematic recycling are critical for maintaining collocational knowledge over time (Li & Lei, 2024). Without ongoing intentional practice, lexical associations developed through instruction are likely to weaken, especially in input-poor learning environments (Szudarski, 2012; Usta & Alişah, 2025). In addition, learner-internal factors may have influenced retention outcomes. Variables such as cognitive load, motivation, and individual differences in memory are known to mediate vocabulary learning and long-term maintenance (Hulstijn, 2001; Nation, 2001). As the delayed posttest coincided with the end of the academic term, reduced learner engagement and increased academic demands may have further contributed to attrition. Given the fragile nature of newly acquired collocational knowledge, sustained intentionality and a high level of involvement appear essential for maintaining instructional gains over time (Ding et al., 2024; Sun & Park, 2023).

4.4. Theoretical implications

The findings contribute to ongoing debates concerning the relative merits of FonF and FonFs in instructed SLA. Overall, the results support the view that FFI is essential for lexical development, particularly for structures unlikely to be acquired through exposure alone (Li & Lei, 2024; Sun & Park, 2023). Importantly, FonF and FonFs should not be regarded as competing approaches. Instead, their effectiveness depends on the linguistic target, instructional context, and practical constraints (Ding et al., 2024; Szudarski, 2012). Verb–noun collocations, due to their semi-fixed nature and limited semantic transparency, appear particularly amenable to explicit instruction (Li & Lei, 2024). From this perspective, explicit form-focused instruction supports the type of intentional learning processes—such as elaboration, rehearsal, and consolidation—that are central to the development of stable lexical knowledge (Hulstijn, 2001; Laufer, 2005; Nation, 2001). While this does not diminish the communicative value of FonF, it underscores the need to align instructional approaches with the complexity of the learning target. In EFL environments characterized by limited input and variable learner engagement, these findings underscore the theoretical necessity of a principled and context-sensitive application of form-focused pedagogy to support stable lexical development (Nation, 2001; Usta & Alişah, 2025).

4.5. Methodological considerations

A number of methodological considerations are important for understanding and interpreting the findings of this study. First, although the use of a quasi-experimental design with intact classes was unavoidable in the given educational context, it may have constrained internal validity, despite evidence of pretest equivalence across groups. Furthemore, while the five-week instructional period was sufficient to produce meaningful short-term gains, it may not have provided the repeated exposure and recycling necessary to support long-term retention. Moreover, the study was conducted within a single EFL context where opportunities for English use beyond the classroom were limited, which necessarily restricts the generalizability of the findings to other instructional settings. Finally, although the achievement test demonstrated high reliability and captured learners' overall verb–noun collocation knowledge, it did not include speaking or listening measures. Given the close relationship between collocational competence and oral fluency, future research would benefit from incorporating performance-based assessments. These considerations are particularly important when interpreting the delayed posttest results.

5. Conclusion and recommendations

The present study investigated the effectiveness of FonF, FonFs, and traditional instruction in teaching verb–noun collocations to EFL learners. In response to the first research question, the findings suggest that both form-focused approaches were more effective than traditional instruction in supporting learners' collocational learning at the posttest stage. Although FonFs showed a numerically larger immediate effect size, no statistically significant difference was found between FonF and FonFs, and neither approach demonstrated a significant advantage in long-term retention. With respect to the second research question, which addressed the sustainability of instructional effects over time, the results revealed significant group differences at the posttest stage, confirming that FFI leads to substantial short-term progress. However, these advantages were not maintained at a statistically significant level in the delayed posttest. This pattern does not undermine the value of FFI; rather, it highlights the inherent difficulty of sustaining collocational knowledge in input-poor EFL contexts. The findings suggest that a single instructional cycle, even when effective in promoting noticing and initial learning, is unlikely to be sufficient for long-term retention unless supported by continued exposure and engagement.

Taken together, the results indicate that while FFI, particularly FonFs, plays a crucial role in the development of collocational competence, it should be considered as part of an ongoing learning process rather than as a one-time pedagogical intervention. Verb–noun collocations, given their semi-fixed nature and limited semantic transparency, appear to benefit from explicit instructional support. However, without sustained practice, systematic recycling, and opportunities for meaningful use, instructional gains may remain vulnerable to attrition.

The study was conducted within several limitations that should be considered when interpreting the findings. Most notably, the five-week instructional period, though sufficient to produce measurable short-term gains, may not have provided for the depth of processing and repeated exposure necessary for durable learning. In addition, the instructional focus was limited to a specific set of delexical verb–noun collocations, which restricts the generalizability of the findings to other types of formulaic language and to learners at different proficiency levels.

Building on these findings, future research may adopt longitudinal designs that incorporate extended instructional sequences, spaced practice, and systematic recycling to better capture the processes underlying collocational retention. Further studies could also examine the role of individual learner variables—such as working memory capacity, motivation, and engagement—in shaping the effectiveness of FonF and FonFs. From a pedagogical perspective, combining explicit instruction with richer, technology-enhanced input and opportunities for meaningful use offers a promising direction for supporting learners in moving beyond short-term gains toward more stable and functional collocational competence.

References

Aghajani, M., & Abbaszadeh, E. (2018). The effect of form-focused versus meaning-focused instruction on the development of adjective-noun collocations among Iranian EFL learners. *Journal of Applied Linguistics and Language Research, 5*, 149–161.

Aisenstadt, E. (1979). Collocability restrictions in dictionaries. *English Studies, 60*(1), 71–74. doi:10.1075/itl.45-46.10ais

Altamimi, A., & Conklin, K. (2023). Effects of pre-reading study and reading exposure on the learning and processing of collocations. *TESOL Quarterly, 58*(4), 1324–1346. doi:10.1002/tesq.3268

Altenberg, B. (1993). Recurrent word combinations in spoken English. In J. D'Arcy (Ed.), *Proceedings of the Fifth Nordic Association for English Studies Conference* (pp. 17–27). Reykjavik, Iceland: University of Iceland.

Asadova, B. (2024). The role of collocations in English language teaching. *Acta Globalis Humanitatis et Linguarum, 1*(2), 9–19. doi:10.69760/aghel.01024061

Bahns, J. (1993). Lexical collocations: A contrastive view. *ELT Journal, 47*(1), 56–63. doi:10.1093/elt/47.1.56

Bahns, J., & Eldaw, M. (1993). Should we teach EFL students collocations? *System, 21*(1), 101–114. doi:10.1016/0346-251X(93)90010-E

Boers, F. (2021). *Evaluating second language vocabulary and grammar instruction: A synthesis of the research on teaching and learning.* London, England: Routledge.

Boers, F., Eyckmans, J., Kappel, J., Stengers, H., & Demecheleer, M. (2006). Formulaic sequences and perceived oral proficiency: Putting a lexical approach to the test. *Language Teaching Research, 10*(3), 245–261. doi:10.1191/1362168806lr195oa

Boonraksa, S., & Naisena, S. (2022). An analysis of lexical collocation errors in the writing of Thai EFL undergraduate students. *English Language Teaching, 15*(1), 164–177. doi:10.5539/elt.v15n1p164

Boulton, A., & Cobb, T. (2017). Corpus use in language learning: A meta-analysis. *Language Learning, 67*(2), 348–393. doi:10.1111/lang.12224

Bui, T. L. (2021). The role of collocations in English teaching and learning. *International Journal of TESOL & Education, 1*(2), 99–109. Retrieved from https://i-jte.org/

Ceyhan Gezmiş, N. (2011). *The effect of the planned focus on form model on achievement in English language teaching* (Unpublished doctoral dissertation). Ankara, Türkiye: Ankara University.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). London, England: Routledge Falmer.

Çavdar, E. Ö. (2018). *Integrating the flipped classroom approach into traditional English classes* (Unpublished master's thesis). Trabzon, Türkiye: Karadeniz Technical University.

Ding, C., Reynolds, B. L., Szabo, C. Z., & Boone, G. (2024). Assessing English language learners' collocation knowledge: A systematic review of receptive and productive measurements. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 63*(2), 833–856. doi:10.1515/iral-2022-0163

Durrant, P. (2014). Corpus frequency and second language learners' knowledge of collocations: A meta-analysis. *International Journal of Corpus Linguistics, 19*(4), 443–477. doi:10.1075/ijcl.19.4.01dur

Eid, I., & Al-Jamal, D. (2023). Exploring collocations in EFL textbooks and providing teaching guidelines. *Theory and Practice in Language Studies, 13*(11), 2941–2951. doi:10.17507/tpls.1311.25

Ellis, N. C. (2001). Memory for language. In P. Robinson (Ed.), *Cognition and second language instruction* (pp. 33–68). Cambridge, England: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139524780.004

Ellis, R. (2001). Introduction: Investigating form-focused instruction. *Language Learning, 51*(1), 1–46. doi:10.1111/j.1467-1770.2001.tb00013.x

Ellis, R., Basturkmen, H., & Loewen, S. (2002). Doing focus on form. *System, 30*(4), 419–432. doi:10.1016/S0346-251X(02)00047-7

El Majidi, A. (2025). Collocation instruction: Second and foreign language teachers' beliefs, knowledge, and practices. *International Journal of Applied Linguistics*. doi:10.1111/ijal.12773

Fritz, C. O., Morris, P. E., & Richler, J. J. (2012). Effect size estimates: Current use, calculations, and interpretation. *Journal of Experimental Psychology: General, 141*(1), 2–18. doi:10.1037/a0024338

Goulart, L. (2019). The use of collocations across proficiency levels: A literature review. *BELT – Brazilian English Language Teaching Journal, 10*(2), 34129. doi:10.15448/2178-3640.2019.2.34129

Granger, S., & Paquot, M. (2008). Disentangling the phraseological web. In S. Granger & F. Meunier (Eds.), *Phraseology: An interdisciplinary perspective* (pp. 27–49). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. doi:10.1075/z.139.07gra

Gurzynski-Weiss, L. (2024). Domain-specific research methods in instructed second language acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics, 44*, 19–44. doi:10.1017/S0267190524000102

Hill, J. (2000). Revising priorities: From grammatical failure to collocational success. In M. Lewis (Ed.), *Teaching collocation: Further developments in the lexical approach* (pp. 47–69). Boston, MA: Thomson Heinle.

Hulstijn, J. H. (2001). Intentional and incidental second language vocabulary learning. In P. Robinson (Ed.), *Cognition and second language instruction* (pp. 258–286). Cambridge, England: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139524780.011

Howarth, P. (1996). *Phraseology in English academic writing*. Tübingen, Germany: Max Niemeyer.

Kılıç, M. (2019). Vocabulary knowledge as a predictor of performance in writing and speaking. *PASAA, 57*, Article 6. doi:10.58837/CHULA.PASAA.57.1.6

Laufer, B. (2005). Focus on form in second language vocabulary learning. *EUROSLA Yearbook, 5*, 223–250. doi:10.1075/eurosla.5.11lau

Laufer, B. (2006). Comparing focus on form and focus on forms in second-language vocabulary learning. *The Canadian Modern Language Review, 63*(1), 149–166. doi:10.3138/cmlr.63.1.149

Laufer, B., & Waldman, T. (2011). Verb–noun collocations in second language writing. *Language Learning, 61*, 647–672. doi:10.1111/j.1467-9922.2010.00621.x

Laufer, B. (2019). Evaluating exercises for learning vocabulary. In S. Webb (Ed.), *The Routledge handbook of vocabulary studies* (pp. 351–368). London, England: Routledge. doi:10.4324/9780429291586

Leonard, R., Joseph, H., & Daller, M. (2024). The influence of the L1 on L2 collocation processing. *Languages, 9*(10), 319. doi:10.3390/languages9100319

Lewis, M. (2002). *Implementing the lexical approach*. Boston, MA: Thomson Heinle.

Li, X., & Lei, L. (2024). Effectiveness of second language collocation instruction. A meta analysis. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 62*(2), 377–404. doi:10.1515/iral-2021-0218

Loewen, S., & Sato, M. (Eds.). (2017). *The Routledge handbook of instructed second language acquisition*. London, England: Routledge.

Long, M. H. (1991). Focus on form. In K. de Bot, R. Ginsberg, & C. Kramsch (Eds.), *Foreign language research in cross-cultural perspective* (pp. 39–52). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins. doi:10.1075/sibil.2.07lon

Long, M. H. (2015). *Second language acquisition and task-based language teaching*. Malden, MA: Wiley Blackwell. doi:10.1002/9781118880330

Mahboob, H., & Shah, M. I. (2025). Bridging theory and practice. *Social Science Review Archives, 3*(3), 1408–1422. doi:10.70670/sra.v3i3.970

Moghadam, S. P., & Pourmohammadi, M. (2023). The impact of explicit teaching of verb collocations. *European Journal of Alternative Education Studies, 8*(2). doi:10.46827/ejae.v8i2.4875

Nassaji, H. (2020). The importance of using multiple measures. *Language Teaching Research, 24*(2), 131–135. doi:10.1177/1362168820906908

Nation, I. S. P. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge, England: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139524759

Nesselhauf, N. (2003). The use of collocations by advanced learners. *Applied Linguistics, 24*(2), 223–242. doi:10.1093/applin/24.2.223

Norris, J. M., & Ortega, L. (2000). Effectiveness of L2 instruction. *Language Learning, 50*(3), 417–528. doi:10.1111/0023-8333.00136

Peçenek, D. (2008). Yabancı dil öğretiminde dilbilgisi. *Dil Dergisi, 148*(3), 67–84. doi:10.1501/Dilder_0000000099

Peçenek, D. (2014). On second language acquisition research. *Dil Dergisi, 164*, 5–25. doi:10.1501/Dilder_0000000208

Peters, E. (2019). Factors affecting the learning of single-word items. In S. Webb (Ed.), *The Routledge handbook of vocabulary studies* (pp. 125–142). London, England: Routledge. doi:10.4324/9780429291586

Sato, M., & Csizér, K. (2021). Introduction: Combining learner psychology and ISLA research. *Language Teaching Research, 25*(6), 839–855. doi:10.1177/13621688211044237

Schmidt, R. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied Linguistics, 11*, 129–158. doi:10.1093/applin/11.2.129

Schmitt, N. (2008). Instructed second language vocabulary learning. *Language Teaching Research, 12*(3), 329–363. doi:10.1177/1362168808089921

Semiyeva, S. (2025). Understanding collocations in English. *Acta Globalis Humanitatis et Linguarum, 2*(3), 120–125. doi:10.69760/aghel.0250020017

Shehata, A. K. (2008). *L1 influence on the reception and production of collocations* (Doctoral dissertation). Retrieved from http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=ohiou1218237449

Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford, England: Oxford University Press.

Sipayung, R. W., & Saragih, E. (2023). Contextualizing EFL learners' proficiency. *JEELS, 10*(1), 1–25. doi:10.30762/jeels.v10i1.700

Spada, N., & Tomita, Y. (2010). Interactions between type of instruction. *Language Learning, 60*(2), 263–308. doi:10.1111/j.1467-9922.2010.00562.x

Sun, W., & Park, E. (2023). EFL learners' collocation acquisition. *Sustainability, 15*(17), 13242. doi:10.3390/su151713242

Szudarski, P. (2012). Effects of meaning- and form-focused instruction. *Journal of Second Language Teaching and Research, 1*(2), 3–37. Retrieved from https://pops.lancashire.ac.uk/

Tomlinson, B. (2012). Materials development for language learning and teaching. *Language Teaching, 45*, 143–179. doi:10.1017/S0261444811000528

Tong, Y., Hasim, Z., & Huzaina, A. H. (2023). The role of L2 vocabulary knowledge in writing proficiency. doi:10.2139/ssrn.4593605

Toomer, M., Elgort, I., & Coxhead, A. (2024). Contextual learning of L2 collocations. *System, 121*, 103235. doi:10.1016/j.system.2024.103235

Usta, N., & Alişah, A. (2025). Enhancing EFL learners' delexical collocation knowledge. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (47), 268–280. doi:10.5281/zenodo.16785473

Vassiljev, L., Skopinskaja, L., & Liiv, S. (2015). The treatment of lexical collocations. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat, 11*, 297. doi:10.5128/ERYa11.18

Webb, S. (2007). Learning word pairs and glossed sentences. *Language Teaching Research, 11*(1), 63–81. doi:10.1177/1362168806072463

Webb, S., & Nation, P. (2017). *How vocabulary is learned*. Oxford, England: Oxford University Press.

Wray, A. (2002). *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge, England: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511519772

Yılmaz, S., & Kavanoz, S. (2025). Measuring the effect of receptive and productive vocabulary size. *Porta Linguarum, 44*, 29–45. doi:10.30827/portalin.vi44.31870

Zhao, Y. (2024). Common problems in acquiring English collocations. *International Journal of Education and Humanities, 13*(1), 138–141. doi:10.54097/9ygzx527

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 277-290

10.63556/sobild.17.2.1932768

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 17.04.2026
Kabul edildiği tarih: 31.05.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 17.04.2026
Date accepted: 31.05.2026
Research Article

PRINCIPLES AND DESIGN OF KOREAN AS A FOREIGN LANGUAGE LEARNING MATERIALS FOR GENERAL-PURPOSE LEARNERS: A FRAMEWORK FOR THE TURKISH CONTEXT[1]

GENEL AMAÇLI ÖĞRENENLER İÇİN YABANCI DİL OLARAK KORECE ÖĞRENİM MATERYALLERİNİN İLKELERİ VE TASARIMI: TÜRKİYE BAĞLAMINDA BİR ÇERÇEVE ÇALIŞMASI

Muhammet Emre KORKMAZ
Asst. Prof., Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Eastern Languages and Literatures, Department of Korean Language and Literature, Ankara, Türkiye, emre.korkmaz@ankara.edu.tr

Mahmut Ertan GÖKMEN
Prof., Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Eastern Languages and Literatures, Department of Korean Language and Literature, Ankara, Türkiye, egokmen@ankara.edu.tr

Yazarlık Katkı Oranı: Birinci Yazar: %70, İkinci Yazar: %30

Anahtar sözcükler
Yabancı dil olarak Korece öğretimi, Korece materyal geliştirme, Materyal geliştirme ilkeleri, Genel amaçlı Korece öğrenimi, Türkiye'de yabancı dil olarak Korece öğretimi

Keywords
Teaching Korean as a foreign language, KFL material development, Material development principles, General-purpose Korean learning, Teaching Korean as a foreign language in Türkiye

Öz

Bu çalışma, genel amaçlı Türk Korece öğrenicileri için yabancı dil olarak Korece öğretim materyali geliştirmeye yönelik ilkeler ve bir materyal modeli önerisi sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada üç temel araştırma sorusu ele alınmaktadır. Öncelikle yabancı dil öğretiminde materyal kavramına ilişkin kuramlar, yabancı dil olarak Korece öğrenmekte olan Türk öğreniciler için materyal geliştirme sürecinde gözetilmesi gereken ilkeler ve genel amaçlı Türk öğreniciler için yabancı dil olarak Korece materyal modelinin nasıl olması gerektiği sorusu ele alınmaktadır. Çalışmada bulgular doğrultusunda yabancı dil olarak Korece öğrenmekte olan Türk öğrenicilerine özgü altı materyal geliştirme ilkesi önerilmiştir. (I) öğrenicilerin Türkiye'deki sınırlı hedef dil ortamının gözetilmesi, (II) dilbilgisi ve sözcük öğretiminin titizlikle planlanması, (III) iletişim odaklı içeriğin ön planda tutulması, (IV) video tabanlı ek içeriklerin geliştirilmesi, (V) Türk ve Kore kültürlerinin kültürlerarasılık çerçevesinde birlikte işlenmesi ve (VI) materyal türünün öğrenme amacına uygun seçilmesi olarak sıralanmıştır. Bu ilkeler temelinde geliştirilen materyal modeli; bir giriş bölümü ile dinleme ve konuşma ile okuma ve yazma alt bölümlerinden oluşan iki ana üniteden meydana gelmekte olup halihazırda geliştirilmiş olan A1 düzeyinde "Hobi ve Boş Zaman Etkinlikleri" teması üzerinden örnek bir ünite tasarımıyla somutlaştırılmıştır. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'de yabancı dil olarak Korece öğretiminin önümüzdeki yıllarda daha da sistemli bir yapıya kavuşacağını öngörmekte; öğrencilerin Korece öğrenme amaçlarının çeşitlendiğini vurgulayarak bu gelişmeye paralel biçimde özel amaçlı Korece (akademik Korece, iş Korecesi, değişim öğrencilerine yönelik Korece vb.) materyal geliştirme çalışmalarına zemin hazırlamayı hedeflemektedir.

Abstract

This study aims to present principles for developing Korean language teaching materials for Turkish learners of Korean as a foreign language, as well as proposing a model for such materials. To this end, three main research questions are addressed: theories regarding the concept of materials in foreign language teaching; principles to be considered in developing materials for Turkish learners of Korean; and what such materials should look like. Based on the study's findings, six principles for developing materials for Turkish learners of Korean have been proposed: (I) consideration of the limited target language environment in Türkiye; (II) meticulous planning of grammar and vocabulary instruction; (III) prioritising communication-focused content; (IV) developing video-based supplementary materials; (V) addressing Turkish and Korean cultures jointly within an intercultural framework; and (VI) selecting material types in accordance with the learning objective. The material model developed based on these principles consists of two main units comprising an introductory section, as well as subsections on listening, speaking, reading and writing. It has been realised through a sample unit design based on the 'Hobbies and Leisure Activities' theme at A1 level. In conclusion, the study anticipates that the teaching of Korean as a foreign language in Türkiye will become increasingly systematic in the coming years. It aims to lay a theoretical and practical foundation for future special-purpose material development efforts, such as academic Korean, business Korean and Korean for exchange students, in line with the growing diversity of learners' language learning objectives.

[1] *This article is derived from the first author's doctoral thesis, originally titled "Türk Öğreniciler İçin Yabancı Dil Olarak Korece Öğretim Materyali Geliştirme Çalışması" with the translated title "Development of Teaching Materials for Turkish Learners of Korean as a Foreign Language".*

1. INTRODUCTION

1.1 Purpose and Aim

This study aims to propose a framework for developing teaching materials for Turkish learners of *Korean as a Foreign Language* (KFL) for general purposes. In this regard, the study aims to present the principles of KFL learning for general-purpose Turkish learners, along with a sample unit design within the scope of the research.

The sources of this interest can be attributed to the cultural influence of Hallyu (the Korean Wave) and the significant investments made by Korean companies in Türkiye. Driven particularly by the Korean Wave, a considerable number of individuals compete to gain admission to undergraduate programs in Korean Language and Literature at universities; the King Sejong Institutes have similarly emerged as highly popular learning environments among KFL learners in Türkiye. Altundağ (2025b, p. 207) underlines that 72.5% of Turkish learners who begin studying KFL are motivated by personal curiosity. Despite this remarkably high level of interest in the Korean language, certain fundamental issues related to the learning process remain evident.

Learning is a process that takes place within the triangle of the learner, the teacher, and the teaching materials. While learner demand in the current teaching of KFL in Türkiye is notably high, significant challenges persist with regard to teachers and teaching materials. This study addresses the latter by proposing a framework proposal for the development of Korean language teaching materials for general-purpose learners.

This study addresses the following research questions concerning materials development for Turkish KFL learners:

RQ1: What are the theories concerning the concept of materials in teaching Korean as a foreign language?

RQ2: What are the principles that should be taken into consideration in the process of developing materials for Turkish learners?

RQ3: What should the Korean material model look like for learners studying Korean for general purposes?

Within this framework, the study addresses the above questions through an examination of KFL in Türkiye, the concept of materials in foreign language teaching, theories of materials development, and principles of materials development. Furthermore, based on the theoretical foundations of the study, a material model is presented for Turkish learners studying KFL for general purposes. To this end, a needs analysis was conducted to identify the requirements of the target learner group (Korkmaz, 2023, pp. 136–157), while the situation analysis informing the development process is presented in Chapter 2 of the present study. Drawing on both the theoretical framework and the findings of these analyses, the proposed material model aims to provide a structured and principled basis for the development of KFL teaching materials tailored to the general-purpose learning context in Türkiye.

1.2 Literature Review

When examining studies specifically focused on materials development in the field of KFL, it is observed that the predominant weight of research has been directed toward learners studying KFL within Korea. In recent years, materials development research has shown a rising trend (Kim Jihye, 2025, p. 335); in particular, studies targeting learners studying KFL outside of Korea have begun to emerge, albeit in considerably limited numbers.

With specific regard to materials development in teaching KFL, the studies conducted by Cho Hang Rok (2003), Kim Chung-sook (2004), Türközü (2005), Kim Chung-sook (2006), Kim Seong Ju (2008), Kim Chung-sook (2014), Lee Junghee (2016), and Lee Junghee (2020) have been reviewed. The scope of these studies is presented below.

Cho Hang Rok (2003) examined the history of Korean language materials. The study presented the principles to be followed during Korean material development and introduced a model of the Korean language materials developed at Yonsei University.

Kim Chung-sook (2004) addressed the development of Korean language materials for writing and reading skills. Analyses of existing reading and writing textbooks were conducted, followed by recommendations for syllabi and content appropriate to learners' proficiency levels.

Türközü (2005) examined the state of KFL in Türkiye and identified the problems encountered during the teaching process. In addition to proposed solutions for the identified problems, the study included the unit structure of the materials planned for development along with skill-based objectives.

Kim Chung-sook (2006) proposed a plan for developing reading materials for advanced-level Korean learners. The study emphasized the necessity of materials that would enable learners to gain command of written Korean in order to develop the advanced reading competence required for academic or professional tasks. A material plan incorporating reading strategies aligned with reading purposes for the development of the needed Korean reading materials was presented.

Kim Seong Ju (2008) examined the instructional levels and the unit model structure of “KORECE 1-2-3,” which was developed for Turkish learners.

Kim Chung-sook (2014) conducted a study on syllabus design and unit content for all levels of "Sejong Korean." This study addressed the framework program for eight proficiency levels corresponding to the first through fourth levels of the "International Korean Language Teaching Framework Program" developed by the National Institute of Korean Language.

In the study conducted by Lee Junghee (2016), the concept of "skill-intensive materials" was examined. It was identified that reading and writing skills were insufficiently addressed in the integrated materials currently in use. A comparison was made between materials specifically developed for reading skills and the existing integrated materials, and interviews were conducted with Korean language teachers regarding their effectiveness.

Lee Junghee (2020) examined the educational content related to KFL and KSL (Korean as a Second Language). In this study, the status of a total of 926 printed materials, 45 websites, and 44 mobile applications was investigated. The study identified future tasks that need to be undertaken in light of technological developments.

The literature specifically pertaining to materials development has been reviewed above. In the following section, the framework of principles that should be taken into consideration in the process of developing materials for Turkish learners studying KFL in Türkiye will be outlined.

2. KFL IN TÜRKİYE

KFL in Türkiye first began within the Department of Korean Language and Literature, established in 1989 under the Division of Eastern Languages and Literatures at the Faculty of Languages and History-Geography of Ankara University. KFL education in Türkiye was offered exclusively at Ankara University for 14 years. In 2003, the Department of Korean Language and Literature under the Division of Eastern Languages and Literatures at the Faculty of Letters of Erciyes University commenced its educational activities, thereby becoming the second institution in Türkiye to teach KFL. In 2016, Istanbul University became the third institution to establish a Department of Korean Language and Literature in Türkiye.

With the influence of Hallyu (the Korean Wave), which began to appeal to a large audience in Türkiye, interest in the Korean language increased considerably. Following this interest, Korean language teaching activities were initiated in Türkiye in 2010 by the King Sejong Institute Foundation, which is supported by the Korean Government.

When evaluated from an international perspective, KFL education at a specialized level in Türkiye has a history that can be characterized as relatively long. KFL for general purposes in Türkiye, however, dates back to 2009. In 2009, Korean language courses were established within Ankara University TÖMER, marking it as the first institution to teach Korean for general purposes. Shortly thereafter, it was succeeded by the King Sejong Institute, which also operated under the auspices of TÖMER.

The King Sejong Institute was officially established in 2010. The King Sejong Institute is an institution that teaches Korean to individuals who wish to learn Korean as a foreign or second language and provides them with information about Korean culture. Since its establishment, the King Sejong Institute has been the sole institution in Türkiye that teaches Korean for general purposes and is open to applications from all segments of society. Since there is no specialized course program for Korean language that has been approved by the Ministry of National Education, institutions other than the King Sejong Institute, courses offered within public education centers operated by municipalities, and TÖMER or equivalent language schools affiliated with universities lack a legal basis [2] for their educational activities. According to Altundağ (2025a, p. 263) the King Sejong Institutes are located in Ankara (Korean Culture Center) and Istanbul.

Beyond higher education, KFL in Türkiye also extends to the secondary level. According to Korkmaz et al. (2024, p. 253), the Ministry of National Education officially recognized Korean as a second foreign language in 2017, and Korean has been taught in Turkish high schools in this capacity since 2018.

3. THEORETICAL FRAMEWORK

3.1. The Concept of Materials in Foreign Language Teaching

Foreign language education comprises three main elements: the teacher, the learner, and the materials. Teaching materials refer to the objects that indicate what, how, and in what sequence the teacher will teach the learner. In the present study, the definition of teaching materials in foreign language education is specifically examined within the context of KFL. While the concepts within the scope of the definition of teaching materials are addressed, the types and functions of materials are also discussed. It is particularly observed that, with the influence of rapidly advancing artificial intelligence today,

[2] The institutions referred to here as having legally grounded instructional activities are private educational institutions.

the concept of materials has entered a dimension that warrants even greater attention.

The concept of materials in the field of foreign language education will be addressed particularly within the context of TESOL and KFL, thereby establishing the theoretical framework for this study, which is essentially at the LOTE/LCTL level. In this regard, Tomlinson (2011, p. xiii), a theoretical pioneer in the field, defines materials as "Anything which is used to help language learners to learn. Materials can be in the form, for example, of a textbook, a workbook, a cassette, a CD-ROM, a video, a photocopied handout, a newspaper, a paragraph written on a whiteboard: anything which presents or informs about the language being learned."

When the definition of materials is considered in a broad sense, it can be understood as encompassing all resources that can be utilized in the teaching of a foreign language. Tomlinson (2011, p. 2) notes that language-learning materials are associated by most people with textbooks, and emphasizes that "video, DVD, e-mail, YouTube, dictionaries, grammar books, readers, supplementary books, or photocopied exercises" can be used as materials.

Grant (1987, p. 7-8) addresses the definition of foreign language teaching materials through a metaphorical narrative. In this narrative, he raises the claim made by some teachers that textbooks are unnecessary in classes aimed at teaching English for general purposes. In response to this claim, it is stated that the majority of students need textbooks and that they view the textbook as a traveler's roadmap in an unfamiliar territory.

It is also important to address the definition of materials in the field of KFL. In this regard, Suh Jong-Hak et al. (2017, p. 4) present the definition of the concept of materials in KFL as follows (translated by the author): "A textbook is an educational tool that efficiently conveys the systematic content that an educator intends to teach, through media such as documents and the web, in a manner suited to the needs and purposes of learners, in order to realize educational objectives."

In the specific context of Türkiye, the types of materials used in KFL appear to be limited to general-purpose KFL or individual grammar and vocabulary books. In the near future, however, an increase in material types is anticipated through the development of textbooks for high school students as well as Korean teaching materials for business and academic purposes.

In addition to the concept and types of materials specifically pertaining to KFL, one of the essential topics that must be addressed under the heading of materials is the function of materials. Suh Jong-Hak et al. (2017, pp. 9-15) listed the functions of language learning materials in KFL as follows (translated by the author):

> *"Presenting learning objectives, implementing the curriculum, stimulating learning motivation, providing learning content, providing a standard language model, providing teaching methodology, providing learning resources, providing learning content, providing learning methods, mediating between the teacher and the learner, providing a basis for learning evaluation, ensuring consistency of learning content, providing materials for assessment preparation, performing consolidation functions through practice, and ensuring consistency in class level."*

Above, the concept of materials in foreign language education and the definitions, types, and functions of materials specifically pertaining to KFL have been discussed. Based on the definitions presented above, materials can be likened to a type of medium that exists between the teacher and the learner in foreign language teaching. Foreign language teaching materials can be defined as a tool composed of printed or digital audio, textual, and visual resources that contain teaching and learning plans related to the foreign language, serve this purpose while placing the learner at the center, capture the learner's attention and interest, and incorporate knowledge and tasks pertaining to the target language.

3.2. Principles of Materials Development

One of the most important aspects of the field of materials in foreign language teaching is the principles according to which materials should be developed. Determining the principles that must be adhered to during the materials development process, in a sense, shapes the process itself. In foreign language learning, materials not only build a bridge between the learner and the teacher but also assume a significant role in the field of teaching. The principles pertaining to the role of materials and the development process are presented in Tomlinson (2011, pp. 8-23). A summary of the principles of materials development and their interpretations is as follows:

1) *"Materials should achieve impact"*
2) *"Materials should help learners to feel at ease"*
3) *"Materials should help learners to develop confidence"*
4) *"What is being taught should be perceived by learners as relevant and useful"*
5) *"Materials should require and facilitate learner self-investment"*
6) *"Learners must be ready to acquire the points being taught"*
7) *"Materials should expose the learners to language in authentic use"*

8) *"The learners' attention should be drawn to linguistic features of the input"*

9) *"Materials should provide the learners with opportunities to use the target language to achieve communicative purposes"*

10) *"Materials should take into account that the positive effects of instruction are usually delayed"*

11) *"Materials should take into account that learners differ in learning styles"*

12) *"Materials should take into account that learners differ in affective attitudes"*

13) *"Materials should permit a silent period at the beginning of instruction"*

14) *"Materials should maximise learning potential by encouraging intellectual, aesthetic and emotional involvement which stimulates both right- and left-brain activities"*

15) *"Materials should not rely too much on controlled practice"*

16) *"Materials should provide opportunities for outcome feedback"*

The principles of materials development are addressed quite extensively in Tomlinson (2011, pp. 8-23). The principles of materials development specifically pertaining to KFL, which constitutes the focal point of this study, are defined in Park Yeong Sun (2003, pp. 173-177) as: materials with a philosophy, learner-centered materials, materials that stimulate interest, materials that provoke intellectual curiosity, materials based on the curriculum and syllabus (systematic materials), accurate and standardized Korean language materials, and textbooks that can be utilized in real life and significantly contribute to the enhancement of target language proficiency.

According to Cho Hang Rok (2003, p. 241), the fundamental principles of developing Korean language materials as a foreign language are as follows (translated by the author):

1) *Materials should be developed to establish the purpose of education and to design and implement the curriculum and syllabus.*

2) *A learner needs analysis should be conducted as a prerequisite. Through this, the materials should be made learner-centered.*

3) *A thorough examination of the types and number of materials to be developed is necessary.*

4) *In the composition of material content such as vocabulary, grammar, culture, and pronunciation, the utilization of empirical data alongside theoretical support is required.*

5) *The materials should be structured in a way that utilizes learners' background knowledge and stimulates intellectual curiosity.*

6) *Sufficient opportunities to use the target language should be provided in order to achieve communicative purposes. That is, the materials should enable learner-initiated activities rather than teacher-led activities.*

7) *The materials should be capable of evaluating the level of learning achievement and providing prescriptions accordingly.*

8) *Above all, recent teaching principles should be faithfully reflected in materials development.*

The principles of materials development have been discussed above, and the principles for developing materials for Turkish learners studying KFL within the scope of this study are presented in the fourth chapter.

3.3. The Materials Development Process

In addition to the principles of materials development in foreign language teaching, it is also important to address the materials development process. While the principles of materials development establish the framework for materials development, the materials development process indicates the sequence of procedures to be undertaken. Under this heading, the studies by Graves (2000), Mishan and Timmis (2015), and Tomlinson and Masuhara (2018) regarding the materials development process in foreign language education will be examined.

Graves (2000, p. 156) listed ideas for conceptualizing the content pertaining to the materials development process as follows. Furthermore, these ideas serve as a preliminary preparation function across six different categories related to the materials development process.

Table 1: A List of Considerations for Developing Materials (Graves, 2000, p. 156)

Learners	*Social Context*
1. make relevant to their experience and background 2. make relevant to their target needs (outside of class) 3. make relevant to their affective needs	9. provide intercultural focus 10. develop critical social awareness
Learning	*Activity/Task Types*
4. engage in discovery, problem solving, analysis 5. develop specific skills and strategies	11. aim for authentic tasks 12. vary roles and groupings 13. vary activities and purposes
Language	*Materials*
6. target relevant aspects (grammar, functions, vocabulary, etc.) 7. integrate four skills of speaking, listening, reading, and writing 8. use/understand authentic texts	14. authentic (texts, realia) 15. varied (print, visuals, audio, etc.)

The materials development process is outlined in Mishan and Timmis (2015, p. 64) as follows:

1) *"Statement of beliefs"*
2) *"Needs analysis"*
3) *"Aims and objectives"*
4) *"Syllabus design"*
5) *"Drafting"*
6) *"Piloting"*
7) *"Production"*
8) *"Revision"*

The materials development process is specified in Tomlinson and Masuhara (2018, p. 35) as follows:

1) *"Brainstorm your principles of language acquisition."*
2) *"Use your principles to develop a set of universal criteria for the development and evaluation of your unit."*
3) *"Write a brief profile of your target learners."*
4) *"Use your profile to develop a set of local criteria for the development and evaluation of your unit."*
5) *"Use your criteria to decide on a flexible framework to drive your units of materials."*
6) *"Use your framework to develop an initial draft of a unit."*
7) *"Use your criteria to evaluate your unit."*
8) *"If possible show your criteria and your unit to a colleague and invite their feedback."*
9) *"Revise your unit."*
10) *"Use your unit with a class."*
11) *"Evaluate your unit again in the light of student responses to it."*
12) *"Revise your unit again."*
13) *"Evaluate the procedure you used to develop your materials and make any modifications you think will improve it before developing other units of materials. Ideally use procedures 6–11 when developing initial drafts of your other units and then pilot batches of your revised drafts with classes representative of your target students."*

Above, the definitions of the materials development process by field experts in foreign language education have been presented. The materials development process in KFL, according to Cho Hang Rok (2003, pp. 235-239), is presented below (translated by the author):

1) *Learner needs analysis*
2) *Establishment of educational objectives, curriculum, and syllabus*
3) *Organization of units*
4) *Specification of material content*

5) Pilot use, revision, and supplementation

The materials development process in KFL, according to Kang and Lee (2011, p. 304), (translated by the author) has been presented in the form of a figure.

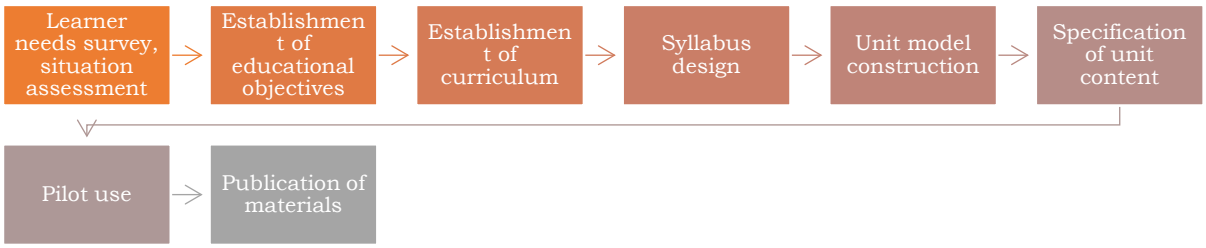

Figure 1: Material Development Process (Kang and Lee, 2011, p. 304)

Materials development studies that are appropriate to changing environmental conditions will continue to increase. The online education process, which has been increasingly sustained in the present day, has demonstrated to us the necessity of change. In this regard, it is recommended that the principles and processes of materials development include learner needs analysis, identification of learning strategies, development of materials in printed, digital, or hybrid formats, activity design, determination of learner and teacher roles, pilot use, and implementation as materials following evaluation.

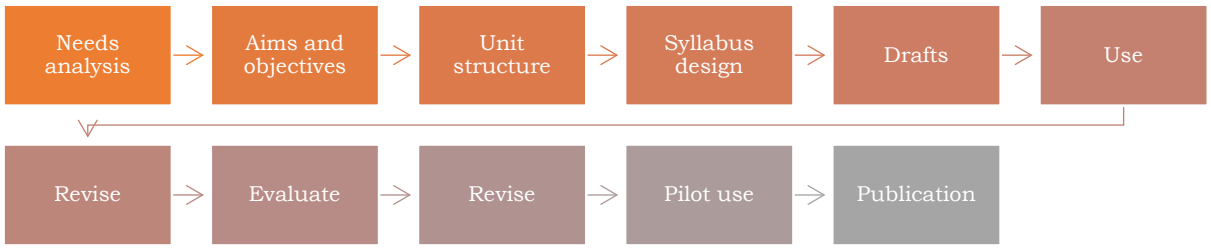

Figure 2: Material Development Process

Drawing on the existing literature reviewed above and the specific conditions of KFL instruction in Türkiye, the materials development process proposed in this study is presented as in Figure 2 above.

Having examined the concept of materials, principles of materials development, materials development processes, and the current state of KFL in Türkiye within the framework of foreign language teaching, the following section presents the principles of material development and the unit model for learners in Türkiye.

4. KOREAN LANGUAGE MATERIAL MODEL DEVELOPED FOR TURKISH LEARNERS

4.1. Principles of Korean Language Material Development for Turkish Learners

Although teaching materials have been developed for Turkish KFL learners, principles specifically governing the development of such materials for this population remain largely absent from the literature.

It is anticipated that interest in KFL in Türkiye will increase further in the coming periods, and that along with this situation, there will be a need for materials targeting more diverse learner groups. For this reason, it is evident that there is a need to establish materials development principles in order for materials development studies pertaining to KFL education in Türkiye to proceed more systematically. The principles of materials development for Turkish learners studying KFL are presented below.

I. The fact that Turkish learners studying Korean as a foreign language are situated in Türkiye must be taken into consideration. In Türkiye, it is hardly possible to hear, speak, or see Korean in everyday life. Therefore, the need for materials among Turkish learners in the process of learning Korean is considerably high. In order to meet this need, materials should be developed by experts in a manner that addresses the needs of Turkish learners, with a predominant emphasis on speaking and listening skills.

II. Grammar and vocabulary should be meticulously addressed in the materials. First and foremost, before embarking on the materials development process, it is important that grammar items and vocabulary are selected based on the criteria of difficulty and frequency. After grammar and vocabulary are selected according to the criteria of difficulty and frequency, with due consideration given to the appropriateness of the targeted material proficiency level, decisions should be made regarding how grammar and vocabulary will be incorporated into the materials. Turkish explanations or equivalents

should be provided, particularly at the beginner level, in a manner simple enough for the learner to readily comprehend.

III. The primary objective of Turkish learners studying Korean as a foreign language is to communicate in Korean. Turkish KFL learners' learning objectives are characteristically distinct, and their intrinsic motivation tends to be high. Communication-oriented content should be incorporated in beginner and intermediate level materials, and care should be taken to prevent material-induced demotivation.

IV. With the advancement of contemporary technology, learners require supplementary content with video-based education. Video-based supplementary content may take the form of video dramatizations of lesson narratives or dialogue texts. Supplementary materials should also be developed to accommodate the visual learning preferences of younger learners.

V. In Korean as a foreign language teaching materials developed for Turkish learners, Turkish culture and Korean culture should be addressed within the framework of interculturality. Since the majority of currently available Korean teaching materials are developed for use in language courses at universities in Korea, Korean culture is placed at the focal point, and because the materials need to appeal to learners from many different countries, information pertaining to the culture of a specific country is rarely included in the materials. However, in Korean materials designed for Turkish learners, there exists both a suitable environment and demand for addressing content specific to Turkish and Korean cultures.

VI. The type of material should be selected and developed in accordance with the learning purpose. General-purpose Korean learners demand integrated materials, which are considered equally appropriate for high school learners.

Above, six principles of materials development for Turkish learners studying KFL have been presented. The development principles presented above have been provided as supplementary additions, specifically for Turkish learners studying KFL, to the materials development principles extensively addressed in Tomlinson (2011, pp. 8-23). The six principles of Korean language materials development as a foreign language presented above were determined based on the needs analyses presented in Korkmaz (2023) and have also been applied to the material models that will be presented in the subsequent sections.

4.2. Material Model Developed for General-Purpose Korean Learners

In this section, a proposal regarding the teaching material model for general-purpose KFL learners [3] is presented. This section includes a material unit model based on the unit titled "Hobbies and Leisure Activities" from "Theme 7" at the "A1" level of the "Korean Language Course Curriculum for Secondary Education Institutions." This material model was designed at the development stage to directly respond to the needs of both learners and teachers.

Table 2: Material Model for General-Purpose Turkish KFL Learners

A1 LEVEL	**Hobby Life**		(취미 생활)	
Section	**Sub-unit 1 (소단원 1)**		**Sub-unit 2 (소단원 2)**	
Introduction	Listening & Speaking (듣고 말하기)	Reading & Writing (읽고 쓰기)	Listening & Speaking (듣고 말하기)	Reading & Writing (읽고 쓰기)
Learning Objectives	- Talk about hobbies (취미에 대해서 이야기하기)	- Talk about hobbies (취미에 대해서 이야기하기)	- Talk about hobbies (취미에 대해서 이야기하기)	- Talk about hobbies (취미에 대해서 이야기하기)
	–(으)ㄹ 수 있다 / 없다	Reading about culture (문화를 읽어요)	-못 부정	Cultural comparison (문화 비교)
	–(으)ㄴ/는 것 (는 것)		-지만	

[3] This version is a revised and edited version of Korkmaz (2018) and Korkmaz (2023).

	- Hobby-related vocabulary such as play soccer, go hiking, etc. (축구를 하다, 등산을 하다 등 취미 관련 어휘)		- Vocabulary such as so, then, but, often, sometimes, always, etc. (그래서, 그러면, 하지만, 자주, 가끔, 항상 등 어휘)	
	Pronunciation (발음)		Pronunciation (발음)	

The unit model presented in Table 2 is conceptually proposed based on the consensus reached among researchers through the literature review and on the needs analysis conducted in Chapter 2 of the present study and in Korkmaz (2023, pp. 136–157). As a result of the needs analysis conducted specifically for Korean language materials targeting general-purpose Korean learners, according to Korkmaz (2023, p. 143) it was determined that the materials should be developed in an integrated material format. The KFL teaching material model proposed for general-purpose Korean learners has been designed to consist of two main sections. In addition to these two main sections, there is a section titled "Introduction (도입)" that serves an opening function.

The "Introduction (도입)" section provides visuals related to the content of the unit, warm-up questions related to the theme of the unit, and information regarding the content to be taught.

The "Sub-unit 1 (소단원 1)" section is divided into two subsections. First, the subsection titled "Listening and Speaking (듣고 말하기)" includes listening, speaking, grammar, vocabulary, and pronunciation activities. In the subsection titled "Reading and Writing (읽고 쓰기)," reading, writing, and culture activities are conducted.

"Sub-unit 2 (소단원 2)," like "Sub-unit 1 (소단원 1)," is also divided into two subsections, consisting of "Listening and Speaking (듣고 말하기)" and "Reading and Writing (읽고 쓰기)." Furthermore, the culture activities included in "Sub-unit 1 (소단원 1)" and "Sub-unit 2 (소단원 2)" differ from one another. The culture activity in "Sub-unit 1 (소단원 1)" includes a reading text and exercises related to Korean culture. In the culture activity included in "Sub-unit 2 (소단원 2)," Turkish and Korean cultures are addressed within the same theme, and information is provided that enables the learner to make comparisons between the cultures of the two countries. As Pala (2025, pp. 142-143) notes, Turkish KFL learners respond positively to the intercultural approach.

A sample of the KFL teaching material model [4] proposed for general-purpose Korean learners is presented below.

[4] All visuals and layout design were created using a Canva Education account.

듣고 말하기 1

1. 잘 듣고 친구와 이야기하세요.

농구하는 것을 좋아해요?
노래 부르는 것을 좋아해요?

가: 노래 부를 수 있어요?
나: 노래 부를 수 없어요.
가: 농구할 수 있어요?
나: 네, 농구할 수 있어요.
가: 그러면, 같이 농구해요.

2. 잘 듣고 친구와 이야기하세요.

텔레비전 보는 것을 좋아해요?
책 읽는 것을 좋아해요?

알리: 에제 씨 취미는 뭐예요?
제: 에제 취미는 책 읽는 것이에요.
그럼 알리 씨 취미는 뭐예요?
알리: 제 취미는 축구 보는 것이에요.

-ㄹ 수 있다:
Bir şeyi becerebilme yetisi ya da bir şeyin gerçekleşme ihtimalini belirtir.

-ㄹ 수 있다: 능력이나 가능성을 나타내는 표현			
-ㄹ 수 있다		-을 수 있다	
가다	갈 수 있다	먹다	먹을 수 있다
오다	올 수 있다	잡다	잡을 수 있다

듣고 말하기 1

-는 것: Fiilden ad yapma ekidir.

-는 것: 동사를 명사로 하여 '이다' 앞에 쓰일 수 있게 하는 표현.			
-는 것		-는 것	
축구를 하다	축구를 하는 것	음악을 듣다	음악을 듣는 것
노래를 부르다	노래를 부르는 것	책을 읽다	책을 읽는 것

축구를 하다 futbol oynamak | 농구를 하다 basketbol oynamak | 야구를 하다 beyzbol oynamak | 드라마를 보다 dizi izlemek | 음악을 듣다 müzik dinlemek | 영화를 보다 film izlemek

3. 문장을 만들어 보세요.

보기: 축구를 하다/네
가: 알리 씨 축구를 하는 것이 취미예요?
나: 네, 축구를 하는 것이 제 취미예요.

 축구를 하다
 드라마를 보다
 농구를 하다
 음악을 듣다
 야구를 하다
 영화를 보다

듣고 말하기 1

1. 잘 듣고 문장을 만들어 보세요.

축구					
아니요	네	아니요	네	네	아니요

보기: 축구를 하다/아니요
가: 축구를 할 수 있어요?
나: 아니요, 축구를 할 수 없어요.

2. 친구와 대화하세요.

	친구 1 (_____씨)	친구 2 (_____씨)	친구 3 (_____씨)
농구	할 수 있어요/ 할 수 없어요	취미예요/ 취미 아니에요	할 수 있어요/ 할 수 없어요
축구	취미예요/ 취미 아니에요	할 수 있어요/ 할 수 없어요	취미예요/ 취미 아니에요
컴퓨터 게임	할 수 있어요/ 할 수 없어요	취미예요/ 취미 아니에요	할 수 있어요/ 할 수 없어요

보기: 축구를 하다/아니요
가: 축구를 할 수 있어요?
나: 아니요, 축구를 할 수 없어요.

3. 잘 들어 보세요. 따라하세요.

있어요. /이써요/
없어요. /업서요/

읽고 쓰기 1

1. 아래 글을 읽어 보세요.

제 취미는 축구를 하는 것이에요. 저는 축구를 할 수 있어요. 축구를 아주 좋아해요. 하지만 농구를 할 수 없어요. 동네에 농구장이 없어요.

2. 아래 메흐멧과 수진에 대해서 읽어 보세요.

메흐멧
축구
농구
피아노
드라마

수진
노래
배구
드라마
피아노

읽고 쓰기 1

3. 메흐멧과 수진에 대해서 써 보세요.

4. 자기 취미 생활에 대해서 써 보세요.

제 취미 생활

읽고 쓰기 1

문화를 읽어요

제 이름은 김세준이에요.
제 취미는 등산을 하는 것이에요.
한국에서 산이 많아요.
등산을 자주 할 수 있어요. 그래서 재미있어요.

1. 제일 좋아하는 취미는 뭐예요?
2. 등산을 자주 할 수 있어요?
3. 여러분의 나라에서도 등산을 좋아해요? 써 보세요.

듣고 말하기 2

1. 잘 듣고 친구와 이야기하세요.

가: 테니스를 칠 수 있어요?
나: 아니요, 못 쳐요.
가: 그러면 축구를 할 수 있어요?
나: 아니요, 축구도 못 해요.
가: 아...
나: 테니스와 축구를 못 하지만 농구를 할 수 있어요. 농구를 하는 것이 제 취미에요.

축구를 못 해요
(O/X)

테니스를 못 해요
(O/X)

농구를 못 해요
(O/X)

2. 빈칸을 채우고 친구와 이야기하세요.

연습 1. 가: ___씨 _____를 할 수 있어요?
나: 아니요, _____를 못 해요.
가: 그러면 _____를 할 수 있어요?
나: 네, ____를 해요.

연습 2. _____?
아니요, 축구도 못 해요.
테니스와 _____를 못 하지만 농구를 할 수 있어요.
_____를 하는 것이 제 취미에요.

듣고 말하기 2

못 olumsuzu: özne tarafından istenilse de bir şeyin beceremmekten dolayı yapılamaması veya bir etki yüzünden istenildiği gibi gerçekleşmemesi durumunda kullanılan olumsuzluk yapısıdır..

못 부정: 주어의 의지나 바람은 있지만 그에 필요한 능력이 없거나 다른 어떤 것에 의해 주어의 의지대로 되지 아니함을 나타낸다.

못		-지 못하다	
가다	못 가요.	가다	가지 못 해요.
공부하다	공부 못 해요.	공부하다	공부하지 못해요.

지만: iki cümle arasında zıtlık durumunda kullanılan bağlaç.

-지만: 앞뒤 문장이 반대되는 내용임을 나타내는 어미.

-지만		-지만	
가다	가지만	먹다	먹지만
오다	오지만	잡다	잡지만

문장		문장
컴퓨터가 없어요.	그래서	컴퓨터 게임을 못 해요.

그러면
하지만
그래서

그래서: bu yüzden
그러면: öyleyse
하지만: fakat

듣고 말하기 2

3. 문장을 연결하고 친구와 이야기하세요.

1	컴퓨터가 없어요.		농구를 할 수 있어요.
2	축구 공이 없어요.		피아노를 칠 수 없어요.
3	농구 공이 있어요.		컴퓨터 게임을 못 해요.
4	집에 피아노가 있어요.		축구를 할 수 없어요.

보기: 컴퓨터가 없어요. 그래서 컴퓨터 게임을 못 해요.

2. _____

3. _____

4. _____

보기: 축구를 자주 해요.

거의 안: neredeyse hiç
가끔: bazen
자주: sık sık
항상: her zaman

거의 안	가끔	자주	항상

4. 잘 듣어 보세요. 따라하세요.

가끔 /가끔/
가금 /가금/

가끔 /가끔/
많지만 /만치만/

읽고 쓰기 2

1. 글을 읽고 질문에 답하세요

친구를 찾아요
저는 농구하는 것을 좋아해요.
농구 잘 할 수 있어요.
축구도 잘 할 수 있어요.
축구도 잘 하지만 배구를 못 해요.
그래서 배구하는 것을 배워요.
저와 취미가 같은 친구를 찾아요.

이름: 김세준
카카오톡 ID: nonggoojohahaecunsaram

1. 농구를 잘 해요?
2. 배구를 할 수 있어요?

2. 글을 쓰세요.

친구를 찾아요

읽고 쓰기 2

3. 읽어 보세요.

자난: 알리 씨, 축구하는 것을 좋아해요?
알리: 네, 자난 씨. 저는 축구하는 것을 좋아해요. 자난 씨는요?
자난: 저는 농구하는 것을 좋아해요, 배구는 배우고 있어요 그래서 조금 할 수 있어요.

4. 써 보세요.

읽고 쓰기 2

문화 비교

뛰르키예 사람들은 축구를 많이 좋아해요.
하지만 한국 친구들은 야구를 더 좋아해요.
김세준 씨도 야구를 더 좋아하지만
축구도 좋아해요.
그래서 가끔 축구를 같이 자주 해요.

1. 뛰르키예 사람들이 좋아하는 취미가 뭐예요?
2. 한국 사람들이 좋아하는 취미가 뭐예요?
3. 다른 취미를 쓰세요.

5. 써 보세요.

	같은 취미	다른 취미
뛰르키예 사람		
한국 사람		

5. CONCLUSION

This study is structured around four main sections. The introduction presents the purpose and significance of the study alongside a review of the relevant literature. The second section addresses the teaching of Korean as a foreign language in Türkiye. The third section examines the concept of materials in foreign language teaching, principles of materials development, and materials development processes drawn from both EFL and KFL literature, which are subsequently reinterpreted within the scope of this study. The fourth section presents the materials development principles established for general-purpose Turkish KFL learners, together with a proposed material model and its unit structure.

With regard to the first research question, theories pertaining to materials in foreign language teaching were examined in detail in the third section. As an outcome of this examination, the concept of materials was reconceptualized as follows: materials can be likened to a medium that exists between the teacher and the learner in foreign language teaching. More specifically, foreign language teaching materials can be defined as a tool composed of printed or digital audio, textual, and visual resources that contain teaching and learning plans related to the foreign language, serve this purpose while placing the learner at the center, capture the learner's attention and interest, and incorporate knowledge and tasks pertaining to the target language.

The second research question concerned the principles of materials development for Turkish KFL learners. Based on the findings of this study, the following principles are proposed:

I. The fact that Turkish learners studying KFL are situated in Türkiye must be taken into consideration.

II. Grammar and vocabulary should be meticulously addressed in the materials.

III. The primary objective of Turkish learners studying KFL is to communicate in Korean.

IV. With the advancement of contemporary technology, learners require supplementary content with video-based education.

V. In KFL teaching materials developed for Turkish learners, Turkish culture and Korean culture should be addressed within the framework of interculturality.

VI. The type of material should be selected and developed in accordance with the learning purpose.

The third research question was established as “What should the Korean material model look like for individuals learning Korean for general purposes?”

In light of this determination, the proposed material model was designed as two sections. Both sections consist of the subsections “listening and speaking” and “reading and writing.” In the “listening and speaking” subsection, grammar, vocabulary, and pronunciation were included alongside listening and speaking. In the “reading and writing” subsection, culture was also incorporated alongside reading and writing. It was concluded that materials for general-purpose Korean learners should be developed as described above.

Within the scope of this study, the research questions presented above were addressed, and the corresponding answers and findings were conveyed. In light of the findings and determinations above, it is understood that the growth momentum of Korean language teaching as a foreign language in Türkiye will visibly increase. It is anticipated that in the coming years, KFL in Türkiye will become more systematic and, through adaptation to advancing technology (mobile applications, online course platforms, etc.), will be able to reach an even greater number of prospective learners.

For this reason, it has been determined that not only has the number of KFL learners increased, but also that their purposes for learning Korean have begun to show increasing diversity. In light of these determinations, the development of materials that can respond to learners' learning purposes and proficiency levels is of great importance.

This study is expected to serve as a foundational resource, contributing data, findings, and recommendations for future development studies of KFL teaching materials for special purposes, such as “Korean for exchange students,” “academic Korean,” or “business Korean”, which may become subjects of research and materials development in the upcoming periods, as well as for the development of Korean teaching materials targeting different proficiency levels or different language skills.

REFERENCES

Altundağ, Pınar. (2025a). Korean Language Education in Türkiye. In Tuba Demirkol & Umut Başar (Eds.), *Foreign Language Teaching in Türkiye: An Overview from the Early Republic to the Present* (pp. 253–278). Nobel Akademik Yayıncılık.

Altundağ, Pınar. (2025b). Korean Language Learning among Turkish Students: Young Learners' Perspectives, Motivation and Vision. In Nicola Fraschini & Jieun Kiaer (Eds.), *The Korean Case for Youth Language Learning* (pp. 201–215). Routledge.

Cho, Hang Rok. (2003). 한국어 교재 개발의 기본 원리와 실제 [A case study on the present situation and theories to develop the Korean language textbooks]. *외국어로서의 한국어교육*, *28*, 223–250.

Grant, Neville. (1987). *Making the Most of Your Textbook*. Longman.

Graves, Kathleen. (2000). *Designing Language Courses : A Guide for Teachers*. Heinle & Heinle.

Kang, Hyeonhwa, & Lee, Mihye. (2011). *한국어 교육론* [Theories of Teaching Korean as a Foreign Language]. KNOU Press.

Kim, Chung-sook. (2004). 한국어 읽기, 쓰기 교재 개발 방안 연구 - 교수요목의 유형과 과제 구성을 중심으로 [A Study on Ways to Develop Textbooks for Reading and Writing in Korean -focusing on types of syllabuses and organizations of tasks-]. *한국어 교육*, *15*(3), 1–22.

Kim, Chung-sook. (2006). 고급 단계 한국어 읽기 자료 개발 방안 [A Plan for Developing Reading Materials for advanced-Level Korean Learners]. *이중언어학*, *32*, 139–158.

Kim, Chung-sook. (2014). "세종한국어 1~8"의 교수요목 설계 및 단원 구성 방안 [A study on the Syllabus Design and Curriculum Development of "Sejong Korean 1~8"]. *이중언어학*, *57*, 25–47.

Kim, Jihye. (2025). 일반 목적 한국어 교재 개발의 현황 및 전망 [Current Status and Future Prospects of General-Purpose Korean Language Textbook Development]. In Literary Korea University Outreach Center for Korean Linguistic, and Cultural Studies 고려대학교 한국언어문화학술확산센터 (Ed.), *한국어 교육과정 및 교재의 개발 동향과 발전 방향* (pp. 324–367). Hawoo Publishing.

Kim, Seong Ju. (2008). 터키인을 위한 한국어교재 Korece 1・2・3 [On the Korean Textbook for Turkish KORECE 1・2・3]. *한국어문학연구*, *50*, 69–97.

Korkmaz, Muhammet Emre. (2018). *터키인 일반 학습자용 한국어 교재 개발 연구* [A Study on Korean Language Material Development for General-Purpose Turkish Korean Learners]. 2018년 제16회 재외 한국어 교육자 국제학술대회, 695–698. Seoul.

Korkmaz, Muhammet Emre. (2023). *Türk Öğreniciler İçin Yabancı Dil Olarak Korece Öğretim Materyali Geliştirme Çalışması* [Unpublished Doctoral Thesis, Ankara University]. Ankara.

Korkmaz, Muhammet Emre, Gökçe, Özlem, & Yu, Eunmi. (2024). 튀르키예 학습자용 한국어 - 튀르키예어 학습사전 번역의 실제와 제언 [Practices and Suggestions for the Translation of the Korean-Turkish Learning Dictionary for Turkish Learners]. *이중언어학*(95), 249–270.

Lee, Junghee. (2016). 기능 심화형 한국어 교재 개발의 실제 -「경희 한국어 읽기」 교재를 중심으로 [A Study on the Development of an Intensive Skills-based Korean Language Textbook -Based on the Kyung Hee Korean Reading Textbook]. *한국어 교육*, *27*(2), 193–228.

Lee, Junghee. (2020). 한국어교육 콘텐츠 개발의 현황과 과제 [Current Status and Tasks for the Development of Korean Language Education Contents]. *한국어 교육*, *31*(3), 249–272.

Mishan, Freda, & Timmis, Ivor. (2015). *Materials Development for Tesol* (1 ed.). Edinburgh University Press.

Pala, Medine. (2025). Teaching Korean Culture through Korean Mythology for Turkish Learners: Based on an Intercultural Approach. *European Journal of Korean Studies*, *25*(1), 115–146.

Park, Yeong Sun. (2003). 한국어 교재의 개발 현황과 발전 방향 [The Status of the art in and desiderata for the Compilation of Textbooks for Korean as a Second Language]. *한국어 교육*, *14*(3), 169–188.

Suh, Jong-Hak, Lee, Mihyang, & Park, Jinwook. (2017). *한국어 교재론* [Theories of Korean Teaching Materials] (2 ed.). 한국문화사.

Tomlinson, Brian. (2011). *Materials Development in Language Teaching* (2 ed.). Cambridge University Press.

Tomlinson, Brian, & Masuhara, Hitomi. (2018). *The Complete Guide to the Theory and Practice of Materials Development for Language Learning*. John Wiley & Sons, Inc.

Türközü, S. Göksel. (2005). *터키에서의 한국어 교재 개발 현황 및 방향* [Current Status and Future Direction of Korean Language Textbook Development in Türkiye]. 국제한국어교육학회 제15차 학술대회논문집, 573–582. Seoul.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 291-305

10.63556/sobild.17.2.1941391

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 30.04.2026
Kabul edildiği tarih: 03.06.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 30.04.2026
Date accepted: 03.06.2026
Research Article

AKADEMİDE SEMBOLİK ŞİDDET VE ETİK SORUNLAR: BİR ROMANIN GERÇEKLİK TEMSİLİ

SYMBOLIC VIOLENCE AND ETHICAL ISSUES IN ACADEMIA: THE REPRESENTATION OF REALITY IN A NOVEL

Vüsale MUSALI
Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kastamonu, Türkiye. tezkireshinas@gmail.com

Anahtar sözcükler
Akademi, Sembolik şiddet, Azerbaycan, Roman, Tayyare Gölgesi

Keywords
Academia, Symbolic Violence, Azerbaijan, Novel, Tayyare Gölgesi

Öz

Azerbaycan'da yükseköğretim alanındaki etik ve yapısal sorunlar, uzun süre bilimsel ve kurumsal çerçevede açık biçimde tartışılamamış; bu nedenle söz konusu sorunlar, 1960'lı yıllardan itibaren edebî türler aracılığıyla eleştirel bir ifade alanı bulmuştur. Bu bağlamda Alibala Hacızade'nin romanları, akademik alanın iç işleyişine dair gözlem ve temsil imkânı sunan önemli eserler arasında yer almaktadır. Yazarın Azerbaycan Bilimler Akademisi bünyesinde uzun yıllar görev yapmış olması, eserlerine alanın işleyişine dair deneyimsel bir boyut kazandırmaktadır. Hacızade, Tayyare Gölgesi (1970) ve onun devamı niteliğindeki Vefalım Benim (1980) romanlarında akademik alanda ortaya çıkan sembolik şiddet, intihal ve çeşitli usulsüzlük pratiklerini ele almakta; bu eserlerde işlenen temalar nedeniyle görevinden alınması, kurmaca ile akademik gerçeklik arasındaki ilişkinin tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu makale, Tayyare Gölgesi romanını Pierre Bourdieu'nün akademik alan ve sembolik şiddet kavramları çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş, metin çözümleme tekniği kullanılarak romanın anlatı yapısı, karakter ilişkileri ve tematik kurgusu analiz edilmiştir. Bulgular, romanda akademik alanda görülen intihal, mobbing, kayırma ve bilgi gaspı gibi etik ihlallerin bireysel davranışlardan ziyade, alanın yapısal ve ilişkisel dinamikleriyle bağlantılı olarak kurgulandığını göstermektedir. Ayrıca çalışma, romanda temsil edilen bu pratiklerin yalnızca edebî bir kurguya ait olmadığını; Azerbaycan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nde 2012 yılında gündeme gelen ve yargı sürecine taşınarak kamuoyuna yansıyan vakalarla önemli ölçüde örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, romanda ele alınan akademik usulsüzlüklerin belirli bir tarihsel döneme özgü olmadığını, günümüz yükseköğretim sistemlerinde de farklı biçimlerde varlığını sürdürebildiğini göstermektedir. Tayyare Gölgesi, kurmaca bir anlatı değil; akademik alanın görünmeyen güç ilişkilerini ve etik sorunlarını açığa çıkaran, bu yönüyle akademinin iç işleyişine dair eleştirel bir gerçeklik temsili sunan edebî bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Abstract

Ethical and structural problems in higher education in Azerbaijan remained largely absent from open scholarly and institutional debate for many years. As a result, from the 1960s onward, literary works emerged as an alternative medium through which such issues could be critically articulated. In this context, the novels of Alibala Hajizade constitute an important source for examining the internal dynamics of the academic field. Having worked for many years within the Azerbaijan Academy of Sciences, the author brought a significant experiential dimension to his literary representations of academic life. In The Shadow of the Airplane (1970) and its sequel My Faithful One (1980), Hajizade addresses symbolic violence, plagiarism, and various forms of academic misconduct. The fact that he was dismissed from his position because of the themes explored in these works further invites reflection on the relationship between literary fiction and academic reality. This article analyzes The Shadow of the Airplane through Pierre Bourdieu's concepts of the academic field and symbolic violence. Adopting a qualitative research design, the study employs textual analysis to examine the novel's narrative structure, character relationships, and thematic organization. The findings indicate that ethical violations portrayed in the novel—including plagiarism, workplace bullying, favoritism, and the appropriation of intellectual labor—are represented not merely as individual acts but as outcomes of the structural and relational dynamics of the academic field. Furthermore, the study demonstrates that these practices are not confined to literary fiction. The patterns depicted in the novel show remarkable parallels with cases that emerged in 2012 at the Manuscripts Institute of the Azerbaijan Academy of Sciences and subsequently became the subject of legal proceedings and public debate. This correspondence suggests that the forms of academic misconduct addressed in the novel are not limited to a particular historical period but continue to manifest, in different forms, within contemporary higher education systems. The Shadow of the Airplane can therefore be read not simply as a fictional narrative but as a literary document that exposes hidden power relations and ethical problems within academia, offering a critical representation of the inner workings of the academic field.

Giriş

Yükseköğretim alanı, bilgi üretiminin gerçekleştiği bir yapı olmanın ötesinde, güç ilişkilerinin, kurumsal hiyerarşilerin ve etik normların iç içe geçtiği karmaşık bir sosyal alan olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda akademik ortamda görülen intihal, kayırma, mobbing ve benzeri etik ihlaller, bireysel davranışların ötesinde yapısal ve ilişkisel dinamiklerle bağlantılı bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Yükseköğretimde yaşanan sorunların yalnızca kurumsal düzenlemelerle değil, sosyolojik ve kültürel analizlerle de ele alınması gerekmektedir.

Araştırmanın temel problemi, yükseköğretim alanında görünmeyen iktidar ilişkilerinin ve etik ihlallerin edebî metinler aracılığıyla nasıl temsil edildiği ve bu temsilin akademik alanın yapısal işleyişini anlamada nasıl bir katkı sunduğudur. Bu çerçevede çalışma, Alibala Hacızade'nin *Tayyare Gölgesi* adlı romanını merkez alarak, akademik alanın iç dinamiklerini görünür kılan bir analiz gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, romanın Pierre Bourdieu'nün akademik alan ve sembolik şiddet kavramları doğrultusunda incelenmesi yoluyla, yükseköğretim sisteminde işleyen görünmez güç ilişkilerini ve etik sorunları ortaya koymaktır. Bu doğrultuda araştırma, edebî metinlerin estetik üretimler değil, toplumsal ve kurumsal yapıların analizine imkân tanıyan sosyolojik kaynaklar olduğunu göstermeyi hedeflemektedir.

Sovyetler Birliği döneminde eğitim alanında kurumsal gelişmeler sağlanmış olmakla birlikte, sistem zamanla çeşitli etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Akademik ünvanların verilmesi, tez süreçleri ve bilimsel yükselme mekanizmaları, bilimsel yeterlilik açısından değil, kurumsal etik ve liyakat ilkeleri bakımından da tartışmalı bir zemin oluşturmuştur. Nitekim Haydar Aliyev'in 5 Ağustos 1969 tarihli konuşmasında, tez süreçlerindeki nitelik sorunları ve akademik ünvanların elde edilme biçimlerine ilişkin aksaklıklar açık biçimde dile getirilmiş; bu durum akademik alandaki yozlaşmanın resmî düzeyde de fark edildiğini göstermiştir (Hüseynov, 2023). Bununla birlikte söz konusu sorunlar çoğu zaman kurumsal hafıza içinde silikleşmiş, eğitim tarihi çalışmalarında ise yeterince görünür kılınmamıştır.

Tam da bu noktada edebiyat, bastırılan ya da görmezden gelinen bu gerçeklikleri açığa çıkaran önemli bir alan hâline gelir. Azerbaycan edebiyatında 1960'lı yıllardan itibaren birçok yazarın yükseköğretim sistemindeki aksaklıkları konu edinmesi, bu sorunların bireysel değil, yapısal bir nitelik taşıdığını göstermektedir (Musalı, 2026). Bu eserler arasında Alibala Hacızade'nin *Tayyare Gölgesi* (1970) romanı, akademik kurum içindeki ilişkileri, güç dengelerini ve etik aşınmayı ayrıntılı biçimde yansıtması bakımından özel bir yere sahiptir. Yazarın Azerbaycan Bilimler Akademisi'nde edindiği gözlem ve deneyimlere dayanan roman, akademi çevresinde şekillenen ilişkileri edebî bir kurgu içinde yeniden üretirken, kurumsal yapının görünmeyen yönlerini de açığa çıkarır. Roman, akademide çoğu zaman dile getirilmeyen ya da örtbas edilen sorunları görünür kılması bakımından dikkat çekicidir. Emeğin sömürülmesi, akademik çalışmaların sahiplenilmesi, yükselme süreçlerinde etik dışı yöntemlerin devreye girmesi ve güç sahibi kişilerin zayıf olanlar üzerindeki belirleyici etkisi gibi olgular, eserde bütün açıklığıyla ortaya konur.

Roman, Michel Foucault'nun "hakikati söyleme cesareti" olarak tanımladığı *parrhesia* kavramı çerçevesinde de anlam kazanmaktadır. A.Hacızade'nin eseri, akademik yozlaşmayı betimlemekle kalmaz; bastırılan gerçekleri dile getiren, risk üstlenen ve toplumsal vicdana seslenen bir söylem üretir.

Bu çalışmanın amacı, Alibala Hacızade'nin *Tayyare Gölgesi* romanında temsil edilen akademik etik ihlallerini ve sembolik şiddet mekanizmalarını Pierre Bourdieu'nün akademik alan ve sembolik şiddet kavramları çerçevesinde incelemektir. Literatürde romanın bu kuramsal yaklaşım doğrultusunda ele alınmamış olması çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Roman, akademik alanda bilgi ve emeğin sahiplenilmesi, kurumsal otoritenin kötüye kullanılması, eleştirel seslerin bastırılması ve güç ilişkilerinin yeniden üretilmesi gibi süreçleri görünür kılması bakımından dikkat çekicidir. Çalışmada metin çözümleme yöntemi kullanılarak romanın karakterleri, anlatı yapısı ve temel temaları akademik alandaki iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Bunun yanında, romanda temsil edilen bazı pratiklerin sonraki dönemlerde ortaya çıkan akademik tartışmalarla gösterdiği benzerlikler de romanın toplumsal ve kurumsal gerçekliği yorumlama kapasitesi açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma, romanı edebî bir kurgu olarak değil, akademik alanda çoğu zaman görünmez kalan veya üzeri örtülen sorunları görünür kılan eleştirel bir anlatı olarak değerlendirmektedir. Akademide gerçeği dile getiren aktörlerin çoğu zaman doğrudan baskıdan ziyade meşruiyet üretimi, itibarsızlaştırma ve kurumsal dışlama mekanizmaları yoluyla sessizleştirildiği görülmektedir (Musalı, 2021).

Alibala Hacızade: Hayatı, Edebî Kişiliği

Alibala Hacızade (1935–2009), Azerbaycan edebiyatında özellikle akademik ve kurumsal yapıları eleştirel bir bakışla ele alan romancılardan biridir. Uzun yıllar Azerbaycan Bilimler Akademisi bünyesinde görev yapmış, 1964 yılında doktor ünvanını almıştır (Hacızadə, 2009, 8). Yazarın ilk öykü kitabı *Heykel Gülüyor* 1961'de yayımlanmış; bunu *Unutmak Olmuyor* (1963), *Muhabbet Olmayan Evde* (1965), *Ferruhi Yezd'in Poeziyası* (1965), *Çeyiz* (1969) ve *Pehlivan* (1974) izlemiştir. 1970'li yıllardan itibaren roman türüne ağırlık veren Hacızade, *İtkin Gelin* (1979), *Efsanesiz Yıllar* (1981), *Ayrılığın Sonu Yokmuş* (1983), *Dünyayı Tanı* (1990), *Tayyare Gölgesi* (1970) ve *Vefalım Benim* (1980) gibi eserlerinde birey–kurum ilişkilerini, aile yapısını ve sevgi temasını eleştirel bir perspektifle işlemiştir (Əhmədov, 2011: 285). Yazar,

Seveceğim (2001) adlı eseriyle faaliyetini sürdürmüş; eserleri daha sonra on ciltlik *Eserleri* başlığı altında toplu hâlde yayımlanmıştır. Hacızade'nin *İtkin gelin* romanı, yazarın kaleme aldığı senaryodan uyarlanarak 1993–1994 yıllarında on iki bölümlük dizi hâline getirilmiş; bu durum, eserlerinin edebî alanda değil, görsel-işitsel mecralarda da geniş bir dolaşıma sahip olduğunu göstermiştir.

1970'li ve 1980'li yıllarda Azerbaycan edebiyatında geniş bir okur kitlesine ulaşan Hacızade, dönemin en çok okunan romancıları arasında yer almıştır. *Tayyare Gölgesi, Vefalım Benim, İtkin Gelin, Efsanesiz Yıllar* ve *Ayrılığın Sonu Yokmuş* gibi romanları yüksek tirajlarla yayımlanmış; bu eserler yalnız edebî çevrelerde değil, toplumun farklı kesimlerinde de geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır. Söz konusu romanlar üzerine akademik çalışmaların sınırlı olmasına karşın, eserlerin yaygın biçimde okunması, yazarın resmî edebiyat kanonu ile okur pratiği arasındaki mesafeyi görünür kılan bir olgu olarak değerlendirilebilir.

Edebiyat sosyolojisi açısından bakıldığında, yüksek tiraj ve yaygın dolaşım bir eserin toplumsal karşılığını anlamada önemli göstergelerden biridir. Sovyet dönemi Azerbaycan romanında sıkça karşılaşılan ideolojik kalıplar, öngörülebilir çatışma yapıları ve tekdüze anlatım biçimleri, okur kitlesinde zamanla bir doygunluk yaratmıştır. Hacızade'nin romanları ise çoğunlukla aşk ekseninde kurulan, yer yer maceracı ve yer yer romantik bir anlatım çizgisiyle bu eğilimin dışında bir okuma deneyimi sunmuştur. Yazarın olay örgüsünü kurmadaki ustalığı ve dramatik gerilimi güçlü biçimde inşa etmesi, eserlerin popülerliğini artıran temel unsurlar arasında yer almıştır. Sovyet yayıncılık sistemi içinde bu ölçekte tirajlar, Azerbaycanlı yazarlar açısından istisnai bir durum olarak değerlendirilmektedir. Nitekim *Tayyare Gölgesi* romanının da 1974, 1992, 2004 ve 2019 yıllarında yeniden yayımlanması, Hacızade'nin eserlerinin yalnızca dönemsel değil, uzun süreli bir okur dolaşımına sahip olduğunu göstermektedir.

Hacızade, kalem ehlinin sorumluluk bilincini hiçbir koşulda yitirmemesi gerektiğini vurgulayarak, "Kalem ehli hiçbir zaman sorumluluk duygusunu kaybetmemeli, vicdanının ve kalbinin aksine hareket etmemeli, yalan yazmamalıdır" ifadeleriyle edebî duruşunu ortaya koyar. *Tayyare Gölgesi* romanının kahramanı Nadire'nin günlüğünde yer alan bu sözlerin, yazarın kendi edebî yaklaşımını yansıttığı kabul edilmektedir. Söz konusu edebî tavır ve eserlerinde işlediği temalar, yazarın çeşitli eleştirilere ve kurumsal düzeyde tartışmalara maruz kalmasına da zemin hazırlamıştır. Yazar, *Tayyare Gölgesi* ve *Vefalım Benim* romanının yayımlanmasının ardından yoğun bir ilgiyle karşılaştığını, eserin kısa sürede yüksek tirajlara ulaştığını ve olumlu eleştiriler aldığını belirtmektedir. Ancak bu süreç, aynı zamanda yazarın çeşitli iddialarla karşı karşıya kalmasına da neden olmuştur.

Alibala Hacızade'nin akademik alanda dile getirilmeyen gerçeklikleri açık ve dolaysız bir biçimde ifade etmesi, Michel Foucault'nun parrhesia kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde bir hakikat söyleme pratiği olarak okunabilir. Parrhesia, en genel anlamıyla "her şeyi söylemek"ten ziyade, bireyin doğru olduğunu bildiği hakikati, herhangi bir retorik örtüye başvurmadan ve bunun doğuracağı riskleri göze alarak dile getirmesidir (Foucault, 2014: 12). Bu yönüyle parrhesia, konuşmacı ile söylediği söz arasında doğrudan bir özdeşlik kurar ve hakikatin cesaretle ifade edilmesini ifade eder. Yazar, roman aracılığıyla akademideki usulsüzlüklerin görünmeyen işleyişini, başka bir deyişle bu yapının "mutfağını" açığa çıkararak resmî söylemin dışında kalan gerçeklikleri görünür kılar. Onun söylemi bir ifşa değil, karşılığı olan, sonuç doğuran bir hakikat iddiasıdır; bu nedenle korkmadan ve bilerek dile getirilir. Bu tür bir söylem, parrhesia'nın doğasında bulunan risk unsurunu somutlaştırır ve Hacızade'nin cezalandırılmasıyla sonuçlanır. Bu durum, hakikati söylemenin iktidar yapılarıyla kaçınılmaz biçimde çatıştığını göstermektedir.

Yazarın ifadelerine göre, *Tayyare Gölgesi* ve bu romanın devamı olan *Vefalım Benim* romanlarında bazı kişilere ait karakterlerin yer aldığı yönünde değerlendirmeler yapılmış; bu kapsamda resmî mercilere şikâyet dilekçeleri sunulmuştur. Dönemin başsavcısı tarafından yapılan incelemede, romanda herhangi bir kişinin doğrudan adının geçmediği ifade edilmiştir. Buna rağmen, söz konusu tartışmaların yazar üzerinde kurumsal ve mesleki baskı oluşturduğu, görevinden uzaklaştırılmasına kadar uzanan bir sürece yol açtığı belirtilmektedir. Bu süreçte Hacızade görevine geri dönmeye çalışmış; ancak resmî olmayan kısıtlamalar, yayın engelleri ve meslek çevresindeki dışlayıcı tutumlar nedeniyle çalışma imkânlarının giderek zorlaştığını dile getirmiştir. Yazarın kendi anlattıklarına göre, bu dönem yalnızca mesleki değil, aynı zamanda ekonomik ve psikolojik açıdan da kısıtlayıcı bir nitelik taşımıştır (Bəşirli, 2015: 12). Yazarın uzun süre yayın imkânı bulamaması, eserlerinin dolaşıma girmesini güçleştirmiştir.

Simgesel Şiddet ve Akademik Alan

Michel Foucault'nun *Rezil İnsanların Yaşamı* kitabında vurguladığı üzere, modern edebiyatın temel işlevlerinden biri, görünmeyeni, dile getirilmeyeni ve hatta dile getirilmesi sakıncalı olanı açığa çıkarmaktır. Foucault'ya göre edebiyat, olağanüstü olanı anlatmaktan ziyade, gündelik hayatın en silik, en "ehemmiyetsiz" ve aynı zamanda en gizli kalan yönlerini görünür kılma yükümlülüğü üstlenir (Foucault, 2021: 37). Bu yönüyle edebiyat, estetik bir alan değil, hakikat ile iktidar arasındaki gerilimin açığa çıktığı bir söylem alanıdır. Alibala Hacızade'nin hem *Tayyare Gölgesi* hem de *Vefalım Benim* romanlarında akademideki usulsüzlüklerin arka planını, bu yapının "mutfağını" ifşa etmesi, Foucault'nun sözünü ettiği bu edebî işlevle doğrudan örtüşür. Hacızade, görünmemesi gerekeni görünür kılarak edebiyatın "rezilliğin söylemi" olma niteliğini

somutlaştırır. Bu tür bir ifşanın kurumsal düzeyde cezalandırılması hem edebiyatın hakikatle kurduğu riskli ilişkiyi hem de hakikatin dile getirilmesinin iktidar yapılarıyla kaçınılmaz çatışmasını göstermektedir.

Akademik alan, farklı aktörlerin çeşitli sermaye türleri (akademik ünvan, kurumsal konum, tanınırlık vb.) üzerinden birbirlerine göre konumlandıkları bir güç ilişkileri ağıdır. Bu ilişkiler, kimin sözünün daha fazla geçerli sayılacağını, kimin meşru bilgi üreticisi olarak kabul edileceğini ve hangi konumların daha etkili olacağını belirler. Akademik alandaki bu güç ilişkilerini daha somut görebilmek için, konumların hangi ölçütlerle belirlendiğine bakmak gerekir (Bourdieu, 2021: 11-12).

Pierre Bourdieu'nun simgesel şiddet kavramı, belirli bir sosyal düzenin içerisine yedirilmiş, toplumun her kesimindeki insanlar için rol ve görev olarak biçilmiş ve sorgulama olmaksızın rıza gösterilen şiddettir. Bu durum aslında herhangi bir fiziksel güce başvurulmadan yaşanılmaktadır. Şiddet ve güç aynı konumdadır. Sadece bu gücü ne şekilde kullanıp hangi tür şiddete dönüştüğü noktasında farklılık göstermektedir. Gündelik hayatın içerisinde alan, habitus, sermaye ve en önemlisi simgesel şiddet kendini göstermektedir (Yılmaz, 2020, 161).

Şiddetin göründüğü kadar görünmeyen yönleri de bulunmaktadır. Bu görünmeyen kısımda sembolik şiddet kendini göstermektedir. Sembolik şiddetin uygulandığı insanlar bazen küçük düşürücü durumlara maruz kalırken bazen de gurur kırıcı durumlar yüzünden kendini ifade edemez hâle gelmektedir. Sembolik şiddeti uygulayan kişi ise; bu şiddeti devam ettirerek uygulanan kişi dışındakileri de kendisi gibi - şiddeti meşru kılarak - düşünmeye mecbur bırakmaktadır. Böylece o toplum içerisindeki hâkim düşüncenin dışında kalan da yine sembolik şiddete maruz kalmaktadır. Olağan karşılanan, örtük şekilde gerçekleşen sembolik şiddet normal olarak kendini gösterse de kendi içerisinde şiddeti içermektedir. Çünkü bu şiddet ince detaylarla gerçekleşmekte ve gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu duruma maruz kalan kişi(ler) bile bazı durumlarda bunun farkında değildir (Yılmaz, 2020: 162-163).

Toplum, farklı güç ilişkilerinin mücadele ettiği alanlar üzerinden örgütlenir. Akademik alan da bu yapılardan biridir ve görünürde liyakat ve bilimsel üretime dayanmasına rağmen gerçekte sembolik sermaye, kurumsal ilişkiler ve statü tarafından belirlenir. Simgesel şiddet, fiziksel olmayan ancak meşru görülen baskı biçimidir. Bu şiddet görünmezdir, doğal kabul edilir, mağdur tarafından bile içselleştirilir. Akademik alan bu bağlamda sadece bilgi üretim alanı değil, sembolik gücün yeniden üretildiği bir yapıdır.

Bourdieu'ye göre akademik alan, dışarıdan bakıldığında bilgi üretimine dayalı ve tarafsız bir yapı gibi görünse de aslında güç ilişkilerinin sürekli yeniden üretildiği bir toplumsal alandır. Bu alan içinde hangi bilginin değerli sayılacağı, kimlerin "bilim insanı" olarak kabul edileceği ve hangi çalışmaların meşru görüleceği yalnızca bilimsel ölçütlerle belirlenmez. Bunların arkasında, kurumsal hiyerarşi, sembolik sermaye ve yerleşmiş iktidar ilişkileri bulunur. Pierre Bourdieu'ya göre eğitim süreci, kültürel olarak "kendiliğinden doğru" kabul edilen bir içeriğin, belirli bir iktidar yapısı tarafından öğrencilere dayatılmasıdır. Bu dayatma çoğu zaman açık bir zorlamayla değil, doğal ve gerekli bir süreç gibi gösterilerek gerçekleşir (Bourdieu, 2015: 35). Eğitim, yalnızca bilgi aktaran bir süreç olmaktan çıkar ve fark edilmesi zor bir tür simgesel baskı üretir. Akademik alan da bu yapının dışında değildir. Tam tersine, bu tür mekanizmaların en görünür olduğu yerlerden biridir. Uyum sağlayanlar çoğu zaman sistem içinde yer bulurken, bu uyumun dışında kalanlar görünmezden gelinme, dışlanma ya da etkisizleştirilme süreçleriyle karşılaşabilir.

Romanın Yapısal Unsurları

Bir romanın anlatı yapısını anlamada olay örgüsü, yapı ve izlek temel unsurlar arasında yer alır. Bu unsurlar, metnin ne anlattığını değil, anlamın nasıl kurulduğunu da ortaya koyar. *Tayyare Gölgesi* romanının olay örgüsü, akademik alan içinde gelişen ilişkiler, çatışmalar ve etik ihlaller etrafında şekillenir. Roman üç ana bölümden oluşmakta; bu bölümler sırasıyla 22, 23 ve 16 alt başlık altında ilerleyen epizodik bir anlatı düzeni sunmaktadır. Bu parçalı yapı, olay örgüsünün tek bir merkezî olaydan ziyade, birbirine eklemlenen çok sayıda akademik ve bireysel çatışma üzerinden gelişmesini sağlar.

Romanın merkezinde, akademik alanın hâkim öznesi konumundaki Salman Kurbanzade ile bu alan içinde farklı konumlarda bulunan Nadire, Cahangir, Orhan, Gülmire, Gülalı, Cafer ve diğer karakterler arasındaki gerilim yer alır. Pierre Bourdieu'nün "alan" kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde, akademi burada özerk bir bilgi üretim alanı olmaktan ziyade, farklı sermaye türlerinin (özellikle sembolik ve ilişkisel sermaye) mücadele ettiği bir iktidar sahası olarak kurgulanır.

Olay örgüsü boyunca akademik emek çoğu zaman gerçek sahiplerinden koparılarak başka isimler üzerinden dolaşıma sokulur. Orhan'ın akademik çalışmalarına engel olunması, Cafer'in bulgusunun başkası adına sunulması ve Gülmire'nin akademik yükselişinin ilişkisel ağlar aracılığıyla gerçekleşmesi, bu yapının temel kırılma noktalarını oluşturur. Orhan, Gülmire'nin doktora tezinin savunma öncesi müzakere sırasında geçirdiği kalp krizi sonucunda hayatını kaybeder. Aynı gün Orhan, Salman'ın Mirza Yanar'ın ölümünün ardından onun eserini sahiplenerek yayımlattığını öğrenir ve bu durumu doğrudan hocasına ifade eder. Salman'ın Gülmire'ye olan ilgisi nedeniyle tez sürecine müdahil olarak tezi kendisinin kaleme almış olması, Orhan'ın akademik konumuyla belirgin bir karşıtlık oluşturur. Bu karşıtlık, Orhan'ın sistemle olan çatışmasını derinleştirir; süreç içinde maruz kaldığı dışlanma ve engellemeler, akademik alanın liyakatten ziyade iktidar ilişkileri üzerinden işlediğini

göstermektedir. Romanın sonunda Orhan ve Akdem'in ölümü ise söz konusu yapının sadece mesleki değil, aynı zamanda bireysel düzeyde de yıkıcı sonuçlar doğurduğunu ortaya koyar. Olay örgüsü, bireysel trajediler aracılığıyla akademik alanın yapısal sorunlarını görünür kılan bütünlüklü bir çerçeve sunar.

Yapının dikkat çeken bir diğer özelliği, akademik alan ile özel yaşamın iç içe geçirilmiş olmasıdır. Aile ilişkileri, evlilikler ve sosyal bağlar, akademik üretim süreçleriyle doğrudan ilişkilendirilir. Özellikle Cahangir'in Sedef ile evliliği üzerinden kurulan ilişki ağı, bilginin yalnızca entelektüel değil, aynı zamanda sosyal sermaye aracılığıyla kontrol edildiğini gösterir: "Cahangir'in Sedef'le evlenmesinin başlıca nedeni de onun 'canlı sözlük' olmasıydı. O dönemde bugün tanınmış bir profesör olan Salman henüz doktora öğrencisiydi. Çalışmasında yararlandığı elyazmalarının doğru okunması ve eksiksiz biçimde çevrilmesi gerekiyordu; ancak ne buna imkânı ne de yeterli bilgi birikimi vardı. Arap alfabesini heceleyerek okuyabilse de Farsça bilmiyordu. Günlerini kütüphanede geçiren Salman, bu iş için en uygun kişinin Cahangir olduğunu düşünerek onu bir gün 'çay içmeye' evine davet etti" (Hacızade, 2004: 158). Bu yönüyle romanın yapısı, akademik alanın görünürde rasyonel olan işleyişinin arkasındaki ilişkisel ve gayri resmî mekanizmaları açığa çıkarır.

Romanda öne çıkan izlekler, akademik alanın işleyişine dair eleştirel bir perspektif sunar. Bunların başında akademik emeğin gaspı gelir. Bilginin gerçek üreticilerden (Mirza Yanar'ın eserinin ve Cafer'in makalesinin Salman tarafından gasp edilmesi) alınarak başka aktörler üzerinden yeniden adlandırılması, romanın en belirgin tematik sürekliliklerinden biridir. İktidar ve kurumsal hiyerarşi, bir diğer temel izlektir. Akademik alanda hangi bilginin değerli sayılacağı ve kimlerin meşru özne olarak kabul edileceği, büyük ölçüde sembolik sermaye ve ilişkisel ağlar tarafından belirlenir. Bu Bourdieu'nün alan teorisiyle örtüşen biçimde, akademinin nesnel ölçütlerden ziyade güç ilişkileri üzerinden işlediğini ortaya koyar.

Romanın en belirleyici izleklerinden biri ise simgesel şiddettir. Bu şiddet, açık bir baskı biçiminde değil; meşru, doğal ve kaçınılmaz görülen uygulamalar aracılığıyla işler. Akademik değerlendirme süreçleri, yayın gecikmeleri, görevlendirmeler ve görünmez engellemeler, bu şiddetin araçları hâline gelir. Bu süreçte bireyler, maruz kaldıkları tahakkümü çoğu zaman sorgulamadan içselleştirir. Buna bağlı olarak liyakat ile sadakat arasındaki çatışma da romanın temel izleklerinden biri olarak öne çıkar. Akademik yükselmenin bilgi ve yetkinlikten ziyade bağlılık, itaat ve ilişkisel uyum üzerinden gerçekleşmesi, sistemin etik zeminini aşındırır. Bu durum, bireysel bir yozlaşma değil; akademik alanın yapısal bir özelliği olarak sunulur. Roman, olay örgüsü, yapı ve izlek arasındaki bütünlük sayesinde akademik alanı yalnızca bir arka plan olarak değil, anlatının şekillenmesinde belirleyici bir unsur olarak sunar. Eser edebî bir anlatının ötesine geçerek, akademik kurumların işleyişini sorgulayan sosyolojik bir metin olarak değerlendirilebilir.

Romanın kişiler kadrosu, olayların taşıyıcısı olmakla kalmaz; aynı zamanda eserin kuramsal çerçevesini oluşturan akademik alan, iktidar ilişkileri ve simgesel şiddet kavramlarının somutlaştığı temel düzlemi oluşturur. Bu nedenle kişiler, romanın anlam üretiminde merkezî bir işleve sahiptir. *Tayyare Gölgesi*'nde kişiler, klasik anlamda "iyi" ya da "kötü" karakterler olarak kurgulanmaz; aksine her biri akademik alan içindeki belirli bir konumu, rolü ve işlevi temsil eder. Bu yönüyle karakterler, bireysel kimliklerinin ötesinde, birer "alan öznesi" olarak okunabilir. Özellikle Salman, Cahangir, Orhan, Cafer ve Gülmire gibi karakterler, akademik sistemin farklı yüzlerini görünür kılan temel figürlerdir.

Romanın başat karakterlerinden biri olan Salman, akademik otoriteyi temsil eder. O, sadece bir bölüm başkanı değil; aynı zamanda bilginin dolaşımını kontrol eden, akademik meşruiyeti belirleyen ve güç ilişkilerini yöneten bir figürdür. Bu yönüyle Salman, simgesel şiddetin uygulayıcısı konumundadır. Onun kararları, bireysel tercihler değil, akademik alanın işleyişini belirleyen yapısal müdahaleler olarak işlev görür.

Salman karakteri, romanda iktidar ilişkileri karşısında konumlanan ve bu ilişkileri çoğu zaman sorgulamaksızın içselleştiren bir figür olarak kurgulanmaktadır. Bu yönelim, onun dış bir otorite tarafından yönlendirilen bir talebe karşı geliştirdiği tutumda açık biçimde gözlemlenmektedir. Söz konusu durum, eşinin anlatımı üzerinden aktarılan bir sahnede şu şekilde ifade edilmektedir: "Ne var?" diye sordum. Sevinerek, "arkadaşım beni yanına çağırmıştı", dedi. Arkadaşın kim olduğunu sormadım, çünkü biliyordum. İçim burkuldu. "Ne istiyordu?" — "Makale yazmamı istedi." — "Kimin hakkında?" — "Eloğlu hakkında." (Hacızade, 2004: 175).

Bu alıntı, Salman'ın kendisinden beklenen yönlendirmeyi sorgulamaksızın kabul ettiğini ve başkası aleyhine yazılması istenen bir metni üretmeyi olağan bir pratik olarak içselleştirdiğini göstermektedir. Nitekim yazılan metnin içeriği de bu yönlendirmeyi doğrular niteliktedir: "Makale, Eloğlu'nun bütün iyi yönlerini bir kenara bırakıyor, eksiklerini abartıyor, onunla ilgisi olmayan şeylerle suçluyordu. Kocam da olsa kendimi tutamadım: vicdansız adam!.." (Hacızade, 2004:175).

Buna karşılık Cahangir, akademik sistem içinde yer almasına rağmen bu sistemle tam anlamıyla bütünleşmeyen bir karakterdir. Derin bilgi birikimine sahip olmasına karşın doktora tezini savunmamış olması, onun akademik yükselme mekanizmalarına bilinçli bir mesafe koyduğunu gösterir. Bu yönüyle Cahangir, "hakiki âlimlik" idealini temsil eder ve sistemi araç şekline getiren yapıya karşı etik bir duruş sergiler. Ancak onun bu duruşunun sistem tarafından görünmez olmasına da yol açar.

Salman Kurbanzade'nin doktora öğrencisi olan Orhan karakteri, romanda akademik emeğin gerçek temsilcisi olarak öne çıkar. Üreten, sorgulayan ve eleştiren bir bilim insanı profili çizer. Ancak bu nitelikleri, onun sistem içinde yükselmesini sağlamaz; aksine dışlanmasına neden olur. Orhan'ın yaşadığı engellenmeler, akademik alanda liyakatten ziyade ilişkisel ağların belirleyici olduğunu gösterir. Bu nedenle Orhan, simgesel şiddetin mağduru olarak okunabilir.

Gülmire ise akademik alanda yetkinlikten çok ilişkiler aracılığıyla varlık kazanan bir karakterdir. Onun yükselişi, bireysel emeğe değil; Salman'ın yönlendirmelerine ve sistemin sunduğu imkânlara dayanır. Bu durum, akademik alandaki etik aşınmayı görünür kılar. Gülmire'nin zamanla bu durumu içselleştirmesi, simgesel şiddetin dışsal değil, zihinsel bir süreç olduğunu da ortaya koyar.

Nadire karakteri, romanın etik ve vicdani sesini temsil eder. Hem akademik kimliği hem de bireysel duyarlılığıyla sistemin aksayan yönlerini fark eden ve buna tepki gösteren bir figürdür. Onun varlığı, romanda eleştirel bilincin taşıyıcısı olarak önemlidir. Nadire, sistemin doğal kabul edilen işleyişine karşı çıkan nadir karakterlerden biri olarak, simgesel şiddetin görünür kılınmasında kritik bir rol oynar.

Diğer yandan Sedef, Cafer, Gülalı ve Akdem gibi karakterler, ana çatışmayı destekleyen yardımcı figürler olarak işlev görür. Bu karakterler aracılığıyla akademik alanın farklı katmanları, ilişkisel ağları ve güç dengeleri tamamlanır. Özellikle Cafer, hakikati dile getirme çabasıyla dikkat çekerken; Sedef ve Akdem gibi karakterler, akademik alanın bireysel hayat üzerindeki etkilerini görünür kılar.

Romanda kişiler, anlatının ilerlemesini sağlayan unsurlar değil; akademik alanın yapısal sorunlarını, iktidar ilişkilerini ve simgesel şiddetin işleyişini somutlaştıran temel araçlardır. Bu nedenle kişiler kadrosu, romanın tematik ve kuramsal derinliğini kuran en önemli bileşenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Romanda akademik alan, Azerbaycan Bilimler Akademisi etrafında şekillenir. Bu kurumlar, Bourdieu'nün tanımladığı anlamda özerk bir bilim alanı değil, iktidar ilişkilerinin belirlediği bir "mücadele alanı"dır. Roman, akademik yapıyı şu özelliklerle sunar: liyakat yerine ilişkiler, bilimsel otoritenin kişilere bağlı olması, sembolik sermayenin belirleyiciliği. Bu yapı içinde bilgi, nesnel bir değer değil; güç ilişkilerinin aracıdır.

Yazar romanda Elyazmalar Enstitüsü'nü genel hatlarıyla tasvir etmekle yetinmez; mekânın somut olarak neresi olduğunu okura hissettirmek için ayrıntılara bilinçli biçimde yer verir. Nadire'nin ablası Sedef'in eşi Cihangir ve oğlu Rahim'in çalıştığı Elyazmaları Enstitüsü tanıtılırken, mekânın fiziksel özellikleriyle birlikte kurumsal atmosferini yansıtan geniş tasvirler sunulmaktadır (Hacızade, 2004: 286). Kommunist (bugünkü İstiklaliyyet) Caddesi'nin, Azerneşrin zikredilmesi, İçerişeher'in kale surlarına yapılan göndermeler ve enstitü binasının konumuna dair küçük ama seçici detaylar, anlatılan yerin gerçek mekânsal karşılığını açıkça işaret eder.

Nitekim metinde yer alan "enstitünün pencerelerine bakması" ve "kale duvarlarının iri taş dişleri" gibi ifadeler, sadece bir atmosfer kurmakla kalmaz; bu kurumun Bakü'nün tarihî dokusu içindeki somut yerini belirginleştirir. *"Kommunist caddesi boyunca biraz yukarı çıkmıştı ki, farkında olmadan dönüp enstitünün pencerelerine baktı: Salman Gurbanzade'nin odasından hâlâ ışık geliyordu; biraz ötede ise İçeri Şehir'in kale duvarlarının iri 'taş dişleri' yarı karanlık içinde güçlükle seçiliyordu."* (Hacızade, 2004: 250)

Akademik Alan ve Otoritenin Korunması

Akademik dünyada iktidar her zaman doğrudan "bilimsel başarı"dan ya da üretimden gelmez. Yani gerçek anlamda araştırma yapan, güçlü teorik ya da bilimsel üretim ortaya koyan kişilerle, kurumsal ve idari güç sahibi olan kişiler arasında her zaman birebir bir örtüşme yoktur. Akademik iktidar çoğu zaman "bilimsel sermaye"den bağımsız bir şekilde de oluşabilir. Böyle durumlarda idari pozisyonlar (bölüm başkanlığı, dekanlık gibi idari görevler) gerçek bilimsel tanınmanın yerine geçen bir tür "ikame güç" gibi algılanabilir. Yani bilimsel olarak en üretken olmayan kişi bile, kurumsal pozisyonu sayesinde güçlü bir konum elde edebilir (Bourdieu, 2021: 111).

Bu durum aynı zamanda akademide bir gerilim yaratır: kendini yönetime ve idareye adayanlarla, kendini tamamen araştırmaya ve bilimsel üretime verenler arasında örtük bir farklılık ve zaman zaman da mesafe oluşur. Özellikle akademik geleneğin güçlü bilimsel üretimi yeterince ödüllendirmediği ortamlarda bu ayrım daha da belirgin hâle gelir. Sovyet döneminde akademik konumlar büyük ölçüde kurumsal bağlılık, ideolojik uyum ve idari pozisyonlarla ilişkili olduğundan, bilimsel üretim ile iktidar arasında her zaman doğrudan bir örtüşme bulunmamaktadır. Dolayısıyla akademik prestij, araştırma başarısına değil, sistem içindeki konuma ve siyasal-kurumsal meşruiyete de bağlı bir şekilde yeniden üretilmiştir.

Pierre Bourdieu'ye göre akademik alan, farklı aktörlerin sahip oldukları çeşitli sermaye türleri (kurumsal konum, ünvan, tanınırlık, otorite vb.) üzerinden birbirlerine göre konumlandıkları bir güç ilişkileri ağı içinde işler. Bu yapıda herkes eşit düzeyde söz sahibi değildir; hangi görüşün daha "geçerli" sayılacağı ve hangi kişinin karar süreçlerinde daha etkili olacağı, büyük ölçüde bu konumsal güç farklarına bağlıdır. Akademik alan, akademik üretimin gerçekleştiği nötr bir zemin değil, iktidarın dağılımının ve yeniden üretiminin görüldüğü bir yapıdır (Bourdieu, 2021: 50).

Sovyet dönemi Azerbaycan'ındaki akademik kurumlarda yaşanan güç mücadeleleri, liyakat sorunları ve bürokratik yapılanma, Bourdieu'nün akademik alan kuramı çerçevesinde daha net görülebilmektedir. Dönemin bazı araştırmacıları da bu yapıyı açık biçimde eleştirmiştir. Bunlardan biri olan Prof. Dr. Nasib Göyüşov, 1990 yılında yayımladığı "İlmimiz ne için geri kalıyor?" başlıklı makalesinde Azerbaycan'daki akademik hayatının yanı sıra Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsünde karşılaştığı sorunlara da dikkat çekmiştir (Göyüşov, 1990: 69-73). Göyüşov'a göre akademik geriliğin temel nedeni maddi imkânsızlıklar değil, bilim kurumlarını kuşatan bürokratik anlayış, liyakatten uzak kadro politikaları ve akademik ortamı zedeleyen uygulamalardır. Bilim insanlarının değerlendirilmesinde yetkinlikten çok kişisel ilişkilerin, grup aidiyetlerinin ve çeşitli çıkar ağlarının etkili olması; özgür tartışma ortamının zayıflaması; araştırmaların ideolojik baskılar altında yürütülmesi ve eleştirel düşünceyi geliştiremeyen eğitim anlayışı, bilimsel ilerlemenin önündeki başlıca engeller arasında gösterilmektedir.

Göyüşov ayrıca bilimsel yayın süreçlerinde görülen usulsüzlükleri de eleştirmektedir. Akademik çevrelerde tanışıklık ilişkilerinin, kayırmacılığın ve şahsi menfaatlerin etkili olduğunu; bilimsel çalışmaların değerlendirilmesinde nesnel ölçütlerin çoğu zaman geri plana itildiğini belirtmektedir. Bu durum, nitelikli araştırmacıların görünürlüğünü azaltırken bilimsel üretimin niteliğini de olumsuz etkilemektedir. Makalede rüşvet ve iltimasın akademik hayatın çeşitli aşamalarına nüfuz ettiği, araştırmacıların eserlerini yayımlama ve akademik ilerleme süreçlerini etkilediği yönünde değerlendirmeler de yer almaktadır. Göyüşov, bu sorunların aşılabilmesi için bilim kurumlarında köklü değişikliklere ihtiyaç bulunduğunu, akademik liyakatin güçlendirilmesi ve bilimsel emeğin korunması gerektiğini vurgulamaktadır (Göyüşov, 1990: 72).

Akademideki bu sorunlar dönemin akademik kurumlarına ilişkin gözlemlerle sınırlı kalmamış, edebî metinlerde de çeşitli yansımalar bulmuştur. İncelenen romanda akademik alan içindeki güç ilişkileri, liyakat sorunu ve kurumsal otoritenin işleyişi benzer bir çerçevede ele alınmaktadır. Roman bağlamında Pierre Bourdieu'nün işaret ettiği güç ilişkileri somut biçimde görünür hâle gelmektedir. Bölüm başkanı olan Salman'ın sahip olduğu kurumsal konum, ona sadece idari bir yetki değil, akademik ilişkiler üzerinde belirleyici bir etki alanı da kazandırmaktadır. Bu durum, akademik alanın hem kendi iç hiyerarşisini koruduğunu hem de daha geniş iktidar ilişkilerini yeniden ürettiğini göstermektedir; çünkü Salman'ın uygulamaları, sahip olduğu bu konum gücünün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve alan içindeki diğer aktörlerin konumlarını doğrudan etkilemektedir.

Romanın 14. bölümünde Salman'ın iç dünyasında beliren huzursuzluk, akademik alanda otoritenin nasıl korunduğunu ve bu sürecin nasıl içselleştirildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Özellikle genç kuşağın farklı düşünmeye başlaması karşısında duyduğu rahatsızlık şu ifadelerde açıkça görülür:

"Genç, yetenekli şairler, yazarlar ve eleştirmenler ortaya çıkmış ve artık onun gibi düşünmek, yazmak istemiyorlardı… hatta öğrenci kendi hocasının karşısına çıkıyor, onunla yüz yüze gelip onu alt etmeye çalışıyordu…" (Hacızade, 2004: 233)

Bu durum Salman tarafından bilimsel bir yenilenme olarak değil, doğrudan otoriteye yönelmiş bir tehdit olarak algılanır. Nitekim onun zihninde beliren bir diğer düşünce, akademik alanda hesap verebilirlik ihtimalini de açığa çıkarır: "Ona öyle gelirdi ki, şimdi bir teftiş dönemi başlamış… vaktiyle yazılanlar, söylenenler şimdi mihenk taşına vurulup sınanıyor… Böyle olursa sorumluluk duygusu kat kat artar…"

Ancak bu sorgulama kalıcı değildir. Kısa süre sonra Salman, kendi pratiğini değiştirmek yerine mevcut düzeni yeniden üretmeyi tercih eder: "Salman, yıllar boyunca edindiği alışkanlıklara ihanet etmeden yazıp çizmeye devam eder ve "dostluğun, akraba kayırmanın, selamın hâlâ işe yaradığı bir dünyada her şey yine böyle olacaktır" diyerek istediği bilim insanını, yazarı göklere çıkarır; hoşuna gitmeyeni ise haklı haksız sözlerle eleştirip hevesini kırardı." (Hacızade, 2004: 233)

Bu çelişkili tutum, akademik alanda sembolik şiddetin açık baskı biçimlerinde değil; gelenek, kıdem ve saygı gibi değerler üzerinden meşrulaştırılarak işlediğini göstermektedir. Genç kuşağın eleştirel tavrının "saygısızlık" olarak kodlanması, eleştirinin sınırlandırılmasına ve otoritenin korunmasına hizmet ederken; sistemin sorunlu yapısının fark edilmesine rağmen sürdürülmesi, bu yapının içselleştirildiğini ortaya koyar. Sembolik şiddet kavramı çerçevesinde, akademik alanın bilgi üretimiyle değil, hiyerarşik ilişkilerin ve ilişkisel ağların yeniden üretildiği bir güç alanı olarak işlediği görülmektedir.

Romanın 22. bölümünde, akademik alanın intihal ve bilgi gaspı üzerinden değil, duygusal manipülasyon ve kurumsal baskı yoluyla da nasıl işlediği dramatik biçimde ortaya konur. Bu bölüm, Orhan'ın Gülmire'nin doktora tezini hazırlamış olması üzerinden gelişen bir etik çöküş ve sembolik şiddet sahnesi olarak okunabilir. Orhan'ın Gülmire'ye duyduğu aşk, onun akademik emeğini üretmesinin görünmez motivasyonuna dönüşür. Ancak Gülmire, bu duygusal bağı kendi akademik ilerlemesi için araca dönüştürür. Böylece bilgi üretimi, duygusal sömürüyle iç içe geçer; emek ile sahiplik arasındaki sınır bulanıklaşır. Orhan, bu süreçte kendi katkısının sömürüldüğünü fark eder ve müzakere toplantısına katılmayarak koridora çıkar. Bu geri çekilme, bireysel bir protestodan ziyade, akademik sistemin etik dışı işleyişine karşı sessiz bir itiraz niteliği taşır.

Romanda Gülmire'nin doktora tezinin müzakere toplantısında Cafer'in değerlendirme konuşması, akademik alanın nesnel bilgi üretiminden ziyade bölüm başkanı Salman'ın temsil ettiği kurumsal iktidar tarafından biçimlendirildiğini görünür kılar. Bu sahnede Cafer, bir yandan Orhan'ın eserine dair ortak estetik ve bilimsel kanaati dile getirirken, diğer yandan Salman'ın söylemindeki tutarsızlığı ve yönlendirici etkisini açığa çıkarır. Onun şu ifadeleri bu gerilimi doğrudan yansıtır:

"Geçen defa Orhan'ın iyi bir eserini müzakere ediyorduk. Orhan'ın eseri bundan kat kat güçlüydü, mükemmeldi. Ama profesör o güzel eser hakkında öyle bir değerlendirme yaptı ki, hiç yapmasaydı daha iyiydi. Bugünkü konuşması ile önceki konuşması arasında hiçbir benzerlik yok." (Hacızade, 2004: 421)

Bu sözler, bölüm başkanı Salman'ın değerlendirme otoritesinin sabit bir bilimsel ölçüte dayanmadığını, aksine akademik hiyerarşi ve bağlama göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koyar. Değerlendirme süreci, bilimsel bir tutarlılık alanı olmaktan çıkar; kurumsal iktidarın yönlendirdiği bir söylem pratiğine dönüşür. Cafer'in vurguladığı tutarsızlık, sembolik şiddetin işleyişini de ima eder: Salman'ın sözü, eserin değerini belirlerken diğer akademik sesleri geri plana iter ve hangi görüşün "meşru" sayılacağını tek taraflı olarak tayin eder.

Müzakere salonunda ise güç ilişkileri açık biçimde görünür olur. Cafer, gerçeği dile getirmeye çalışsa da Salman tarafından susturulmak istenir. Ancak Cafer'in kısmi ifşası, iktidarın tamamen kontrol edilemediğini gösterir. Buna rağmen Salman, otoritesini kaybetmemek için hem baskı hem de ödül mekanizmalarını devreye sokar: Orhan'ın kitabının yayımlanmasını engellerken Gülmire'yi över ve akademik meşruiyetini yeniden üretir. Bu, sembolik şiddetin klasik bir örneğidir; çünkü gerçeklik, güç tarafından yeniden tanımlanır ve yönlendirilir.

Bu süreçte akademik alandaki yapısal bir sorun da görünür hâle gelir: erteleme ve kurumsal uzatma pratiği. Tezlerin, kitapların ve savunmaların sürekli ertelenmesi, bürokratik bir yavaşlık değil, kontrol mekanizmasıdır. Bilginin dolaşımı geciktirilerek iktidar ilişkileri korunur ve bağımlılık ilişkileri sürdürülür. Bölüm, akademik alanın hukuki ve idari yapılarla nasıl iç içe geçtiğini de gösterir.

Akademik alanın işleyişi bilimsel üretimle sınırlı değildir; bu üretimi çevreleyen kurumsal ve toplumsal koşullar da belirleyici rol oynar. Sovyet sonrası dönemde yaşanan dönüşüm hem akademik alanda hem de yayıncılık alanında çeşitli yapısal sorunları beraberinde getirmiştir. Ekonomik sıkıntılar, kurumsal yeniden yapılanma ve yayıncılık alanındaki daralma, bilimsel ve edebî üretimin görünürlük kazanmasını zorlaştırmıştır. Bu çerçevede akademik alan, bilgi üretiminin gerçekleştiği bir zemin değil, güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir yapı olarak da işlev görmektedir.

Bu dönüşümün edebî düzlemdeki yansımalarına Anar'ın *Otel Odası* adlı eserinde de rastlanır. Eserde, 1990'lı yılların yarattığı ekonomik sıkışma ve belirsizlik ortamı içinde bireylerin ve özellikle entelektüel çevrelerin yaşadığı kırılganlık hâli öne çıkar (Anar, 2004). Benzer biçimde, bu dönemin kurmaca metinlerde değil, bireysel yaşam hikâyelerinde de görünür hâle geldiği söylenebilir.

Bu genel çerçevenin içinde Azerbaycan Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsünde görev yapmış tenkitçi Dr. Tofig Kahramanov'un (1946–2000) yaşamı, dönemin yayıncılık ve akademik ortamını anlamak açısından çarpıcı bir örnek sunar. Kahramanov'un araştırma, hikâye ve povestleri yenilikçi bulunmasına rağmen uzun süre yayımlanmaz; çeşitli yayın organlarında geciktirme, reddetme ve el yazmalarının "kaybolması" gibi sorunlarla karşılaşır (Qaradərəli, 2014). Bu durum, bilimsel ve edebî çalışmaların değerlendirilmesinde kurumsal tercihlerin ve kişisel ilişkilerin belirleyici olabildiğini gösterir. Eserlerinin yayımlanmaması nedeniyle telif gelirlerinden mahrum kalması ve maaşların yetersizliği ciddi maddi sıkıntılara yol açar; akademik ve yayıncılık alanındaki dışlayıcı işleyiş yaşam koşullarını giderek zorlaştırır. Bu süreçlerin ardından Kahramanov 2000 yılı mart ayında yaşamına son verir. Onun hikâyesi, akademik ve edebî çalışmaların metin düzeyinde değil, bunları çevreleyen kurumsal yapılar ve güç ilişkileri içinde şekillendiğini ortaya koyar.

Bu tür yapısal baskı ve dışlama mekanizmaları romanda Orhan karakterinin ölümü sahnesinde kurmaca düzlemde karşılık bulur. Orhan'ın koridorda geçirdiği kalp krizi sonucu yaşamını yitirmesi, bireysel bir biyografik sonun ötesinde, akademik alan içinde biriken gerilimlerin ve görünmez baskı biçimlerinin yoğunlaştığı bir kırılma anı olarak değerlendirilebilir. Kurumsal işleyişin yarattığı sürekli stres, dışlanma ve değersizleştirme pratikleri bu sahnede fiziksel bir çöküşe yol açar. Roman bu noktada, akademik alanı sadece sembolik iktidar ilişkileriyle değil, bu ilişkilerin gündelik hayat ve birey üzerindeki etkileriyle birlikte görünür kılar. Orhan'ın ölümü, kişisel bir trajedi olmaktan ziyade, uzun süreli yapısal baskının kurmaca düzlemde somutlaştığı bir sonuç olarak okunabilir.

Romanın son bölümünde yer alan mektup, romanda bireysel aşk anlatısından çok, akademik çevredeki güç ilişkileri, sadakat ve etik çöküşün iç içe geçtiği bir tanıklık metni olarak okunabilir. Pilot Akdem'in sözleri hem kişisel bir kırılmayı hem de Gülmire üzerinden kurulan akademik beklenti ağının çözülmesini açığa çıkarır. Akdem'in mektubu şu ifadelerle bu kırılmayı dramatik biçimde dile getirir:

"Sen akademisyen olmak istiyordun. Bu senin de arzundu, ne diyeyim, benim de arzumdu. Sen alim olmadın, olamadın. Ben senin hatırın için her şeye, her çetinliğe dayandım. Sen ise... Sen ise kırdın kanatlarımı, insafsızca kırdın... Senin cezan ne? Ölüm? Bırak seni kendi vicdanın öldürsün!..." (Hacızade, 2004: 434)

Romanın bu kısmı Gülmire'nin bireysel tercihleri üzerinden kurulan akademik ve duygusal beklentilerin nasıl bir kırılmaya uğradığını gösterir. Akdem'in "kanatların kırılması" metaforu, bir evlilik içi hayal kırıklığını değil, akademik yükselme, statü ve temsil üzerinden kurulan ideallerin çöküşünü de simgeler. Bu mektup, romanda kişisel trajedi ile kurumsal beklentilerin kesiştiği bir sembolik şiddet alanını görünür kılar.

İntihal ve Eser Gaspı

Romanın en güçlü eleştiri alanı, bilimsel emeğin gasp edilmesidir. Salman Kurbanzade karakteri üzerinden başkasına ait eserlerin sahiplenilmesi, el yazmalarının yok edilmesi, bilginin yeniden adlandırılması görünür hâle getirilir. Eserin 21. bölümünde, sembolik şiddetin en çıplak ve en yıkıcı biçimi, bu kez akademik hiyerarşi üzerinden değil, doğrudan bilgi gaspı ve intihal üzerinden görünür hâle gelir (Hacızade, 2004: 410-417). Bu bölüm, intihal ve bilgi gaspı üzerinden akademik iktidarın nasıl kurulduğunu ve sürdürüldüğünü göstermesi bakımından merkezî bir işlev taşır. Salman'ın yıllar önce gerçekleştirdiği eylem, etik bir ihlal değil; iktidar üretme stratejisidir. Sovyet döneminde "halk düşmanı" ilan edilerek susturulan aydınların mirası üzerinde yükselen bu düzen, bilgiye erişimi ve onu dolaşıma sokma hakkını belirli kişilerde toplar. Mirza Yanar'ın eserinin Salman tarafından sahiplenilmesi de bu yapının bir devamıdır. Salman, arkadaşının ölümünü fırsata çevirerek onun *Nesiminin sanatkarlığı* adlı çalışmasını kendi adına yayımlar; böylece akademik prestij, ünvan ve otorite kazanır. Bu, fiziksel bir zorlamaya dayanmayan; ancak alanın kurallarını, sessizlik kültürünü kullanarak gerçekleştirilen tipik bir sembolik şiddet biçimidir.

Yirmi beş yıl sonra Orhan'ın gerçeği ortaya çıkarması, bu kurulu düzeni tehdit eder. Ancak dikkat çekici olan, Salman'ın ilk tepkisinin yine fiziksel değil, tamamen sembolik araçlara dayanmasıdır. Önce olayı inkâr eder, ardından Orhan'ı "nankörlük" ve "öğrenci-hoca ilişkisi" üzerinden suçluluk duygusuna itmeye çalışır. Bu, Pierre Bourdieu'nün tanımladığı anlamda, tahakkümün meşrulaştırılmasıdır: egemen, kendi suçunu bile ahlaki bir üstünlük perdesiyle örter.

Bu işe yaramadığında ise strateji değiştirir: Orhan'ı tehdit eder (hukukî yaptırım söylemi), ardından rüşvet teklif eder, son olarak ise akademik yükselme vaadi sunar (bölüm başkanlığı). Bu üç aşama, sembolik şiddetin nasıl katmanlı bir iktidar mekanizması olarak işlediğini açıkça gösterir. Çünkü burada amaç gerçeği gizlemek değil, Orhan'ı da bu kirli düzenin parçası hâline getirmektir. Yani mağdur, sisteme entegre edilerek susturulmak istenir.

Orhan'ın reddi ise bu zinciri kıran nadir bir karşı çıkış olarak önemlidir. Ancak metin, bu direnişin ne kadar zor olduğunu da gösterir: Salman'ın yıllarca inşa ettiği akademik otorite, tek bir gerçeğin bile kabulünü neredeyse imkânsız hâle getirecek kadar güçlüdür. Bu yönüyle roman, akademideki intihalin bireysel bir ahlak sorunu değil, kurumsallaşmış bir iktidar pratiği olduğunu ortaya koyar.

Romanın ilerleyen bölümlerinde bu durum daha belirgin hâle gelir: Orhan'ın donanımlı ve gerçek anlamda bir bilim insanı olarak eleştirel tavır sergilemesi ve doğruları dile getirmesi, onun akademik çevrede dışlanmasına yol açarken; Gülmire'nin ise bölüm başkanı Salman tarafından desteklenmesi, akademik alanda liyakatten ziyade ilişkisel ağların belirleyici olabildiğini ortaya koyar.

Akademik alanda iktidar statik bir konum meselesi değildir; zaman içinde kurulan ve sürdürülen ilişkiler üzerinden işler. Özellikle "patron" konumundaki akademisyenler ile "müşteri" konumundaki genç araştırmacılar arasındaki ilişki, karşılıklı beklentiler ve stratejiler doğrultusunda şekillenir. Bu ilişkilerde belirleyici olan unsur, sadece kişisel tercih değil, disiplin içindeki "mevkiler piyasasının" yoğunluğudur. Rekabet arttıkça, hâkim konumdaki aktörler daha fazla yönlendirme ve kontrol gücüne sahip olurken, yeni gelenler bu yapıya uyum sağlamak zorunda kalır (Bourdieu, 2021: 102-103). "Patron" konumundaki akademisyenler, bir yandan öğrencilerini ve asistanlarını uzun süre kendi çevrelerinde tutarak bağlılık ilişkisi kurmaya çalışırken, diğer yandan onlara belirli ölçüde hareket alanı tanıyarak hem onların gelişimini teşvik eder hem de kendi akademik prestijlerini güçlendirirler. Ancak bu denge her zaman sabit değildir; aşırı kontrol bağımlılığı artırırken, fazla serbestlik ise bu ilişkilerin kopmasına yol açabilir (Bourdieu, 2021: 103). Akademik iktidar, sürekli ayarlanması gereken bir ilişki biçimi olarak ortaya çıkar.

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi, bazı "patronlar" öğrencilerini dikkatle yönlendirip belirli konumlara taşırken, bazılarını ise sistem içinde daha geri planda bırakabilmektedir. Bu süreçte akademik yükseliş bireysel başarıya değil, bu ilişkisel ağ içinde hangi pozisyonun nasıl kurulduğuna da bağlıdır. Dolayısıyla akademik alanda kariyerler, bireysel yetkinlik kadar, zaman içinde kurulan bu bağımlılık ve sadakat ilişkileri üzerinden şekillenir.

Aynı kurumda çalışan Cafer'in Fuzulî'ye ait elyazmasını keşfetmesiyle ortaya çıkan bilimsel üretim süreci sembolik şiddet kavramı açısından okunduğunda, bireysel bir etik ihlal değil, akademik alanın görünmez iktidar mekanizmalarının yeniden üretimi olarak değerlendirilebilir. Salman'ın Cafer'in bulgusunu doğrudan gasp etmek yerine onu Gülmire üzerinden yeniden adlandırması, şiddetin örtük ve meşru bir biçimde işletildiğini göstermektedir. Romanda bu durum özellikle şu stratejik yönlendirmede görünür hâle gelir: "Salman, Cafer'i gönderdikten iki saat sonra tekrar idareye dönmüş, fotoğrafı masasına koyarak yalnız başına defalarca incelemişti. Bulgunun doğruluğundan emin olduktan sonra yerinde duramamış, odada bir o yana bir bu yana yürüyerek çözüm yolları aramaya

başlamıştı. Evet, mesele artık "yol ve çare" meselesiydi: Bu "kıymetli buluş" Cafer'in elinden nasıl alınabilirdi?" (Hacızade, 2004: 244).

Bu cümleler, bilginin üretiminden ziyade onun meşru sahiplik rejimi üzerinden yeniden dağıtıldığını göstermektedir. Cafer'in emeğinin gasp edilmesi, Gülmire'nin adı üzerinden bir "meşru temsil" üretilmekte; böylece bilimsel otorite, gerçek üreticiye değil, iktidar ilişkileri tarafından belirlenen özneye aktarılmaktadır. Şiddet açık bir zorlamayla değil, "normal akademik prosedür" görünümü altında gerçekleşmektedir. Salman'ın Gülmire'yi "elinin altında" ve yönlendirilebilir bir özne olarak konumlandırması, sembolik şiddetin bilgiye değil, öznelere de uygulandığını gösterir. Böylece akademik alan, emek, isim ve meşruiyet arasındaki ilişkinin eşitsiz biçimde yeniden üretildiği bir güç alanı hâline gelir.

"Arada bütün sıkıntıyı çeken Cafer olurken, 'ne yoğurup ne yapan, hazır ekmeği bulan' ise Gülmire oluyordu. Kıskanç insanlar çoğu zaman bununla da teselli bulmayı başarırlar; Salman'ın tesellisi de buydu." (Hacızade, 2004: 261). Bu cümleler, bir yandan emeğin gerçek sahibinin görünmez kılınmasını, diğer yandan ise akademik üretime katkısı olmayan bir öznenin ödüllendirilmesini açıkça gösterir.

Gülmire'nin "*Ben... ben... başkasının... keşfini... kendi adıma yayımlayamam... Vicdanım...*" sözleri, öznenin henüz tamamen teslim olmadığını, etik bir bilinç taşıdığını gösterir (Hacızade, 2004: 268). Ancak bu bilinç, doğrudan baskıyla değil, anlamın yeniden kurulması yoluyla aşındırılır.

Salman'ın "*Vicdan nedir kız? Sen daha çocuksun...*" şeklindeki ifadesi, simgesel şiddetin tipik bir örneğidir: burada etik bir değer küçümsenerek geçersiz kılınır ve öznenin yargılama kapasitesi değersizleştirilir. Böylece Gülmire'nin kendi ahlaki konumuna duyduğu güven sarsılır. Devamında kullanılan "*veriyorlarsa al*" gibi pragmatik söylemler ise akademik alanın etik ilkelerini gündelik çıkar mantığına indirger. Cafer'e ait olan emek ve keşif, söylem aracılığıyla Gülmire'ye aitmiş gibi yeniden tanımlanır. Bu yeniden tanımlama, zorla değil, ikna ve meşruiyet diliyle yapılır; dolayısıyla özne, maruz kaldığı şiddeti açık bir baskı olarak değil, "doğal" ve "mantıklı" bir durum olarak algılamaya yönlendirilir. Simgesel şiddet tam da bu noktada ortaya çıkar: iktidar, kendi dayattığı anlamları görünmez kılarak kabul ettirir. Gülmire'nin içinde bulunduğu durum, bir etik ihlal değil, akademik alanın hiyerarşik yapısı içinde üretilen ve yeniden üretilen bir tahakküm biçimidir.

Mobbing ve Dışlama

Bezdiri (mobbing), Türk Dil Kurumuna göre "iş yerlerinde, okullarda vb. topluluklar içinde belirli bir kişiyi hedef alıp, çalışmalarını sistemli bir biçimde engelleyerek huzursuz olmasına yol açma, yıldırma, dışlama ve gözden düşürme" davranışlarıdır. Akademide mobbing üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, mobbing ile kıdem, ünvan, örgütsel adalet, güven, bağlılık ve iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık mobbingin örgütsel nedenleri arasında kayırmacılık, zayıf liderlik, hasta örgüt kültürü, dayanışma ve iletişim eksikliği gibi faktörler öne çıkmaktadır (Erdemir, 2019: 213). Bu bulgular, mobbingin bireysel çatışmalardan kaynaklanan bir olgu olmadığını, örgütsel yapı ve kültür içinde üretilen sistematik bir problem olduğunu göstermektedir. Akademik literatürde mobbingin kişisel nedenlerine ilişkin açıklamalar çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda, söz konusu olgunun bireysel düzeydeki motivasyonlarına dikkat çeken çalışmalar, özellikle kıskançlığı temel bir etken olarak öne çıkarmaktadır. Nitekim "akademide mobbingin kişisel nedenleri arasında, en başta 'kıskançlık' gösterilmekte, bunu takiben mesleki açıdan başarılı olma durumu etkili olmaktadır" (Erdemir, 2019: 227).

Romandaki Orhan karakteri, akademik alandaki sistematik dışlamanın merkezindedir. Roman boyunca Orhan'ın sunum yapmasının engellenmesi, sahte görevlerle uzaklaştırma, yayın süreçlerinin geciktirilmesi, kurumsal sabotaj görülür. Bu baskı biçimleri açık şiddet değil, simgesel şiddettir; çünkü "bilimsel gereklilik" ve "kurumsal prosedür" adı altında meşrulaştırılır. Akademik alandaki güç ilişkileri, romanda açık baskı biçimleriyle değil, daha incelikli ve görünmez mekanizmalarla da işletilir. Bu bağlamda Orhan'ın toplantıya konuşmacı olarak davet edilmesinin engellenmesi, "sembolik şiddet" kavramı çerçevesinde okunabilecek tipik bir örnek sunar.

Salman'ın Orhan'ı bilinçli biçimde akademik görünürlükten uzaklaştırmak amacıyla uydurduğu görevlendirme, bu şiddetin örtük doğasını açığa çıkarır. Dışarıdan gelen daveti reddederken "*Orhan yurtdışına gidiyor...*" şeklindeki gerekçelendirme, kurumsal sorumluluk ve bilimsel zorunluluk söylemiyle meşrulaştırılır. Oysa bu söylem, gerçekte bir engelleme stratejisinin üzerini örter. Salman'ın iç monoloğunda yer alan *"iyi bir yalan uydurduğuna göre kendinden razı hâlde gülümsedi"* ifadesi, bu müdahalenin bilinçli ve hesaplı olduğunu açıkça ortaya koyar (Hacızade, 2004: 299-303)

Daha da önemlisi, Orhan'ın bu yönlendirmeyi sorgulamadan kabul etmesi, sembolik şiddetin en belirgin sonucunu gösterir: tahakkümün, mağdur tarafından da doğal ve gerekli görülmesi. Salman'ın Tiflis'te "yeni belgeler" bulunduğu yönündeki söylemi (*"bunlar hep yeni belgeler... git, getir!"*), akademik üretimin temel motivasyonlarını araca dönüştürerek Orhan'ı ikna eder. Böylece açık bir zorlamaya başvurmaksızın, genç araştırmacının yönü değiştirilir ve akademik alandaki yükselme imkânı ertelenir.

Bu sahne, romanda akademik alanın bilgi üretimiyle değil, sembolik iktidar mücadeleleriyle şekillendiğini gösterir. Salman'ın otoritesini kullanarak fırsatları kontrol etmesi ve bunu "bilimsel gereklilik" kılıfı altında sunması, sembolik şiddetin kurumsal düzeyde

nasıl yeniden üretildiğini somutlaştırır. *"Senin gibilerin başını pamukla kesmek gerekir, ahlaksız adam..."* (Hacızade, 2004: 332). Bu ifade, profesörün iç monoloğu aracılığıyla kurulan iktidar söyleminin şiddet potansiyelini açığa çıkarır. Açık fiziksel bir eylemden ziyade, dil düzleminde kurulan bu tehditkâr düşünce, sembolik şiddetin zihinsel ve söylem boyutuna işaret eder. Burada profesör, akademik alan içindeki konumunun sağladığı meşruiyetle, karşısındaki özneyi "yaramaz", "değersiz" ve "dışlanabilir" olarak sınıflandırır. Bu tür içsel söylemler, doğrudan ifade edilmemiş olsa bile, akademik hiyerarşideki üstünlük duygusunu yeniden üretir ve normalleştirir.

Daha çarpıcı olan ise, bu müdahalenin açık bir düşmanlık biçiminde değil, tersine "benim yetenekli öğrencim" gibi sözlerle örtülmesidir. Salman'ın yüzeyde koruyucu ve destekleyici görünen tavrı, arka planda yürüttüğü bu yönlendirmeyi görünmez kılar. Böylece Orhan, engellenmez; uzun süre bu engellenmenin farkına da varamaz. Bu gecikmiş farkındalık, simgesel şiddetin en yıpratıcı yönlerinden biridir.

Romanın 14. bölümünde, simgesel şiddetin akademik ortamda nasıl üretildiği ve meşrulaştırıldığı çarpıcı bir biçimde ortaya konur. Salman ile Gülalı'nın toplantı boyunca dile getirdiği olumsuz değerlendirmeler, ilk bakışta bilimsel eleştiri gibi görünse de gerçekte Orhan'ın eserini değersizleştirmeye ve yayımlanmasını geciktirmeye yönelik bir söylem kurar. Özellikle eserin "jubile için yazılmış olması"nın temel kusur olarak sunulması, metnin içeriğinden çok niyetini hedef alarak akademik meşruiyetini zedeler.

Bu bağlamda, Salman'ın daha önce Orhan'ı oyalamak amacıyla gerçekte var olmayan yazmalar için Tiflis'e göndermesi ve bu durumu toplantıda onun aleyhine kullanması, simgesel şiddetin en açık örneklerinden biridir. "Orada yeni materyaller vardı" iddiası, gerçeğe dayanmamasına rağmen, Orhan'ın akademik yetersizliği gibi sunulur. Orhan'ın "Hiçbir şey yoktu!" şeklindeki itirazı ise bu kurmaca söylem karşısında etkisiz kalır (Hacızade, 2004: 383). Çünkü burada hakikat değil, otoritenin kurduğu söylem belirleyicidir; Orhan kendini savunmaya çalışsa da sözünün meşruiyeti Salman'ın konumu karşısında zayıf düşer.

Oylama anında ise bu görünmez baskı somutlaşır. Bölüm başkanı olarak Salman'ın konumu, diğer üyelerin tercihlerini belirleyen örtük bir yönlendirme yaratır; çoğunluk onun görüşü doğrultusunda oy kullanır. Bu durum, kararın kolektif bir uzlaşı sonucu alınmış izlenimi verse de gerçekte hiyerarşik gücün etkisi belirleyicidir. Sonuçta alınan "üç ay ek süre" kararı, teknik bir düzeltme süresi olmanın ötesine geçerek, eserin Mirza Celil'in yıl dönümüne yetişmesini engelleyen stratejik bir araç hâline gelir.

Romanın 17. bölümünde bu durum, simgesel şiddetin devamı olarak yeniden karşımıza çıkar. Orhan kendisine verilen süre içinde eserini düzeltip tekrar bölüme sunmasına rağmen, Salman Kurbanzade bu kez de "zaman bulamadım, okuyamadım" gerekçesiyle metni müzakereye açmaz (Hacızade, 2004: 391). Böylece önce "düzeltme" adı altında geciktirilen süreç, bu kez "yoğunluk" bahanesiyle askıya alınır. Bu, simgesel şiddetin tipik bir devamıdır: açık bir ret yoktur, fakat süreç fiilen durdurulmuştur.

İçselleştirilmiş Baskı

Salman Kurbanzade'nin öğrencisi Orhan ile kurduğu diyalogda iki ayrı "Salman"ın varlığı dikkat çeker: dışarıya hitap eden, ölçülü ve akademik konuşan profesör ile iç dünyasında otoritesini koruyan, sert ve cezalandırıcı iç ses. Orhan'ın bir makalesinde danışmanı olan Salman'ı eleştirmiş olması da bu gerilimin doğrudan nedenidir. Bu durumu romanda Salman'ın ikili iç konuşması açık biçimde gösterir:

"Profesörün dili:

— Evet, makale çok iyi bir makaleydi.

Profesörün kalbi:

'O makale cehenneme gitsin... Az kalsın patlayacaktım!..'

Orhan:
— Çok sağ olun profesör... Sizi de Gülalı'nın dediği gibi biraz... eleştirmek...

Profesörün dili:

— Onun bir sakıncası yoktur. Ben küçük şeylere takılmam.

Profesörün kalbi:

Daha önce niye böyle konuşmuyordun...Makalenin tonu başından beri ağırdı. Ölünceye kadar seni bağışlamam! Sana söz hakkı vermek gerekmez. Bizi rezil edersin. Senin ağzına pamuk tıkamak gerekir" (Hacızade, 2004: 224)

Bu ikilik, sembolik şiddetin en tipik biçimlerinden birini gösterir: güç, doğrudan emir ya da baskı şeklinde değil, "nesnellik", "bilimsellik" ve "hoşgörü" söylemleriyle meşrulaştırılır. Salman'ın dilindeki yumuşaklık akademik otorite görüntüsünü sürdürürken; iç sesi, bu söylemin performatif olduğunu ve asıl gücün bastırma ve cezalandırma eğilimi taşıdığını açığa çıkarır.

Orhan'ın danışmanını eleştirmesi, akademik özgürlük gibi görünse de bu özgürlük Salman'ın otorite alanı içinde sınırlıdır. Salman'ın iç sesi bu eleştiriyi bir "sınır ihlali" olarak kodlayarak sembolik şiddetin görünmez cezalandırma mekanizmasını ortaya koyar. Bu sahne, dışarıda demokratik ve bilimsel görünen iletişimin, içeride hiyerarşik bir denetim ve içselleştirilmiş iktidar tarafından sürekli kontrol edildiğini gösterir.

Kurmaca ile Akademik Gerçeklik Arasında Kurumsal Sürekliliğin Analizi

Tayyare Gölgesi, 1970'lerin akademik yapısını değil, kurumsal sürekliliği de ortaya koyar. Romanda görülen intihal, mobbing ve kayırma pratikleri bireysel sapmalar değil, yapısal özelliklerdir. Güncel akademik pratikler üzerine yapılan gözlemler, bu yapının günümüzde de farklı biçimlerde devam ettiğini göstermektedir (Şıxıyeva, 1 Aprel; Şıxıyeva, 7 Aprel; Musalı, 2021; Musalı, 2016). Roman ile güncel akademik pratikler arasındaki bağ, kuramsal değil, yaşanmış bir süreklilik üzerinden de kurulabilmektedir. 2012 yılında Elyazmaları Enstitüsü arşivinde Nasreddin Karayev'e ait yayımlanmamış eserlerin tespit edilmesi, romanda ele alınan bilginin sahibinden koparılarak başkaları tarafından dolaşıma sokulması olgusunu somutlaştırmaktadır. Bu eserlerden biri olan *Tezkire-i Nevvab*, Karayev tarafından Farsçadan çevrilmiş olmasına rağmen, daha sonra kurumun başka çalışanları tarafından tercümeyi kendilerinin yaptıkları belirtilerek yayımlanmıştır. Romanda Mirza Yanar'ın başına gelenlerin neredeyse birebir aynı biçimde, onlarca yıl sonra yeniden yaşandığı görülmüştür. Bu etik ihlalin bilimsel ölçütler çerçevesinde dile getirilmesi ise, romanın Orhan ve Mirza Yanar karakterlerinin yaşadıklarıyla dikkat çekici bir paralellik arz eder. Nasıl ki romanda hakikati dile getirenler "huzur bozucu" ilan edilerek sistem dışına itiliyorsa, Elyazmaları Enstitüsü'nde de söz konusu ihlali belgeleyen akademisyen, kurum tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Mesele senato gündemine taşınmış; gerçeğin yer aldığı kitabın dolaşımdan çekilmesi için girişimlerde bulunulmuş; enstitü bünyesindeki ondan fazla akademisyenin imzasıyla, gerçeği dile getiren kişinin "çalışmalara mâni olduğu" ve "bilgisiz olduğu" yönünde gerekçesiz bir metin hazırlanmıştır (Musalı, 2016). Bu uygulama, akademik tartışma değil, örgütlü itibarsızlaştırma ve yıldırma pratiği niteliği taşımaktadır. Bununla da yetinilmemiş, söz konusu akademisyenin post-doktora tezini savunmasına hukuka aykırı biçimde izin verilmemiştir. Oysa savunma hakkı, akademik bir prosedür değil, temel bir vatandaşlık hakkıdır ve bir enstitü yönetiminin bu hakkı engelleme yetkisi bulunmamaktadır. Uzun yıllar süren hukuki ve idari mücadelenin ardından tez savunması ancak başka bir kurumda gerçekleştirilebilmiştir. Süreç mahkemeye taşınmış ve akademisyen davayı kazanmıştır (Musalı, 2026: 240-241).

Ancak romanla olan yapısal benzerlik burada daha da çarpıcı hâle gelir. Mahkeme kararıyla intihalin tespit edilmesine ve enstitünün hukuken sorumlu tutulmasına rağmen, etik ihlali gerçekleştiren kişi cezalandırılmak bir yana, Elyazmaları Enstitüsü'nde müdür yardımcılığı görevine yükseltilmiştir. Mahkeme kararını dikkate almaksızın, eserin yeni baskısı yeniden aynı kişinin adıyla yayımlanmış; söz konusu yayının editörlüğü ise bu süreçte Elyazmaları Enstitüsü müdürlüğü görevini yürüten kişi tarafından bizzat üstlenilmiştir. Böylece Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemelerinin kararları fiilen yok sayılmıştır. Bu tablo, romandaki akademik iktidarın etik ve hukuku nasıl etkisizleştirdiğini gösteren sahnelerle yapısal bir örtüşme içindedir.

Elyazmaları Enstitüsü örneğinde de kurumun asli görevi olan bilimsel mirası koruma işlevi, yerini kurumsal itibarı tehdit eden gerçeklerin bastırılmasına bırakmıştır. 1970 yılında tamamlanan *Tayyare Gölgesi* romanında Elyazmaları Enstitüsü'nde yaşanan haksızlıkların, 2012 ve 2015 yıllarında neredeyse aynı biçimde yeniden ortaya çıkması, eserin tarihsel bir eleştirinin ötesinde, kurumsal sürekliliği açığa çıkaran bir tanıklık metni olduğunu kanıtlamaktadır.

Elyazmalar Enstitüsünde vefat etmiş araştırmacıların arşivde kalan eserlerinin başkaları tarafından sahiplenilerek yayımlanması meselesine akademik çevrelerde ilk yazılı tepkilerden birini Prof. Dr. Nasib Göyüşov göstermiştir. Göyüşov, 1990 yılında yayımlanan makalesinde, Enstitüde görev yapmış ve vefat etmiş araştırmacıların ilmî mirasının korunması sorununa dikkat çekmiştir. Ona göre, N. Karayev, F. Seyidov ve diğer bilim insanlarının hazırladıkları tercüme, monografi, doktora tezi, makale, katalog ve çeşitli araştırma materyallerinin akıbetinin belirsiz kalması ciddi bir problemdir. Göyüşov, bu çalışmaların başka kişiler tarafından farklı şekillerde yayımlanmasını veya sahiplenilmesini akademik ahlaka aykırı bir davranış olarak değerlendirmiş, bunun hukukî sorumluluk doğuran bir mesele olduğunu vurgulamıştır (Göyüşov, 1990: 73). Bu yönüyle söz konusu makale, Azerbaycan'da bilimsel mirasın korunması ve fikrî emeğin sahipliği konularında yapılan erken ve açık eleştirilerden biri olarak önem taşımaktadır.

Yıllar sonra Elyazmaları Enstitüsü'nde gündeme gelen intihal iddiaları kamuoyuna da yansımış; konu, etik komisyon üyesi Doç. Dr. S. Şıhıyeva tarafından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda söz konusu olay, akademik mülkiyet ile yazar ve telif haklarının belirlenmesi açısından dikkat çekici bir örnek vaka olarak ele alınabilir. Elyazmaları Enstitüsü'nde gündeme gelen bu iddialar çerçevesinde, E. Bağırov'un yayına hazırlayan ve Farsçadan tercüme eden olarak gösterildiği *Tezkire-i Nevvab* adlı eser hakkında oluşturulan etik komisyonu tarafından kapsamlı bir inceleme yürütülmüştür. İnceleme sürecinde eserin el yazması, daktilo ve basılı nüshaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, el yazması ve daktilo nüshalarının E.Bağırov'a değil N. Karayev'e ait olduğu; Karayev'in eseri Farsçadan çevirdiği ve Türkçe metinlerin transliterasyonunu gerçekleştirdiği yönünde bulgulara ulaşıldığı ifade edilmiştir (Şıxıyeva, 2021, 7 Aprel). Buna karşılık, basılı eserde çevirmen olarak farklı bir ismin yer alması, akademik etik ve bilimsel emek sahipliği açısından tartışmalı bir durum ortaya çıkarmıştır. Komisyon üyelerinin çoğunluğu tarafından imzalanan raporda, eserin yeniden yayımlanması ve N. Karayev'in yayına hazırlayan, çevirmen ve transliterasyon yapan kişi

olarak açık biçimde belirtilmesi gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir. Ayrıca, süreç kapsamında Telif Hakları Ajansı, mahkeme ve yargı organları tarafından yürütülen incelemelerde de yayımlama sürecinde telif haklarının ihlal edildiğine ilişkin değerlendirmelere yer verildiği görülmektedir.

Sürece ilişkin kamuoyuna yansıyan değerlendirmelerde, alınan kararların uygulamaya geçirilmediğine dair iddialar da yer almaktadır. Nitekim etik komisyon üyesi Doç. Dr. S. Şıhıyeva'nın aktardığına göre, "E. Bağırov'un, Bilimler Akademisi tarafından oluşturulan komisyonun, Telif Hakları Ajansı'nın ve mahkemenin kararlarını dikkate almaksızın eseri yeniden yayımladığı ve bu baskıda editör olarak enstitü müdürünün adını eklediği" ifade edilmektedir (Şıxıyeva, 2021, 7 Aprel). Sürece ilişkin değerlendirmeler, kurumsal karar alma mekanizmaları ile hukuki sonuçlar arasındaki ilişkinin her zaman doğrudan bir uyum göstermediğine işaret etmektedir. Nitekim mevcut bulgular, ilgili mahkeme kararlarına ve etik komisyon raporlarına rağmen, eserin sonraki baskılarında çevirinin N. Karayev tarafından gerçekleştirildiğinin belirtilmediğini ve telif haklarına ilişkin tartışmaların devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, akademik kurumların hukuki çerçevelerle belirlenen sınırlar içinde hareket etmesi beklentisi ile kurumsal pratikler arasındaki gerilimi ortaya koymaktadır. Burada söz konusu olan durum, bireysel bir etik ihlal meselesi değil; akademik alanda hangi bilginin geçerli kabul edileceğini belirleyen kurumsal mekanizmaların işleyişine dair yapısal bir soruna işaret etmektedir.

Sonuç

Makale, Alibala Hacızade'nin *Tayyare Gölgesi* romanını Pierre Bourdieu'nün akademik alan ve sembolik şiddet kavramları çerçevesinde inceleyerek romanda temsil edilen güç ilişkilerini ve etik sorunları ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan çözümleme, romanda akademik alanın bilimsel üretimin gerçekleştiği tarafsız bir ortam olarak değil; statü, meşruiyet ve sembolik sermaye mücadelelerinin yaşandığı bir güç alanı olarak kurgulandığını göstermektedir.

Roman boyunca bilgi ve emeğin sahiplenilmesi, eleştirel seslerin bastırılması, yönlendirilmiş eleştiriler, kayırmacılık, akademik otoritenin belirli kişiler lehine kullanılması ve kurumsal dışlama gibi uygulamalar sembolik şiddetin farklı görünümleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle eser, akademik alandaki etik ihlalleri bireysel davranışlar düzeyinde değil, bu ihlalleri mümkün kılan kurumsal ve ilişkisel yapı içerisinde değerlendirmektedir.

Bourdieu'nün kavramsal çerçevesi, romandaki çatışmaların kişisel anlaşmazlıklardan ibaret olmadığını; akademik alanın kendi iç dinamikleri, güç mücadeleleri ve meşruiyet mekanizmalarıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Roman, akademik kurumlarda çoğu zaman görünür olmayan iktidar ilişkilerini ve sembolik şiddet biçimlerini edebiyat aracılığıyla görünür kılan eleştirel bir anlatı niteliği kazanmaktadır.

Çalışmada ayrıca romanda temsil edilen bazı sorunların, sonraki yıllarda Azerbaycan akademik çevrelerinde kamuoyuna yansıyan çeşitli tartışmalarla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Özellikle Azerbaycan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nde 2012 yılı sonrasında gündeme gelen ve akademik emeğin sahiplenilmesi, intihal iddiaları ve kurumsal baskılar etrafında şekillenen tartışmalar, romanda işlenen temaların kurmaca bir dünyanın unsurları olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşündürmektedir. Bununla birlikte bu çalışma, romanı tarihsel olayların doğrudan bir belgesi olarak değil; akademik alanda ortaya çıkabilen yapısal sorunları temsil eden edebî bir metin olarak ele almaktadır.

İncelediğimiz bu roman, belirli kişi ve olayları ifşa eden bir metinden ziyade, akademik alanda sembolik şiddetin nasıl üretildiğini, meşrulaştırıldığını ve sürdürüldüğünü gösteren güçlü bir gerçeklik temsili sunmaktadır. Bu yönüyle roman, akademik dünyanın resmî söylemlerde ve kurumsal belgelerde çoğu zaman görünür olmayan yönlerini anlamaya katkı sağlayan önemli bir edebî kaynak niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Anar. (2004). *Əsərlər* (Cild IV). Bakı: Nurlan.

Bəşirli, Ə. (2015, 5 Sentyabr). Zahirən sakit, daxilən tələtümlü bir həyat: Əlibala Hacızadə – 80. *Ədalət,* 12.

Bourdieu, P. (2021). *Homo academicus* (N. Ökten, A. N. Kocasu & E. Gülbey, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P., & Passeron, J.C. (2015). *Yeniden üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri* (L. Ünsaldı, A. Sümer, Ö. Akkaya, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.

Əhmədov, T. Ə. (2011). *Azərbaycan yazıçıları (XX-XXI yüzillikdə):* Ensiklopedik məlumat kitabı. Bakı: Nurlar.

Əlyazmalar İnstitutunda nə baş verir? - Akademiklərin gizli savaşı. https://qlobal.az/az/elyazmalarinstitutunda-ne-bas-verir-akademiklerin-gizli-savasi (Erişim tarihi: 3.03.2025).

Əlyazmalar İnstitutunda vəziyyət nə yerdədir? https://aknews.az/index.php?newsid=131(Erişim tarihi: 1.03.2025)

Erdemir, B. (2019). Türkiye'de akademide mobbing ve çözüm önerileri: lisansüstü tezlerin içerik analizi. *Yükseköğretim Dergisi,* 9(2), 213-233. https://doi.org/10.2399/yod.18.034

Foucault, M. (2014). *Doğruyu söylemek* (K. Eksen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Foucault, M. (2021). *Rezil insanların yaşamı* (E. Koyuncu, Çev.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Göyüşov, H. (1990). Elmimiz nə üçün geri qalır? İnqilabi yeniləşmə lazımdır. *Azərbaycan Kommunisti,* (3), 69–73.

Hacızadə, Ə. Q. (2004). Təyyarə kölgəsi. *Əsərləri* (C. 2, ss. 138–500). Bakı, Azərbaycan: Nafta-Press.

Hacızadə, N. R. (2009, 16 Oktyabr). Günəşli məhəbbətlə sevirdi... *Ədəbiyyat qəzeti,* 8.

Hüseynov, R. (2023, 29 Aprel). Gələn kimi kim olduğu görünən. *525-ci qəzet,* 10.

Musalı, N. (2021, 16 Fevral). Nəvvab təzkirəsinin tərcüməsi AMEA Əlyazmalar İnstitutundan necə oğurlandı? *Bakı-Xeber qəzeti* https://www.baki-xeber.com/sosial/116666.html (Erişim tarihi: 11.03.2025)

Musalı, V. (2016). 20. Yüzyılda Türkiye'de Bilimsel Ahlak Örneği ve Bir Karşılaştırma. *Eğitimde Gelecek Arayışları. Dünden bugüne Türkiye`de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri,* ss.1017-1030.

Musalı, V. (2026). *Azerbaycan Edebiyatında Yükseköğretim sisteminin sorunları.* Ankara: Gazi Yayınevi.

Qaradərəli, A. (2014, 17 Mart). Özünü doğrayan azərbaycanlı yazıçı. Kulis.az. https://kulis.az (Erişim tarihi: 2 Mart 2026)

Şıxıyeva, S. (2021, 1 Aprel). AMEA-da plagiat qalmaqalı. *Qlobal.az.* https://qlobal.az/amea-da-plagiat-qalmaqali/ (Erişim tarihi: 12.03.2025)

Şıxıyeva, S. (2021, 7 Aprel). Ciddi elmlə məşğul olan alimlərin təqibi...*Ədalət qəzeti* https://www.adalet.az/az/posts/detail/ciddi-elmle-mesgul-olan-alimlerinteqibi-nbspseadet-sixiyeva-yazir-2021-04-07-115718. (Erişim tarihi: 11.03.2025)

Yılmaz, C. (2020). Bourdieu'da Temel Kavramlar ve Simgesel Şiddet Analizi. *Habitus Toplumbilim Dergisi,* 1, ss.161-179.

Yusifli, V. Ə. (2025). Əlibala Hacızadə – 90. *Ədalət qəzeti,* (34), 12–13.

Extended Abstract

Higher education constitutes not only a system of knowledge production but also a structured field in which power relations, institutional hierarchies, and ethical norms intersect. Within this context, unethical practices such as plagiarism, favoritism, mobbing, and knowledge appropriation should not be interpreted merely as individual deviations but as manifestations of structural dynamics embedded in academic systems. Therefore, analyzing higher education from sociological and cultural perspectives is essential for understanding its internal functioning. The main research problem of this study is how invisible power relations and ethical violations within the academic field are represented in literary texts and how these representations contribute to an understanding of the structural logic of higher education. In this regard, the study focuses on Alibala Hacızade's novel *The Shadow of the Airplane*, aiming to uncover the hidden mechanisms of academic life through literary analysis. The primary objective is to examine the novel within Pierre Bourdieu's concepts of the academic field and symbolic violence, thereby revealing the implicit power structures operating within higher education systems.

A review of the literature on higher education issues indicates that, in the Azerbaijani context, such problems are predominantly discussed in popular writings and newspaper opinion pieces. The limited number of systematic and theoretically grounded academic studies suggests that structural and ethical problems in higher education have not been sufficiently explored within scholarly literature. As a result, these issues often remain within everyday discourse rather than being addressed through academic frameworks. In contrast, literary representations of academic life constitute an important alternative field of expression. Many writers and poets who have also worked within higher education institutions have incorporated their professional experiences into literary texts, thereby making visible the internal dynamics of academic life, including hidden power relations and ethical tensions. In this sense, literature functions as a complementary source for understanding aspects of higher education that remain underexplored in academic research.

Within sociological theory, Pierre Bourdieu's concept of the academic field provides a structural explanation of power distribution, while symbolic violence describes how domination is reproduced through subtle and often invisible mechanisms. Despite the explanatory strength of this framework, limited research has applied it to literary depictions of academic environments. The literature reveals a gap in interdisciplinary studies that connect the sociology of higher education with literary analysis. This study addresses that gap by interpreting *The Shadow of the Airplane* as a sociological representation of academic power relations.

This research adopts a qualitative design based on textual analysis. Using close reading techniques, it examines narrative structure, character relations, and thematic organization in *The Shadow of the Airplane*. The novel is analyzed through Bourdieu's theoretical framework of the academic field and symbolic violence. Rather than employing quantitative methods such as surveys or experiments, the study relies on interpretive analysis of the literary text as both a cultural and sociological document. The analysis is organized around themes of ethical violations, institutional hierarchies, and power relations.

The findings show that unethical practices such as plagiarism, mobbing, favoritism, and intellectual appropriation are not presented as isolated individual behaviors in the novel. Instead, they are embedded within the structural functioning of the academic field. The narrative demonstrates that academic power operates not only through formal authority but also through symbolic mechanisms that normalize inequality and exclusion. Characters experience academic life as a space shaped by invisible hierarchies and relational domination. Moreover, academic success and failure are shown to depend not solely on merit but also on institutional positioning.

These findings are consistent with Bourdieu's theoretical perspective, which emphasizes that power in the academic field is reproduced through symbolic structures rather than direct coercion. Compared with existing literature on academic ethics, the novel provides a more nuanced and experiential account of institutional inequality. However, the study is limited by its focus on a single literary work. Although *The Shadow of the Airplane* offers significant analytical insight, comparative studies involving multiple texts could provide a more comprehensive understanding of academic culture across different contexts.

In conclusion, ethical problems in higher education are not merely individual or institutional failures but are deeply embedded in the structural logic of the academic field. The novel *The Shadow of the Airplane* illustrates how invisible power relations shape academic life and reproduce inequality through symbolic mechanisms.

More broadly, the study suggests that literary texts can function as valuable sociological sources for understanding higher education systems. Future research may extend this approach by comparing literary works across different cultural contexts or by integrating empirical data with literary interpretation.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 306-316

10.63556/sobild.17.2.1954486

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 18.05.2026
Kabul edildiği tarih: 29.06.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 18.05.2026
Date accepted: 29.06.2026
Research Article

HISTORY AS PROGRESSIVE, NARRATED AND FRAGMENTED IN KANT, ARENDT AND LYOTARD

KANT, ARENDT VE LYOTARD'DA İLERLEMECİ, ANLATISAL VE PARÇALANMIŞ TARİH

Gülben SALMAN
Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara, Türkiye. gsalman@ankara.edu.tr

Anahtar sözcükler
Düşünümsel Yargı, Tarih, Ereksellik, Coşku, Ortak Akıl, Differend, Anlatı.

Keywords
Reflective Judgment, History, Purposiveness, Enthusiasm, Common Sense, Differend, Narrative.

Öz

Bu makale, Kant'ın estetiğine karşı felsefi bir ilgiden doğan farklı tarih anlayışlarını incelemektedir. Temel argüman, Kant'ın Yargı Gücünün Eleştirisi'ndeki düşünümsel yargının belirlenemez karakterinin – özünde belirlenemez bir kavrama dayanmasının – tarih konusunda birbirinden ayrışan yorumlara zemin hazırladığıdır. Kant için tarih, zorunlu olarak en yüksek iyinin düzenleyici ideasıyla yönlendirilen ilerlemeci bir ahlaki çabadır. Ereksellik ilkesi doğa ile özgürlük arasındaki uçurum arasında köprü kurarak, "Fakültelerin Çatışması"nda büyük tarihsel olaylara karşı duyulan çıkarsız coşku ise insanlığın iyileşmeye yönelik ahlaki eğiliminin tarihsel bir işareti olarak işlev görür. Hannah Arendt ve Jean-François Lyotard, siyasi yargının olası bir eleştirisinin kaynağı olarak Kant'ın açıkça siyasi yazılarına değil de Yargı Gücünün Eleştirisi'ne geri dönerler. Ancak ikisinin dönüşü kendi düşünceleri çerçevesinde farklı yorumlarla sonuçlanır. Arendt, ortak akıl, genişletilmiş zihniyet ve örnek geçerlilik kavramlarından yararlanarak anlatımsal bir tarih anlayışı geliştirir. Lyotard ise coşkuyu ahlaki anlamdan yoksun salt bir Affekt'e indirger; eleştirel olanı sanatçı-filozof figürü aracılığıyla estetik olanla özdeşleştirir ve heterojen söylem ailelerinin herhangi bir birleştici anlatıya dirençli olduğu parçalı bir tarih anlayışına ulaşır. Makale, ilerlemeci, anlatısal ve parçalı olarak adlandırdığı bu üçlü ayrışmanın tesadüfi olmadığını; tersine, Kantçı düşünümsel yargının yapısal belirsizliğinden kaynaklandığını savunmaktadır.

Abstract

This article examines three distinct understandings of history that emerge from the philosophical engagement with Kant's aesthetics. The central argument is that the indeterminate character of reflective judgment in Kant's Critique of Judgment – its reliance on a concept that is intrinsically indeterminable – opens the ground for divergent interpretations of history. For Kant, history is necessarily a progressive moral endeavour oriented by the regulative idea of the highest good. The principle of purposiveness bridges the gap between nature and freedom, and the disinterested enthusiasm of spectators towards great historical events – as formulated in "The Contest of the Faculties" – serves as a historical sign of humanity's moral tendency towards betterment. Hannah Arendt and Jean-François Lyotard both return to Kant's Critique of Judgment rather than his explicitly political writings as the source of a possible critique of political judgment. However, their appropriations lead to fundamentally different conclusions. Arendt, drawing on the notions of common sense, enlarged mentality, and exemplary validity, develops a narrated understanding of history in which the spectator's reflective judgment redeems human dignity through the retelling of the past. Lyotard, by contrast, reduces enthusiasm to a mere Affekt devoid of moral significance, equates the critical with the aesthetic through the figure of the philosopher-artist, and arrives at a fragmented understanding of history in which heterogeneous phrase families resist any unifying narrative. The article argues that this threefold divergence – progressive, narrated, fragmented – is not incidental but is rooted in the structural indeterminacy of Kantian reflective judgment itself.

[1] *Bu makale, 2010 senesinde Leuven Üniversitesi'nde savunduğum "Political Philosophy and Kant's Aesthetics: An Attempt to Read History in Kant, Arendt and Lyotard" isimli tezimden üretilmiştir.*

[1] *This article is based on my master thesis, Political Philosophy and Kant's Aesthetics: An Attempt to Read History in Kant, Arendt and Lyotard defended at KU Leuven in 2010*

Introduction

Is a rationality claim compatible with history, which seems to be something contingent? The answer is "yes" for 18th–19th century German philosophy, especially for Kant, Hegel and Marx. However, the twentieth century witnessed a series of the most harmful, unexpected events of world history – the two world wars, Nazi concentration camps, the Soviet Gulag, the threat of nuclear arms. As a result of these extreme events, the modern obsessed effort towards the rational ultimate goal was devastated and the political panorama of the contemporary era changed irreversibly. Politics through time turned out to glorify the ideological goal as a historical necessity especially after Marx and Hegel. This ideological dedication drained all the human impacts on the history-making process; human beings turned out to lose their own individuality and just have their roles in realizing the designated ideological, political end. However, this ideological dream ended with the unforeseen, shocking, historical consequences of this political understanding in the 20th century. There comes about the re-realization of human freedom as a consequence; in other words, human beings' freedom in their action, and that is what makes history.

This realization of human freedom brings about the discussion on the crisis of judgment in the political milieu of relativism after the criticism of historical goals. Judgment falls into relativism because the tradition has lost its authority as a common reference point of discussions. This problem of judgment brings us to Arendt and Lyotard in their relation to the Kantian understanding of judgment as a healing source. They are stepping back to Kant after Hegel and Marx, because Kant considers human being as an end of all creation, as the highest goal instead of taking the state like in Hegel or the classless society like in Marx into account as a highest goal. On the one hand, Arendt is trying to avoid the relativism of cultural conflict by appealing to the notion of *sensus communis*; on the other hand, Lyotard embraces and mostly welcomes relativism (Ingram, 1988, pp. 51–52). This differentiation in their interpretation of Kant's understanding of history causes them to come up with different understandings of history at the end of the day. Both Arendt in her posthumously edited lectures, *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1970/1982) and Lyotard in his book *Enthusiasm: The Kantian Critique of History* (1986/2009) laid stress on Kant's *Critique of Judgment* (1790/1987) as an "other" source for a possible Kantian critique of political philosophy. They accuse Kant of not being aware of the fact that aesthetic judgment is a very good example for a political judgment. The reason why Arendt and Lyotard turn to *The Critique of Judgment* is because there is an attractive treasure implied by the reflective judgment's being devoid of a universal denominator or a concept but instead dealing just with particulars, especially in its emphasis on the primacy of the particular in relation to the universal. The central argument of this article is that the understanding of the "sign" of history for Kant does not depend on any determinable grounds, and it is because of this point that Arendt and Lyotard can interpret it in line with their own philosophical interests, arriving at fundamentally different understandings of history. The article proceeds in three sections: Kant's progressive moral history, Arendt's narrated history, and Lyotard's fragmented history.

1. Kant and the Progressive History

Kant's progressive moral understanding of history is not a peripheral supplement to his critical philosophy but a necessary consequence of it. Because finite reason cannot immediately possess its full scope, it must actualize itself in time through a progressive movement of self-explication, and this is what makes reason inescapably historical. This historicity, however, does not leave human beings at the mercy of contingent events: the principle of purposiveness, introduced in *The Critique of Judgment*, provides the transcendental bridge between nature and freedom that makes the realization of morality in the empirical world possible in the first place. The cunning of nature, as Kant reconstitutes it in *The Critique of Judgment*, no longer governs history at large but is narrowed to the domain of culture, the external facet of a history whose inner orientation is determined by the highest good as a regulative idea. It is against this systematic backdrop that Kant's essay "The Contest of the Faculties" becomes decisive: the disinterested enthusiasm of spectators towards great historical events functions as a historical sign, neither empirical proof nor metaphysical guarantee, but an indeterminate indication of humanity's moral tendency towards progress. It is precisely this indeterminacy that will allow Arendt and Lyotard to appropriate and transform the Kantian legacy in fundamentally different directions.

1.1. Human Beings as Constitutive and Necessarily Historical Beings

What history means for Kant necessarily has moral implications. What Kant tries to formulate is not just history but "moral history". However, the morality is not the system of norms we have to obey; rather, human beings themselves are responsible for morally re-shaping the world. This is the necessary completion of the Kantian system. Hence, in moral history there is a progressive re-shaping of the world by human beings. On the one hand, there is a moral demand of reason in us, and on the other hand, there is a material, actual world. There has to be a synthesis to realize morality in the actual world. This is what Kant is trying to do in *The Critique of Judgment*: giving an account for the realization of morality (freedom) in the empirical world (nature), and this necessarily leads to an understanding of moral history which is oriented by "the highest good" in the world.

What is most peculiar for Kantian philosophy is his famous Copernican wonder: is it possible that the objectivity of the object can be constituted in the

subjectivity of the subject? Kant does not create another system of norms but starts with being suspicious about the way to create a norm, as is the case in dogmatism or skepticism. This is exactly what Kant means by critique. Kant distinguishes doctrine and critique in the introduction of the *Critique of Pure Reason*, saying that critique "does not aim at the amplification of cognitions themselves but only at their correction" (Kant, 1781/1996, A11/B25–A12/B26). Critique is reason's trial of itself. It is deeper than the doctrinal business. Copernicus revolutionized astronomy by changing the point of view and taking the position of the observer into account; Kant's critical philosophy takes into account the position of the knower of the world (Kant, 1781/1996, B XVI). According to this new revolutionary method, reason cannot be conceived as a system of universal norms which is not constituted by the subject. A subject has to constitute the universal norms by its rationality and does not allow them to be dictated under ready-made norms which do not arise from his subjectivity. In this way, the very status of rationality is not ready-made but constituted, depending on the spontaneous activity of the subject. Hence, it is possible to say that reason necessarily has a historical character. This historical character of reason, however, requires further elaboration: what exactly makes reason finite, and why does finitude entail historicity?

As the subject must be the legislator of his rationality, he has to become rational, and this leads to reason not being static and working according to fixed norms, but rather being active for the sake of self-explanation. This becoming, spontaneous activity of reason causes us to "assume a specifically historical character" (Yovel, 1986, p. 13). The separation between sensibility and understanding is peculiar to the finite character of human knowing; "reason does not immediately possess the full, though limited scope that it can attain in principle, but must be actualized in a progressive move of self-explication" (Yovel, 1986, p. 14). Hence reason has to be historical to realize its self-explication.

As human beings are finite creatures, they are condemned to be in space and time and understand the world as far as "it appears" to us. However, reason has practical interests (Kant, 1781/1996, A797/B825) to go beyond the sensible world. "Metaphysics has its source in our practical need to find a guiding principle – a moral law, a revelation, a just and coherent nature" (Booth, 1986, p. 165). This is the Moral Reason "that demands that its aims to be realized in nature and the world be reshaped according to its laws" (Yovel, 1986, p. 135). Hence there is a gap originating from our finitude between the sensible and the supersensible. However, "it is an essential end of reason to bridge this gap and to imprint its own ends upon the natural world" (Yovel, 1986, p. 137). This gap between the sensible and the supersensible is not merely a theoretical problem; it is something human beings experience directly. Kant's analysis of the sublime offers precisely such an experience – one in which the finitude of human existence and the supersensible vocation of reason are felt simultaneously. Yovel rightly wants us to be aware that "Kant's analysis of the sublime represents in microcosm his whole Copernican revolution" (Yovel, 1986, p. 131). Within the feeling of sublimity we actually discover in us the limitation, "yet we also found, in our power of reason, a different and nonsensible standard that has this infinity itself under it as a unit," thus "we found in our mind a superiority over nature itself in its immensity" (Kant, 1790/1987, §26, p. 261). Hence Kant claims that we feel sublime not because it is fearful but because we feel our strength within us. The discovery of the superiority towards nature in us is actually to prove that human beings morally change the world. Yet this discovery of supersensible vocation in the experience of the sublime raises a further question: what transcendental principle makes it possible for morality to be realized, and not merely felt – in the empirical world? It is precisely this question that Kant addresses through the principle of purposiveness in *The Critique of Judgment*, which provides the systematic bridge between the freedom revealed in the sublime and the natural world in which it must be enacted.

1.2. The Principle of Purposiveness and the Reflective Judgment

What is peculiar to the third critique is Kant's introduction of the principle of purposiveness as the a priori principle of reflective judging. Reflective judgments have no determinate concept available. The search for a universal relies on an indeterminate concept as different from the concepts of understanding. This indeterminate concept is the concept of nature's subjective purposiveness. It is precisely this indeterminate character of reflective judgment that makes it the appropriate bridge between two otherwise incommensurable domains. So, there is a transcendental necessity to introduce reflective judgment with regard to nature due to the problem of the immense gulf. Kant says that after the theoretical and the practical use of reason, there is an immense gulf "fixed between the domain of the concept of nature, the sensible, and the domain of the concept of freedom, the supersensible, so that no transition from the sensible to the supersensible is possible, just as if they were two different worlds" (Kant, 1790/1987, Intro. II, p. 175). The concept of freedom is to actualize in the world of sense the purpose enjoyed by its laws. Kant says that the basis of the bridge is the principle of purposiveness. By means of this introduction, "judgment also possesses an a priori principle for the possibility of nature, but one holds only for the subject, a principle by which judgment prescribes, not to nature (which would be autonomy) but to itself (which is heautonomy), a law for its reflection on nature" (Kant, 1790/1987, Intro. V, pp. 185–186). This heautonomous principle has a further implication: even though reflective

judgment is subjective, it does not remain merely private; it carries a claim to universal assent.

Even though the judgment of taste is subjective, it has a universality claim within itself. The concept on which a claim of taste depends is the "reason's pure concept of the supersensible underlying the object (as well as underlying the judging subject) as an object of sense" (Kant, 1790/1987, §57, p. 340), and it is intrinsically indeterminable. Even if a principle of purposiveness is maintained, "this concept does not allow us to cognize and prove anything concerning the object because it is intrinsically indeterminable and inadequate for cognition, and yet this same concept does make the judgment of taste valid for everyone because (though each person's judgment is singular and directly accompanies his intuition) the basis that determines the judgment lies, perhaps, in the concept of what may be considered supersensible substrate of humanity" (Kant, 1790/1987, §57, p. 340). Kant further says that "beauty is the symbol of the morality" (Kant, 1790/1987, §59, p. 353). By means of the analogy, beauty brings morality, the supersensible, into the sensible world. Nuzzo calls this judgmental activity "a tertium comparationis" about which she says that it "is to be met both in the object and in the subject. Although itself neither nature nor freedom, this term is connected with the ground of freedom in the supersensible" (Nuzzo, 2005, p. 324). Kant further notes that "taste enables us, as it were, to make the transition from sensible charm to a habitual moral interest without making too violent a leap" (Kant, 1790/1987, §59, p. 354). Thus, there is a process of cultivation of humanity, and this is the point where the political and historical implications of the aesthetical judgments become visible. These implications, however, do not emerge in a vacuum: they are grounded in Kant's understanding of how nature itself operates as a vehicle of human progress. It is here that the notion of the cunning of nature becomes central.

1.3. The Cunning of Nature and the Highest Good as the Regulative Idea of History

Human beings re-shape the world according to a certain end progressively. I would like to stress the fact that "the cunning of nature" as it is elaborated in the short articles "complements rather than excludes the other principle, which puts forth history as a rational project" (Yovel, 1986, p. 141). Yovel argues that the cunning of nature is only a vehicle of political progress and of the rise of external "civilization," not of history in the moral sense. Moreover, in *The Critique of Judgment* the cunning of nature is no longer applied to history at large but only to "culture," now recognized as the external facet of history. Thus, "although the content of the thesis remains basically the same throughout its variations, its systematic status changes radically" (Yovel, 1986, p. 141). To understand this transformation, it is necessary to first look at how the cunning of nature originally functions in Kant's "Idea for a Universal History from a Cosmopolitan Point of View," before turning to its reconstitution in *The Critique of Judgment*.

In "The Idea for a Universal History from a Cosmopolitan Point of View," Kant proposes that the subject of history is not the individual but the human race, and that the "unsocial sociability of man" – his "propensity to enter into society, bound together with a mutual opposition which constantly threatens to break with the society" (Kant, 1784/1963, p. 15) – is what makes progression possible. "The history of mankind can be seen, in the large, as the realization of Nature's secret plan to bring forth a perfectly constituted state as the only condition in which the capacities of mankind can be fully developed" (Kant, 1784/1963, p. 21). As Yovel formulates, Kant understands history as not a sum total of empirical events but as a totality of human actions formed in terms of a secret plan of nature; history has two alternative meanings: "on the one hand, Kant defines it as the story (Erzählung) of empirical phenomena born of man's will and actions but interconnected in accordance with the laws of nature. On the other hand, he treats history as the process of what is told in the story, the process in which the human species actualizes its hidden potential and develops its reason and its freedom" (Yovel, 1986, p. 142). However, this formulation in the Idea remains pre-critical: the cunning of nature here still operates as a general principle of history. It is only in *The Critique of Judgment* that Kant integrates this notion into his critical system, significantly narrowing its scope.

In *The Critique of Judgment § 83*, the "cunning of nature" is identified with "culture" which is recognized to be "only the external facet of the history" (Yovel, 1986, p. 141). Kant defines the final purpose as "a purpose that requires no other purpose as a condition of its possibility" (Kant, 1790/1987, §83, p. 431). As Yovel formulates, in *The Critique of Judgment* the highest good becomes "the final end of the creation itself, the consummate state of this world" and "despite its infinite remoteness, it involves a concrete synthesis, to be realized in time, between the moral will and empirical reality" (Yovel, 1986, pp. 72-75). Thus the highest good becomes a regulative idea of history: "act to promote the highest good in the world" (Yovel, 1986, p. 7). If the highest good is the regulative idea of history, the question then becomes: is there any evidence in history that humanity is actually moving towards it? It is in "The Contest of the Faculties" that Kant turns to this question directly.

1.4. The Historical Sign: Enthusiasm in "The Contest of the Faculties"

In "The Contest of the Faculties," Kant attempts to formulate a possible answer to the question "Is the Human Race Continually Progressing?" (Kant, 1798/1970, p. 177). He says that we are looking not for a history of the past but "a history of future times, i.e. a predictive history" (Kant, 1798/1970, p. 177). Kant says that perhaps "we have chosen the wrong point of view" (Kant, 1798/1970, p. 179) if we look for empirical evidence. Instead, "there must be some experience or other which, as an event which has actually occurred,

might suggest that man has the quality or power of being the cause and the author of his own improvement" (Kant, 1798/1970, p. 180). He is looking for an event that can be a "rough indication or historical sign" (Kant, 1798/1970, p. 182) which can be evidence to the fact that the human race is constantly progressing.

Here, as observers, human beings are "considered only with the attitude of the onlookers" (Kant, 1798/1970, p. 182). The onlookers of the great historical events feel a kind of "sympathy which borders on enthusiasm" and "it cannot therefore have been caused by anything other than a moral disposition within the human race" (Kant, 1798/1970, p. 182). Their reaction "proves that mankind as a whole shares a certain character in common, and it also proves (because of its disinterestedness) that man has a moral character" (Kant, 1798/1970, p. 182). Kant says that "true enthusiasm is always directed exclusively towards the ideal, particularly towards that which is purely moral (such as the concept of right), and it cannot be considered together with selfish interests" (Kant, 1798/1970, p. 183). For Kant, history is always a moral history which is progressive and future oriented. There is not only an individual categorical imperative, but also a historical one: "act to promote the highest good in the world" (Yovel, 1986, p. 7), and it is this duty within us that makes the necessary connection between theory and practice. The indeterminate character of the historical sign, however, is precisely what opens the door to the divergent interpretations of Arendt and Lyotard.

2. Arendt and the Narrated History

Where Kant reads the indeterminacy of reflective judgment as an opening toward moral progress, Arendt reads it as a resource for rescuing political judgment from both relativism and abstract universalism. Her decisive methodological move, turning to *The Critique of Judgment* rather than Kant's explicitly political writings, is not arbitrary: it reflects her conviction that aesthetic judgment, operating without a determining concept yet claiming universal assent, offers a more honest model for political thought than any doctrine could. The structural consequence of this move is the elevation of the spectator over the actor: it is the impartial, reflective judgment of the onlooker, not the deed of the participant, that constitutes the genuinely public realm. To ground this judgment without appealing to Kant's principle of purposiveness, which she abandons, Arendt substitutes community sense and enlarged mentality, de-transcendentalizing the Kantian framework and rooting political judgment in inter-subjective communication. These moves converge in her rejection of the idea of progress: without a regulative highest good to orient history, what remains is the redemptive power of narrative, the capacity to turn back toward past events, recover their exemplary weight, and keep human dignity alive in the public realm. For Arendt, enthusiasm is not a sign pointing forward toward moral betterment but a moment of collective judgment that demands to be narrated and renarrated among those who share a common world.

2.1. The Critical, the Political and the Aesthetical for Arendt

Hannah Arendt is trying to understand the historical meanings of the 20th century – totalitarianism, the collapse of moral traditions, and the crisis of political judgment – in her books. What Arendt wants to do as a philosopher is basically to redeem human dignity by means of liberating its condition of being dictated to universal notions such as progress. She says that "we must discover the past for ourselves – that is, read its authors as though nobody has ever read them before" (Arendt, 1970, p. 22) because "no philosophy, no analysis, no aphorism, be it ever so profound, can compare in intensity and richness of meaning with a properly narrated story" (Arendt, 1970, p. 22). This search for a philosophical grounding of narrative and political judgment leads Arendt to Kant, not to his moral or political writings, but to his aesthetics, where judgment operates without a determining concept and yet claims universal validity. It is in her *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1982) that Arendt develops this engagement most systematically, reading *The Critique of Judgment* as an unwritten political philosophy. Arendt tries to come up with "a possible fourth critique" of Kantian philosophy: the critique of politics according not to his political essays but to his aesthetical philosophy as argued in *The Critique of Judgment* (Arendt, 1982, p. 9). What Arendt is chasing after is a sort of "silent sense" (Arendt, 1982, p. 66) (a pre-theoretical, communicable capacity for judgment that operates not through determinate rules but through the felt response of a community) by means of which judgments are operating instead of a deduction or an induction, the property of aesthetical judgments operating according to an indeterminate concept. However it is also worth noting, as Beiner points out, that Arendt does not make a systematic interpretation of this argument until almost the tenth lesson of the Lectures (Beiner, 1997, p. 23).

Arendt maintains that Kant was "senile" (Arendt, 1982, p. 9) in his last years to write a systematic philosophy on politics. But it is not a problem she claims, because *The Critique of Judgment* has the source as a rough material to shape to understand the political judgment. Hence, the only way to write a fourth critique, namely the critique of political judgment, is to consider the political judgment in the same vein with the aesthetical judgment. From this methodological change, she interestingly draws the conclusion that Kant's aesthetics is more promising than his morality (Arendt, 1982, p. 10), most probably because the notion of common sense formulated in *The Critique of Judgment* better explains the moral lives of the subjects than the narrow morality of *Kant's Critique of Practical Reason* for Arendt (Beiner, 1997, p. 26). This methodological shift has a direct political consequence. The traditional hierarchy between the philosopher who knows and the

citizen who acts, between theory and practice, is precisely what Arendt wants to dissolve. Arendt says that "with the abandonment of this hierarchy, which is the abandonment of all hierarchical structures, the old tension between politics and philosophy disappears altogether" (Arendt, 1982, p. 29). She wants to show that Kantian aesthetics, and especially the notion of "disinterested pleasure" in *The Critique of Judgment*, provides the ground for a political philosophy that remains immanent to the human world, one that does not appeal to transcendent principles but is anchored in the shared sensibility of a community. It is also worth noting that Arendt does engage with "The Contest of the Faculties" in the eighth session of *the Lectures*, where she draws on Kant's account of the spectators' enthusiasm towards the French Revolution. However, she does not read this text on its own terms as a political-moral document; rather, she subordinates it to the framework of *the Critique of Judgment*, reinterpreting the disinterested enthusiasm of spectators not as a sign of moral progress but as an expression of the general community sense that underlies reflective judgment.

2.2. The Actor and the Spectator

One of the most distinctive features of Arendt's political thought is her reversal of the traditional primacy of action: it is not the actor but the spectator who is the true political judge. She says that "the spectacle before the spectator – enacted, as it were, for his judgment – is history as a whole, and the true hero of this spectacle is mankind in the series of generations proceeding into some infinity" (Arendt, 1982, p. 58). This priority of the spectator is directed against a long philosophical tradition that has privileged the actor, or more precisely the philosopher-king who directs action from above. She keeps criticizing the Platonic "absolute distinction between the one who knows what is best to do and the others who, following his guidance or his commands, will carry it through" (Arendt, 1982, p. 60). What she found in Kant is that "the publicness is the transcendental principle that should rule all action" (Arendt, 1982, p. 61). Who provides this publicity? "Not the actors or the participators in government" (Arendt, 1982, p. 61), but the spectators who make the French Revolution a memorable event, as "individual qua individual" (Arendt, 1982, p. 62).

The spectator as an impartial judge has a superiority over the actor. Arendt formulates this difference by claiming that the actor is judging according to what the spectator expects, however the spectator is autonomous. She says: "The public realm is constituted by the critics and the spectators, not by the actors or the makers. And this critic and spectator sits in every actor and fabricator; without this critical, judging faculty the doer or maker would be so isolated from the spectator that he would not even be perceived" (Arendt, 1982, p. 63). This elevation of the spectator's judgment over the actor's deed has far-reaching consequences: by making reflective, aesthetic judgment the model for political judgment, Arendt effectively subordinates the practical and moral dimensions of politics to its aesthetic dimension. When Arendt formulates political judgment as reflective and attributes all the properties to it, she actually subordinates, as Kateb rightly argues, "the practicality and morality of politics" to "the aesthetic potentiality of politics" as she wants to "liberate politics altogether from the grip of abstract, universal truth" (Kateb, 1999, p. 266). What she does is the aesthetization of politics which is "pure politics, politics for the sake of politics" (Kateb, 1999, p. 266). Whether this amounts to a problematic aesthetization of politics – as Kateb suggests – or to a necessary liberation of political judgment from abstract universalism is a question that will become clearer when Arendt's understanding of common sense and narrated history is examined in the following subsections.

2.3. Common Sense and Enlarged Mentality

The notion of common sense is the cornerstone of Arendt's political philosophy: it is what prevents reflective judgment from collapsing into mere subjectivism and grounds it in a shared, communicable human world. To understand what Arendt means by common sense, it is necessary to first look at how Kant himself introduces it in *The Critique of Judgment*, since it is precisely this Kantian notion that Arendt appropriates and transforms. Kant says that judgments of taste that are being singular at the same time represent the beautiful as the object of universal satisfaction (Kant, 1790/1987, §6). Even though this feeling is singular and subjective, it sustains the universal claim. Kant relies on the fact that whenever one likes something and he becomes conscious of what he likes without relying on any concept, then "he cannot help judging that it must contain a basis for being liked [that holds] for everyone" (Kant, 1790/1987, §6). This kind of presupposition of common sense is necessary for the claim of the pure judgments of taste (Kant, 1790/1987, §20).

In the twelfth session of the Lectures, Arendt stresses the fact that when we represent something which is absent, we necessarily judge by means of "inner sense" so it necessitates "the operation of reflection" (Arendt, 1982, p. 68). She prefers to stress the "impartiality" (Arendt, 1982, p. 69) of the subject reflecting on nature. Without referring to the principle of purposiveness, Arendt wants us to think that inner sense is something common to all human beings. This is a significant departure from Kant: by bypassing the principle of purposiveness, Arendt removes the transcendental scaffolding that Kant needed to guarantee the universality of reflective judgment, and replaces it with the immanent communicability of a shared human sensibility. She says that the criterion which makes us pleased or displeased is "the criterion of communicability or publicness" and "the standard of deciding about it is common sense" (Arendt, 1982, p. 70), not the principle of purposiveness. This communicability, however, requires a more precise account: not every sense is capable of

grounding a shared public world. It is at the last lecture where Arendt introduces the distinction between *sensus privatus* and *sensus communis*. One's community sense makes it possible to enlarge one's mentality (Arendt, 1982, p. 73). Communicability obviously depends on the enlarged mentality: "one can communicate only if one is able to think from the other person's standpoint; otherwise one will never meet him, never speak in such a way that he understands" (Arendt, 1982, p. 74). As Cascardi rightly comments, "the Arendtian understanding of reflective judgment recoils from the sublime (subjective) moment and gives us instead an interpretation of the beautiful in which the object of beauty itself is the moral quality of the enlarged mentality" (Cascardi, 1997, p. 111). This shift from the sublime to the beautiful, and from purposiveness to enlarged mentality, is not merely aesthetic: it has direct consequences for how Arendt understands the relationship between enthusiasm, historical judgment, and the possibility of a shared political world. It is clear that Arendt replaces Kant's principle of purposiveness with "the community sense." Arendt offers a second solution to the problem of how particulars relate to one another without a universal principle: exemplary validity. Rather than subsuming particulars under a concept, exemplary validity allows a particular judgment to function as a guide; examples lead and orient without determining. Crucially, Arendt extends this to historical events: past events that carry meaning beyond their mere occurrence can hold exemplary validity for those who come after (Arendt, 1982, p. 84). It is this function that grounds the possibility of narrated history, the past is not subsumed under a law of progress but recovered through exemplary stories that keep human dignity alive in the public realm. What Arendt understands from the enthusiasm of the spectators towards the great historical events is this general community sense which brings within itself the impartiality underlying the judgments of the actor and the spectator. It is not like the Kantian interpretation of enthusiasm as a sign of moral tendency towards progress, betterment and eventually towards perpetual peace.

2.4. Human Dignity and the Narrated History

Arendt's reinterpretation of common sense and enlarged mentality culminates in a direct confrontation with the Kantian idea of progress: in the last paragraph of the Lectures, she argues that progress and human dignity are fundamentally incompatible. She says:

> In Kant himself there is this contradiction: Infinite Progress is the law of human species; at the same time, man's dignity demands that he be seen (every single one of us) in his particularity and, as such, be seen – but without any comparison and independent of time – as reflecting mankind in general. In other words the very idea of progress – if it is more than a change in circumstances and an improvement of the world – contradicts Kant's notion of man's dignity. It is against human dignity to believe in progress. (Arendt, 1982, p. 77)

Thus, Arendt rejects the idea of progress in history. According to her understanding of history, there is not a linear progression but partial times. By "partial times" Arendt means discontinuous, fragmented historical moments that cannot be subsumed under a single narrative of progress; each moment demands to be understood on its own terms, in its own particularity. The devastating events of the 20th century created "a gap between past and future of such a magnitude that the past, while still present, is fragmented and can no longer be told as unified narrative" (Benhabib, 1996, p. 91). What human beings should do is to inspect the past to recover the unified narrative. "Actions, unlike things and natural objects, live only in the narrative of those who perform them and narrative of those who understand, interpret and recall them" (Benhabib, 1996, p. 92). Benhabib calls it the redemptive power of narrative (Benhabib, 1990).

This rejection of linear progress places Arendt in close proximity to Walter Benjamin, whose influence on her understanding of narrative history is well-documented (Herzog, 2000). In the "Theses on the Philosophy of History," Benjamin argues that the angel of history – face turned toward the past, wings caught in the storm called progress – sees not a chain of improvements but a single catastrophe that keeps piling wreckage upon wreckage (Benjamin, 1969, pp. 257-258). For both Arendt and Benjamin, the task of historical thought is not to narrate progress but to rescue particular moments from oblivion, to arrest the storm, however briefly, through the act of storytelling. What distinguishes Arendt from Benjamin, however, is her relative optimism: where Benjamin's angel is helplessly propelled forward, Arendt believes the narrator can turn back, recover the past, and redeem human dignity through exemplary retelling. Arendt's narrated history, thus, does not deny the significance of the Kantian historical sign but fundamentally reinterprets it: enthusiasm becomes not a sign of moral progress toward the highest good, but a moment of collective memory that demands to be narrated and renarrated in the public realm. However, while Arendt's narrated history still preserves a certain optimism, namely the belief that the past can be recovered and human dignity redeemed through storytelling – Lyotard pushes the fragmentation of history much further. For Lyotard, the heterogeneity of historical events is not a problem to be overcome by narrative but an irreducible condition that resists any unifying claim altogether.

3. Lyotard and the Fragmented History

If Arendt's engagement with Kant preserves a residual optimism, the belief that human dignity can be recovered through narrative, Lyotard's engagement strips away even this consolation. His starting point is the critique/doctrine distinction: the critical philosopher, like the artist, judges without a pre-given rule and cannot reduce his judgments to a doctrine. This analogy between the critical and the aesthetic yields the figure of the philosopher-artist, whose activity is not the application of norms but the navigation of what Lyotard calls the archipelago, a space of heterogeneous phrase families that cannot be unified under any common principle. Where Kant's purposiveness bridged the gap between nature and freedom, Lyotard's archipelago merely assures provisional passages between incommensurable islands, without ever closing the distance between them. The pivotal consequence of this framework appears in his treatment of enthusiasm: by reducing it to a mere *Affekt*, a pathological outburst devoid of moral significance, Lyotard severs the connection between the historical sign and any orientation toward progress. This reduction carries a further cost: it leads him to confuse the historical sign with the concrete historical event, collapsing the *Begebenheit* into a sentiment and dissolving history into an irreducible plurality of heterogeneous occurrences. For Lyotard, the indeterminacy of the Kantian historical sign is not a ground for hope but a confirmation of fragmentation.

3.1. The Critical, the Political and the Aesthetical for Lyotard

Lyotard starts his peculiar formulation of the Kantian notion of enthusiasm in the first chapter of *Enthusiasm* by claiming that "the philosophical phrase according to Kant is an analog of the political phrase according to Kant. But it can only be analogous to the extent that it is critical and not doctrinal" (Lyotard, 2009, p. 2). What Kant maintains by means of the critical method is actually, for Lyotard, saying that "this is the case" (Lyotard, 2009, p. 5) rather than saying "this is this or that." Kant is taking a stance to see what is going on from a general point of view "to judge the claims of validity of all knowledges (which I call phrases)" (Lyotard, 2009, p. 5) instead of being dogmatic or building systems. This critical stance, for Lyotard, is not merely a philosophical method; it has direct political implications, since the same indeterminate, non-doctrinal character that defines critical philosophy also defines political judgment.

It is this parallel between the critical and the aesthetic that leads Lyotard to his most distinctive formulation: the philosopher as philosopher-artist. Just as the artist produces works according to the indeterminate gift of nature rather than determinate rules, the critical philosopher judges phrases and their validity claims without a pre-given criterion. This identification of the critical with the aesthetic has far-reaching political consequences: if philosophy operates like art, without doctrine, without determinate rules, without a unifying principle, then political judgment too must operate in this way. Politics, for Lyotard, cannot appeal to a common sense in Arendt's sense, nor to a highest good in Kant's sense. It can only navigate, like the artist, between incommensurable islands, what Lyotard will call the archipelago of phrase families.

Lyotard claims that "the critical philosopher can then say of a phrase that claims to be philosophical that such is indeed the case. But his judgment is not a determining one because he is guided only by a rule of indirect presentation of the object of the idea, and not by a rule of direct presentation, like a schema" (Lyotard, 2009, p. 4). As a critical philosopher tries to give a validity claim of all knowledges, it cannot depend on something determinable as it will necessitate something further and turn out to be an "infinitely regressive research into criteria of criteria" (Lyotard, 2009, p. 2). Rather a critical philosopher relies on the "gift of nature" (Lyotard, 2009, p. 6) which cannot be explainable but leads to us saying that "this is the case." This "gift of nature" is Lyotard's reinterpretation of what Kant calls genius – the capacity to produce something that cannot be derived from any rule, and whose validity cannot be demonstrated but only felt. Lyotard makes this equation explicit in a later text, where he writes that the activity of "the artist, of the critical philosopher and of the republican statesman" all proceed from reflective judgment – working "in the tracks of the unknown and the illicit," breaking with given norms and shattering received consensus (Lyotard, 1991, p. 115). This passage clarifies what remains implicit in *Enthusiasm*: the philosopher-artist does not merely describe heterogeneity but enacts it through each critical act. For Lyotard, the critical philosopher shares this capacity with the artist: both produce judgments that are irreducible to doctrine. But if the critical philosopher navigates between heterogeneous phrase families without a unifying doctrine, the question becomes: what is the structure of the space in which this navigation takes place? It is in answer to this question that Lyotard introduces the figure of the archipelago, a conceptual landscape in which the faculty of judgment no longer bridges incommensurable domains but merely assures provisional passages between them, replacing Kant's principle of purposiveness with an irreducible plurality of phrase families.

3.2. The Archipelago and the Heterogeneity of Phrase Families

In the second chapter of *Enthusiasm*, entitled "The Archipelago," Lyotard directly engages with Kant's claim in *The Critique of Judgment* that imagination bridges the gap between nature and freedom – but transforms it into something fundamentally different. He claims that "the appeal to judgment results from a conflict between faculties... Their conflict is signaled by a sign, an eloquent silence, and by a feeling that is always an agitation, that is an impossible phrase" (Lyotard, 2009, p. 12). The faculty of judgment finds "passages"

between different heterogeneous faculties. These passages, however, are not bridges in Kant's sense; they do not reconcile heterogeneous domains under a common principle. Rather, they are provisional, local transitions between incommensurable islands, each governed by its own rules and irreducible to any common denominator.

Lyotard maintains that judgments bearing on the respective claims of various phrase families (cognitive, ethical, juridical, and so forth) are the work of critique, and he calls the capacities for knowledge in a large sense "an Archipelago" (Lyotard, 2009, p. 12), in which the faculty of judging "assures the passages between those of the others" (Lyotard, 2009, p. 12). The idea of the incommensurability of the phrase families is behind the whole picture: the idea of archipelago "regulates this as if description of differends as differends" (Beardsworth, 1992, p. 73). As Lyotard himself formulates it, a *differend*, occurs when "the plaintiff is divested of the means to argue and becomes for that reason a victim", a situation in which no common idiom exists between the parties, and any attempt to necessarily wrongs one of them (Lyotard, 1988, p. xi). The archipelago metaphor captures precisely this condition: islands that cannot be unified without violence. This reconceptualization of judgment in terms of incommensurable phrase families has its roots in Lyotard's broader engagement with the philosophy of language.

As Piché rightly claims, Lyotard interprets the content of the critical philosophy in terms of philosophy of language, thinking that "language can no longer be presented as a unified whole. Rather it is composed of a multitude of different language games which cannot be reduced to one common denominator" (Piché, 1992, p. 152; cf. Lyotard, 1984, p. xxv). Piché maintains that for Lyotard "philosophy does not confine itself to the discovery of the rules; it becomes, as it were, creative" (Piché, 1992, p. 156). What is the consequence of this milieu is then "fragmentation and particularism" (Piché, 1992, p. 158) as what Lyotard exactly wants. What this means for the Kantian legacy is significant: where Kant's principle of purposiveness guaranteed a harmonious, if indeterminate, relation between nature and freedom, Lyotard's archipelago replaces this harmony with irreducible heterogeneity. The faculty of judgment no longer bridges the gap; it merely navigates it, without ever closing it.

3.3. Enthusiasm as Mere *Affekt*: Eliminating the Moral Significance

It is in his treatment of enthusiasm that Lyotard's departure from both Kant and Arendt becomes most decisive. Where Kant reads the disinterested enthusiasm of spectators as a moral sign of humanity's tendency towards progress, and Arendt reinterprets it as a moment of collective judgment grounded in common sense, Lyotard reduces it altogether to a mere *Affekt*, a strong affection that carries no moral significance whatsoever. Lyotard thinks that the feeling of enthusiasm caused by an event (*Begebenheit*) "is an extreme mode of sublime" (Lyotard, 2009, p. 30), or in other words "an *Affekt*, a strong affection" (Lyotard, 2009, p. 31).What he claims by saying that enthusiasm is an *Affekt* is actually removing the possibility of talking on its moral significance. As Calcagno rightly comments, if we consider the enthusiasm as a strong affection "reason is left out of the picture, resulting in a stilted portrait of mankind" (Calcagno, 1995, p. 366). Further, Lyotard formulates enthusiasm as "on the verge of dementia" (Lyotard, 2009, p. 32), equating this out-of-reason state of mind with the feeling of enthusiasm.

To understand the full implications of this reduction, it is necessary to recall Kant's distinction between the mathematical and the dynamical sublime. The mathematical sublime arises when we encounter an object of absolutely great magnitude that overwhelms our capacity for comprehension; the dynamical sublime, by contrast, arises when we encounter a mighty force of nature and discover, in our resistance to it, our own supersensible vocation. It is the dynamical sublime that carries moral significance; it is the feeling through which we discover our freedom and dignity in the face of overwhelming natural power. According to this interpretation, the feeling of enthusiasm is more accurately understood in line with the dynamical sublime, not the mathematical. What Kant indicates about those events is actually human beings' feeling of the moral disposition towards progress, not just a fear or respect. However, Lyotard seems to consider great historical events as a source of mathematical sublime, a mere feeling of the sublime, respectful but without moral outcomes. He reduces the sublime feeling into a mere sentimental outcome. Hence, Lyotard comes to the conclusion that the French Revolution cannot be proved to be a sign of ethical or moral improvement:

> Historico-political enthusiasm is thus on the verge of dementia; it is a pathological outburst, and as such it has no ethical validity, since ethics requires freedom from any motivating pathos; ethics allows only that apathetic pathos accompanying obligation that is respect. (Lyotard, 2009, p. 32)

Lyotard misses here the point of supersensible motivating force that forces us to be ethical. Kant says in "the Contest of the Faculties" that "true enthusiasm is always directed exclusively towards the ideal, particularly towards that which is purely moral (such as the concept of right), and it cannot be coupled with selfish interests" (Kant, 1798/1970, p. 183). By reducing enthusiasm to a mere *Affekt*, Lyotard not only severs the connection between the historical sign and moral progress – he makes it impossible to speak of history as oriented towards any end whatsoever. The historical sign becomes a symptom of fragmentation, not a promise of betterment. The contrast with Arendt is also instructive here. For Arendt, enthusiasm, however reinterpreted, still retains a

positive valence: it is a moment of collective judgment that can be narrated and kept alive in the public realm, sustaining the possibility of a shared political world. For Lyotard, by contrast, enthusiasm is a pathological outburst that cannot be redeemed by narrative, community sense, or any other unifying principle. This difference is not merely a matter of emphasis; it reflects a fundamental divergence in how the two thinkers understand the relationship between judgment, history, and the possibility of a common world.

3.4. The Confusion of Historical Sign and Concrete Historical Events

The reduction of enthusiasm to a mere *Affekt* has a further consequence that goes to the heart of Lyotard's understanding of history: it leads him to confuse the historical sign with the concrete historical event, a confusion that, as will be shown, is the direct source of his fragmented understanding of history. Lyotard says that great historical upheavals "are formless and shapeless in the history of human nature. Ethically they are nothing that can be validated; they fall on the contrary under the sway of critical judgment" (Lyotard, 2009, p. 33). He equates the meaning of enthusiasm as "a modality of sublime sentiment" with the French Revolution as if it is a mere sentimental event. This equation, however, rests on a fundamental misreading of Kant's argument – one that Calcagno has identified with particular precision. Antonio Calcagno rightly claims that this equation of politics and aesthetic judgment by means of a sentimental claim is actually exaggerated by Lyotard. Kant was aware of the fact that an historical sign and a concrete historical event are actually different things, as he claims that the French Revolution "would have to be a cause which allowed us to conclude, as an inevitable consequence of its operation, that mankind is improving... the event originally chosen as an example would not in itself be regarded as the cause of the progress in the past, but only as a rough indication or historical sign" (Kant, 1798/1970, p. 182). As Calcagno notes, Kant "universalizes (*signum rememorativum et prognostikon*) its meaning conceptually" (Calcagno, 1995, p. 367), moving from a singular event to a universal maxim. The Latin formula signum rememorativum et prognostikon, meaning a sign that is both commemorative and prognostic, captures precisely this double function: the historical sign looks back to a particular event and forward to a universal tendency, without being reducible to either. By contrast, Lyotard starts with talking about an event as a historical sentimental sign and "confuses the sign with the occurrence, thereby reducing the *Begebenheit* to sentimentality" (Calcagno, 1995, p. 367).

For Lyotard, it is impossible for histories to ever become "history" due to disastrous events as signs of the impossibility of history. He says that Auschwitz, Budapest 1956, and the student events of 1968 (Lyotard, 2009, p. 63) are signs of the continuous heterogeneity of particular events, presentations of the unpresentable. Flynn calls this condition "a crisis of criteria" which causes "a counter history" (Flynn, 2002, p. 163). The counter history defines itself in alterity to the established series. It is completely broken: the counter history has no past that can be commemorated, no future that can be anticipated, no present that can be judged, because any such judgment would impose a common rule on what is irreducibly heterogeneous. For Lyotard, this is not a problem to be overcome but the irreducible condition of historical existence itself. This irreducibility is, in Lyotard's broader framework, precisely what he calls the postmodern condition: the collapse of grand narratives that once promised to unify heterogeneous events under a single story of progress or emancipation (Lyotard, 1984, p. xxiv). It is at this point that the full distance between the three understandings of history examined in this article becomes visible. For Kant, the indeterminate character of the historical sign is what makes it a genuine sign of moral progress; its indeterminacy is the condition of its universality. For Arendt, the same indeterminacy grounds a narrated history in which human dignity is redeemed through the retelling of the past. For Lyotard, however, indeterminacy is not a ground for hope but a confirmation of fragmentation: the sign dissolves into the occurrence, history dissolves into histories, and the possibility of a common world dissolves into the irreducible heterogeneity of phrase families.

Conclusion

The threefold divergence, progressive, narrated, fragmented, is not incidental. It is rooted in the structural indeterminacy of Kantian reflective judgment itself: the concept on which reflective judgment depends is intrinsically indeterminable, and this indeterminacy is precisely what opens the space for divergent philosophical appropriations. Kant holds the particular and the universal together through the principle of purposiveness and the regulative idea of the highest good. Arendt loosens this bond and replaces the universal with the general community sense, arriving at a narrated history that looks backward to redeem the past. Lyotard severs the bond entirely, dissolving the historical sign into a mere Affekt and arriving at a fragmented history that resists any unifying claim. This threefold divergence maps onto a broader philosophical divide between modernism and postmodernism. As Ingram rightly observes: "Modernists – Habermas and Arendt too, I believe, can be classified under this rubric – attempt to circumvent the relativism of cultural fragmentation by appealing to a universal ideal of community. This solution recalls Kant's own grounding of judgments of taste in the notion of a *sensus communis*. By contrast, postmodernists such as Lyotard embrace relativism" (Ingram, 1988, pp. 51–52).

One provisional orientation, however, suggests itself from the analysis developed here. The threefold divergence between Kant, Arendt, and Lyotard is not merely a historical fact about the reception of Kantian aesthetics; it is a live philosophical tension. Arendt's

narrated history preserves something that Lyotard's fragmented history surrenders: the conviction that the past can be made to speak to the present, that particulars carry exemplary weight beyond their occurrence. Yet Lyotard's insistence on the irreducibility of heterogeneous events is not simply a counsel of despair – it is a warning against the violence of premature unification, a reminder that any narrative of redemption must remain answerable to what it cannot incorporate. The most promising direction for contemporary political philosophy may lie not in choosing between these positions but in holding the tension between them: a narrated history that remains alert to its own exclusions, a fragmented history that does not abandon the aspiration to meaning. Whether Kantian reflective judgment – with its constitutive indeterminacy – can provide the philosophical resources for such a position remains, as this article has argued, an open but urgent question.

References

Arendt, H. (1970). Men in dark times. New York: Harcourt Brace & Company.

Arendt, H. (1982). Lectures on Kant's political philosophy (R. Beiner, Ed.). Chicago: University of Chicago Press.

Beardsworth, R. (1992). On the critical post: Lyotard's agitated judgment. In A. Benjamin (Ed.), Judging Lyotard (pp. 43–80). London: Routledge.

Beiner, R. (1997). Rereading Hannah Arendt's Kant lectures. Philosophy and Social Criticism, 23(1), 21–32.

Benhabib, S. (1990). Hannah Arendt and the redemptive power of narrative. Social Research, 57(1), 167–196.

Benhabib, S. (1996). The reluctant modernism of Hannah Arendt. New York: SAGE Publications.

Benjamin, W. (1969). Theses on the philosophy of history. In H. Arendt (Ed.) & H. Zohn (Trans.), Illuminations (pp. 253–264). New York: Schocken Books.

Booth, J. W. (1986). Interpreting the world: Kant's philosophy of history and politics. Toronto: University of Toronto Press.

Calcagno, A. (1995). Interface: Modernity and post-modernity: The possibility of enthusiasm according to Immanuel Kant and Jean-François Lyotard. Philosophy Today, 39(4), 358–370.

Cascardi, A. J. (1997). Aesthetics and politics in Kant and Arendt. In C. Calhoun & J. McGowan (Eds.), Hannah Arendt and the meaning of politics (pp. 99–127). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Flynn, T. R. (2002). Lyotard and history without witnesses. In H. J. Silverman (Ed.), Lyotard: Philosophy, politics, sublime (pp. 148–167). New York: Routledge.

Herzog, A. (2000). Illuminating inheritance: Benjamin's influence on Arendt's political storytelling. Philosophy and Social Criticism, 26(5), 1–27.

Ingram, D. (1988). The postmodern Kantianism of Arendt and Lyotard. Review of Metaphysics, 42(1), 51–77.

Kant, I. (1784/1963). Idea for a universal history from a cosmopolitan point of view. In L. W. Beck (Ed.), On history (pp. 11–26). New York: Macmillan.

Kant, I. (1798/1970). The contest of the faculties. In H. S. Reiss (Ed.), Political writings (pp. 176–190). Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, I. (1790/1987). The critique of judgment (W. Pluhar, Trans.). Indianapolis: Hackett Publishing.

Kant, I. (1781/1996). The critique of pure reason (W. Pluhar, Trans.). Indianapolis: Hackett Publishing.

Kateb, G. (1999). The judgment of Arendt. Revue Internationale de Philosophie, 208, 153–157.

Lyotard, J.-F. (1984). The postmodern condition: A report on knowledge (G. Bennington & B. Massumi, Trans.). Manchester: Manchester University Press.

Lyotard, J.-F. (1988). The differend: Phrases in dispute (G. van den Abbeele, Trans.). Manchester: Manchester University Press.

Lyotard, J.-F. (1991). The inhuman: Reflections on time (G. Bennington & R. Bowlby, Trans.). Stanford: Stanford University Press.

Lyotard, J.-F. (2009). Enthusiasm: The Kantian critique of history (G. van den Abbeele, Trans.). Stanford: Stanford University Press.

Nuzzo, A. (2005). Kant and the unity of reason. West Lafayette: Purdue University Press.

Piché, C. (1992). The philosopher-artist: A note on Lyotard's reading of Kant. Research in Phenomenology, 22, 152–160.

Yovel, Y. (1986). Kant and the philosophy of history. Princeton: Princeton University Press.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 317-335

10.63556/sobild.17.2.1952199

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 15.05.2026
Kabul edildiği tarih: 03.07.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 15.05.2026
Date accepted: 03.07.2026
Research Article

ÇOCUKLUK, SUÇ VE HABER MEDYASI: MATTİA AHMET MİNGUZZİ CİNAYETİNE İLİŞKİN HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

CHILDHOOD, CRIME AND NEWS MEDIA: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF THE NEWS COVERAGE REGARDING THE MURDER OF MATTIA AHMET MINGUZZI

Safa Görkem AKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi
İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Medya Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye,.safa.aktas@marmara.edu.tr

Anahtar sözcükler
Mattia Ahmet Minguzzi, Çocukluk, Suç, Haber Medyası, Eleştirel Söylem Analizi

Keywords
Mattia Ahmet Minguzzi, Childhood, Crime, News Media, Critical Discourse Analysis

Öz

Haber medyası, şiddet olaylarını yalnızca kamuoyuna aktaran bir araç değil, aynı zamanda bu olaylara ilişkin toplumsal anlamların üretildiği önemli bir söylem alanıdır. Özellikle çocukların mağdur ya da fail olarak yer aldığı cinayet haberleri, çocukluk, suç, adalet ve toplumsal sorumluluk gibi kavramların medya söylemi içinde nasıl kurulduğunu görünür kılmaktadır. Dolayısıyla çocuk odaklı şiddet haberleri, yalnızca adli süreçlere ilişkin bilgi veren metinler değil, aynı zamanda çocukluğa, mağduriyete ve suçluluğa dair toplumsal algıları şekillendiren anlatılar olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda çalışma, 2025 yılında gerçekleşen Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberlerde çocukluk, suç ve şiddet olgularının hangi söylemsel çerçeveler içinde temsil edildiğini inceleyerek ilgili literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Cumhuriyet, Milliyet ve Sabah gazetelerinde yayımlanan haberler, Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yaklaşımı çerçevesinde çözümlenmiştir. Araştırmada haber başlıkları, haber girişleri, ardalan ve bağlam bilgisi, sentaktik yapı, kelime seçimleri ve haber retoriği karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, aynı cinayet vakasının gazeteler tarafından farklı söylemsel eksenlerde yapılandırıldığını göstermektedir. Cumhuriyet gazetesi olayı daha çok hukuki süreçler ve kurumsal sorumluluk bağlamında ele alırken, Milliyet gazetesi aile travması, toplumsal yas ve ahlaki tepkiyi öne çıkarmaktadır. Sabah gazetesinde ise güvenlik, kamu otoritesi ve devlet müdahalesi belirgin bir söylemsel çerçeve oluşturmaktadır. Diğer taraftan çalışma, Mattia Ahmet Minguzzi örneğinden hareketle incelenen haberlerin, çocukluk, suç ve adalet ilişkisini medya söylemi içinde farklı biçimlerde yeniden kuran metinler olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Abstract

News media is not only a tool that conveys violent incidents to the public, but also an important discursive space in which social meanings regarding these incidents are produced. News reports on murders involving children as victims or perpetrators make visible how concepts such as childhood, crime, justice, and social responsibility are constructed within media discourse. Therefore, child-oriented violence news can be considered not only as texts that provide information about judicial processes, but also as narratives that shape social perceptions of childhood, victimhood, and criminality. In this context, this study aims to make an original contribution to the relevant literature by examining through which discursive frameworks the phenomena of childhood, crime, and violence are represented in news about the Mattia Ahmet Minguzzi murder, which took place in 2025. For this purpose, news reports published in Cumhuriyet, Milliyet, and Sabah newspapers were analyzed within the framework of Teun A. van Dijk's critical discourse analysis approach. In the study, news headlines, news leads, background and contextual information, syntactic structure, word choices, and news rhetoric were evaluated comparatively. The findings show that the same murder case was constructed by the newspapers along different discursive axes. While Cumhuriyet addressed the event mostly in the context of legal processes and institutional responsibility, Milliyet foregrounded family trauma, public mourning, and moral reaction. In Sabah, security, public authority, and state intervention constitute a prominent discursive framework. On the other hand, based on the Mattia Ahmet Minguzzi case, the study shows that the analyzed news reports function as narratives that reconstruct the relationship between childhood, crime, and justice in different ways within media discourse.

Giriş

Çocuk cinayetleri, yalnızca bireysel mağduriyetler ya da adli olaylar olarak değerlendirilemeyecek kadar güçlü toplumsal etkiler üreten durumlardır (Aslan Genç, 2024; Devakumar & Osrin, 2016). Bu tür olaylar, bir yandan çocukların korunmasına yönelik hukuki ve kurumsal mekanizmaların yeterliliğini tartışmaya açarken, diğer yandan toplumsal vicdan, kamusal güvenlik ve adalet beklentisi etrafında geniş bir duyarlılık oluşturmaktadır (Baykara Acar vd., 2018). Özellikle son yıllarda kamuoyunda geniş yankı uyandıran çocuk cinayetleri, çocukların fiziksel ve duygusal açıdan korunmasına yönelik önlemlerin etkinliği kadar, bu olayların toplumsal düzlemde nasıl anlamlandırıldığı sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu nedenle kamusal infiale neden olan bu olaylar, yalnızca hukuki ve cezai boyutlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal temsil biçimleri bakımından da incelenmesi gereken önemli bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır.

Haber medyası, diğer olaylar gibi çocuk cinayetlerinin de kamusal dolaşıma girdiği temel alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Nitekim medya, bu tür olayları yalnızca aktarmamakta, aynı zamanda her olaya özgü anlam çerçevelerini kurarak, aktörlerin nasıl algılanacağını ve şiddetin toplumsal düzlemde hangi biçimlerde yorumlanacağını da belirlemektedir. Çocuk cinayetlerine ilişkin haberlerin dili, görsel tercihleri, başlık yapıları ile çerçeveleme biçimleri, mağdurun, failin, ailelerin ve kamusal bilincin nasıl konumlandırıldığını da şekillendirebilmektedir. Bu yönüyle haber medyası, çocuk cinayetlerini yalnızca görünür kılan bir alan değil, aynı zamanda çocukluk, suç, mağduriyet ve adalet yapılarını yeniden üreten söylemsel bir alan olarak değerlendirilebilir.

Literatürde medya, şiddet ve çocuk ilişkisini Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti üzerinden ele alan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Erbekir (2025) tarafından X (Twitter) paylaşımları üzerinden yürütülen çalışmada ise Mattia Ahmet Minguzzi örneği bağlamında çocuk suçluluğu etrafında şekillenen kimlik inşası süreçleri ele alınmıştır. Aslan & Ulağlı (2025) da Mattia Ahmet Minguzzi davasının X (Twitter) platformundaki yansımalarına odaklanarak sosyal medya kullanıcılarının adalet çağrılarını ve duygusal tepkilerini söylem analizi yöntemiyle çözümlemiştir. Diğer taraftan, yapılan literatür taraması sonucunda Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine yönelik haberlerin eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mevcut literatürdeki bu boşluk, araştırmanın temel problem alanını oluşturmaktadır. Nitekim, Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberlerin söylemsel analizi, yalnızca olayın medya temsiline ışık tutması bakımından değil, çocuk odaklı şiddet haberlerinin medya tarafından nasıl anlamlandırıldığını göstermek bakımından da önem taşımaktadır. Bu doğrultuda araştırma, Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberlerde çocukluk ve şiddet olgularının söylemsel çerçevelerini inceleyerek, çocukluk, suç, mağduriyet ve adalet ilişkisinin haber söyleminde nasıl kurulduğunu tartışmaya açmayı ve literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Tüm bunlara ek olarak, tekil bir vaka üzerinden yürütülmesi araştırmanın kapsamını belirli bir örnekle sınırlandırmakla birlikte, bu durum aynı zamanda haber metinlerinin derinlemesine ve karşılaştırmalı biçimde çözümlenmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla araştırma, geniş ölçekli bir genelleme iddiası taşımaksızın, belirli bir örnek olay üzerinden haber söylemini görünür kılmayı hedeflemektedir.

1. Suç, Çocukluk ve Haber Medyasında Temsil

Medyada şiddet olgusu, yalnızca fiziksel şiddet eylemlerinin aktarımıyla sınırlı değildir. Medya içerikleri, toplumsal eşitsizlikleri görünmez kılabilen ve özellikle bağımlı konumda bulunan toplumsal kesimlerin mevcut konumlarını sorgulamalarını engelleyebilen ideolojik bir işlev de taşımaktadır. Bu çerçevede medya, haberlerden eğlence programlarına kadar uzanan geniş bir içerik yelpazesi aracılığıyla, süreklilik gösteren bir ideolojik şiddet üretim alanı olarak değerlendirilebilir (Özer, 2024). Bu durum, egemen ideolojinin toplumsal yaşamda yeniden üretilmesine hizmet eden mekanizmaların işleyişiyle de ilişkilidir. Nitekim Althusser'e göre ideoloji, egemen sınıfın kendi maddi ve politik koşullarını oluşturan bir yeniden üretim mekanizması olarak işlev görmektedir (Althusser, 2014, s. 12). Bu süreçte medya ise ideolojinin yeniden üretimine katkı sağlayan aygıtlardan biri olarak ele alınmaktadır. Gramsci'nin hegemonya yaklaşımına göre ise egemen sınıf, yalnızca zor kullanarak değil, medya gibi ideolojik araçlar sayesinde toplumsal rızayı üreten ideolojik stratejiler geliştirerek kendi yönetimini sürdürebilir (Gramsci'den akt. Güngör, 2018, s. 280-281).

Günümüzde medyada şiddetin yoğun biçimde yer alması, bireylerin gündelik yaşamlarında farklı şiddet türleriyle devamlı olarak karşılaşmalarına yol açmaktadır. Özellikle haberlerde sunulan korku ve dehşet içerikli şiddet temsilleri, kimi zaman izleyiciler/okuyucular tarafından şiddetin meşrulaştırılmasına zemin hazırlayan bir toplumsal iklimin oluşmasına katkı sağlayabilmektedir (Mercadal, 2023; Zorlu, 2016). Dolayısıyla, medyada sıkça yer bulan üçüncü sayfa haberleri, çocuk veya kadın cinayetlerine ilişkin haberler yalnızca belirli olayların aktarımı olarak değil, aynı zamanda toplumsal şiddet algısını şekillendiren ve şiddetin gündelik yaşamın olağan bir parçası olarak algılanmasına yol açabilecek temsil biçimlerini de içermektedir. Bu tür haberlerin nasıl sunulduğu, şiddetin toplumsal düzlemde nasıl anlamlandırıldığı ve hangi söylemsel yapılar içinde yeniden üretildiği önem taşımaktadır. Bu bağlamda, söz konusu söylem biçimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle çocuk kavramının nasıl tanımlandığı ve hangi anlam çerçeveleri içinde ele alındığına odaklanmak önem taşımaktadır.

Dolayısıyla, bu sürecin temel gerekliliklerinden biri toplumsal sorunun çözümünde sorumluluk taşıyan kurumlar ile yetkili aktörler arasında bir köprü kurarak, kamu yararını gözeten çözüm arayışlarının güçlendirilmesidir. Bu hedef doğrultusunda ise medyanın çözüm odaklı ve çocuk haklarını önceleyen bir söylem benimsemesi gerekmektedir (Demirel, 2022, s. 111-112). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından hazırlanan Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde de çocuk odaklı haberlerde çocukların üstün yararının gözetilmesi, kimliklerinin korunması ve travmatik deneyimlerinin teşhir edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (TGC, t.y.). Bu ilkeler, çocuklara ilişkin haberlerin yalnızca bilgilendirme amacıyla değil, aynı zamanda etik sorumluluk ve çocuk hakları perspektifi dikkate alınarak üretilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Çocukluk, biyolojik bağlamda insanın gelişim sürecinin doğal bir evresi olarak kabul edilse de literatürdeki çalışmalar çocukluğun sabit ve evrensel bir kategori olmadığını, tarihsel ve toplumsal koşullar içerisinde inşa edilen bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır (Berktaş, 2024, s. 121; Postman, 1994). Bu yaklaşım, çocukluğun anlamının farklı toplumsal bağlamlara göre değişebildiğini, dolayısıyla çocuklara atfedilen rollerin, beklentilerin ve değerlerin de sabit olmadığını göstermektedir. Modern toplumlarda ise çocukluk, büyük ölçüde korunması gereken, masum, kırılgan ve savunmasız bir yaşam evresi olarak tanımlanmaktadır (Ercan, 2014, s. 385). Bu bağlamda çocuklara yönelik ya da çocuklar tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemleri, toplumsal değerlerin ihlali olarak algılanarak, güçlü bir kamusal duyarlılık üretmektedir.

Buraya kadar aktarılan bilgi ve görüşler, çocuk odaklı habercilik pratiklerinin önemli bir sorumluluk alanı olduğuna işaret etmektedir. Bu olayların medya ile ilişkisi değerlendirildiğinde, çocuklara yönelik şiddet/cinayet vakalarının yalnızca hukuki veya toplumsal bir sorun alanı olarak ifade edilmesi yeterli olmayacaktır. Bu olaylar aynı zamanda çocukluğun ne olduğuna, çocuklara hangi anlamların yüklendiğine ve bu anlamların hangi söylemsel sınırlar içerisinde üretildiğine dair daha geniş bir tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Daha genel bir ifadeyle, çocuk cinayetlerinin medyada farklı biçimlerdeki temsili, çocukluk kavramının nasıl kurulduğunu ve bunun hangi toplumsal bağlamlar içinde şekillendiğini dikkate almayı gerekli kılmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocukların her türlü şiddet, istismar ve ihmalden korunmasını devletlerin temel yükümlülüklerinden biri olarak tanımlamaktadır (United Nations, 1989). Türkiye'de de bu sözleşme 1990 yılında imzalanmış ve 1995 yılında yürürlüğe girerek, 18 yaş altındaki bireylerin korunmasına yönelik hukuki önlemlerin alınması zorunlu kılınmıştır (Resmi Gazete, 1995; Kasapoğlu & Kaytazoğlu, 2018). Bununla birlikte, söz konusu hukuki çerçeveye rağmen çocuklara yönelik şiddet ve cinayet vakalarının devam etmesi, bu düzenlemelerin pratikteki karşılığına ve uygulanma biçimlerine dair önemli bir tartışma alanı ortaya koymaktadır. Nitekim son yıllarda Türkiye'de kamuoyunda geniş yankı uyandıran ve medya gündeminde de yoğun biçimde yer bulan çocuk cinayetleri, bu ihlallerin istisnai olaylar olmanın ötesinde toplumsal bir sorun alanına işaret ettiğini göstermektedir (Alphan, 2018). Bu noktada belirleyici olan, söz konusu şiddet vakalarının yalnızca gerçekleşmesi değil, bunların medya tarafından nasıl temsil edildiğidir. Zira medyanın bu tür olayları aktarma biçimleri, etik yükümlülükler, bireyler üzerindeki etkisi ve suçu normalleştirme potansiyeli açısından yoğun biçimde eleştirilmektedir. Akbaş'a göre, çocukların suçla ilişkisi doğrudan fail olma durumundan ziyade, onları suça iten toplumsal, ekonomik ve çevresel koşullar çerçevesinde değerlendirilmelidir (Akt. Madanoğlu, 2025). Bu bağlamda aile yapısı, sosyoekonomik çevre, akran ilişkileri gibi çok katmanlı etkenler çocukların suça sürüklenmesinde belirleyici olurken, medya içeriklerinin şiddeti normalleştiren ve kimi zaman meşru hâle getiren temsilleri de bu süreci pekiştirmektedir. Özellikle şiddetin bir güç ve prestij göstergesi olarak sunulması, suçun olağanlaştırılması, "karizmatik" bir biçimde sunulması, çocukların suçla kurdukları ilişkiyi dönüştürerek, bireysel tercih gibi görünen eylemlerin arkasındaki dinamiklerin bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda çocuk cinayetlerine yönelik haberler, hem mağdur hem de suça sürüklenen çocukların medyada çoğunlukla yetişkin bakış açısının belirlediği çerçeveler içinde temsil edildiğini ve kendi deneyimlerini yansıtan özneler olarak değil, belirli kalıplar dahilinde konumlandırıldığını göstermektedir (Tok vd., 2025, s. 206). Bu temsil biçimi, çocukluğun sabit bir kategori olmaktan ziyade, medya söylemleri aracılığıyla yeniden üretilen ve bağlama göre farklı biçimlerde anlamlandırılan bir yapı olarak işlev görmesine neden olmaktadır.

2. Araştırma Tasarımı ve Yöntem: Eleştirel Söylem Analizi

Bu çalışmanın amacı, haber metinlerinde çocukluk ve şiddet ilişkisine dair kurulan söylemsel temsilleri incelemektir. Bu doğrultuda, Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberler örnek olay olarak ele alınarak, söz konusu haberlerde kullanılan söylemsel yapıların olayın sunum biçimini nasıl şekillendirdiği ve hangi anlam çerçevelerini öne çıkardığı analiz edilecektir. Araştırma, bu örnek olaydan hareketle medyanın toplumsal gerçekliği çocukluk ve şiddet bağlamında nasıl yeniden ürettiği sorunsalını tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, araştırma soruları ise şu şekilde belirlenmiştir:

- Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberlerde çocuk ve şiddet olguları hangi söylemsel çerçeveler içinde sunulmaktadır?

- Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberlerde gazeteler arasındaki söylemsel farklılıklar, ideolojik yönelimler bağlamında olayın ve aktörlerin sunum biçimini nasıl etkilemektedir?

Araştırmanın amacı ve sorularından hareketle, haber metinlerinde dil, söylem ve ideoloji ilişkisini analiz etmeye olanak tanıyan Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi tercih edilmiştir. Eleştirel söylem analizinin kavramsal yapısını ortaya koyabilmek için ise öncelikle söylem kavramının ne ifade ettiğine değinmek gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde söylem (TDK, t.y.), *"Bir düşünceyi ortaya koymaktaki yaklaşım tarzı", "Kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade"* ve *"Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri"* şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle söylem, bireylerin dünyayı anlamlandırma biçimlerinin zihinsel bir tutarlılık ve mantıksal bütünlük içinde şekillenerek yazılı veya sözlü ifadeler aracılığıyla dışa vurulmasıdır (Güneş & Bilici, 2024, s. 1665). Genel olarak bu ifade kalıpları ise toplumsal yaşamın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu durum, söylemin temel olarak dil ve dilsel pratikler üzerinden şekillenen bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır (Oğuz, 2008, s. 53). Güngör'e göre ise söylem yalnızca dilsel bir yapı değil, aynı zamanda ideolojik anlamların üretildiği ve yeniden dolaşıma sokulduğu bir alandır (Güngör, 2018, s. 275-276). Dolayısıyla, söylem yalnızca bir iletişim pratiği olmanın ötesinde, toplumlardaki güç ilişkilerinin ve ideolojik konumların açık veya örtük biçimde görünür hâle geldiği bir pratik olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, söylemin ideoloji ve güç ilişkileriyle kurduğu çok katmanlı yapı, özellikle haber metinlerinin çözümlenmesinde eleştirel söylem analizini temel bir yöntemsel yaklaşım olarak konumlandırmaktadır.

van Dijk (1988, s. 24) eleştirel söylem analizini, dili yalnızca soyut bir yapı olarak değil, kullanım bağlamı içinde ele alan çok yönlü bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, metinler, konuşmalar ve diyaloglar gibi farklı iletişim biçimlerini çözümlemenin temel yapısı olarak kabul ederken, söylemin hem kurallı ve sistematik özellikler taşıdığını hem de bağlama göre değişkenlik gösterebileceğini vurgulamaktadır. Bu yönüyle söylem analizi, dilin toplumsal, kültürel ve bilişsel boyutlarıyla birlikte değerlendirilebilmesini mümkün kılan çok yönlü bir inceleme alanı olarak öne çıkmaktadır (Johnstone & Andrus, 2024). Aynı zamanda, metin ile içinde üretildiği bağlam arasındaki ilişkiyi merkeze alarak, söylem aracılığıyla toplumsal süreçlerin ve gerçekliğin nasıl kurulduğunu, yeniden üretildiğini ve anlamlandırıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır (Wodak & Meyer, 2009; Phillips & Hardy, 2002). Dolayısıyla, eleştirel söylem analizi yalnızca metinlerde açık biçimde görünen anlamları yorumlamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda doğrudan fark edilmeyen anlam katmanlarının da ortaya çıkarılmasına olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle yöntem, özellikle haber metinlerindeki unsurların dilsel tercihler aracılığıyla örtük biçimde kurgulandığı varsayımına dayanmaktadır (Güneş, 2019, s. 20).

van Dijk, haber söylemini makro ve mikro düzey olmak üzere iki temel yapı üzerinden ele almaktadır. Makro düzeyde, metnin genel yapısına odaklanarak tematik ve şematik analizler gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda başlıklar, haber girişleri, olayın ana kurgusu, ardalan ve bağlam bilgisi ile görsel unsurlar incelenmektedir. Mikro düzeyde ise haber metinlerinin dilsel tercihleri odağa alınarak sentaktik özellikler, sözcük seçimleri, metin içi uyum ve haber retoriği analiz edilmektedir. Ayrıca cümlelerin aktif ya da pasif biçimde kurulması, basit veya karmaşık yapıda olması, cümleler arasındaki nedensel ve işlevsel ilişkiler ile kullanılan görseller ve tanık ifadeleri de bu düzlemde dikkate alınan önemli unsurlar arasında yer almaktadır (van Dijk, 1988; Basmacı, 2021, s. 1236; Yardım & Doğruel, 2019, s. 141). Bu yapılardan hareketle, haber metinlerinde gerçekliğin nasıl aktarıldığı ve hangi göstergelerle anlamlandırıldığı önem kazanmaktadır. Zira haber söylemi, bilgi aktarmanın ötesinde ideolojik bir araç olarak da işlev görmektedir (Büyükkantarcıoğlu, 2012). Bu çerçevede çalışma, nitel araştırma desenine dayanan ve belirli bir örnek olay kapsamında seçilen haber metinleri üzerinden yürütülen ampirik bir haber söylemi analizi olarak tasarlanmıştır.

Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine yönelik haberler, çocukluk, mağduriyet, suçluluk ve adalet olgularının haber medyasında nasıl temsil edildiğini incelemeye olanak sağlamaktadır. Söz konusu cinayetin örnek olay olarak seçilmesinde, olayın medyada yoğun görünürlük kazanması, çocukluk, şiddet ve mağduriyet tartışmalarını yeniden gündeme taşıması ve medyada farklı bakış açılarıyla ele alınması etkili olmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın örneklemi ise Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin Cumhuriyet, Milliyet ile Sabah gazetelerinde yayımlanan ve araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ölçütlere göre analize dahil edilen 37 haberden oluşmaktadır. Bu üç gazetenin seçilmesi, aynı örnek olayın farklı yayın politikalarına sahip gazetelerde hangi söylemsel çerçeveler içinde kurulduğunun karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine katkı sağlamaktadır. Cumhuriyet, Milliyet ve Sabah gazeteleri, Türkiye'de ulusal ölçekte görünür haber kaynakları olmalarının yanı sıra, olayın çocukluk, şiddet, hukuki/kurumsal sorumluluk, toplumsal tepki, güvenlik ve devlet otoritesi gibi söylemsel eksenlerde nasıl yapılandırıldığını incelemek için uygun bir karşılaştırma zemini sunmaktadır. Aynı zamanda bu tercih, gazeteler arasında olayın ve aktörlerin sunumunda gözlemlenebilecek söylemsel benzerlik ve farklılıkları incelemeye yönelik araştırma sorularıyla da doğrudan ilişkilidir. Öte yandan, örneklem büyüklüğü sınırlı olmakla birlikte, eleştirel söylem analizi gibi nitel araştırma yaklaşımlarında amaç, geniş veri setlerinden ziyade metinlerin derinlemesine ve çok katmanlı biçimde çözümlenmesidir. Bu nedenle literatürde yer alan diğer

araştırmalarda da tercih edildiği gibi (Yardım & Doğruel, 2019; Gürses, 2017; Basmacı, 2021; Güneş, 2019), sınırlı sayıda haber üzerinden gerçekleştirilen detaylı analizler söylemsel yapıların ortaya konulması açısından yeterli bulunmaktadır (van Dijk, 1988; Wood & Kroger, 2000). Nitekim nitel çalışmalarda örneklemin yeterliliği nicelikten ziyade verinin sunduğu "bilgi gücü" (information power) ile ilişkilidir (Malterud vd., 2016). Ayrıca, örneklemin sınırlı sayıda haber metninden oluşması, bulguların kapsamını belirli bir çerçeve içinde tutmakta ve araştırmanın evrenine genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte çalışma medya, şiddet ve çocuk ilişkisini söylemsel düzlemde tartışmaya açarak ilgili literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Tablo 1'de, araştırma kapsamında analize dahil edilen haberlerin gazete bilgileri, yayım tarihleri, haber başlıkları ve örnekleme dahil edilme gerekçeleri yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmanın Örneklemine İlişkin Bilgiler

No.	Gazete Adı	Yayım Tarihi	Haber Başlığı	Örnekleme Dahil Edilme Gerekçesi
1.	Cumhuriyet	27.01.2025	Ünlü İtalyan şefin oğluna Kadıköy bit pazarında bıçaklı saldırı: 14 yaşındaki çocuk yaşam savaşı veriyor!	Olaya yönelik ilk haber ve mağdur çocuk temsili.
2.	Cumhuriyet	09.02.2025	Kadıköy'de bıçaklanan İtalyan şefin 15 yaşındaki oğlu hayatını kaybetti.	Cinayetin ölümle sonuçlanmasına yönelik ilk haber.
3.	Cumhuriyet	07.03.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'nin ölümünde kahreden ayrıntı: Organları bağışlanamadı çünkü...	Mağdurun bedensel bütünlüğü, aile travması ve kayıp anlatısı.
4.	Cumhuriyet	18.03.2025	Türkiye'nin konuştuğu vahşette yeni gelişme: Mattia Ahmet Minguzzi davasında ilk duruşma tarihi belli oldu.	Yargı sürecinin başlangıcı ve hukuki çerçevenin haber söylemine yansıması.
5.	Cumhuriyet	10.04.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'nin mezarına saldırı!	Mağduriyetin olayın ardından devam eden boyutu.
6.	Cumhuriyet	12.04.2025	Minguzzi ailesine tehdit: Tutuklu sayısı yükseldi.	Aileye yönelik tehditler üzerinden ikincil mağduriyet ve güvenlik söylemi.
7.	Cumhuriyet	22.04.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'nin öldürüldüğü Kadıköy bit pazarında tuhaf görüntüler!	Görsel kanıt ve retorik unsurlar.
8.	Cumhuriyet	28.04.2025	Mattia Ahmet Minguzzi davasında yeni gelişme: Zanlının kemik yaşı 16 çıktı.	Zanlının kemik yaşı üzerinden çocukluk, suç ve cezai sorumluluk ilişkisinin görünür kılınması.
9.	Cumhuriyet	20.05.2025	Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinde pes dedirten gelişme: "Bıçak soruşturması"nda takipsizlik kararı!	Hukuki süreç ve adalet tartışmalarının görünür kılınması.
10.	Cumhuriyet	21.05.2025	"Takipsizlik" kararı çıkmıştı... Adalet Bakanlığı'ndan Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinde kullanılan "bıçak" için açıklama!	Kurumsal aktörlerin haber söylemindeki konumu.
11.	Cumhuriyet	23.05.2025	Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti: Aileyi tehdit eden 5 çocuk ilk kez hakim karşısında.	Olayın artçı etkileri ve çocukluk-suç ilişkisi.
12.	Milliyet	19.02.2025	Mattia Ahmet Minguzzi İstanbul'da vahşice öldürüldü! Acılı anne ilk kez konuştu.	Anne söylemi, mağduriyet anlatısı ve olayın duygusal çerçevesi.
13.	Milliyet	03.03.2025	Ünlü İtalyan şefin oğlu öldürülmüştü! Saldırganlar için istenen ceza belli oldu.	Fail temsili ve ceza talebinin haber söylemine yansıması.
14.	Milliyet	18.03.2025	Ahmet Minguzzi davasında ilk duruşma tarihi belli oldu.	Yargı sürecinin başlangıcı ve hukuki çerçevenin görünür kılınması.

15.	Milliyet	28.03.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'nin annesi: Onlar çocuk değil, cani.	Anne söylemi üzerinden ahlaki tepki ve çocukluk-suç tartışması.
16.	Milliyet	03.04.2025	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Minguzzi ailesini kabul etti: Sürecin yakın takipçisiyiz.	Siyasal/kurumsal aktörlerin adalet sürecindeki konumu.
17.	Milliyet	10.04.2025	Bakanlık Mattia Ahmet Minguzzi davasına müdahil oldu.	Bakanlığın davaya müdahilliği ve kurumsal takip söylemi.
18.	Milliyet	10.04.2025	Duruşma öncesi Ahmet Mattia Minguzzi'nin mezarına çirkin saldırı!	Mağduriyetin olay sonrası devam eden boyutu.
19.	Milliyet	10.04.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'nin katilleri hakim karşısına çıktı! Aile sinir krizi geçirdi: Gözümün içine bakıyor.	Duruşma süreci, aile travması ve fail-mağdur karşılaşması.
20.	Milliyet	06.05.2025	Ahmet Minguzzi cinayetinde kan donduran yeni görüntü: Nasıl öldürdüğünü gülerek anlattı.	Görsel kanıt, fail anlatısı ve şiddetin retorik sunumu.
21.	Milliyet	09.05.2025	Minguzzi cinayetinde şoke eden yeni görüntü: Tezgahtan bıçağı aldı! Katilin rahatlığı tüyler ürpertti.	Görsel kanıtlar üzerinden failin konumu ve suç anlatısı.
22.	Milliyet	13.05.2025	Ahmet Minguzzi cinayetinde 5 çocuk hakkında istenen ceza belli oldu.	Suça sürüklenen çocuklar hakkında ceza talebi ve yargı süreci.
23.	Sabah	27.01.2025	Kadıköy bit pazarında bıçaklı dehşet! İtalyan şefin oğlu yoğun bakımda: Korkunç görüntüler.	Olayın ilk sunumu ve retorik unsurlar.
24.	Sabah	08.02.2025	İtalyan şef Andrea Minguzzi'nin oğlu bıçaklanmıştı! Mattia Ahmet Minguzzi'den acı haber.	Cinayetin ölümle sonuçlanmasına yönelik ilk haber.
25.	Sabah	28.03.2025	Erdoğan, Mattia Ahmet Minguzzi'nin annesiyle telefonda görüştü.	Siyasal aktörlerin aileyle teması ve adalet sürecindeki konumu.
26.	Sabah	07.04.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'nin ailesine katillerin arkadaşlarından şok tehdit: Cehennemi yaşatacağız.	Aileye yönelik tehditler, güvenlik ve infial söylemi.
27.	Sabah	09.04.2025	Katledilen Mattia Ahmet Minguzzi ailesinin avukatı konuştu: Katillerden biri müebbet alabilir.	Ceza beklentisi ve adalet talebi.
28.	Sabah	11.04.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'nin ailesini tehdit eden bir maganda daha yakalandı.	Tehdit faili üzerinden güvenlik söylemi ve adalet talebi.
29.	Sabah	15.04.2025	Minguzzi'nin mezarını tahrip eden yakalandı.	Mağduriyetin olayın ardından devam eden boyutu.
30.	Sabah	28.04.2025	Mattia Ahmet Minguzzi davasında çarpıcı gelişme! Adli Tıp Kurumu katil U.B.'nin kemik yaşını açıkladı.	Zanlının kemik yaşı üzerinden çocukluk, suç ve cezai sorumluluk ilişkisinin görünür kılınması.
31.	Sabah	02.05.2025	Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti davasında yeni gelişme: Başsavcılıktan emniyete yakalama talimatı.	Başsavcılık ve emniyet aktörleri üzerinden olayın takip söylemi.
32.	Sabah	07.05.2025	Mattia Ahmet Minguzzi soruşturmasında çarpıcı gelişme: Katilin 2 arkadaşı yakalanmıştı.	Soruşturma ve yakalama süreçlerinin görünür kılınması.
33.	Sabah	08.05.2025	Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinde yeni görüntüler ortaya çıktı! Dakikalarca aradılar, adım adım takip ettiler.	Görsel kanıtlar üzerinden failin takibi ve suç anlatısı.
34.	Sabah	13.05.2025	Minguzzi ailesini tehdit etmişlerdi: 5 çocuk şüpheli hakkında istenen ceza belli oldu.	Çocuk şüpheliler, suç söylemi ve ceza talebi.

35.	Sabah	19.05.2025	Mattia'nın katili özel hayattan ceza aldı! "Ya köpeğin önünde beklersin ya dayak yersin".	Ceza kararı üzerinden failin temsili ve adalet söylemi.
36.	Sabah	14.07.2025	Mattia Ahmet Minguzzi'yi öldürdükten sonra gülerek poz vermişler: Silinen klasörde ortaya çıktı.	Failin olay sonrası temsili ve suçun retorik sunumu.
37.	Sabah	03.10.2025	Ahmet Minguzzi davasında şok mektup! "Aslanlar gibi yatıp çıkarız".	Fail söyleminin doğrudan aktarımı ile çocukluk, suç ve meydan okuma anlatısı.

Veri toplama sürecinde, 5 Şubat 2026 tarihinde ilgili gazetelerin web sayfalarında, "Mattia Ahmet Minguzzi" anahtar kelimesiyle yapılan tarama sonucunda; Cumhuriyet gazetesinden 35, Milliyet gazetesinden 271 ve Sabah gazetesinden 139 habere ulaşılmıştır. Erişilen haberler içinden 27.01.2025 - 03.10.2025 tarihleri arasında yayımlanan ve araştırmanın amacı doğrultusunda söylem analizi açısından veri sunan haberler örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem belirleme sürecinde, aynı haberin farklı kategoriler altında yinelenen versiyonları, haber içeriğinde yapılan güncellemelerle yeniden yayımlanan benzer içerikler, olayla doğrudan ilişkisi sınırlı olan metinler ve başlık, haber girişleri, aktör temsili, kelime seçimi, bağlam bilgisi ya da retorik unsurlar açısından analize anlamlı katkı sunmayacağı düşünülen içerikler dışarıda bırakılmıştır. Tekrar eden ve benzer içerikler; başlık, yayım tarihi, haber metni ve olay örgüsü benzerliği dikkate alınarak ayıklanmıştır. Buna karşılık olayın sunumu, mağdur ve fail temsili, aile söylemi, yargı süreci, kurumsal/politik aktörlerin konumu, güvenlik söylemi ve retorik unsurlar bakımından ayırt edici söylemsel veri sağlayan haberler analize dahil edilmiştir. Bu çerçevede örneklem Cumhuriyet gazetesinden 11, Milliyet gazetesinden 11 ve Sabah gazetesinden 15 haber olmak üzere toplamda 37 haberle sınırlandırılmıştır. Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti 24 Ocak 2025 tarihinde gerçekleşmiş olmakla birlikte, örneklem kapsamında Cumhuriyet gazetesindeki ilk haberin 27.01.2025, Milliyet gazetesindeki ilk haberin 19.02.2025 ve Sabah gazetesindeki ilk haberin ise 27.01.2025 tarihinde yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu farklılığın, arama motoru odaklı içerik güncellemeleri ve görünürlüğüne yönelik düzenlemelerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Veri analiz sürecinde, örneklem kapsamında yer alan haber metinleri Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yaklaşımı doğrultusunda ele alınmıştır. Analiz süreci, haber metinlerinin önceden belirlenen makro ve mikro analiz kategorileri doğrultusunda sistematik olarak incelenmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda ilk aşamada haberler makro yapı düzeyinde başlıklar, haber girişleri, olayın sunumu, ardalan ve bağlam bilgisi açısından değerlendirilmiştir. Bu noktada haberlerde olayın hangi ana çerçeve içinde sunulduğu, mağdur ve failin nasıl konumlandırıldığı, aile, yargı, devlet ve güvenlik aktörlerinin haber söylemi içinde hangi rollerle görünür kılındığı incelenmiştir.

İkinci aşamada haberler mikro yapı düzeyinde sentaktik tercihler, kelime seçimleri, metin içi anlam ilişkileri, haber retoriği ve inandırıcı bilgiler açısından analiz edilmiştir. Bu aşamada aktif/pasif cümle yapıları, fail ve mağdura yönelik adlandırmalar, suç, çocukluk, mağduriyet ve adalet olgularına ilişkin kelime tercihleri, doğrudan alıntılar, görsel unsurlar, tanıklıklar, hukuki açıklamalar dikkate alınmıştır. Böylece her haber metni yukarıda da belirtilen analiz kategorileri dahilinde kendi içinde değerlendirilerek sınıflandırılmıştır. Bunlara ek olarak, eleştirel söylem analizi nicel içerik analizinden farklı olarak standart bir kodlama sürecinden (sıklık analizi vb.) ziyade metinlerdeki söylemsel yapıların ilgili literatür de dikkate alınarak incelenmesine dayanmaktadır. Bu nedenle çalışmada haberler, araştırma soruları ve van Dijk'ın makro/mikro yapı ayrımı doğrultusunda belirlenen analiz başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Tekrar eden söylemsel örüntüler, aktör konumlandırmaları ve anlam çerçeveleri karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır. Yorumlayıcı tutarlılığın sağlanabilmesi için tüm haber metinleri aynı analiz kategorileri üzerinden değerlendirilmiş, elde edilen bulgular gazeteler arası benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınarak ilgili kuramsal çerçeveyle ilişkilendirilmiştir.

3. Bulgular: Mattia Ahmet Minguzzi Haberlerinin Eleştirel Söylem Analizi

3.1. Haber Başlıkları

Haber başlıkları, okuyucunun metinle kurduğu ilk teması oluşturmakta ve çoğu zaman haberin alt metninin hangi bilişsel çerçeveler içerisinde anlamlandırılacağını önceden belirlemektedir (van Dijk, 1983). Bu nedenle başlık düzeyi, söylemin ideolojik yönelimlerinin en görünür olduğu katmanlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda haber başlıkları yalnızca bir olayın duyurulması işlevinin ötesinde, aktörlerin konumlarını, olayın hangi eksenler etrafında tartışılacağını ve okurun hangi bakış açısına yönlendirileceğini de belirlemektedir (Betari vd., 2025). Araştırmanın örnekleminde yer alan gazetelerin başlık pratikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, benzer bir olaya ilişkin farklı söylemsel yapıların kurulduğu görülmektedir. Aynı zamanda başlıklar suçun ve aktörlerin nasıl tanımlandığına ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinin 24 Ocak 2025 tarihinde gerçekleşmiş olmasına karşın, Cumhuriyet gazetesindeki ilk haberin 27.01.2025; Milliyet gazetesindeki ilk haberin 19.02.2025 ve Sabah gazetesindeki ilk haberin 27.01.2025 tarihlerinde yayımlanmış olması dikkat çekicidir. Diğer taraftan bu farklılığın, dijital yayıncılıkta haberlerin güncellenme biçimleri, arama motoru görünürlüğü, haberlerin erişilebilirliği gibi unsurlarla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Cumhuriyet gazetesinde yer alan başlıkların önemli bir bölümünde olayın bireysel bir suç anlatısının ötesine taşınarak hukuki süreçler ve yargısal kararlar ekseninde ele alındığı görülmektedir. Başlıklarda yer alan *"takipsizlik kararı", "Adalet Bakanlığı'ndan açıklama", "ilk duruşma tarihi", "tutuklu sayısı"* veya *"Zanlının kemik yaşı"* gibi ifadeler suçu yalnızca fail-mağdur ikiliği üzerinden değil, adalet mekanizmasının işleyişi bağlamında da tartışmaya açmaktadır. Nitekim bu tercih, failin kimliğini yalnızca ahlaki sıfatlarla ele almaktan ziyade onu hukuki statü içerisine yerleştiren bir çerçeve üretmektedir. Bununla birlikte *"vahşet", "kahreden ayrıntı"* veya *"pes dedirten gelişme"* gibi duygusal ifadelerin tamamen dışlanmadığı, ancak bu duygusal tonun yargısal ve yönetsel sorumluluk alanının önüne geçmediği ifade edilebilir.

Milliyet gazetesindeki başlıkların ise ağırlıklı olarak duygusal bir yapı üzerine inşa edildiği dikkat çekmektedir. Mattia Ahmet Minguzzi'nin ailesinin yaşadığı acı, öfke ve travma başlıklar düzeyinde belirgin bir görünürlük kazanmaktadır. Özellikle annenin ifadelerinin doğrudan başlığa taşınmasının veya duruşma anındaki duygusal patlamalara vurgu yapılmasının okurun olayla empatik/duygusal bir bağ kurmasını kolaylaştırdığı ifade edilebilir. Bununla birlikte başlıklarda failin tanımlanma biçimi de dikkat çekicidir. Örneğin, *"Onlar çocuk değil, cani"* ifadesinin başlığa taşınması, failleri çocuk statüsünden ziyade, suçluluğu merkeze alan ahlaki ve kriminal bir kimlik içinde sunmaktadır. Bunlara ek olarak, *"kan donduran", "tüyler ürperten"* veya *"nasıl öldürdüğünü gülerek anlattı"* gibi söylemler, şiddeti yalnızca bildiren değil zihinsel olarak yeniden inşa eden bir anlatı kurmaktadır.

Sabah gazetesindeki başlıkların ise devlet otoritesi, güvenlik söylemi ve kamusal infial etrafında yapılandırıldığı görülmektedir. Hukuki süreçler ile siyasal aktörlere yönelik açıklamaların, *"Başkan Erdoğan'dan Mattia Ahmet Minguzzi'nin annesine telefon!", "Başsavcılıktan emniyete yakalama talimatı"* ve *"Katillerden biri müebbet alabilir"* şeklindeki ifadelerle başlıklara taşınması, adaletin tecelli edeceğine yönelik güçlü bir meşruiyet zemini üretmektedir. Bu çerçevede haberlerde vurgulanan devlet ile hukuk sisteminin, çözümün ve düzenin teminatı olarak konumlandırıldığını söylemek mümkündür. Öte yandan, yine Sabah gazetesinde sanıklara ait olduğu belirtilen, *"Aslanlar gibi yatar çıkarız"* şeklindeki ifadenin başlığa taşınması, failin dili ile medyanın söylemi arasında bir temas noktası üretmektedir. Editoryal bir tercihle kamusal dolaşıma sokulan bu ifade, cinayet eylemini yalnızca aktaran bir unsur olmaktan çıkararak failin meydan okuma ve güç gösterisini yeniden üreten bir anlatı formuna dönüşmektedir.

Bu başlık pratikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, gazetelerin aynı olayı farklı söylemsel öncelikler doğrultusunda görünür kıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, başlıklarda kullanılan hukuki ifadeler, duygusal/ahlaki nitelemeler ve güvenlik vurguları, okurun olayı hangi anlam çerçeveleri içerisinde değerlendirebileceğini belirlemektedir. Bu nedenle başlık düzeyi, haber metninin geri kalanına ilişkin yorumlama biçimlerini önceden yapılandıran ideolojik bir eşik işlevi görmektedir.

3.2. Haber Girişleri

Haber girişleri, okurun haberi hangi ana unsurlar üzerinden kavrayacağını belirleyen bir tür bilişsel eşik işlevi görmektedir (van Dijk, 2004, s. 55-56; Teo, 2000, s. 13-14). Bu araştırmanın örnekleminde yer alan haberlerin girişleri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, üç gazetede de olayın doğrudan bir aktarımla değil farklı odaklar üzerinden yeniden çerçevelenen anlatılar biçiminde kurulduğu saptanmıştır. Mağdurun gündelik yaşam içindeki konumu, ailenin yaşadığı travma, faillerin adlandırılma biçimi, yargı ve güvenlik aktörlerinin görünürlüğü ile kamusal tepkinin nasıl çerçevelendiği, gazeteler arasındaki söylemsel farklılıkların temel göstergeleri olarak öne çıkmaktadır.

Cumhuriyet gazetesindeki haber girişlerinin önemli bir bölümünde, olayın vahametine işaret eden güçlü ifadelere yer verilmekle birlikte, devamında bu vurgular olayın maddi koşullarını ve sürecin hukuki seyrini görünür kılan bilgi örüntüleriyle desteklenmektedir. 27.01.2025 tarihli ilk haberin girişinde, *"14 yaşındaki Mattia, iki arkadaşıyla birlikte kaykay malzemesi almak için Kadıköy Salı Pazarı'nda kurulan bir bit pazarına gitti"* ifadelerine yer verilmektedir. Mağdurun arkadaşlarıyla kaykay malzemesi almak gibi gündelik bir pratik içerisinde konumlandırılması, cinayeti tek başına bir şiddet eylemi olmaktan çıkararak sıradan hayatın kırılganlığını görünür kılan bir olay hâline getirmektedir. Cumhuriyet gazetesine ait diğer haber girişlerinde iddianamenin kabulü, duruşma tarihi, kemik yaşı raporu, bıçakla ilgili takipsizlik kararı ve bakanlık açıklamalarına yönelik kurulan yapı, fail-mağdur ikiliğinin ötesine geçerek adalet mekanizmasının işleyişini merkeze alan bir söylem üretmektedir. Dolayısıyla duygusal yaklaşım bütünüyle dışlanmamakla birlikte, haber girişleri ağırlıklı olarak merkezi bilgi aktarımı, hukuki statü ve kurumsal sorumluluk ekseninde belirginleşmektedir.

Milliyet gazetesinde yer alan haber girişlerinin en belirgin özelliği, Minguzzi'nin yakınlarının ifadelerini ve yas süreçlerini metnin kurucu unsurlarından biri hâline getirmesidir. Örneğin, 10.04.2025 tarihinde yayımlanan *"Mattia Ahmet Minguzzi'nin katilleri hakim karşısına çıktı! Aile sinir krizi geçirdi: Gözümün içine bakıyor"* başlıklı haberde duygusal yoğunluğa yapılan vurgular ve cinayetin aile üzerindeki etkisini betimleyen ifadeler yer almaktadır. Özellikle anne Yasemin Akıncılar'ın ifadelerinin doğrudan alıntılandığı girişlerde, okur daha ilk paragrafta olayın adli boyutundan önce yas, acı ve hesap sorma duygularının yoğunlaştığı bir söyleme yönlendirilmektedir. Öte yandan bu yapı, cinayeti yalnızca hukuki bir olay olarak değil; aile travması üzerinden anlamlandıran bir toplumsal kırılma olarak konumlandırmaktadır. Bununla birlikte, Milliyet gazetesindeki haber girişlerinde faile ilişkin adlandırmaların çift yönlü bir yapıda sergilendiği dikkat çekmektedir. Bazı haber girişlerinde *"çocuk şüpheli"* ya da *"suça sürüklenen çocuk"* gibi ifadelerle süreç hukuki ve prosedürel bir çerçeve içinde aktarılmaktadır. Diğer bazı haberlerde ise mağdur yakınlarının ya da toplumsal tepkilerin ahlaki söylemleri görünür kılınarak fail *"cani"* ya da *"katil"* gibi ifadelerle tanımlanmaktadır. Söz konusu iki tanımlama biçiminin bir arada kullanılması, olayın hem hukuki bir süreç hem de güçlü bir ahlaki ihlal olarak çerçevelendiğini göstermektedir.

Sabah gazetesinde yer alan haber girişleri ise ağırlıklı olarak otorite, müdahale ve güvenlik ekseninde yapılandırılmakta ve siyasi aktörlerin açıklamaları, güvenlik birimleri ile yargısal süreçlere ilişkin bilgiler belirgin bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede girişler, öncelikle olayın travmatik boyutundan ziyade takip edilme, yakalanma, soruşturma ve cezalandırma süreçlerine odaklanan bir güvence anlatısı olarak konumlanmaktadır. Örneğin, 28 Mart 2025 tarihli haberde, *"Alınan bilgiye göre Başkan Erdoğan, anne Minguzzi'yle yaptığı telefon görüşmesinde, faillerin hak ettikleri cezayı almaları için süreci yakından takip edeceğini belirtti."*; benzer biçimde 07.05.2025 tarihli haberde ise *"15 yaşındaki Mattia Ahmet Minguzzi'nin öldürülmesiyle ilgili yürütülen soruşturma kapsamında gözaltına alınan 2 şüphelinin emniyetteki işlemleri tamamlandı. 18 yaşından küçük 2 şüpheli Kartal'daki Anadolu Adliyesi'ne yollandı."* ifadeleriyle kamusal infialin kontrol altına alınabileceği ve düzenin yeniden tesis edilebileceği yönünde bir çerçeve kurulmaktadır. Bununla birlikte, haberlerde failler tarafından aktarılan ifadelerin doğrudan alıntılanarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, 03.10.2025 tarihli haberde, *"(…) Yargılamaları süren 18 yaşından küçük sanıklardan B.B.'nin diğer sanık U.B.'ye gönderdiği mektup ortaya çıktı. Mektupta, 'Aslanlar gibi yatar çıkarız, canını sıkma 1 seneye çıkarız' sözleri yer alırken (…)"* ifadelerinin doğrudan aktarılması, haberin bilgi verme işlevinin ötesine geçerek failin kendisine atfettiği "güç" ve "meydan okuma" yaklaşımının haber söylemi aracılığıyla yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla Sabah gazetesindeki haber girişlerinin, bir taraftan otorite ve çözüm vurgusuyla kurucu bir söylem inşa ettiği, diğer taraftan ise faillerin açıklamalarının doğrudan alıntılar aracılığıyla başlık ve haber girişlerine taşınmasıyla suçun sembolik dolaşımını genişletebilecek bir etki alanı oluşturduğu ifade edilebilir.

3.3. Olayın Sunumu: Ardalan ve Bağlam Bilgisi

Eleştirel söylem analizinde ardalan ve bağlam bilgisi, haber metinlerinde doğrudan ifade edilmeyen ancak olayın hangi toplumsal, siyasal veya tarihsel çerçeve içinde anlamlandırıldığını belirleyen arka plan unsurlarını ifade etmektedir (van Dijk, 1988; Güllüoğlu, 2012). Bu düzeyde yapılan inceleme, haber metninin yalnızca neyi anlattığını değil hangi bilgi ve ilişki ağlarını görünür kıldığını, hangilerini arka planda bıraktığını ve bu yolla nasıl belirli bir gerçeklik kurgusu ürettiğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin Cumhuriyet gazetesindeki haber metinlerinde ardalan ve bağlam bilgisinin en belirgin işlevi, söz konusu cinayeti tek başına bir adli vaka şeklinde sunmanın ötesine geçerek olayın ardından gelişen hukuki, kurumsal ve toplumsal süreçleri görünür kılmasıdır. Haber metinlerinin ana olayın dışında, savcılık işlemleri, Adli Tıp/kemik yaşı değerlendirmeleri, aileye tehdit veya Minguzzi'nin mezarına saldırı gibi ikincil eylemler üzerinden yapılandırıldığı dikkat çekmektedir. Böylece cinayet, yalnızca fail ve mağdur bağlamında bir anlatı olmaktan çıkarak adalet mekanizmasının işleyişi, kamu düzeni ve toplumsal tepkilerin kontrolü gibi daha geniş bir bağlam içinde konumlandırılmaktadır. Bu noktada Cumhuriyet gazetesindeki ardalan stratejisinin, şiddetin kendisi kadar bunun ardından meydana gelen hukuki süreçlerin görünür kılınmasına dayandığı ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, suçun artçı etkilerini de analizin nesnesi hâline getiren bu çerçeve, cinayeti yalnızca fiziksel bir saldırı olarak değil, sonrasında farklı aktörlerin de dâhil olduğu, toplumsal ve hukuki bir mesele olarak kurmaktadır.

Cumhuriyet gazetesindeki ardalan ve bağlam kurma biçimini gösteren en önemli örneklerden biri de delil/suç aleti tartışmasının teknik-hukuki bir arka planla verilmesidir. 20.05.2025 tarihinde yayımlanan *"Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinde pes dedirten gelişme: 'Bıçak soruşturması'nda takipsizlik kararı!"* başlıklı haberde yer alan, "Cinayette kullanılan bıçakla ilgili hazırlanan raporda, bıçağın 'Ateşli silahlar ve bıçaklar ile diğer aletler hakkında kanun'da belirtilen yasak niteliği taşıyan bıçaklardan olmadığı kaydedildi" şeklindeki ifadelerle (takipsizlik kararının gerekçesiyle birlikte) olayın arka planı yalnızca adli sonucun kendisine değil aynı zamanda mevzuatın sınırlarına da bağlanarak kurulmaktadır. Benzer biçimde, 23.05.2025 tarihinde yayımlanan *"Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti: Aileyi tehdit eden 5 çocuk ilk kez hakim karşısında"* başlıklı haberde yer alan, *"Şikayet üzerine başlatılan soruşturma kapsamında tutuklanan şüpheliler hakkında 'suçu ve suçluyu övmek' ile 'birden fazla kişiyle birlikte silahla tehdit' suçlarından*

iddianame düzenlendi" şeklindeki aktarımlar ile kamusal alanda ortaya çıkan (ana olayla ilişkili) ikincil suçlar da bağlam içine alınmaktadır.

Milliyet gazetesinde yer alan haber metinleri değerlendirildiğinde, ardalan ve bağlam bilgisinin ağırlıklı olarak Mattia Ahmet Minguzzi'nin ailesinin duygusal durumu ve ahlaki söylemi, yargı sürecinin işleyişi ile kamusal destek, toplumsal tepki ve yasal düzenleme çağrıları bağlamında yapılandırıldığı dikkat çekmektedir. Haber metinlerinde ortaya çıkan bu yapının, cinayeti yalnızca adli bir vaka olarak değil geniş bir toplumsal duyarlılık ve adalet talebi etrafında çerçevelenen kolektif bir mesele olarak konumlandırdığı ifade edilebilir.

Milliyet'te ardalan bilgisinin en belirgin boyutlarından biri, olayın aile travması ve kamusal vicdan bağlamında derinleştirilmesidir. Örneğin, 19.02.2025 tarihli haberlerde yer verilen anne Yasemin Akıncılar'ın kullandığı, *"Katil, katildir. Cani, canidir. Çocuk indiriminden her iki suçlunun da yararlanmaması için tüm yetkililere sesleniyorum. Görüntüler açık ve net. Bunlara 'çocuk' diyemezsiniz"* veya benzer şekilde 28.03.2025 tarihli haberde yer alan, *"Ben bu dünyada değilim artık. Arafta kaldım. Hiçbir şey gerçek gelmiyor bana. Ölü bir ruh gibi geziyorum (…) Bir çocuk asla böyle bir cinayet işleyemez (…) Onlar çocuk değil, şeytan, cani."* şeklindeki ifadelere doğrudan yer verilmesi olayın arka planının yalnızca hukuki değil, güçlü bir ahlaki çerçeve içinde kurulduğunu göstermektedir.

Tüm bunlara ek olarak, haberlerde cinayetin bireysel bir şiddet eylemi olmaktan çıkarılarak *"çocuk indirimi"* veya *"yaş indirimi"* gibi tartışmalarla ilişkilendirildiği, böylece mevcut yasal düzenlemelerin yeterliliği üzerine de örtük bir sorgulama üretildiği dikkat çekmektedir. Nitekim, yine Milliyet gazetesinin 10.03.2025 tarihli haberinde ailenin "Çocuklara karşı işlenen ağır suçlarda yaş indiriminin yeniden düzenlenmesi" çağrısına yer verilmesi ardalan bilgisinin yalnızca olayın geçmişini değil, potansiyel bir hukuk reformu boyutuna taşındığını da göstermektedir. Bu yönüyle Milliyet gazetesindeki haberlerde bağlam bilgisinin, hukuki süreçlerin teknik bir çerçevede aktarılmasının ötesinde normatif bir adalet talebi üzerinden genişletildiği söylenebilir. Bununla birlikte gazete, yargısal ve teknik bilgileri de ayrıntılı biçimde aktararak olayın maddi arka planını görünür kılmaktadır. Haberlerde yer verilen iddianame içerikleri, Adli Tıp raporları, bilirkişi incelemeleri ve kamera kayıtlarına ilişkin ayrıntılar cinayete ilişkin detayların kronolojik ve delil temelli bir bağlam içinde sunulduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu hukuki ve teknik arka plan *"kan donduran cinayet"* (19.02.2025), *"cinayeti gülerek anlattı"* (06.05.2025), *"rahat tavırlarla hareket etmeleri dikkat çekti"* (09.05.2025) gibi nitelemelerle birlikte sunulmakta, böylece olaya ilişkin bilişsel çerçeve yalnızca bilgi temelli değil aynı zamanda duygusal-ahlaki bir çerçeveyle desteklenmektedir. Dolayısıyla haberlerdeki ardalan bilgisinin yalnızca kronolojik aktarımın ötesinde, adalet talebini normatif ve duygusal bir çerçeve içinde güçlendiren bir anlamlandırma işlevi üstlendiğini söylemek mümkündür.

Milliyet'in bağlam kurma stratejilerine yönelik dikkat çeken bir diğer önemli boyut ise kamusal destek ve kolektif sahiplenme söylemidir. Duruşma öncesi ve sonrasında kalabalıklar, sloganlar, sanatçıların ve vatandaşların adliye önündeki varlığı ulusal bir yas ve dayanışma meselesi olarak konumlandırılmaktadır. Böylece ardalan bilgisi söz konusu cinayeti hem yargısal bir süreç hem de toplumsal bir hesaplaşma alanı olarak inşa etmektedir. Örneğin, 10.04.2025 tarihinde yayımlanan ve duruşmanın ertelenmesine yönelik bilgilerin aktarıldığı haberde yer verilen ifadeler olayın uluslararası basında da adalet çağrısı ve dayanışma çerçeveleriyle ele alındığını göstermektedir:

> İtalyan Corriere della Sera gazetesi Mattia Ahmet Minguzzi davasını haber yaparken, "Ailenin adalet çağrısına yüzlerce kişi destek verdi ve Mattia için İstanbul'daki adliye önünde toplandı." dedi ve ekledi: "Kadınlar, özellikle kadınlar, genç, yaşlı. Bazıları 24 Ocak'ta İstanbul'da saldırıya uğrayarak öldürülen 14 yaşındaki Mattia Ahmet Minguzzi'nin fotoğraflarını ellerinde tutuyor, bazıları ise adliye kapısına çiçek bırakıyor. Birbirlerinin ellerini tutuyorlar, sarılıyorlar ve kararlı, öfkeli seslerle bağırıyorlar: 'Mattia için adalet!' Bir köşede toplanan bazı gruplar sessizce dua ederken, diğerleri 'Buradayız çünkü o bizim çiçeğimizdi' yazılı pankartlar taşıdı.

Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin Sabah gazetesinde yer alan haber metinlerinde ise ardalan ve bağlam bilgisinin güvenlik, kamu otoritesi ve devletin olaya müdahalesi ekseninde yapılandırıldığı dikkat çekmektedir. Bu noktada haber metinlerinde olay yalnızca bir cinayet vakası olarak değil, suçluların yakalanması, savcılık ve mahkeme adımları, bakanlık açıklamaları ve soruşturma süreçleri üzerinden hukuki/siyasi unsurların devreye girdiği bir kamu düzeni meselesi olarak çerçevelenmektedir. Bu yönüyle ardalan bilgisinin, şiddetin toplumsal etkilerinden ziyade, devletin olay karşısındaki konumunu ve yaptırım gücünü görünür kılan bir bağlam ürettiği ifade edilebilir. Örneğin, haberlerde geçen *"Vahşice hedef alan saldırgan"* (27.01.2025), *"Kan donduran cinayet"* (08.05.2025) gibi ifadelerle kurulan yapı, hemen ardından gelen *"Kısa sürede yakalandı"*, *"Tutuklanarak cezaevine gönderildi"*, *"Başsavcılık talimat verdi"* gibi ifadelerle dengelenmektedir. Böylece cinayetin yarattığı infial, devletin hızlı ve kararlı müdahalesi üzerinden kontrol altına alınan bir vaka olarak çerçevelenmektedir. Diğer taraftan, ardalan bilgisi burada yalnızca olayın geçmişini değil, aynı zamanda otoritenin düzen kurucu rolünü de söylemin merkezine taşımaktadır.

Bunlara ek olarak, haberlerde siyasal aktörlerin doğrudan dâhil edilmesi bağlam bilgisini genişleten önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir. Örneğin, yine Sabah gazetesinin 28.03.2025 tarihinde yayımlanan, *"Başkan Erdoğan'dan, Mattia Ahmet Minguzzi'nin annesine telefon! Hak ettikleri cezayı alacaklar"* başlıklı haberde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın anneyle yaptığı telefon görüşmesine; 11.04.2025 tarihinde yayımlanan, *"Mattia Ahmet Minguzzi'nin ailesini tehdit eden bir maganda daha yakalandı!"* başlıklı haberde İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya'nın sosyal medya açıklamalarına ve 28.04.2025 tarihinde yayımlanan, *"SON DAKİKA… Mattia Ahmet Minguzzi davasında çarpıcı gelişme: Adli Tıp Kurumu katil U.B.'nin kemik yaşını açıkladı!"* başlıklı haberde ise emniyet birimlerinin operasyonlarına yer verilmesi, söz konusu cinayeti adli bir dosya olmanın ötesinde siyasal gündemle ilişkili bir meseleye dönüştürmektedir. Bu bağlamda Sabah gazetesindeki ardalan bilgisi, yalnızca hukuki sürecin aktarılmasıyla sınırlı kalmamakta, siyasal aktörlerin açıklamaları, emniyet operasyonları ve yargısal gelişmeler üzerinden devletin olaya müdahil ve takip edici konumunu görünür kılan bir söylemsel zemin üretmektedir.

3.4. Sentaktik Analiz ve Kelime Seçimleri

Sentaktik yapı ve kelime tercihleri, haber metinlerinde ideolojik yönelimlerin izlenebildiği temel söylemsel düzeylerden biridir. Bu nedenle haberlerde kullanılan kelimeler, yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda gazetecilerin veya medya kuruluşlarının olaya ilişkin yaklaşımlarını da görünür kılan söylemsel göstergeler arasında yer almaktadır (van Dijk, 1991). Bu araştırma kapsamında yapılan analiz, haber metinlerinde fail, mağdur, aile, devlet ve yargı aktörlerinin hangi cümle yapıları ve kelime tercihleriyle konumlandırıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu durum olayın yalnızca makro düzeyde değil, cümle yapıları ve kelime seçimleri aracılığıyla dilsel düzlemde de nasıl anlamlandırıldığını incelemeye olanak sağlamaktadır.

Cumhuriyet gazetesindeki haber metinlerinde, cümlelerin önemli bir bölümünde eylemin ve failin açık biçimde görünür kılındığı dikkat çekmektedir. Özellikle, *"B.B. tarafından beş yerinden bıçaklandı"* (18.03.2025*), "U.B. ise yerde kan içinde kalan çocuğu tekmeledi", "Soruşturma başlatıldı"* (10.04.2025) veya *"İddianame kabul edildi"* (22.04.2025) gibi ifadelerle eylem, fail ve hukuki süreç arasındaki ilişki doğrudan kurulmaktadır. Dolayısıyla bu yapı, olayı muğlaklaştırmaktan ziyade sorumluluk zincirini görünür kılan sentaktik bir tercih olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, hukuki süreçlere yönelik aktarımlarda *"iddianame hazırlandı"* veya *"takipsizlik kararı verildi"* gibi pasif yapıların kullanılması da eylemin failden ziyade teknik boyutlarına odaklanan bir anlam üretmektedir. Nitekim bu durum, van Dijk'ın sentaktik tercihlerin medya kurumlarının ideolojik konumlanışlarıyla ilişkili olabileceğine dair vurgusuyla (van Dijk, 1991) uyumlu bir görünüm sergilemektedir.

Kelime seçimleri açısından bakıldığında, Cumhuriyet'in haber dilinde bir yandan ardalan ve bağlam bilgisinde de öne çıkan hukuki terminolojiye dayalı nötr bir anlatım, diğer yandan ise olayın şiddet boyutunu görünür kılan sözcükler şeklinde iki yönlü bir yapı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, *"Çocuğu kasten öldürmek"* (18.03.2025), *"6136 Sayılı Kanun"* (21.05.2025), *"Türk Ceza Kanunu'nun 6. Maddesi"* (21.05.2025) gibi hukuki referansların ayrıntılı biçimde aktarılması, kelime seçimlerinin mevzuat temelli bir çerçevede inşa edildiğini göstermektedir. Buna karşılık *"Beş yerinden bıçaklandı", "Kanlar içinde", "Yaşam mücadelesi"* (22.04.2025), *"Canavarlar"* (07.03.2025), *"İnfial yaratan cinayet"* (22.04.2025) gibi ifadeler ise olayın dramatik ve travmatik boyutunu da kelime seçimleri düzeyinde pekiştirmektedir.

Milliyet gazetesindeki haber metinleri de sentaktik yapı ve kelime seçimleri açısından değerlendirildiğinde, eylemin faillerle açık biçimde ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu çerçevede haber metinlerinde, *"B.B. tarafından 5 kez bıçaklanan"* (19.02.2025), "U.B. ise yere düşen Minguzzi'yi tekmelemişti" (03.03.2025) veya *"Katilin metrobüs durağındaki arkadaşlarına (…) gülerek anlattığı görüldü"* (06.05.2025) gibi ifadelerle eylem ve fail arasındaki bağ doğrudan kurulmaktadır. Kelime seçimleri düzeyinde Milliyet'in haber dilinde belirgin bir duygusal-ahlaki yoğunluk dikkat çekmektedir. *"Kan donduran cinayet"* (19.02.2025), *"Hunharca katledilen evladımız"* (03.04.2025), *"cani"* (28.03.2025), *"rahat tavırlarla hareket etmeleri dikkat çekiyor"* (09.05.2025) veya *"cinayeti gülerek anlattı"* (06.05.2025) gibi ifadeler ile söylemin yalnızca hukuki bir suç olarak değil, güçlü bir ahlaki ihlal ve toplumsal infial olarak çerçevelendiği ifade edilebilir. Bununla birlikte, *"Çocuğa karşı kasten öldürme", "Suça sürüklenen çocuk", "bilirkişi raporu", "Adli Tıp Kurumu"* gibi hukuki ve teknik terminolojiye yönelik kelime seçimleri olayın yalnızca trajik boyutunu değil, aynı zamanda yargı sürecinin meşruiyetini hukuki referanslarla destekleyen bir çerçeve içinde sunulduğunu göstermektedir.

Sabah gazetesindeki haber metinlerinde yer alan sentaktik yapı ve kelime seçimlerinin, aktif cümle yapılarıyla birlikte devlet müdahalesi, güvenlik ve yargısal takip vurgusunu öne çıkardığı dikkat çekmektedir. *"Başkan Erdoğan", "İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya", "Başsavcılık talimat verdi"* veya *"Emniyet ekipleri yakaladı"* gibi politik ve güvenlik temelli aktörlere dayalı ifade tekrarları, cümle yapılarında devlet aktörlerini etkin özne konumuna yerleştirmektedir. Bu dilsel tercihin, trajik nitelemelerle birlikte işleyerek infialin güçlü bir otorite tarafından yönetildiği ve kontrol altında tutulduğu yönünde bir söylemsel yapı ürettiğini söylemek mümkündür.

3.5. Haberin Retoriği ve İnandırıcı Bilgiler

Cumhuriyet gazetesindeki haberlerde retoriğin en belirgin unsuru, görsel seçiminin olayın hem bireysel hem de kamusal hafıza boyutunu eş zamanlı olarak yapılandırmasıdır. Haberlerde sıklıkla Mattia Ahmet Minguzzi'nin gündelik ve sıradan yaşamına ait portre fotoğraflarına yer verilirken, bu görsellerin cinayet anına yönelik güvenlik kamerası kayıtlarıyla birlikte kullanıldığı görülmüştür. Böylece bir yandan "yaşayan çocuk" imgesi korunurken, diğer yandan cinayet anına ilişkin görüntüler aracılığıyla da olayın görsel kanıtları sunulmaktadır. Öte yandan, kamera kayıtlarının dairesel işaretleme, ok işareti veya yakınlaştırma teknikleriyle verilmesi okurun dikkatini belirli bir ana yönlendirerek görüntüyü bir tür delile dönüştürmektedir. Ayrıca, oğullarının tabutu başında ağlayan anne ve babaya ait kareler, olayın yalnızca kriminal bir vaka değil, bir yas sahnesi olarak da konumlandırıldığını göstermektedir. Bu yönüyle Cumhuriyet gazetesinde kullanılan görsellerin, hem belgeleme hem de duygusal tanıklık üretme işlevi gördüğü ifade edilebilir.

van Dijk'ın haberin retoriği başlığı altında ele aldığı inandırıcı bilgiler bağlamında ise Cumhuriyet'in yalnızca fotoğraflarla değil, haber metinlerindeki referans ağlarıyla da retorik bir güven alanı inşa ettiği dikkat çekmektedir. Olay anına ilişkin görgü tanıklarının ifadeleri, iddianame detaylarına ve laboratuvar incelemelerine yönelik teknik açıklamalar haberlerde anlatıyı tanıklık ve delil içeren belgeler ekseninde pekiştirmektedir. Özellikle cinayetin işlendiği bıçağın uzunluğu ve ilgili kanun maddelerine yapılan göndermeler haber metinlerini yorumdan ziyade kayıt altına alınmış bir veri düzlemine taşımaktadır. Bununla birlikte, aile bireylerinin (özellikle anne ve babanın) doğrudan aktarılan ifadeleri haber metninde subjektif sesi görünür kılarak bir tür retorik çeşitlilik yaratmaktadır. Bu yönüyle Cumhuriyet gazetesinin haber retoriği, bir yandan görsel yapılar ve teknik ayrıntılar üzerinden gerçeklik iddiasını güçlendirirken, diğer yandan ailenin duygusal açıklamaları (ve görselleri) ile insani boyutu görünür kılan bir yapı ortaya koymaktadır.

Milliyet gazetesindeki haberlerde retorik düzlemde, özellikle cinayet anına ilişkin kamera kayıtlarının yakın plan ve tekrar eden video kareleriyle sunulduğu görülmüştür. Bu kullanım, görüntülerin yalnızca belge niteliği taşımadığı, aynı zamanda okuyucuyu olayın içine çekerek duygusal yoğunluğunu artıran bir retorik yapısı olarak işlediği şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan, haber görsellerinde yer verilen mahkeme koridorlarındaki gerginlikler, Mattia Ahmet Minguzzi'nin teyzesinin bir duruşma sonrası sinir krizi geçirdiği an ya da kalabalığın slogan attığı sahneler, retoriğin geçmişte kalmış statik bir yas temsili değil, hâlen sürmekte olan bir toplumsal gerilim olarak konumlandırılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, 03.04.2025 tarihli ve *"Cumhurbaşkanı Erdoğan, Minguzzi ailesini kabul etti: Sürecin yakın takipçisiyiz"* başlıklı haberde anne Yasemin Akıncılar Minguzzi, baba Andrea Minguzzi, Adalet Bakanı Yılmaz Tunç, AK Parti İstanbul Milletvekili Pervin Tuba Durgut ve NUN Eğitim ve Kültür Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Esra Albayrak'ın bir arada bulunduğu görselin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile gerçekleştirilen görüşmeye ait karelerin kullanımı, olayın politik ve hukuki bağlamda görseller aracılığıyla da kamusal temas alanına taşınan bir mesele olarak konumlandırılmasına zemin hazırlamaktadır.

Milliyet gazetesine ait haber metinlerinde ise bilirkişi raporları, güvenlik kamerası kayıtlarının ayrıntılı betimlemeleri ve bu çerçevede faillerin dakika-dakika eylemlerinin aktarılması anlatıyı aynı zamanda teknik bir çözümleme eksenine taşımaktadır. Böylece haber retoriğinde, olay anına ilişkin trajik görüntüler, ailenin açıklamaları ve inandırıcılık unsurunu destekleyen teknik aktarımlar birlikte işleyerek, olay anı ile cinayete kurban giden bir çocuğun "hatırasını" hem duygusal yoğunluk hem de belgelendirme iddiasıyla eş zamanlı üreten bütünlüklü bir yapı içinde sunmaktadır.

Sabah gazetesindeki haberlerde retorik ve inandırıcı bilgiler düzeyinde en belirgin unsur, olayın diğer gazetelerin haberlerinde de olduğu gibi güvenlik kamerası kayıtları, bilirkişi raporları, iddianame ayrıntıları, Adli Tıp değerlendirmeleri ve emniyet/yargı süreçlerine ilişkin teknik bilgiler aracılığıyla belgelendirilmesidir. Haberlerde cinayet anına ilişkin görüntülerin "anbean" veya "saniye saniye" gibi ifadelerle aktarılması, okurun olayı yalnızca anlatı düzeyinde değil, görsel ve zamansal bir kanıt dizisi içinde de takip edebilmesine olanak tanımaktadır. Benzer biçimde, kamera kayıtlarının bilirkişi raporlarıyla ilişkilendirilmesi, yeni şüphelilerin tespiti, yakalama talimatları, kemik yaşı raporu ve dava dosyasına giren mektup gibi unsurlar haberin inandırıcılığını güçlendiren teknik ve kurumsal referanslar olarak işlev görmektedir.

Bununla birlikte Sabah gazetesindeki retorik yapı, yalnızca delil ve teknik bilgiye dayalı bir inandırıcılıkla sınırlı kalmamakta, siyasal ve güvenlik aktörlerinin görünürlüğü aracılığıyla otorite merkezli bir güvence anlatısı da kurmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın anne Yasemin Minguzzi ile yaptığı görüşmeye, İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya'nın sosyal medya açıklamalarına, emniyet birimlerinin operasyonlarına ve Başsavcılık talimatlarına yer verilmesi, teknik inandırıcılık unsurlarının ötesinde, olayın devlet tarafından takip edilen ve müdahale edilen bir mesele olarak konumlandırılmasına katkı sağlamaktadır.

Bulgular bölümünde yapılan analizler doğrultusunda, gazetelerin Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haber söylemlerinde öne çıkan temel farklılıklar Tablo 2'de karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 2. Gazetelerin Haber Söylemlerine İlişkin Karşılaştırmalı Bulgular

Karşılaştırma Ölçütü	Cumhuriyet	Milliyet	Sabah
Baskın Söylemsel Çerçeve	Hukuki, kurumsal ve yargısal süreçleri merkeze alan çerçeve.	Duygusal, ahlaki ve toplumsal infial eksenli çerçeve.	Güvenlik, devlet otoritesi ve adli takip eksenli çerçeve.
Mağdur Temsili	Adalet arayışının merkezinde konumlandırılan mağdur çocuk.	Aile travması, yas ve toplumsal sahiplenme üzerinden temsil edilen mağdur çocuk.	Devletin takip ettiği bir adalet sürecinin merkezindeki mağdur çocuk.
Fail Temsili	Hukuki statü içinde konumlandırılan fail/şüpheli; eylemle ilişkilendirilen sorumlu aktör.	"Cani", "katil" gibi ahlaki/kriminal nitelemelerle görünür kılınan fail.	Güvenlik ve yargı süreçleri içinde takip edilen, yakalanan ve cezalandırılması beklenen fail.
Öne Çıkan Aktörler	Yargı organları, Adalet Bakanlığı, avukatlar ve aile.	Aile bireyleri (özellikle anne), destek grupları, adliye çevresindeki kalabalıklar.	Cumhurbaşkanı, İçişleri Bakanı, emniyet birimleri, Başsavcılık, yargı organları.
Retorik ve İnandırıcılık Unsurları	Güvenlik kamerası kayıtları, iddianame ayrıntıları, teknik raporlar, aile ifadeleri ve görsel tanıklık.	Yakın plan kamera görüntüleri, aile açıklamaları, mahkeme koridoru görüntüleri, bilirkişi raporları ve duygusal tanıklıklar.	Güvenlik kamerası kayıtları, yakalama talimatları, emniyet operasyonları, iddianame ve dava dosyasına giren belgeler.

Sonuç

Bu çalışma, Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberlerin yalnızca adli bir vakanın aktarımı olarak değil, aynı zamanda çocukluk, şiddet, suç ve adalet gibi kavramları yeniden tanımlayan söylemsel yapılar olarak işlev gördüğüne dikkat çekmektedir. Araştırma kapsamında incelenen haberler, aynı olayın farklı gazetelerde tek bir gerçeklik ekseninde sunulmadığını, bunun da ötesinde her gazetenin kendi editoryal yönelimi ve söylemsel öncelikleri doğrultusunda olayı farklı anlam yapıları içinde yapılandırdığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, örneklem kapsamındaki gazeteler arasındaki söylemsel farkların özellikle olayın hangi çerçevede ele alındığı ve aktörlerin nasıl konumlandırıldığı noktasında belirginleştiğini göstermektedir. Cumhuriyet gazetesinde hukuki/yargısal işleyiş ve kurumsal sorumluluk; Milliyet gazetesinde duygusal yoğunluk, aile travması ve ahlaki ihlal; Sabah gazetesinde ise güvenlik, kamu otoritesi ve devlet müdahalesi görünür hâle gelmektedir. Bu durum, haberlerin yalnızca bilgi aktaran araçlar olmadığını, aynı zamanda hangi unsurun görünür kılınacağına, hangi aktörün nasıl konumlandırılacağına ve olayın hangi düzlemde yapılandırılacağına ilişkin ideolojik tercihler de taşıdığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bulgular, bu anlamlandırma biçimlerinin haber metinlerinin yalnızca tek bir boyutunda değil, başlıklardan haber girişlerine ve bağlam bilgisinden kelime seçimlerine kadar farklı unsurlar aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu nedenle, analiz düzeyleri arasında gözlenen benzer örüntülerin birbirini tekrar eden unsurlar değil, haber metinlerinin farklı boyutlarında birbirini destekleyen bir anlamlandırma pratiği olarak işlev gördüğü ifade edilebilir. Çocukluk, şiddet ve medya ilişkisi de tam bu noktada, yalnızca olayın öznesi olan bireyler üzerinden değil, onları doğrudan etkileyen hukuki, ahlaki, duygusal ve politik çerçeveler üzerinden yeniden inşa edilmektedir. Bu doğrultuda araştırma, çocuk faillerin haber medyasındaki temsili üzerinden, çocukluk kategorisinin suç bağlamında sabit bir kimlik olarak değil, çelişkili biçimde yeniden kurulan söylemsel bir yapı olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim, haber metinlerinde çocukluk ve suçluluğu bir araya getiren ifadeler aracılığıyla, çocukluk olgusu tamamen ortadan kaldırılmamakta, aksine suçluluk hâli ile yeniden kurularak hem korunması gereken hem de cezalandırma ve sorumluluk tartışmaları içinde konumlandırılan bir özne olarak inşa edilmektedir.

Tüm bunlara ek olarak, Mattia Ahmet Minguzzi'nin ise haber söyleminde çoğunlukla cinayete kurban giden, anılarla korunması gereken ve bu yönüyle toplumsal vicdanı harekete geçiren bir çocuk özne olarak konumlandırıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle aileye, yas sürecine ve mağdurun yaşam pratiklerine yapılan vurgular, çocukluğun masumiyet, kırılganlık ve savunmasızlık ekseninde yeniden kurulmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle mağdur çocuk temsili, yalnızca bir kaybı değil, aynı zamanda çocukluğun toplumsal olarak korunması gereken bir unsur olduğu yönündeki söylemsel çerçeveyi de güçlendirmektedir. Bununla birlikte, haber metinlerinde hukuki süreçlere ve politik/hukuki aktörlerin açıklamalarına yapılan

vurgular, olayın yalnızca trajik boyutunu görünür kılmamaktadır. Aynı zamanda, çocuk cinayetlerinin yönetilebilir, denetlenebilir ve engellenebilir olduğu yönünde bir söylemsel çerçeve de üretmektedir. Bu yapı, çocuk cinayetlerinin toplumsal düzeyde süreklilik gösteren bir sorun alanı olmaktan çok, müdahale edilebilecek ve çözüme kavuşturulabilecek olaylar olarak konumlandırıldığını düşündürmektedir. Dolayısıyla, haberlerde çocuğun korunması gerektiğine yönelik vurgu güçlenirken, aynı zamanda kamuoyuna düzenin yeniden sağlanabileceği mesajı veren inşa pratiği de önemli bir işlev görmektedir.

Araştırma sonuçları, çocukluğun sabit ve evrensel bir kategori olmaktan ziyade tarihsel ve toplumsal koşullar içinde inşa edilen bir yapı olduğunu vurgulayan yaklaşımlarla (Postman, 1994; Berktaş, 2024) birlikte değerlendirildiğinde, haber söyleminin çocukluğu mağduriyet, masumiyet, suçluluk ve sorumluluk gibi farklı anlam çerçeveleri içinde konumlandırdığını düşündürmektedir. Modern toplumlarda çocukluğun çoğunlukla korunması gereken, kırılgan ve savunmasız bir yaşam evresi olarak tanımlanması (Ercan, 2014), Mattia Ahmet Minguzzi'nin ilgili haberlerde masumiyet, kırılganlık ve korunması gereken çocukluk çerçevesi içinde temsil edilmesiyle örtüşmektedir. Öte yandan, çocuklara ilişkin haberlerde çocuğun üstün yararının gözetilmesi ve travmatik deneyimlerin teşhir edilmemesi gerektiğine yönelik etik ilkeler (TGC, t.y.; Demirel, 2022), bu tür haberlerin yalnızca bilgilendirme değil, aynı zamanda temsil sorumluluğu taşıyan metinler olarak değerlendirilmesi gerektiğini de göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, çocuk odaklı şiddet haberlerine ilişkin literatürde öne çıkan masumiyet, kırılganlık, korunma ihtiyacı ve etik sorumluluk tartışmalarıyla örtüşmekte, ancak aynı olay içinde hem mağdur hem de suça sürüklenen çocuk temsillerini karşılaştırmalı olarak ele alması bakımından mevcut tartışmaları genişletmektedir.

Bulgular, van Dijk'ın (1988) haber söylemine ilişkin makro ve mikro analiz yaklaşımıyla da uyum göstermektedir. Bu açıdan çalışma, çocukluk ve suç ilişkisine dair medya temsillerinin yalnızca haberlerde neyin aktarıldığı üzerinden değil, olayın hangi aktörlerle, kavramlarla ve söylemsel önceliklerle anlamlandırıldığı üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Nitekim çocukların suçla ilişkisinin yalnızca fail olma durumu üzerinden değil, onları suça sürükleyen toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörler çerçevesinde de ele alınması gerektiğine yönelik tartışmalar (Akt. Madanoğlu, 2025), bu çalışmanın bulgularıyla birlikte değerlendirildiğinde önem kazanmaktadır. Benzer biçimde, çocukların haberlerde çoğu zaman yetişkin bakış açısının belirlediği çerçeveler içinde temsil edildiğine ilişkin değerlendirmeler (Tok vd., 2025), fail çocuk ve mağdur çocuk temsillerinin haber söyleminde nasıl farklı biçimlerde konumlandırıldığının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Genel olarak çalışma, Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti üzerinden çocuk odaklı şiddet haberlerinin yalnızca kriminal içerik taşıyan metinler olarak değil, aynı zamanda çocukluk kavramını, fail-mağdur ayrımını, toplumsal adalet beklentisini ve devletin düzenleyici rolünü söylemsel düzeyde yeniden üreten yapılar olarak da değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Diğer taraftan, tekil bir vaka üzerinden yürütülen bu çalışma genelleme iddiası taşımamakla birlikte, Mattia Ahmet Minguzzi cinayetine ilişkin haberlerdeki söylemsel yapıları ortaya koyması bakımından literatüre özgün bir katkı ve gelecekteki araştırmalar için analitik bir çerçeve sunmaktadır. Araştırmanın belirli gazeteler ve sınırlı sayıdaki haber metinleri üzerinden yürütülmüş olması doğal bir sınırlılık yaratmaktadır. Bununla birlikte, eleştirel söylem analizine dayanan bu araştırmanın, çocuk cinayetleri gibi toplumsal duyarlılık taşıyan olayların medyada nasıl anlamlandırıldığını görünür kılması bakımından gelecekteki araştırmalar için de önemli bir tartışma alanı sunduğu düşünülmektedir. Nitekim, gelecekte yapılacak araştırmalarda, çocuk, medya ve şiddet ilişkisinin daha geniş bir araştırma örneklemi üzerinden karşılaştırmalı biçimde incelenmesi yararlı olacaktır. Bu ilişkinin haber metinlerinin ötesinde görsel unsurlar, dijital etkileşim ve okur yorumları gibi farklı boyutlar üzerinden ele alınmasının ilgili literatüre özgün açılımlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.

Aslan Genç, H. (2024). Child murders: Social responses, psychosocial factors, and safeguarding measures. *Journal of Clinical Psychiatry, 27*(3), 183-186.

Aslan, T., & Ulağlı, S. (2025). Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya ve Ahmet Minguzzi Davasına Yönelik Bir Söylem Analizi Örneği. Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 10(2), 150-167. https://doi.org/10.56202/mbsjcs.1809530

Alphan, M. (2018, 09 Ağustos). Çocuk istismarının Türkiye'ye özgü toplumsal nedenleri neler? Etkin bir mücadele için nereden başlanmalı? *Euro News.* https://tr.euronews.com/2018/08/09/turkiye-de-cocuk-istismar-neden-onune-gecilemiyor-kimler-sorumlu-idam-cozum-mu-

Basmacı, G. (2021). Çevre gazeteciliği bağlamında termik santrallerle ilgili haberlerin incelenmesi. *Selçuk İletişim*, *14*(3), 1213-1258. https://doi.org/10.18094/josc.938621

Baykara Acar, Y., Acar, H., & Berghan, S. (2018*). Türkiye'de çocuk koruma sistemi: Sorunlar ve savunu alanları.* Uluslararası Çocuk Merkezi. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/191983/mod_resource/content/0/Cocuk%20Koruma%20Sistemi%20sorunlar%20ve%20savunu%20alanlari.pdf

Berktaş, S. (2024). Çocukluğun tarihsel ve toplumsal arka planı. *Çocuk ve Medeniyet, 9*(15), 119-141. https://doi.org/10.47646/CMD.2024.333

Betari, A. W., Virginio, G. A., Muminatun, S., & Sudartini, S. (2025). The power of headlines: A critical discourse analysis of Tempo.Co English News. Inspiring: English Education Journal, 8(2), 329-346. https://doi.org/10.35905/inspiring.v8i2.14734

Büyükkantarcıoğlu, N. (2012). Söylem incelemelerinde eleştirel dilbilimsel boyut: Eleştirel söylem çözümlemesi ve ötesi. Ö. Özer (Ed.), *Haberi eleştirmek* (s. 161-197). Konya: Literatürk Yayınları.

Demirel, S. D. (2022). Medyanın etik sorumluluğu bağlamında çocuk suçluluğu haberleri üzerine bir inceleme. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, *1*(2), 106-136. https://izlik.org/JA22EM68KW

Devakumar, D., & Osrin, D. (2016). Child homicide: A global public health concern. *PLoS Med., 13*(4), 1-3.

Erbekir, B. (2025). Sosyal medyada çocuk suçluluğunda kimlik inşası: X platformu üzerine bir inceleme. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, *8*(2), 445-463. https://izlik.org/JA63LK59BZ

Ercan, R. (2014). Anne babaların günümüzde sahip olduğu çocuk imgesi. *The Journal of Academic Social Science Studies, 30*(1), 377-396.

Güllüoğlu, Ö. (2012). Söylenmeyenin analizi: Bellona markasına yönelik tüketici algısı üzerine bir söylem analizi. Ö. Güllüoğlu (Ed.). *İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri Yazılı Metin Çözümleme* (s. 225-274). Ütopya Yayınevi.

Güneş, A., & Bilici, S. (2024). Eleştirel söylem analizi bağlamında haber metinlerinin incelenmesi: 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(92), 1663-1684. https://doi.org/10.17755/esosder.1498747

Güneş, A. (2019). Yazılı basında haber söylemi: 24 Haziran 2018 cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçim haberlerinin çözümlenmesi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, *6*(12), 13-42. https://izlik.org/JA65EU59YA

Güngör, N. (2018). *İletişim kuramlar yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.

Gürses, F. (2017). Kadın cinayetlerinin haber Söylemi: Münevver Karabulut ve Özgecan Aslan haberleri üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *72*(3), 541-568. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002459

Johnstone, B., & Andrus, J. (2024). *Discourse analysis*. John Wiley & Sons.

Kasapoğlu, Ç., & Kaytazoğlu, O. (2018, 24 Temmuz). Türkiye çocuklarını koruyamıyor mu? *BBC News Türkçe.* https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44824367

Madanoğlu, Ö. F. (2025, 28 Ağustos). Bazı medya içerikleri çocuklarda "suçu normalleştirici" bir etki yapıyor. *Anadolu Ajansı (AA).* https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/bazi-medya-icerikleri-cocuklarda-sucu-normallestirici-bir-etki-yapiyor/3671287

Malterud, K., Siersma, V.D., & Guassora, A. D. (2016). Sample size in qualitative interview studies: Guided by information power. Qualitative Health Research, 26(13), 1753-1760. https://doi.org/10.1177/1049732315617444

Mercadal, T. (2023). *Media and crime*. EBSCO Research Starters. https://www.ebsco.com/research-starters/communication-and-mass-media/media-and-crime

Özer, Ö. (2024). Medyada şiddetin temsili. *TRT Akademi*, *9*(20), 5-33. https://doi.org/10.37679/trta.1428964

Oğuz, M. C. (2008). Söylem analizi. *Sosyoloji Notları*, 5, 52-57.

Phillips, N., & Hardy, C. (2002). *Discourse analysis: Investigating processes of social construction*. SAGE Publications.

Postman, N. (1994). *The disappearance of childhood*. Vintage Books.

Resmi Gazete. (1995, 27 Ocak). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.* Sayı: 22184. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf

Teo, P. (2000). Racism in the news: A critical discourse analysis of news reporting in two Australian newspapers. Discourse & Society, 11(1), 7-49. https://doi.org/10.1177/0957926500011001002

Tok, İ., Çakır, B., & Demir, A. (2025). Haber sitelerinde yer alan çocuk cinayeti haberlerinin sunumu ve etik ihlaller: Narin Güran Cinayeti örneği. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, *8*(1), 200-234.

TDK [Türk Dil Kurumu]. (t.y.). Söylem. https://sozluk.gov.tr

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti [TGC]. (t.y.). *Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi.* https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/türkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi/bildirge.html

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child* (General Assembly resolution 44/25). https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

van Dijk, T. A. (1983). Discourse analysis: its development and application to the structure of news. *Journal of Communication, 33*(2), 20-43. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1983.tb02386.x

van Dijk, T. A. (1988). *News as discourse*. Lawrence Erlbaum Associates.

van Dijk, T. A. (1991). The interdisciplinary study of news as discourse. K. B. Jensen, & N. W. Jankowski (Eds.), *A handbook of qualitative methodologies for mass communication research* (pp. 108-120). Routledge.

van Dijk, T. A. (2004*). Ideology and discourse: a multidisciplinary introduction*. Universitat Pompeu Fabra.

Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods for critical discourse analysis*. SAGE Publications.

Wood, A. L., & Kroger, R. O. (2000). *Doing discourse analysis: Methods for studying action in talk and text.* SAGE Publications.

Yardım, G., & Doğruel, H. (2019). Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında haber metinlerinin incelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(1), 137-148. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.516124

Zorlu, Y. (2016). Medyadaki şiddet ve etkileri. *Humanities Sciences, 11*(1), 13-32. https://izlik.org/JA75EU56XH

İncelenen Haberler

Cumhuriyet. (2025, 27 Ocak). *Ünlü İtalyan şefin oğluna Kadıköy bit pazarında bıçaklı saldırı: 14 yaşındaki çocuk yaşam savaşı veriyor!* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/unlu-italyan-sefin-ogluna-kadikoy-bit-pazarinda-bicakli-saldiri-14-2293242

Cumhuriyet. (2025, 9 Şubat). *Kadıköy'de bıçaklanan İtalyan şefin 15 yaşındaki oğlu hayatını kaybetti.* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/kadikoyde-bicaklanan-italyan-sefin-15-yasindaki-oglu-hayatini-kaybetti-2297892

Cumhuriyet. (2025, 7 Mart). *Mattia Ahmet Minguzzi'nin ölümünde kahreden ayrıntı: Organları bağışlanamadı çünkü...* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mattia-ahmet-minguzzinin-olumunde-kahreden-ayrinti-organlari-2307027

Cumhuriyet. (2025, 18 Mart). *Türkiye'nin konuştuğu vahşette yeni gelişme: Mattia Ahmet Minguzzi davasında ilk duruşma tarihi belli oldu.* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/turkiyenin-konustugu-vahsette-yeni-gelisme-mattia-ahmet-minguzzi-2310585

Cumhuriyet. (2025, 10 Nisan). *Mattia Ahmet Minguzzi'nin mezarına saldırı!* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mattia-ahmet-minguzzinin-mezarina-saldiri-2317394

Cumhuriyet. (2025, 12 Nisan). *Minguzzi ailesine tehdit: Tutuklu sayısı yükseldi.* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/minguzzi-ailesine-tehdit-tutuklu-sayisi-yukseldi-2318217

Cumhuriyet. (2025, 22 Nisan). *Mattia Ahmet Minguzzi'nin öldürüldüğü Kadıköy bit pazarında tuhaf görüntüler! Saçlarını Ahmet'in katili gibi kestirip meydan okudular...* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mattia-ahmet-minguzzinin-olduruldugu-kadikoy-bit-pazarinda-tuhaf-2321215

Cumhuriyet. (2025, 28 Nisan). *Mattia Ahmet Minguzzi davasında yeni gelişme: Zanlının kemik yaşı 16 çıktı.* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mattia-ahmet-minguzzi-davasinda-yeni-gelisme-zanlinin-kemik-yasi-16-2333265

Cumhuriyet. (2025, 20 Mayıs). *Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinde pes dedirten gelişme: "Bıçak soruşturması"nda takipsizlik kararı!* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mattia-ahmet-minguzzi-cinayetinde-pes-dedirten-gelisme-bicak-sorusturmasi-nda-takipsizlik-karari-2402418

Cumhuriyet. (2025, 21 Mayıs). *"Takipsizlik" kararı çıkmıştı... Adalet Bakanlığı'ndan Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinde kullanılan "bıçak" için açıklama!* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/suc-aleti-sayilmamisti-adalet-bakanligi-ndan-mattia-ahmet-minguzzi-cinayetinde-kullanilan-bicak-icin-aciklama-2402756

Cumhuriyet. (2025, 23 Mayıs). *Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti: Aileyi tehdit eden 5 çocuk ilk kez hakim karşısında.* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mattia-ahmet-minguzzi-cinayeti-aileyi-tehdit-eden-5-cocuk-ilk-kez-hakim-karsisinda-2403325

Milliyet. (2025, 19 Şubat). *Mattia Ahmet Minguzzi İstanbul'da vahşice öldürüldü! Acılı anne ilk kez konuştu.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/mattia-ahmet-minguzzi-istanbulda-vahsice-olduruldu-acili-anne-ilk-kez-konustu-7311424

Milliyet. (2025, 3 Mart). *Ünlü İtalyan şefin oğlu öldürülmüştü! Saldırganlar için istenen ceza belli oldu.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/unlu-italyan-sefin-oglu-oldurulmustu-saldirganlar-icin-istenen-ceza-belli-oldu-7321559

Milliyet. (2025, 18 Mart). *Ahmet Minguzzi davasında ilk duruşma tarihi belli oldu.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/ahmet-minguzzi-davasinda-ilk-durusma-tarihi-belli-oldu-7332735

Milliyet. (2025, 28 Mart). *Mattia Ahmet Minguzzi'nin annesi: Onlar çocuk değil, cani.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/mattia-ahmet-minguzzinin-annesi-onlar-cocuk-degil-cani-7339590

Milliyet. (2025, 3 Nisan). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Minguzzi ailesini kabul etti: Sürecin yakın takipçisiyiz.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-minguzzi-ailesini-kabul-etti-surecin-yakin-takipcisiyiz-7343121

Milliyet. (2025, 10 Nisan). *Bakanlık Mattia Ahmet Minguzzi davasına müdahil oldu.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/bakanlik-mattia-ahmet-minguzzi-davasina-mudahil-oldu-7347830

Milliyet. (2025, 10 Nisan). *Duruşma öncesi Ahmet Mattia Minguzzi'nin mezarına çirkin saldırı!.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-ahmet-mattia-minguzzinin-mezarina-cirkin-saldiri-7347599

Milliyet. (2025, 10 Nisan). *Mattia Ahmet Minguzzi'nin katilleri hakim karşısına çıktı! Aile sinir krizi geçirdi: Gözümün içine bakıyor.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/mattia-ahmet-minguzzinin-katilleri-hakim-karsisina-cikti-aile-sinir-krizi-gecirdi-gozumun-icine-bakiyor-7347971

Milliyet. (2025, 6 Mayıs). *Son dakika! Ahmet Minguzzi cinayetinde kan donduran yeni görüntü: Nasıl öldürdüğünü gülerek anlattı.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-ahmet-minguzzi-cinayetinde-kan-donduran-yeni-goruntu-nasil-oldurdugunu-gulerek-anlatti-7365470

Milliyet. (2025, 9 Mayıs). *Minguzzi cinayetinde şoke eden yeni görüntü: Tezgahtan bıçağı aldı! Katilin rahatlığı tüyler ürpertti.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/minguzzi-cinayetinde-soke-eden-yeni-goruntu-tezgahtan-bicagi-aldi-katilin-rahatligi-tuyler-urpertti-7367698

Milliyet. (2025, 13 Mayıs). *Ahmet Minguzzi cinayetinde 5 çocuk hakkında istenen ceza belli oldu.* https://www.milliyet.com.tr/gundem/ahmet-minguzzi-cinayetinde-5-cocuk-hakkinda-istenen-ceza-belli-oldu-7370113

Sabah. (2025, 27 Ocak). *Son dakika: Kadıköy bit pazarında bıçaklı dehşet! İtalyan şefin oğlu yoğun bakımda: Korkunç görüntüler.* https://www.sabah.com.tr/trend/galeri/yasam/son-dakika-kadikoy-bit-pazarinda-bicakli-dehset-italyan-sefin-oglu-yogun-bakimda-korkunc-goruntuler

Sabah. (2025, 8 Şubat). *Son dakika: İtalyan şef Andrea Minguzzi'nin oğlu bıçaklanmıştı! Mattia Ahmet Minguzzi'den acı haber.* https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/son-dakika-italyan-sef-andrea-minguzzinin-oglu-bicaklanmisti-mattia-ahmet-minguzzinden-aci-haber

Sabah. (2025, 28 Mart). *Erdoğan, Mattia Ahmet Minguzzi'nin annesiyle telefonda görüştü.* https://www.sabah.com.tr/gundem/2025/03/28/erdogan-mattia-ahmet-minguzzinin-annesiyle-telefonda-gorustu

Sabah. (2025, 7 Nisan). *Mattia Ahmet Minguzzi'nin ailesine katillerin arkadaşlarından şok tehdit: Cehennemi yaşatacağız.* https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/mattia-ahmet-minguzzinin-ailesine-katillerin-arkadaslarindan-sok-tehdit-cehennetimi-yasatacagiz

Sabah. (2025, 9 Nisan). *Katledilen Mattia Ahmet Minguzzi ailesinin avukatı konuştu: Katillerden biri müebbet alabilir.* https://www.sabah.com.tr/yasam/katledilen-mattia-ahmet-minguzzi-ailesinin-avukati-konustu-katillerden-biri-muebbet-alabilir-7330586

Sabah. (2025, 11 Nisan). *Son dakika: Mattia Ahmet Minguzzi'nin ailesini tehdit eden bir maganda daha yakalandı.* https://www.sabah.com.tr/yasam/son-dakika-mattia-ahmet-minguzzinin-ailesini-tehdit-eden-bir-maganda-daha-yakalandi-7332720

Sabah. (2025, 15 Nisan). *Minguzzi'nin mezarını tahrip eden yakalandı.* https://www.sabah.com.tr/yasam/minguzzinin-mezarini-tahrip-eden-yakalandi-7334746

Sabah. (2025, 28 Nisan). *Son dakika: Mattia Ahmet Minguzzi davasında çarpıcı gelişme! Adli Tıp Kurumu katil U.B.'nin kemik yaşını açıkladı.* https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/son-dakika-mattia-ahmet-minguzzi-davasinda-carpici-gelisme-adli-tip-kurumu-katil-ubnin-kemik-yasini-acikladi

Sabah. (2025, 2 Mayıs). *Mattia Ahmet Minguzzi cinayeti davasında yeni gelişme: Başsavcılıktan emniyete yakalama talimatı.* https://www.sabah.com.tr/yasam/mattia-ahmet-minguzzi-cinayeti-davasinda-yeni-gelisme-bassavciliktan-emniyete-yakalama-talimati-7345367

Sabah. (2025, 7 Mayıs). *Mattia Ahmet Minguzzi soruşturmasında çarpıcı gelişme: Katilin 2 arkadaşı yakalanmıştı.* https://www.sabah.com.tr/trend/galeri/yasam/mattia-ahmet-minguzzi-sorusturmasinda-carpici-gelisme-katilin-2-arkadasi-yakalanmisti

Sabah. (2025, 8 Mayıs). *Mattia Ahmet Minguzzi cinayetinde yeni görüntüler ortaya çıktı! Dakikalarca aradılar, adım adım takip ettiler.* https://www.sabah.com.tr/trend/galeri/yasam/mattia-ahmet-minguzzi-cinayetinde-yeni-goruntuler-ortaya-cikti-dakikalarca-aradilar-adim-adim-takip-ettiler

Sabah. (2025, 13 Mayıs). *Minguzzi ailesini tehdit etmişlerdi: 5 çocuk şüpheli hakkında istenen ceza belli oldu.* https://www.sabah.com.tr/trend/galeri/yasam/minguzzi-ailesini-tehdit-etmislerdi-5-cocuk-supheli-hakkinda-istenen-ceza-belli-oldu

Sabah. (2025, 19 Mayıs). *Mattia'nın katili özel hayattan ceza aldı! "Ya köpeğin önünde beklersin ya dayak yersin".* https://www.sabah.com.tr/galeri/haberplus/mattianin-katili-ozel-hayattan-ceza-aldi-ya-kopegin-onunde-beklersin-ya-dayak-yersin

Sabah. (2025, 14 Temmuz). *Mattia Ahmet Minguzzi'yi öldürdükten sonra gülerek poz vermişler: Silinen klasörde ortaya çıktı.* https://www.sabah.com.tr/haberplus/mattia-ahmet-minguzziyi-oldurdukten-sonra-gulerek-poz-vermisler-silinen-klasorde-ortaya-cikti-7386971

Sabah. (2025, 3 Ekim). *Ahmet Minguzzi davasında şok mektup! "Aslanlar gibi yatıp çıkarız".* https://www.sabah.com.tr/yasam/ahmet-minguzzi-davasinda-sok-mektup-aslanlar-gibi-yatip-cikariz-7436625

Extended Abstract

News media is not only a tool that conveys violent incidents to the public, but also an important discursive space in which social meanings regarding these incidents are produced. News reports on murders involving children as victims or perpetrators make visible how concepts such as childhood, crime, justice, and social responsibility are constructed within media discourse. Therefore, child-oriented violence news can be considered not only as texts that provide information about judicial processes, but also as narratives that shape social perceptions of childhood, victimhood, and criminality. The media does not merely report such incidents, but also constructs meaning frameworks specific to each event, determining how actors will be perceived and in which ways violence will be interpreted at the social level. The language, visual preferences, headline structures, and framing practices of news about child murders can also shape how the victim, the perpetrator, families, and public consciousness are positioned. In this respect, news media can be considered not only as a field that makes child murders visible, but also as a discursive field that reproduces the structures of childhood, crime, victimhood, and justice. When the relationship between these incidents and the media is evaluated, it is not sufficient to define cases of violence or murder against children only as a legal or social problem. These incidents also bring along a broader discussion on what childhood is, what meanings are attributed to children, and within which discursive boundaries these meanings are produced. More generally, the different forms of representation of child murders in the media require attention to how the concept of childhood is constructed and within which social contexts it is shaped.

The aim of this study is to examine how the phenomena of children and violence are discursively represented in news about the Mattia Ahmet Minguzzi murder. In this regard, the study analyzes how the discursive structures used in the linguistic and narrative context of these news texts shape the presentation of the event and which meaning frameworks they foreground. Based on this case, the study aims to reveal the discursive representations constructed in news texts regarding the relationship between childhood and violence, and to open up for discussion the question of how the media reproduces social reality in the context of childhood and violence. On the other hand, as a result of the literature review, no study was found that examines news about the Mattia Ahmet Minguzzi murder within the framework of critical discourse analysis. This gap in the existing literature constitutes the main problem area of the research. Indeed, the discursive analysis of news about the Mattia Ahmet Minguzzi murder is important not only in terms of shedding light on the media representation of the event, but also in terms of showing how child-oriented violence news is interpreted by the media. Based on the aim and questions of the research, Teun A. van Dijk's critical discourse analysis method was preferred, as it enables the analysis of the relationship between language, discourse, and ideology in news texts.

The population of the research consists of all news items in the national press about the Mattia Ahmet Minguzzi murder. However, due to the breadth of the population, this study, like every research, contains certain limitations. In this regard, the sample of the study consists of 37 news items published in Cumhuriyet, Milliyet, and Sabah newspapers, which have different publication policies and discursive approaches. During the data collection process, a search was conducted on the websites of the relevant newspapers on February 5, 2026, using the keyword "Mattia Ahmet Minguzzi". As a result of this search, 35 news items were found in Cumhuriyet, 271 in Milliyet, and 139 in Sabah. In this process, it was determined that some news items were repeated under different categories and that similar contents were republished. At the same time, depending on the publication criteria of news pages, some contents

related to the topic may have been updated or removed from the page over time. Accordingly, during the sample selection process, repeated contents were eliminated and news reports containing meaningful differences in terms of discourse analysis were taken into consideration. Within this framework, the sample was limited to a total of 37 news items, including 11 from Cumhuriyet, 11 from Milliyet, and 15 from Sabah. In addition, although the sample size is limited, in qualitative research approaches such as critical discourse analysis, the aim is to analyze texts in depth and in a multilayered way rather than to work with large datasets.

In the data analysis process, the news reports included in the sample were examined in line with Teun A. van Dijk's critical discourse analysis approach. In this context, in the first stage, the news items were examined at the macro-structure level in terms of headlines, news leads, the main construction of the event, background, and contextual information. In the second stage, they were analyzed at the micro-structure level in terms of syntactic analysis, word choices, textual coherence, and news rhetoric. During the analysis process, each news report was carefully examined in line with the research questions, and the findings were evaluated in relation to the theoretical framework. The findings show that the same murder case was constructed by the newspapers along different discursive axes. While Cumhuriyet addressed the case mainly in the context of legal processes and institutional responsibility, Milliyet foregrounded family trauma, public mourning, and moral reaction. In Sabah, security, public authority, and state intervention constitute a prominent discursive framework. On the other hand, based on the Mattia Ahmet Minguzzi case, the study shows that the analyzed news reports function as narratives that reconstruct the relationship between childhood, crime, and justice in different ways within media discourse.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANKARA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi | 17(2) | 2026 | 336-345

10.63556/sobild.17.2.1851259

Makale Bilgisi
Gönderildiği tarih: 29.12.2025
Kabul edildiği tarih: 03.07.2026
Araştırma Makalesi

Article Info
Date submitted: 29.12.2025
Date accepted: 03.07.2026
Research Article

İKİ RUH, TEK VİZYON: BANDUNG ve ŞANGHAY'IN MODERN DÜNYA İÇİN ORTAK İLHAMI

TWO SPIRITS, ONE VISION: BANDUNG AND SHANGHAI'S SHARED INSPIRATION FOR THE MODERN WORLD

Kadir ŞAHİN
Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tekirdağ, Türkiye. kadirsahindw@gmail.com

Anahtar sözcükler
Bandung Ruhu, Şangay Ruhu, İlham, Miras,

Keywords
Bandung Spirit, Shanghai Spirit, Inspiration, Heritage,

Öz

Araştırmanın amacı, 1955 Bandung Konferansı sonrasında ortaya çıkan Bandung Ruhu ile 2001 yılında kurumsallaşan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün benimsediği Şanghay Ruhu arasında tarihsel ve ideolojik bir sürekliliğin bulunup bulunmadığını incelemek OLARAK belirlenmiştir. Araştırma, iki yaklaşımın ortaya çıktığı uluslararası sistem koşullarını, benimsedikleri normatif ilkeleri ve uluslararası toplum anlayışına katkılarını tarihsel-kavramsal bir çerçevede değerlendirmektedir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel-kavramsal analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma bulguları, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasında doğrudan kurumsal bir devamlılıktan ziyade egemen eşitlik, iç işlerine karışmama, devletlerin toprak bütünlüğüne saygı, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve çok taraflı iş birliği gibi ortak normatif ilkeler temelinde güçlü bir tarihsel sürekliliğin bulunduğunu göstermektedir. Tartışma bölümünde bu ortaklığın, İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum yaklaşımıyla uyumlu biçimde ortak normların farklı tarihsel dönemlerde yeniden üretilebildiğini ortaya koyduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca söz konusu ilkelerin Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel amaç ve ilkeleriyle büyük ölçüde örtüştüğü belirlenmiştir. Sonuç olarak araştırma, Şanghay Ruhu'nun Bandung Ruhu'nun normatif mirasını değişen uluslararası sistem koşullarına uyarlayarak yeniden ürettiğini ve bu mirasın günümüz çok kutuplu uluslararası düzen tartışmalarında önemini koruduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, Bandung Ruhu'nun BRICS, ASEAN, Afrika Birliği ve diğer Küresel Güney oluşumları üzerindeki normatif etkisinin karşılaştırmalı analizlerle incelenmesi önerilmektedir.

Abstract

The purpose of this research is to investigate whether there is a historical and ideological continuity between the Bandung Spirit, which emerged following the 1955 Bandung Conference, and the Shanghai Spirit adopted by the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) in 2001. The study evaluates the international system conditions under which these two approaches emerged, the normative principles they adopted, and their contributions to the understanding of international society within a historical-conceptual framework, utilizing qualitative research methods such as historical-conceptual analysis and content analysis. The research findings indicate that rather than a direct institutional continuation between the Bandung Spirit and the Shanghai Spirit, there is a strong historical continuity based on common normative principles such as sovereign equality, non-interference in internal affairs, respect for the territorial integrity of states, peaceful resolution of disputes, and multilateral cooperation. In the discussion section, it is evaluated that this partnership reveals, in line with the English School's approach to international society, that common norms can be reproduced in different historical periods, and it has been determined that these principles largely overlap with the fundamental purposes and principles of the United Nations Charter. Consequently, the research demonstrates that the Shanghai Spirit reproduces the normative legacy of the Bandung Spirit by adapting it to changing international system conditions, and that this legacy maintains its importance in today's debates on a multipolar international order. For future research, it is recommended that the normative influence of the Bandung Spirit on BRICS, ASEAN, the African Union, and other Global South formations be examined through comparative analyses.

GİRİŞ

20. yüzyıl, yoğun savaşlar ve yüksek can kayıpları nedeniyle tarihe savaşlar ve ölümler çağı olarak geçmiştir. Soğuk Savaş dönemi, uluslararası kutuplaşmanın en belirgin şekilde yaşandığı süreç olmuştur. Bu dönemde Asya ve Afrika ülkeleri, Bandung Konferansı'nda bir araya gelmiştir. Söz konusu ülkeler, ne Doğu (SSCB) ne de Batı (ABD) eksenine dâhil olmuş, üçüncü bir yolu benimsemiştir. Bu yaklaşım, yalnızca alternatif bir dış politika seçeneği sunmamış, aynı zamanda Bandung Ruhu'nun temelini oluşturmuştur. Bandung Ruhu; eşitlik, bağımsızlık, iç işlerine müdahale etmeme ve Birleşmiş Milletler normlarına bağlılık ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Şanghay Ruhu ise karşılıklı güven ve saygı, barışçıl dış politika ve bölgesel istikrar ilkeleriyle tanımlanmıştır. Bu çerçevede Bandung Ruhu'nun, Şanghay Ruhu'nun şekillenmesinde etkili referanslardan biri olduğu değerlendirilmektedir.

Bu araştırmanın hipotezi, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu'nun farklı tarihsel bağlamlarda ortaya çıkmış olmalarına rağmen, iç işlerine karışmama, Birleşmiş Milletler Şartı'na bağlılık ve eşitlik gibi ortak normatif ilkeler temelinde tarihsel bir süreklilik sergiledikleri şeklinde formüle edilmiştir. Bu araştırmanın soruları:

1- Bandung Ruhu ve Şangay Ruhu hangi uluslararası sistem konjonktüründe ortaya çıkmıştır?

2- Bandung Ruhu ve Şangay Ruhu'nun temel ilkeleri nelerdir?

3- Bandung Ruhu ve Şangay Ruhu arasında ortak ideolojik ve politik değerler nelerdir?

Araştırmanın amacı, Bandung Konferansı ile Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temel ilkelerini ve bu ilkeler arasındaki tarihsel sürekliliği incelemek olmuştur. Araştırma, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasındaki ideolojik sürekliliği ortaya koymayı ve uluslararası ilişkiler literatürüne katkı sunmayı amaçlamıştır. Türkiye'deki akademik çalışmalar, Bandung Konferansı ile ŞİÖ'nün çoğunlukla ayrı başlıklar altında ele almıştır. Bu çalışmalar, iki yaklaşım arasındaki tarihsel mirası, ideolojik kökenleri, ortak ilkeleri ve uluslararası sistem dinamiklerini bütüncül bir çerçevede değerlendirmemiştir. Araştırma, farklı dönemlerde ortaya çıkan ideolojik etkilerin sürekliliğini açıklayarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Bu araştırma, ŞİÖ'nün Bandung Konferansı'nın doğrudan kurumsal devamı olduğunu ileri sürmemektedir. Bu araştırma, Bandung ve Şanghay ruhları arasındaki ilişkiyi sadece bir benzerlikten ibaret görmeyerek, iki oluşumun da BM Şartı'na atıfta bulunmasının ötesinde bir 'normatif süreklilik' olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu bağlamda, her iki ruhun kendi dönemlerinin jeopolitik kısıtlarına rağmen aynı temel normları (egemenlik, iç işlerine karışmama) neden ve nasıl yeniden ürettikleri, hipotezin sınanması için temel ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel-kavramsal analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, tarihsel olayların, süreçlerin ve kavramların ortaya çıktıkları dönemin koşulları içinde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Araştırmada veri seti olarak Bandung Konferansı ve Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilgili kitaplar, akademik makaleler ve güvenilir haber kaynakları kullanılmıştır. Araştırmada, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasındaki normatif değerler ile Birleşmiş Milletler Şartı'na bağlılık temelinde tarihsel süreklilik ile ideolojik miras analiz edilmiştir. Belgeler, içerik analizi yöntemiyle analitik, bütüncül ve sistematik olarak biçimde incelenmiştir.

Araştırmanın kapsamı, 1955-2001 dönemini kapsayan Bandung Konferansı ile ŞİÖ dolayısıyla/diğer bir ifadeyle 1955-2001 arası dönemi kapsamakla beraber ideolojik, normatif ve tarihsel kısımlarını da kapsamaktadır. Araştırma, ideolojik, normatif ve tarihsel boyutlara odaklanmıştır. Araştırmanın sınırlılıkları kapsamında Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu yalnızca ilgili literatür üzerinden incelenmiştir. Araştırmada nicel verilere yer verilmemiştir. Devletler düzeyinde karşılaştırmalı analiz yapılmamış, kurumsal ilke ve değerlere odaklanılmıştır.

Araştırmanın geçerliliği, Bandung Konferansı ile ŞİÖ'nün kendi dönemlerinin uluslararası sistem koşulları içinde değerlendirilmesiyle sağlanmıştır. Araştırmanın güvenirliği için veri seti kaynaklarının doğrulanabilir ve tekrarlanabilir olmasına özen gösterilmiştir. Araştırmanın evreni, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönem olarak belirlenmiştir. Bu tercih, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu'nun farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkmış olmasına dayandırılmıştır. Araştırmanın örneklemi ise Bandung Konferansı ile ŞİÖ'nün kuruluş süreçleri ile mevcut uluslararası düzene tepki olarak doğmaları şeklinde belirlenmiştir

Kuramsal Bölüm

Bull (1977) ve Buzan (2004)'e göre İngiliz Okulu, uluslararası ilişkilerde devletlerin anarşik bir sistem içerisinde faaliyet göstermesine rağmen ortak normlar, kurumlar ve kurallar sayesinde bir uluslararası toplum oluşturabildiklerini ileri sürmüştür. Bu doğrultuda okulun temel kavramları arasında uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu yer almaktadır. Uluslararası sistem, devletlerarasındaki karşılıklı etkileşim ağını ifade ederken; uluslararası toplum, devletlerin egemenlik, diplomasi ve uluslararası hukuk gibi ortak kurumlar çerçevesinde hareket ederek düzeni sürdürmelerini açıklamaktadır. Dünya toplumu ise devletlerin yanı sıra bireyler, uluslararası örgütler ve küresel sivil toplum aktörlerinin uluslararası siyasette giderek artan rolüne vurgu yapmaktadır.

Watson (1992) ve Buzan (2004)'e göre İngiliz Okulu uluslararası düzenin sürdürülebilmesi; egemenlik, diplomasi, güç dengesi, uluslararası hukuk, meşruiyet ve büyük güç yönetimi gibi ortak kurumların varlığı önemlidir. Bu kurumlar, devletlerin davranışlarını belirli kurallar çerçevesinde şekillendirerek uluslararası sistemde istikrarın korunmasına katkı sağlamaktadır. İngiliz Okulu perspektifinden değerlendirildiğinde normatif süreklilik, tarihsel aktörler arasında doğrudan kurumsal devamlılık bulunmasını zorunlu kılmamaktadır. Uluslararası toplum içerisinde ortak normların, ilkelerin ve davranış kalıplarının farklı dönemlerde farklı aktörler tarafından yeniden üretilmesi mümkündür. Bu çerçevede Şanghay Ruhu'nun Bandung Ruhu ile benzer normatif ilkeleri benimsemesi, doğrudan örgütsel bir devamlılıktan ziyade uluslararası toplum içerisinde ortak normların tarihsel aktarımı ve yeniden kurumsallaşması şeklinde değerlendirilebilir. Bu nedenle Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasındaki ilişki, kurumsal süreklilikten çok normatif süreklilik temelinde açıklanmaktadır.

Araştırma süreci, Bandung Konferansı (1955) ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (2001) kuruluşu arasında geçen yaklaşık yarım asırlık tarihsel kesiti, doğrusal bir gelişim çizgisi olarak değil, normatif bir süreklilik odağında incelemektedir. Bu bağlamda, bahsi geçen iki dönem arasında kurumsal bir devamlılıktan ziyade, uluslararası sistemin yapısal kriz anlarında Batı dışı aktörlerin başvurduğu bir stratejik hafıza işlevi ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Bandung'un normatif mirası, ŞİÖ'nün kuruluş konjonktüründe tesadüfi bir benzerlik değil, çok kutuplu bir dünya düzeni arayışına meşruiyet sağlayan stratejik bir söylemsel kaynak olarak yeniden gündeme gelmiştir. Bu yaklaşım, İngiliz Okulu'nun 'uluslararası toplum' teorisi çerçevesinde, söz konusu normların uykuda kalmadığını, aksine değişen küresel güç dengeleri içerisinde aktörler tarafından dönüştürülerek yeniden araçsallaştırıldığını kanıtlamaktadır.

1. Bandung Ruhu: Asya-Afrika Dayanışmasının Tarihsel Mirası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası sistem, yalnızca güç dengelerinin yeniden dağıldığı bir düzen değil, aynı zamanda meşruiyet krizleriyle şekillenen normatif bir alan ortaya çıkarmıştır. Avrupa merkezli emperyal düzenin çözülmesi, çok sayıda yeni devletin uluslararası sisteme dâhil olmasını sağlamıştır. Ancak bu entegrasyon eşzamanlı olarak yeni bir bağımlılık ve hizalanma baskısını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş, yalnızca iki süper güç arasındaki rekabet değil, aynı zamanda yeni bağımsız devletlerin konum arayışını belirleyen yapısal bir çerçeve olmuştur. Bu iki kutuplu yapı, devletlere yalnızca güvenlik değil, aynı zamanda kimlik ve özerklik sorunu da dayatmıştır (Kennedy, 2002: 445). Kapitalist ve sosyalist bloklar, kendi sistemlerini evrenselleştirme iddiasıyla hareket ederken, bu genişleme eğilimi özellikle yeni bağımsızlaşan devletler açısından dış politika özerkliğini daraltan bir etki yaratmıştır (Murat, 2018:364). Dolayısıyla ortaya çıkan temel gerilim, yalnızca ideolojik farklılıklardan değil, aynı zamanda uluslararası sistemde bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu yapısal baskıya karşı geliştirilen en önemli siyasal yönelimlerden biri Bağlantısızlık Hareketi olmuştur. Bağlantısızlık, yalnızca iki blok arasında tarafsız kalmayı amaçlayan pragmatik bir dış politika tercihi olmamıştır. Aksine Soğuk Savaş'ın iki kutuplu uluslararası düzeninin ürettiği hiyerarşik güç ve bağımlılık ilişkilerine karşı geliştirilen normatif ve stratejik bir uluslararası konumlanma biçimi haline gelmiştir. Hareketin temel hedefi, yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin dış politika tercihlerini büyük güçlerin güvenlik öncelikleri, ideolojik rekabetleri ve nüfuz mücadelelerinden bağımsız şekilde belirleyebilmesini sağlamaktır (Tekin, 2020:77-78). Bu çerçevede Bağlantısızlık, pasif bir tarafsızlık veya denge siyaseti olmamıştır. Siyasal özerkliği, egemen karar alma kapasitesini ve bağımsız kalkınma arayışını önceleyen aktif bir uluslararası strateji olarak değerlendirilmelidir (Aydın, 2018:51-52).

Asya ve Afrika coğrafyasında ortaya çıkan yeni devletler, ortak tarihsel deneyim olarak sömürgecilik geçmişini paylaşmıştır. Bu ortaklık, yalnızca tarihsel bir benzerlik değil, aynı zamanda uluslararası sistemdeki konumlanmalarını belirlemiştir. Sömürgecilik deneyimi, bu devletlerin büyük güçlerle kuracağı her ilişkinin potansiyel olarak yeniden bağımlılık üretebileceği yönünde güçlü bir siyasal bilinç oluşturmuştur. Bu nedenle uluslararası sistemdeki yeni konum arayışı, yalnızca ekonomik kalkınma veya güvenlik değil, aynı zamanda egemenliğin korunması meselesi haline gelmiştir (Mızrak, 2022: 72-73;Yücel, 2014:98).

Bu arayışın en kritik kırılma noktalarından biri, 1950'li yılların ortasında Asya ve Afrika devletlerini bir araya getiren Bandung Konferansı olmuştur. Bu koferans, resmi bir ittifak veya kurumsal örgütlenme üretmekten ziyade, ortak bir siyasal dilin ve normatif çerçevenin inşasına katkı sağlamıştır. Katılımcı devletlerin heterojen yapısı—farklı rejimler, ekonomik düzeyler ve ideolojik yönelimler—tek tip bir bloklaşma yerine, gevşek fakat güçlü bir normatif birliktelik ortaya çıkarmıştır. Bu yeniden tanımlama, güç politikasının mutlak belirleyiciliğini sınırlandırmayı ve egemen eşitlik ilkesini uluslararası ilişkilerin temel normlarından biri hâline getirmeyi amaçlamıştır. Müdahale etmeme, güç kullanımının sınırlandırılması, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve karşılıklı iş birliği ilkeleri yalnızca normatif deklarasyonlar olarak değil, aynı zamanda yeni bağımsız devletlerin uluslararası sistemde varlıklarını sürdürebilme stratejilerinin bir yansıması olmuştur (Buyuran, 2023: 254-256).

Bu çerçevede Bandung yaklaşımı, iki kutuplu sistemin dışında üçüncü bir blok oluşturma iddiasından çok, bloklaşmanın kendisini problematize eden bir siyasal perspektif üretmiştir (Kaplan, 2021:694-695). Çünkü bu devletler açısından temel sorun, hangi blokta yer alınacağı değil, bloklara dâhil olmanın ürettiği bağımlılık ilişkileri olmuştur. Bu nedenle Bandung ruhu, uluslararası sistemde alternatif bir güç merkezi yaratmaktan ziyade, güç merkezlerinin belirleyiciliğini sınırlayan bir normatif direnç alanı inşa etmiştir.

Yugoslavya, sosyalist blok içinde yer almasına rağmen Sovyet hegemonyasına karşı özerk bir pozisyon geliştirmiştir. Hindistan, sömürge sonrası bağımsızlığını koruma refleksiyle blok dışı bir denge politikası izlemiştir. Mısır ise Arap dünyasında emperyal müdahalelere karşı egemenlik merkezli bir dış politika üretmiştir. Bu farklı deneyimler, ortak bir dış politika davranışına dönüşerek Bağlantısızlık fikrinin pratik temelini güçlendirmiştir. Bandung ruhunun en önemli katkısı, uluslararası ilişkilerde norm üretiminin yalnızca büyük güçlere ait olmadığını göstermiştir. Bu süreç, egemenlik, eşitlik ve müdahale etmeme gibi ilkelerin yalnızca hukuki prensipler değil, aynı zamanda siyasal direnç araçları olarak da işlev görebileceğini ortaya koymuştur. Böylece uluslararası sistem, yalnızca güç dağılımı üzerinden değil, aynı zamanda normatif mücadele alanı haline de gelmiştir.

1955 Bandung Konferansı'nın ortaya koyduğu fikirler, 1961 Belgrad Zirvesi ile birlikte Bağlantısızlık Hareketi'nin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. 1961 Zirvesi'ne yirmi beş devlet katılırken, hareket Soğuk Savaş'ın sona erdiği döneme kadar üye sayısını 107'ye yükseltmiştir. 1961–1991 yılları arasında Bağlantısızlar, savundukları ilkeleri tam anlamıyla hayata geçirememiş olsalar da, iki kutuplu sistemin mutlaklaşmasını sınırlayan bir denge unsuru işlevi görmüştür (Arı, 2017: 270). Bandung Ruhu zamanla Üçüncü Dünyacılık düşüncesinin felsefi temelini oluşturmuştur. Başlangıçta siyasal ve ideolojik bir söylem olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, ilerleyen dönemde ekonomik kalkınma, sanayileşme ve gelişmişlik tartışmalarıyla birleşerek daha geniş bir kavramsal çerçeveye dönüşmüştür. Bu süreç, Üçüncü Dünyacılık kavramının hem normatif hem de analitik içeriğini belirginleştirmiştir (Emiroğlu ve Ağa, 2020: 25). Aslında bugün Güney Güney İşbirliği'nin tarihsel zemini Bandung Konferansında atılmıştır (Tekin ve Dolu, 2020:77-78).

Soğuk Savaş sonrasında Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik ilgi tamamen ortadan kalkmamıştır. Bazı devletlerin katılımı devam etmiştir. Bu durum, tek kutuplu uluslararası sistemde ABD'nin artan müdahaleci politikaları ve bazı devletleri güvenlik söylemleri üzerinden dışlama eğilimiyle ilişkilendirilmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2011: 57). Sonuç olarak Bandung süreci, kurumsal bir bloklaşmadan ziyade, çok merkezli bir uluslararası düzen tahayyülünün düşünsel zeminini oluşturmuştur. Bu tahayyül, Soğuk Savaş'ın ikili yapısını ortadan kaldırmamış olsa da, onun dışında alternatif bir siyasal düşünme biçimi üretmiştir. Bu nedenle Bandung ruhu, uluslararası ilişkiler tarihinde yalnızca tarihsel bir olay değil, aynı zamanda sistem eleştirisi üreten kalıcı bir normatif referans noktası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Bandung Ruhu, yalnızca Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkmış geçici bir diplomatik girişim olmamıştır. Aksine uluslararası ilişkilerde egemen eşitlik, müdahale etmeme ve barışçıl iş birliği ilkelerini merkeze alan normatif bir uluslararası toplum anlayışının ilk sistematik ifadelerinden biri olmuştur. Bandung Konferansı, yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin büyük güç rekabetine alternatif bir siyasal vizyon geliştirme çabasını temsil etmiştir. Bu yönüyle uluslararası sistemin yalnızca güç dengeleri üzerinden değil, ortak normlar ve değerler üzerinden de şekillenebileceğini göstermiştir.

İngiliz Okulu perspektifinden değerlendirildiğinde Bandung Ruhu, anarşik uluslararası sistem içerisinde devletlerin ortak çıkarlar ve ortak normlar etrafında iş birliği geliştirebileceğini ortaya koyan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Konferansta benimsenen egemen eşitlik, iç işlerine karışmama, karşılıklı saygı ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü gibi ilkeler, devletler arasında ortak davranış standartlarının oluşmasına katkı sağlayarak uluslararası toplum düşüncesinin normatif temelini güçlendirmiştir. Bu yönüyle Bandung Ruhu, yalnızca dönemin siyasal koşullarına verilen bir tepki değil, uluslararası toplumun inşasına yönelik uzun vadeli bir norm üretim süreci olarak değerlendirilebilir.

Her ne kadar Bandung Konferansı kurumsal açıdan güçlü bir örgütlenmeye dönüşememiş ve uygulamada çeşitli sınırlılıklarla karşılaşmış olsa da ortaya koyduğu ilkeler sonraki dönemlerde farklı uluslararası oluşumlar tarafından yeniden yorumlanmış ve yaşatılmıştır. Bu nedenle Bandung Ruhu, tarihsel etkisi yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmamıştır.

2. Şanghay Ruhu: Modern İşbirliği Modelinde Tarihsel Süreklilik

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 2001 yılında Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından resmen kurulmuş bir bölgesel güvenlik ve işbirliği örgütü olarak kurulmuştur (Erdoğan, 2020:153). Ancak örgütün tarihsel kökeni, 1996 yılında Çin ile eski Sovyet coğrafyasındaki yeni bağımsız Orta Asya devletleri arasında oluşturulan "Şanghay Beşlisi" mekanizmasına kadar gitmektedir. Bu erken dönem işbirliği, özellikle sınır güvenliği, askerî güven artırıcı önlemler ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi gibi pratik sorunlara odaklanmıştır (Kutlu, 2021:534-535). Dolayısıyla ŞİÖ'nün ortaya çıkışı, ani bir kurumsal tasarım değil, Soğuk Savaş sonrası Avrasya jeopolitiğinde ortaya çıkan çok katmanlı güvenlik ihtiyaçlarının bir sonucu olmuştur.

ŞİÖ'nün kurulduğu uluslararası sistem, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından şekillenen tek kutuplu güç yapısına göre şekillenmiştir. 1990'lar boyunca ABD, küresel ölçekte askeri, ekonomik ve normatif üstünlüğünü pekiştirmiştir. NATO'nun doğuya genişlemesi ve Avrupa Birliği'nin kurumsal derinleşmesiyle birlikte Batı merkezli liberal uluslararası düzen daha görünür hale gelmiştir (Aydoğan, 2021:147). Bu süreç, Avrasya coğrafyasında hem Rusya hem de Çin açısından stratejik bir çevrelenme algısı yaratmıştır. Özellikle ABD'nin Orta Asya ve Orta Doğu'daki artan etkisi, enerji hatları, güvenlik mimarisi ve bölgesel ittifaklar üzerinden yeni bir jeopolitik rekabet alanı doğurmuştur. Bu bağlamda ŞİÖ, yalnızca bölgesel bir işbirliği girişimi değil, aynı zamanda tek kutuplu uluslararası sisteme karşı geliştirilen dolaylı bir dengeleme mekanizması olarak ortaya çıkmıştır (Çakır, 2024:1163-1164; Oğuz ve Karabulut,2022:189-190).

Örgütün kuruluş gerekçesi üç temel eksende açıklanmıştır. İlk olarak, sınır güvenliği ve askerî istikrar ihtiyacı belirleyici olmuştur. Çin'in Orta Asya devletleriyle uzun sınır hatları boyunca yaşadığı belirsizlikler, Sovyet sonrası dönemde yeni bağımsız devletlerle güven artırıcı mekanizmaların kurulmasını zorunlu kılmıştır. İkinci olarak, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık olarak tanımlanan "üç kötülük" olgusu, özellikle Orta Asya'daki radikal hareketler ve Çin'in Sincan bölgesine ilişkin güvenlik kaygıları nedeniyle ortak bir tehdit algısı üretmiştir (Maimaitiaili, 2018:50). Üçüncü olarak ise, daha geniş ölçekli bir jeopolitik hedef olan çok kutuplu uluslararası düzenin teşvik edilmesi önem kazanmıştır. Çin ve Rusya açısından ŞİÖ, Batı merkezli normatif ve kurumsal yapıya alternatif bir bölgesel yönetişim alanı yaratma işlevi görmüştür (İpek, 2022:409-410;Halidov, 2015:342).

ŞİÖ resmî olarak herhangi bir devlete karşı kurulmuş bir askerî ittifak değildir. Ancak yapısal düzeyde değerlendirildiğinde, ABD'nin liderliğindeki tek kutuplu düzene ve NATO merkezli güvenlik mimarisinin genişlemesine karşı dolaylı bir denge unsuru kurulduğu anlaşılmaktadır (Doğan ve Güler,2023:12)., açık bir blok karşıtlığı üretmek yerine esnek, düşük profilli ve konsensüs temelli bir işbirliği modeli geliştirmiştir. Bu durum, onu klasik ittifak sistemlerinden ayırmıştır. Burum örgütü, daha çok kurumsallaşmış gevşek koordinasyon ağı haline getirmiştir (Eminoğlu ve Demir, 2018:114-139).

ŞİÖ'nün normatif temeli olarak tanımlanan "Şanghay Ruhu", bu yapının yalnızca teknik değil aynı zamanda ideolojik ve diplomatik çerçevesini oluşturmaktadır. Şanghay Ruhu; karşılıklı güven, karşılıklı fayda, eşitlik, istişare, kültürel çeşitliliğe saygı ve iç işlerine karışmama ilkeleri üzerine tesis edilmiştir. Bu ilkeler, uluslararası ilişkilerde Batı merkezli liberal müdahalecilikten farklı olarak, egemenlik ve devlet merkezli bir düzen anlayışını öne çıkarmıştır (Kaşıkçı,2022: 322-323). Bu yönüyle Şanghay Ruhu, normatif çoğulculuğa dayalı alternatif bir uluslararası işbirliği modeli üretmektedir.

Teorik açıdan bakıldığında Şanghay Ruhu, realist ve kurumsalcı yaklaşımlar arasında hibrit bir karakter taşımaktadır. Bir yandan devlet merkezli güvenlik kaygılarını ve güç dengesi mantığını yansıtırken, diğer yandan düzenli zirveler, çok taraflı mekanizmalar ve kurumsal işbirliği araçlarıyla kurumsalcı bir çerçeve sunmaktadır. Bu hibrit yapı, farklı rejim tiplerine sahip devletlerin aynı platformda yer alabilmesini mümkün kımaktadır. Böylece Batı ittifak sistemlerinden farklı olarak değer temelli değil, çıkar ve istikrar temelli bir entegrasyon modeli ortaya çıkarmıştır (Kaya, 2019:68-70).

Tarihsel süreklilik açısından Şanghay Ruhu, yalnızca Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin değil, daha geniş bir Avrasya siyasal kültürünün devamı olmuştur. Avrasya coğrafyasında tarih boyunca imparatorluklar arası ilişkiler, esnek ittifaklar, sınırların geçirgenliği ve pragmatik diplomasi anlayışı belirleyici olmuştur (Özdağ, 2016:266-267). Şanghay Ruhu'nun en önemli özelliği, egemenlik ilkesini mutlaklaştırması ve dış müdahaleye karşı net bir normatif sınır çizmiştir. Bu yaklaşım, özellikle Batı'nın insan hakları, demokrasi ve müdahale temelli dış politika anlayışına alternatif bir söylem üretmiştir. Ancak bu alternatif, evrensellik iddiasından ziyade göreli egemenlik ve farklılıkların bir arada var olmasına dayalı bir düzen önermektedir. Bu nedenle Şanghay Ruhu, normatif bir hegemonya kurmak yerine normatif çoğulculuğu kurumsallaştırmayı amaçlamaktadır (Kocamaz ve Tokatlı, 2021:135-136;Gürcan,2019:124-125).

Zaman içinde ŞİÖ'nün faaliyet alanı güvenlik eksenli bir yapıdan ekonomik, enerji, ticaret ve kültürel işbirliğini kapsayan çok boyutlu bir platforma doğru genişlemiştir. Bu genişleme, Şanghay Ruhu'nun esnekliğini ve uyarlanabilir karakterini göstermektedir. Bununla birlikte örgütün konsensüs temelli karar alma mekanizması, kurumsal derinliği sınırlamakta ve zaman zaman stratejik etkinliği azaltmaktadır. Üye devletlerarasındaki çıkar farklılıkları ve bölgesel rekabetler de bu yapının uzun vadeli bütünlüğü açısından yapısal bir gerilim alanı oluşturmaktadır. Sonuç olarak Şanghay İşbirliği Örgütü, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu uluslararası sistemde Avrasya merkezli bir denge ve güvenlik arayışını kurumsallaştırmıştır. Şanghay Ruhu ise bu kurumsal yapının normatif temeli olarak karşılıklı güven, egemen eşitlik ve müdahale karşıtlığı üzerine inşa edilmiştir (Erdoğan ve Topaloğlu, 2025:254-255). Tarihsel süreklilik içinde değerlendirildiğinde, bu yapı hem modern uluslararası sistemin güç dengesi dinamiklerini hem de Avrasya'nın uzun dönemli diplomatik pratiklerini bir araya getiren hibrit bir yönetişim modeli olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Şanghay Ruhu, Soğuk Savaş sonrası oluşan tek kutuplu uluslararası sistem içerisinde Avrasya merkezli yeni bir iş birliği anlayışının normatif temelini oluşturmuştur. Karşılıklı güven, eşitlik, istişare, egemenliğe saygı ve iç işlerine karışmama ilkeleri üzerine inşa edilen bu yaklaşım, yalnızca bölgesel güvenlik sorunlarına çözüm üretmeyi değil, aynı zamanda uluslararası sistemde daha dengeli ve çok taraflı bir düzen anlayışını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Altundağ, 2016:120-121). Bu yönüyle Şanghay Ruhu, güç rekabetini tamamen dışlamamakla birlikte devletlerarasında ortak normlar temelinde iş birliğini önceleyen alternatif bir uluslararası yönetişim modeli ortaya koymaktadır.

İngiliz Okulu perspektifinden değerlendirildiğinde Şanghay Ruhu, anarşik uluslararası sistem içerisinde devletlerin ortak kurallar, normlar ve kurumlar aracılığıyla uluslararası toplum oluşturabileceği yönündeki yaklaşımı desteklemektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü, farklı siyasal rejimlere ve dış politika önceliklerine sahip devletleri, ortak güvenlik anlayışı ve karşılıklı çıkar ilkesi etrafında bir araya getirerek uluslararası toplumun yalnızca ortak kültürel kimlikten değil, ortak normatif değerlerden de beslenebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Şanghay Ruhu, İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum anlayışında vurguladığı egemen eşitlik, düzenin korunması ve devletler arası iş birliği ilkelerinin günümüz Avrasya coğrafyasındaki kurumsal yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte Şanghay Ruhu, kurumsal yapısını konsensüs esasına dayandırması ve egemenlik ilkesini ön planda tutması nedeniyle Batı merkezli müdahaleci uluslararası düzen anlayışından farklılaşmaktadır. Bu durum, örgütün uluslararası sistemde alternatif bir normatif yaklaşım geliştirme kapasitesini artırırken, aynı zamanda üye devletlerin farklı ulusal çıkarları nedeniyle karar alma süreçlerini sınırlandırabilmektedir. Buna rağmen Şanghay Ruhu, çok taraflı diplomasi, karşılıklı güven ve egemen eşitlik ilkelerini kurumsal düzeyde sürdürmesi bakımından günümüz uluslararası ilişkilerinde önemini korumaktadır (Öztürk, 2014:264-265). Bu yönüyle Şanghay Ruhu, yalnızca bölgesel bir iş birliği modeli değil, aynı zamanda uluslararası toplumun farklı normatif temeller üzerinde de inşa edilebileceğini gösteren önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmada gerçekleştirilen tarihsel-kavramsal analiz, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasında doğrudan kurumsal bir devamlılıktan ziyade ortak normatif ilkeler temelinde şekillenen tarihsel bir sürekliliğin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Her iki yaklaşım da farklı uluslararası sistem koşullarında ortaya çıkmış olsa da egemen devlet anlayışını, eşitliği, iç işlerine karışmama ilkesini, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü ve çok taraflı iş birliğini ortak normatif zemin olarak benimsemektedir. Araştırmanın ilk bulgusu, bu ilkelerin yalnızca Bandung Konferansı Nihai Bildirisi ile Şanghay İşbirliği Örgütü belgelerinde değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel amaç ve ilkeleriyle de büyük ölçüde örtüştüğünü göstermektedir. Özellikle BM Şartı'nın 1. maddesinde yer alan uluslararası barış ve güvenliğin korunması, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ve devletlerarasında dostane ilişkilerin geliştirilmesi hedefleri ile 2. maddesinde düzenlenen egemen eşitlik, güç kullanma yasağı ve iç işlerine karışmama ilkeleri, hem Bandung hem de Şanghay ruhunun temel normatif referanslarını oluşturmaktadır.

Araştırmanın ikinci bulgusu, normatif değerlerin tarihsel aktarım biçimine ilişkin olmuştur. Bandung Konferansı, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısına karşı bağımsız bir dış politika vizyonu geliştirirken, Şanghay İşbirliği Örgütü ise Soğuk Savaş sonrasında oluşan tek kutuplu sisteme karşı çok kutupluluk anlayışını savunmuştur. Farklı tarihsel bağlamlarda ortaya çıkmalarına rağmen iki yaklaşımın da uluslararası sistemde büyük güç rekabetine alternatif oluşturma amacı taşıdığı görülmektedir. Bu durum, araştırmanın hipotezinde ileri sürülen tarihsel ve ideolojik süreklilik iddiasını desteklemektedir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu, liderlerin norm üretimindeki rolünü ortaya koymaktadır. Tito, Nehru ve Nasır'ın öncülük ettiği Bandung yaklaşımı, daha sonra Çin ve Rusya liderliğinde geliştirilen Şanghay Ruhu içerisinde farklı jeopolitik koşullara uyarlanmıştır. Burada dikkat çeken husus, aktörlerin değişmesine rağmen savunulan temel ilkeler büyük ölçüde korunmuştur. Bu nedenle tarihsel süreklilik, örgütsel devamlılıktan ziyade normların farklı dönemlerde yeniden yorumlanması ve kurumsallaştırılması şeklinde gerçekleşmiştir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bulgular, İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum yaklaşımıyla da uyumludur. İngiliz Okulu'na göre uluslararası toplum yalnızca güç dengesi üzerinden değil, ortak kurallar, normlar ve kurumlar üzerinden de şekillenmektedir. Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasında gözlenen egemen eşitlik, karşılıklı saygı, diplomasi, uluslararası hukuk ve çok taraflılık vurgusu, devletlerin ortak normlar etrafında iş birliği geliştirebildiğini göstermektedir. Bu yönüyle araştırma bulguları, İngiliz Okulu'nun normatif süreklilik ve uluslararası toplum varsayımını desteklemektedir.

Bununla birlikte araştırma, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu'nun tamamen aynı siyasal yaklaşımı temsil ettiği sonucuna ulaşmamaktadır. Bandung Konferansı daha çok sömürgecilik karşıtı ve dekolonizasyon sürecinin ürünü olarak ortaya çıkarken, Şanghay Ruhu güvenlik, bölgesel istikrar ve çok kutuplu dünya düzeni ekseninde şekillenmiştir. Dolayısıyla iki yaklaşım arasında tarihsel bağlam, güvenlik öncelikleri ve kurumsal yapı bakımından

önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu farklılıklar, ortak normatif ilkelerin devam ettiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Sonuç olarak araştırmanın bulguları, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasında doğrudan kurumsal bir devamlılık değil; Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel ilkeleriyle uyumlu ortak normatif değerler üzerinden gelişen tarihsel ve ideolojik bir süreklilik bulunduğunu göstermektedir. Egemen eşitlik, iç işlerine karışmama, güç kullanımından kaçınma, uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ve çok taraflı iş birliği gibi ilkeler, 1955 Bandung Konferansı'ndan başlayarak Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurumsal belgelerine kadar uzanan ortak bir normatif çizgi oluşturmaktadır. Bu durum araştırmanın temel hipotezini desteklemekte ve Bandung Ruhu'nun günümüz uluslararası ilişkilerinde Şanghay Ruhu aracılığıyla yeniden üretilen tarihsel bir normatif miras niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır.

İki oluşumun normatif benzerlikleri, bazı eleştirilerce sadece her ikisinin de BM Şartı'na bağlı kalmalarıyla açıklanabilecek bir 'tesadüf' veya 'ortak kaynak' olarak yorumlanabilir. Ancak analiz, Bandung'un 1955'teki özgün sömürgecilik karşıtı 'üçüncü yol' kimliğinin, ŞİÖ'nün 2000'li yıllardaki çok kutupluluk söylemiyle sadece BM normlarını değil, 'Batı dışı bir egemenlik' anlayışını da miras aldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Şanghay Ruhu, Bandung'un normlarını BM Şartı'ndan kopyalamamış; aksine, bu normları değişen jeopolitik konjonktüre göre 'Batı dışı bir bölgesel güvenlik' çerçevesinde yeniden yorumlamıştır. Bu durum, ilişkinin sadece ortak bir yasal kaynak (BM) ile açıklanamayacağını, bilinçli bir normatif aktarımın varlığını doğrulamaktadır

BM Şartı'nın temel ilkeleri (egemenlik, iç işlerine karışmama vb.) evrenseldir; ancak bu ilkeler Bandung tarafından 'sömürgecilik karşıtı' bir bağlamda, ŞİÖ tarafından ise 'tek kutuplu düzene karşı bölgesel dayanışma' bağlamında yorumlanmıştır. Yani BM Şartı, bu iki oluşum için sadece hukuki bir zemin değil, kendi jeopolitik ajandalarını meşrulaştırdıkları esnek bir söylem alanı olarak kullanılmıştır. BM Şartı, sistem düzeyinde küresel bir barış çerçevesi sunarken, Bandung ve ŞİÖ bu normları bölgesel düzeyde 'dayanışma ve karşılıklı güven' eksenine çekmiştir. Dolayısıyla, benzerlik sadece BM Şartı'ndan kaynaklı bir benzerlik değil, BM'nin evrensel normlarını yerel birer güvenlik ve iş birliği pratiğine dönüştüren özgün bir normatif evrimdir.

Bu noktada vurgulanmalıdır ki; BM Şartı'na yapılan atıflar, her iki ruhun sadece küresel normları yinelediği anlamına gelmemektedir. Aksine bu durum, her iki oluşumun da kendi dönemlerinin hegemonik yapılarına (Soğuk Savaş'taki kutuplaşma ve Soğuk Savaş sonrası tek kutupluluk) karşı, BM normlarını meşruiyet zemini olarak kullanarak kendi özgün bölgesel güvenlik anlayışlarını inşa ettiklerini göstermektedir. Yani BM Şartı'na olan bağlılık, bir kopyalama değil, küresel normların bölgesel çıkarlarla harmanlandığı stratejik bir adaptasyon süreci olmuştur.

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler literatüründe Bandung Konferansı ile ŞİÖ çoğunlukla birbirinden bağımsız tarihsel olaylar veya farklı bölgesel oluşumlar olarak incelenmiştir. Bu yaklaşım, iki yapı arasında ortak normatif ilkeler temelinde oluşabilecek tarihsel ve ideolojik sürekliliğin yeterince açıklanamamasına neden olmuştur. Araştırmanın temel problemi, farklı uluslararası sistem koşullarında ortaya çıkan Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasında ortak bir normatif mirasın bulunup bulunmadığının ortaya konulamamasıdır. Bu araştırma, söz konusu boşluğu tarihsel-kavramsal analiz yöntemi aracılığıyla inceleyerek literatüre katkı sunmayı amaçlamıştır.

Araştırma, hipotezi test ederken karşıt bir senaryo da değerlendirmiştir. Eğer Bandung ve Şanghay arasında bir ideolojik/normatif süreklilik olmasaydı, ŞİÖ'nün kuruluş ilkelerinin daha çok 'güvenlik/askeri pakt' eksenli olması beklenebilirdi. Ancak analiz sonucunda, ŞİÖ'nün Bandung'un 'iç işlerine karışmama' gibi normatif ilkelerini, bölgesel bir iş birliği modelinin merkezine yerleştirdiğini göstermiştir. Bu da, iki ruhun sadece BM normlarını tekrarlayan değil, birbirini tamamlayan bir normatif miras döngüsü içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu arasında doğrudan kurumsal bir devamlılıktan ziyade güçlü bir normatif sürekliliğin bulunduğunu göstermektedir. Her iki yaklaşımın egemen eşitlik, devletlerin toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama, uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, çok taraflı iş birliği ve karşılıklı yarar ilkelerini ortak şekilde benimsediği belirlenmiştir. Ayrıca bu ilkelerin yalnızca iki yapının kurucu belgelerinde değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel amaç ve ilkeleriyle de büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu durum, araştırmanın temel hipotezini desteklemekte ve Bandung Ruhu'nun geliştirdiği normatif çerçevenin Şanghay Ruhu içerisinde farklı tarihsel koşullara uyarlanarak yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın en önemli kuramsal katkısı, Bandung Konferansı ile Şanghay İşbirliği Örgütü arasındaki ilişkiyi kurumsal devamlılık üzerinden değil, normatif miras ve tarihsel süreklilik ekseninde açıklaması olmuştur. Bu yaklaşım, İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum anlayışıyla uyumlu biçimde, ortak normların farklı dönemlerde farklı aktörler tarafından yeniden üretilebildiğini göstermektedir. Böylece araştırma, Bandung Ruhu'nun yalnızca Soğuk Savaş dönemine ait tarihsel bir olgu olmadığını; günümüz uluslararası ilişkilerinde de etkisini sürdüren bir normatif referans niteliği taşıdığını ileri sürmektedir. Bu yönüyle araştırma, uluslararası toplum, normatif

süreklilik ve çok kutupluluk tartışmalarına kavramsal düzeyde katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma yalnızca Bandung Konferansı ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün resmî belgeleri ile ilgili akademik literatür üzerinden yürütülmüştür. Üye devletlerin dış politika uygulamaları, karar alma süreçleri ve pratik davranışları karşılaştırmalı olarak incelenmemiştir. Ayrıca analiz, normatif ve tarihsel boyutla sınırlandırılmıştır. Nicel yöntemler veya ampirik politika analizleri araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar, normatif söylem düzeyindeki benzerlikler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, Bandung Ruhu'nun yalnızca Şanghay İşbirliği Örgütü üzerindeki etkisini değil; BRICS, ASEAN, Afrika Birliği ve Küresel Güney iş birliği mekanizmaları gibi diğer uluslararası oluşumlar üzerindeki normatif yansımalarını da karşılaştırmalı biçimde incelemeleri önerilmektedir. Bunun yanında üye devletlerin dış politika davranışlarının söylem ve uygulama düzeyinde karşılaştırılması, normatif sürekliliğin pratikte ne ölçüde gerçekleştiğini daha kapsamlı biçimde ortaya koyacaktır. Böyle araştırmalar, alternatif uluslararası düzen tartışmalarının teorik ve ampirik temellerini güçlendirecektir.

Sonuç olarak Bandung Ruhu ile Şanghay Ruhu, farklı tarihsel dönemlerin ürünü olmalarına rağmen uluslararası toplum anlayışını egemen eşitlik, barışçıl diplomasi, karşılıklı saygı ve çok taraflı iş birliği ilkeleri üzerine inşa eden ortak bir normatif geleneği temsil etmektedir. Bu araştırma, iki yapı arasındaki ilişkinin kurumsal devamlılıktan ziyade ortak değerlerin tarihsel aktarımı yoluyla açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Değişen uluslararası güç dengelerine rağmen normatif ilkelerin farklı aktörler tarafından yeniden üretilmesi, uluslararası ilişkilerde tarihsel mirasın yalnızca geçmişe ait bir olgu olmadığını, aynı zamanda günümüz küresel yönetişim anlayışını şekillendiren dinamik bir unsur olmaya devam ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Altundağ, Z. (2016). Geçmişten günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Etütleri*, 49(1), 99–124.

Arı, T. (2017). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. İstanbul: Alfa Akademi.

Aydın, M. K. (2018). Bandung Konferansı ve Türk basınına yansımaları. *Turkish Studies: History*, 13(24), 33–60.

Aydoğan, S. (2021). Rusya ve Çin'i Şanghay İşbirliği Örgütü'nün oluşumuna götüren sebepler. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 135–149.

Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Macmillan.

Buyuran, A. A. (2023). Güç dengesindeki Soğuk Savaş sonrası değişimin uluslararası hukuktaki egemen eşitlik diline yansıması. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 239–260.

Buzan, B. (2004). *From international to world society? English School theory and the social structure of globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Çakır, M. F. (2024). Şangay İşbirliği Örgütü ve Orta Asya'da bölgesel güvenlik. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1149–1166.

Doğan, F., & Güler, A. (2023). NATO ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün terörle mücadele stratejilerinin karşılaştırmalı analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 1–17.

Dunne, T. (1998). *Inventing international society: A history of the English School*. London: MacMillan.

Eminoğlu, A., & Demir, S. (2018). Küresel rekabetin karşılaştırmalı bir analizi: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 115–142.

Emiroğlu, H. ve Ağa, D. (2020). Üçüncü Dünya kavramı üzerine tartışmalar ve Üçüncü Dünyacılığın çevre sorunları bağlamında sürdürülebilirliği. *Avrasya Etüdleri*, 57(1), 5–31.

Erdoğan, S. (2020). İran-Şangay İşbirliği Örgütü ilişkileri ve İran'ın üyelik beklentisi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 151–169.

Erdoğan, S., & Topaloğlu, H. (2025). Çin ve Rusya'nın Orta Asya'da hegemonik bölgeselleşme aracı olarak Şangay İşbirliği Örgütü. *İmgelem*, 16, 241–264.

Gürcan, E. C. (2019). Post-hegemonyacı dünya düzeni altında Çin'in Avrasya bölgeciliği. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 1(1), 111–128.

Halidov, İ. (2015). Çok kutuplu dünya sistemi için Rusya'nın desteklediği bölgesel ve uluslararası örgütler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi,* 51, 332–345.

Hasgüler, M., & Uludağ, M. B. (2011). "Üçüncü Dünya" yolunda Rusya ve Orta Asya. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 39–60.

İpek, N. (2022). Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti ilişkileri: Çok kutupluluğun inşası. *International Journal of Social Inquiry,* 15(2), 395–414.

Kaşıkcı, T. (2022). Devletlerarası ilişkilerde kurumsallaşma örneği olarak Şanghay İşbirliği Örgütü. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 16(31), 303–326.

Kaya, R. (2019). Orta Asya 'bölgesel güvenlik kompleksi' ve Şangay İşbirliği Örgütü. International *Journal of Political Science and Urban Studies*, 7, 53–71.

Kennedy, P. (2002). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri* (Çev. B. Karanakçı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kocamaz, S., & Tokatlı, S. G. (2021). Güç dengelerindeki değişimin uluslararası sistem üzerindeki dönüştürücü etkisi: ABD ve Çin rekabeti üzerine bir analiz. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(2), 105–142.

Kutlu, E. (2021). İkili anlaşmadan bölgesel işbirliğine: Şangay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 533–553.

Maimaitiaili, K. (2018). Avrasya'da bölgesel istikrar ve iktisadi kalkınmadaki rolü açısından Şangay İşbirliği Örgütü. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 44–51.

Mızrak, B. (2022). Afrika'daki devletleşme süreçlerinde yaşanan sorunlar: Sömürge öncesi ve sonrası döneme dair bir değerlendirme. *Bölge Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 50–77.

Murat, T. (2018). Bandung Konferansı ve Türkiye. *Fırat University Journal of Social Sciences,* 28(2), 363–379.

Oğuz, Ş., & Karabulut, B. (2022). The rise of Shanghai Cooperation Organization in Central Asia: A tool of cooperation or competition between Russia and China over the Turkic states? *Cappadocia Journal of Area Studies*, 4(2), 175–193.

Özdağ, H. H. O. (2016). Mevcut dünya düzeninde Avrasya'nın konumu: Beliren tarihsel blok. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 254–270.

Öztürk, M. (2014). Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın uluslararası ilişkiler tasarımı. *Avrasya Etütleri*, 45(1), 249–268.

Sicim Kaplan, E. (2021). Özgürlük yolu: Bandung Konferansı ve Japonya. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36(2), 675–699.

Tekin, S., & Dolu, M. T. (2020). Güney–Güney işbirliğinin ideolojik temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 12(24), 65–81.

Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society*. Routledge.

Yücel, Ö. (2014). Halkların ekonomik (iktisadi) self determinasyon hakkı ve Afrika'daki halklar. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 89–100.

Extended Abstract

Purpose

The primary purpose of this research is to investigate the presence of a historical and ideological relationship, specifically defined as normative continuity, between the Bandung Spirit—which emerged following the 1955 Bandung Conference—and the Shanghai Spirit, which became the foundational framework for the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) in 2001. The study addresses a gap in the literature where these two movements are often analyzed as independent regional or historical events, failing to capture the underlying intellectual legacy connecting them. Rather than seeking a direct institutional succession, this research examines how these two approaches, emerging under distinct international system conditions, reconstructed shared normative principles to provide alternative visions for global governance and challenge the dominant power dynamics of their respective eras.

Method

The study utilizes a qualitative methodology based on historical-conceptual analysis and content analysis. This method is essential for understanding historical events, processes, and concepts within the specific socio-political contexts of their time. The data set encompasses official declarations, academic literature, and reliable analytical sources concerning both the Bandung Conference and the SCO. The scope of the research spans the period from 1955 to 2001, focusing on ideological, normative, and historical dimensions. The study is limited to an analysis of these concepts through existing literature and founding documents, excluding quantitative data or comparative state-level behavioral analysis. The research design is robust, with validity ensured by interpreting these events within the constraints of their respective international systems.

Theoretical Framework

The research is grounded in the "English School" of international relations theory, particularly the works of Bull (1977) and Buzan (2004). The English School posits that states, even within an anarchic international system, form an "international society" through the adoption of shared norms, institutions, and rules such as sovereignty, diplomacy, and international law. This framework is pivotal to the study because it suggests that normative continuity does not necessitate a direct organizational link. Instead, it allows for the possibility that core norms—such as non-interference and sovereign equality—can be "reproduced" and "re-institutionalized" by different actors across different historical periods to maintain order and legitimacy. Consequently, the relationship between the Bandung and Shanghai spirits is explained through this lens of normative transfer rather than institutional history.

Findings

The research presents several key findings regarding the link between the two spirits:

Common Normative Principles: The analysis reveals a clear intersection of values, including sovereign equality, non-interference in internal affairs, respect for territorial integrity, peaceful resolution of disputes, and inclusive multilateral cooperation.

Alignment with the UN Charter: These shared principles are deeply rooted in, and largely overlap with, the foundational purposes and principles of the United Nations Charter.

Systemic Reaction: Both spirits emerged as reactions to hegemonies—Bandung against Cold War bipolarity and the SCO against post-Cold War unipolarity—serving as strategic "memory" resources for non-Western actors to advocate for multipolarity.

Normative Adaptation: While the key actors changed—from Tito, Nehru, and Nasser in the 1950s to the leadership behind the SCO in the 2000s—the core principles were preserved and updated, showing that normative continuity is a process of strategic adaptation rather than mere repetition.

Discussion

The discussion emphasizes that the observed similarities are not merely a product of both entities citing the UN Charter as a generic legal obligation. Instead, the analysis suggests a deliberate normative transfer. While Bandung's original "third way" identity was shaped by the urgency of anti-colonialism and decolonization, the SCO adapted these norms to address the security needs of a "non-Western" Eurasian geopolitical framework. The Shanghai Spirit effectively transformed these universal UN principles into a localized, regional security and cooperation practice, thereby legitimizing a "non-Western" interpretation of sovereignty. Thus, the study validates the hypothesis that the Bandung Spirit acts as a persistent normative legacy that informs contemporary state-organization relations. The study further notes that if no ideological continuity existed, one might expect the SCO to have focused purely on narrow military pacts, whereas, in reality, it embedded the normative values of Bandung into its core governance model.

Conclusion

The research concludes that there is no direct institutional continuation between the 1955 Bandung Conference and the 2001 SCO; however, there is a profound and undeniable normative and ideological continuity. The Bandung Spirit provides a vital intellectual and normative foundation that has been reinterpreted to meet the challenges of the 21st century. By championing equality, independence, and peaceful diplomacy, both spirits represent a consistent effort to create a more balanced international order, demonstrating that historical legacies remain dynamic forces in modern global governance. The study confirms that historical inheritance is not just a relic of the past but a tool used by states to shape contemporary international society. Future researchers are encouraged to expand this analysis to examine the normative impact of the Bandung Spirit on other "Global South" entities, such as BRICS, the African Union, and ASEAN, to further deepen the understanding of how these normative cycles influence global politics.